



รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๔ เรื่อง

ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม: ประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
และหลักพุทธธรรมในสมัยอยุธยา

Cultural Geography: History, Propagation Routes of Buddhism,
and Principle of Buddhadhamma in Ayuttaya period

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม : ประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
และหลักพุทธธรรมในประเทศไทย

Cultural Geography: History, Propagation Routes of Buddhism,
and Principle of Buddhadhamma in Thailand

โดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนู ศรีทอง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ บรรจง โสดาดี

ดร.บุรกรรณ์ บริบูรณ์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

พ.ศ. ๒๕๕๙

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610759134



รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๔ เรื่อง

ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม: ประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
และหลักพุทธธรรมในสมัยอยุธยา

Cultural Geography: History, Propagation Routes of Buddhism,
and Principles of Buddhadhamma in Ayuttaya period

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม : ประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
และหลักพุทธธรรมในประเทศไทย

Cultural Geography: History, Propagation Routes of Buddhism,
and Principles of Buddhadhamma in Thailand

โดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนู ศรีทอง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ บรรจง โสดาดี

ดร.บุรกรรณ์ บริบูรณ์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

พ.ศ. ๒๕๕๙

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610759134

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)



Sub - Research Report 4

Cultural Geography: History, Propagation Routes of Buddhism,
and Principles of Buddhadhamma in Ayuttaya period

Under Research Plan

Cultural Geography: History, Propagation Routes of Buddhism,
and Principles of Buddhadhamma in Thailand

BY

Assistant Professor Dr.Thanoo Srithong

Assistant Professor Banchong Sodadee

Mr. Boorakorn Borriboon

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Surin Campus

B.E. 2559

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610759134

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย: ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม: ประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และหลักพุทธธรรมในสมัยอยุธยา

ผู้วิจัย: ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนู ศรีทอง, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ บรรจง โสดาดี, ดร.บุรกรณ์ บริบูรณ์

ส่วนงาน: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

ปีงบประมาณ: ๒๕๕๙

ทุนอุดหนุนการวิจัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา เพื่อศึกษาเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา และเพื่อวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยอยุธยา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัยประกอบด้วย การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากแหล่งค้นคว้าห้องสมุดและสื่ออินเทอร์เน็ต เทคโนโลยีสารสนเทศ ศึกษาในภาคสนามเพื่อการรวบรวมข้อมูล สัมภาษณ์เชิงลึกนักวิชาการ และประชุมกลุ่มย่อย ใช้วิธีวิเคราะห์แบบบรรยาย ผลการวิจัย พบว่า

ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาเป็นพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท เริ่มต้นจากการเผยแผ่จากประเทศอินเดียสู่สุวรรณภูมิ สมัยทวารวดี ศรีวิชัย ลพบุรี สุโขทัย และล้านนา จนถึงสมัยอยุธยา โดยมีเหตุการณ์และเรื่องราวเกี่ยวกับการพระพุทธศาสนาที่สำคัญในสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้แก่ การออกทรงผนวชเป็นการสืบพระราชประเพณี มีการสร้างและสถาปนาวัดที่วัตถุประสงค์แตกต่างกันไปเป็นจำนวนมาก เช่น วัดพุทไธศวรรย์ วัดป่าแก้ว วัดพระราม เป็นต้น พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา มีทั้งความเจริญรุ่งเรือง ความทรงตัว และการเสื่อมถอยของพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ เนื่องจากเหตุปัจจัยที่มีความหลากหลายทั้งที่เป็นปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายใน ได้แก่ การที่พระสงฆ์มีความใส่ใจในการศึกษาและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การปกครองประเทศโดยสมบูรณาญาสิทธิราชและการติดต่อกับต่างประเทศ การนับถือพระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาว่าพระพุทธศาสนาในสมัยนี้ไม่สูญหายไปเป็นหลักธรรมชั้นสูงนัก โดยมากสนใจมุ่งไปแต่เรื่องการบุญการกุศล บำรุงพระสงฆ์ สร้างวัดวาอาราม ปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุ พิธีกรรม งานฉลอง งานนมัสการ เช่น ไหว้พระธาตุและพระพุทธรูป เป็นต้น การบำเพ็ญจิตภาวนาก็เน้นไปข้างความขลังศักดิ์สิทธิ์อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ มีเรื่องไสยศาสตร์ อาถรรพ์เข้ามาปะปนเป็นอันมาก มีการส่งพระสมณทูตไทยไปประเทศศรีลังกาจนทำให้เกิดสยามวงศ์หรืออุบาลีวงศ์มาจนกระทั่งทุกวันนี้

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยามีความสัมพันธ์ทางการค้ากับหลายชาติ จนถือได้ว่าเป็นศูนย์กลางการค้าในระดับนานาชาติ ก่อให้เกิดเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบพระเจ้าอโศกมหาราช มหายาน เถรวาทแบบพุทฺถม และเถรวาทแบบลังกาวงศ์ รวมถึงอิทธิพลด้านพระพุทธศาสนาของอาณาจักรต่าง ๆ ที่มีอยู่ก่อนสมัยอาณาจักรอยุธยา ได้แก่ อาณาจักรละโว้ อาณาจักรอู่ทอง และอาณาจักรสุโขทัย เป็นผลทำให้พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยากลายเป็นพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทที่ผสมกลมกลืนกับพระพุทธศาสนาแบบมหายานและศาสนาอื่น ๆ อย่าง

ลงตัว เห็นได้จากหลักฐานทางโบราณคดี ได้แก่ โบราณสถาน สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และวรรณกรรม

หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยอยุธยา พบได้จากการสถาปนาวัด สร้างวัด ปฏิสังขรณ์วัด สร้างสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และงานวรรณกรรม เป็นจำนวนมาก ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของหลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนาทั้งโดยตรงและโดยอ้อมที่ปรากฏในหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยอยุธยา ประกอบด้วย **บุคคลหาได้ยาก ๒** ได้แก่ บุพการี กตัญญูกตเวที **หลักทศ ๖** ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ต่างปฏิบัติต่อกันซึ่งกันและกัน ได้แก่ ปุริตถิมทศ ทักขณทศ ปังฉิมทศ อุตตรทศ เหนฎิมทศ อุปริมทศ **หลักทศพิธาธรรม** ได้แก่ ทาน ศีล ปริจจาคะ อาชชวะ มัททวะ ตปะ อักโกธะ อวิหิงสา ชันติ อวิโรธนะ **อิทธิบาท ๔** ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา **ศรัทธา ๔** ได้แก่ กัมมสัทธา วิปากสัทธา กัมมัสสกตาสัทธา ตถาคตโพิสัทธา **หลักพระพุทธคุณ ๓** ได้แก่ ปัญญาคุณ วิสุทธิคุณ กรุณาคุณ **หลักบูชา ๒** ได้แก่ อามิสบูชา ปฏิบัติบูชา **คารวธรรม ๖** ได้แก่ สัตถุคารวตา ธรรมคารวตา สังฆคารวตา สิกขาคารวตา อปมาทคารวตา ปฏิสันถารคารวตา **ทศบารมี** ได้แก่ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ชันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา และ อุเบกขา



Research Title: Cultural Geography: History, Propagation Routes of Buddhism, and Principles of Buddhadhamma in Ayuttaya period

Researchers: Asst. Prof. Dr. Thanoo Srithong,
Asst. Prof. Banchong Sodadee,
Dr. Boorakorn Boriboon

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Surin Campus

Fiscal Year: 2559 / 2016

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

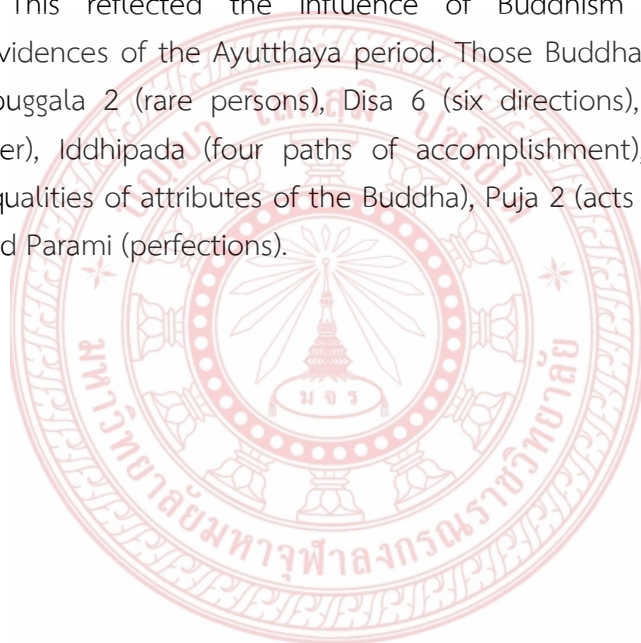
ABSTRACT

The objectives of this research were to study the History, propagation routes of Buddhism, and principles of Buddhadhamma appeared in archaeological evidences in Ayuttaya period. It was a qualitative research. The data collection consisted of studying related documents and researches from library and Internet resources, field studying, in-depth interviews, and group discussion. Descriptive analysis was used for data analysis. The results were found that:

Buddhism in Ayutthaya was the Theravada Buddhism. It was originated by the propaganda from India to Suvarnabhumi, Dvaravati, Srivichai, Lop Buri, Sukhothai and Lanna periods until the Ayutthaya period. There were important various events about the Buddhism in Ayutthaya period. They were tradition of royal tradition, the construction and establishment of the temples with different purposes such as Wat Buddhaisawan, Wat Pa Kaew, and Wat Phra Ram. There were prosperity, stability and decline of Buddhism in Ayutthaya Period due to both internal and external factors. The internal factors were the Buddhist monks' attention to the study and propagation of Buddhism. The external factors included the absolute monarchy and the international connection. The Buddhists in the Ayutthaya period did not emphasize in deep principles of Buddhism, but in general merit making, Buddhist monk patronizing, temple construction, ceremonies, worshipping rituals, the sacred magic, miraculous miracles, and superstition. The Thai Buddhist missionary monks were sent to settle downed Buddhism in Sri Lanka, called the Upali Wong or Siam Nigaya.

Buddhism propagation in Ayutthaya had many trade relations with the foreign nations. It was considered as an international trade center. The propagation routes started from Ashoka Theravada Buddhism, Mahayana, Pagan Theravada Buddhism, and Langka Wong Theravada Buddhism Including the influence of Buddhism in the previous kingdoms such as the Lawoe, U-Thong, and Sukhothai to establish in Ayutthaya Kingdom. This made Buddhism in Ayutthaya as Theravada Buddhism that blended with Mahayana Buddhism and other religions. The evidences were found in architecture, sculpture, painting and literature existed in different places.

The Buddhist principles that appeared in the archaeological evidences in the Ayutthaya period were founded from the temples, architecture, sculpture, painting and literature. This reflected the influence of Buddhism appeared in the archaeological evidences of the Ayutthaya period. Those Buddhadhamma principles were Dullabha-puggala 2 (rare persons), Disa 6 (six directions), Rajadhamma (ten virtues of a ruler), Iddhipada (four paths of accomplishment), Saddha 4 (faith), Buddhaguna 3 (qualities of attributes of the Buddha), Puja 2 (acts of worship), Garava 6 (reverence), and Parami (perfections).



กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยเรื่อง ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม: ประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และหลักพุทธธรรมในสมัยอยุธยา นี้ สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี ทั้งนี้เพราะได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากหน่วยงานและบุคคลหลายท่าน ซึ่งผู้วิจัยขอเอ่ยนามท่านผู้มีอุปการคุณเหล่านั้นไว้ในที่นี้ ดังนี้

๑. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ได้ให้ข้อเสนอแนะเพื่อการแก้ไขปรับปรุง จนงานวิจัยนี้ได้สำเร็จลงอย่างสมบูรณ์

๒. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ โดย พระธรรมโมลี, ดร. รองอธิการบดี ได้อำนวยความสะดวกในด้านอุปกรณ์สำนักงานที่ใช้ในการวิจัยเป็นอย่างดี เช่น เครื่องคอมพิวเตอร์ เครื่องถ่ายเอกสาร พร้อมกับสถานที่เพื่อให้ผู้วิจัยได้ใช้เป็นสถานที่ทำวิจัยในหน่วยงานด้วย

๓. บุคลากรของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้เชี่ยวชาญ และผู้ที่เกี่ยวข้อง ทุกท่านที่ได้กรุณาตอบแบบสอบถามและให้การตรวจสอบพร้อมทั้งข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

จึงขอขอบพระคุณทุกท่านไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนู ศรีทอง

๒๐ มีนาคม ๒๕๖๑

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง	ช
สารบัญภาพ	ณ
สารบัญแผนภาพ	ญ
อักษรย่อคัมภีร์	ฎ

บทที่ ๑ บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๕
๑.๓ ปัญหาการวิจัย	๕
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๕
๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย	๗
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๗
๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้จากการวิจัย	๑๐

บทที่ ๒ ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา

๒.๑ ความเป็นมาของอาณาจักรอยุธยา.....	๑๑
๒.๒ ความเป็นมาของการเข้ามาของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยจนถึงสมัยล้านนา	๒๑
๒.๓ ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทยสมัยอยุธยา.....	๒๔
๒.๓.๑ ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา ในช่วง พ.ศ. ๑๘๘๓-๒๐๐๐	๒๕
๒.๓.๒ ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาในช่วง พ.ศ. ๒๐๐๐-๒๑๐๐	๒๘
๒.๓.๓ ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาในช่วง พ.ศ. ๒๑๐๐-๒๒๐๐	๒๙
๒.๓.๔ ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาในช่วง พ.ศ. ๒๒๐๐-๒๓๑๐	๓๒

บทที่ ๓ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา

๓.๑ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทย.....	๔๒
๓.๒ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากอาณาจักรอยุธยา.....	๔๗
๓.๓ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา	๕๑
๓.๓.๑ โบราณสถานที่เป็นวัดในสมัยอยุธยา.....	๕๑

๓.๓.๒ เส้นทางเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาจากร่องรอยของ สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และวรรณกรรม.....	๖๐
๓.๓.๓ เส้นทางเผยแผ่พระพุทธศาสนาระหว่างสยามประเทศกับศรีลังกา	๙๐

บทที่ ๔ วิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยอยุธยา

๔.๑ วิเคราะห์หลักพุทธธรรมจากโบราณสถานที่เป็นวัดในสมัยอยุธยา	๙๖
๔.๒ วิเคราะห์หลักพุทธธรรมจากสถาปัตยกรรมในสมัยอยุธยา	๙๙
๔.๓ วิเคราะห์หลักพุทธธรรมจากประติมากรรมในสมัยอยุธยา.....	๑๐๕
๔.๔ วิเคราะห์หลักพุทธธรรมจากจิตรกรรมในสมัยอยุธยา	๑๐๘
๔.๕ วิเคราะห์หลักพุทธธรรมจากวรรณกรรมในสมัยอยุธยา.....	๑๑๐

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๑๔
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย	๑๒๒
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๒๔

บรรณานุกรม	๑๒๕
-------------------------	------------

ภาคผนวก	๑๒๙
----------------------	------------

ภาคผนวก ก บทความวิจัย	๑๓๐
ภาคผนวก ข กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	๑๔๖
ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการ และผลที่ได้รับจากโครงการ.....	๑๔๗
ภาคผนวก ง ตัวอย่างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๑๔๙
ภาคผนวก จ รูปภาพกิจกรรมที่ดำเนินการวิจัย	๑๕๔
ภาคผนวก ฉ แบบสรุปโครงการวิจัย	๑๕๕

ประวัติผู้วิจัย	๑๖๐
------------------------------	------------

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๒.๑ แสดงแสดงช่วงเวลาการปกครองของกษัตริย์สมัยอยุธยา.....	๒๐
๔.๑ แสดงวัตถุประสงค์ของพระมหากษัตริย์สมัยอยุธยาในการทรงสถาปนาและสร้างวัด.....	๙๗
๔.๒ แสดงลักษณะสำคัญของสถาปัตยกรรมที่สำคัญในสมัยอยุธยา.....	๑๐๓
๔.๓ แสดงประติมากรรมที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นและสำคัญในสมัยอยุธยา.....	๑๐๗
๔.๔ แสดงจิตรกรรมฝาผนังไทยที่สำคัญ ๔ ยุค ในสมัยอยุธยา.....	๑๐๙
๔.๕ แสดงวรรณกรรมที่สำคัญ ๓ ยุค ในสมัยอยุธยา.....	๑๑๒



สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
๒.๑ แสดงภาพวาดแผนที่อโยธยาศรีรามเทพนคร.....	๑๒
๒.๒ แสดงแผนที่โบราณดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้วาดโดยนักภูมิศาสตร์ชาวฝรั่งเศส ที่เดินทางมาอยุธยา พ.ศ. ๒๒๒๙ สมัยจักรวรรดินิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.....	๑๔
๒.๓ แสดงแผนที่อยุธยา.....	๑๖
๒.๔ แสดงอาณาจักรอยุธยาและอาณาจักรใกล้เคียงในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง).....	๑๙
๓.๑ วัดพุทไธสวรรย์	๕๑
๓.๒ วัดมหาธาตุ (วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ).....	๕๒
๓.๓ วัดพระราม.....	๕๓
๓.๔ วัดพระศรีสรรเพชญ์.....	๕๔
๓.๕ วัดไชยวัฒนาราม.....	๕๖
๓.๖ วัดบรมพุทธาราม	๕๗
๓.๗ วัดราชเชษฐาราม	๕๘
๓.๘ พระปรางค์วัดพุทไธสวรรย์.....	๖๐
๓.๙ พระปรางค์วัดพระราม	๖๑
๓.๑๐ พระปรางค์วัดราชบูรณ	๖๒
๓.๑๑ พระเจดีย์ใหญ่ ๓ องค์วัดพระศรีสรรเพชญ์.....	๖๓
๓.๑๒ พระปรางค์ขึ้นวัดไชยวัฒนาราม.....	๖๔
๓.๑๓ เจดีย์ใหญ่วัดกุฎีทอง.....	๖๕
๓.๑๔ ปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ	๖๖
๓.๑๕ พระเจดีย์ใหญ่วัดใหญ่ชัยมงคล	๖๗
๓.๑๖ พระศรีสรรเพชญ์ดาญาณ	๖๘
๓.๑๗ พระพุทธรูปนิมิตวิจิตรมารโมลีศรีสรรเพชญ์บรมไตรโลกนาถ พระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่ ศิลปะอยุธยาตอนปลายประดิษฐานเป็นพระประธานวัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	๖๙
๓.๑๘ พระพุทธรูปทรงเครื่องน้อยปางประทานอภัย ศิลปะอยุธยาตอนปลาย สำริดปิดทอง จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	๖๙
๓.๑๙ บานประตูไม้จำหลักรูปเทวดาทรงพระขรรค์ พบที่พระอุโบสถ และซุ้มคูหาพระสถูปในวัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	๗๐

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
๓.๒๐ เคียรพระพุทธรูปทรงเครื่องสำริด เป็นศิลปะอยุธยาตอนต้น ได้รับอิทธิพลทางรูปแบบจากศิลปะสุโขทัย แต่ตกแต่งลวดลาย พระเศียรเป็นแบบอยุธยา.....	๗๐
๓.๒๑ ธรรมาสน์สมัยอยุธยาตอนปลาย ตั้งอยู่ที่วัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี	๗๑
๓.๒๒ หีบพระธรรมลายรดน้ำศิลปะอยุธยา พุทธศตวรรษที่ ๒๓ ไม้ลงรักปิดทอง	๗๑
๓.๒๓ ภาพจิตรกรรมในพระปราสาทประธาน วัดราชบูรณะ	๗๒
๓.๒๔ ภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องพุทธประวัติสมัยอยุธยาตอนต้น พบที่กรุพระปราสาทวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.....	๗๓
๓.๒๕ ตู้พระธรรมลายรดน้ำ ฝีมือครูวัดเชิงหวาย ปัจจุบันชมได้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร กรุงเทพมหานคร	๗๓
๓.๒๖ เครื่องทองในกรุพระปราสาทวัดราชบูรณะ จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา	๗๔
๓.๒๗ ลิลิตโองการแช่งน้ำ.....	๗๕
๓.๒๘ ลิลิตยวนพ่าย.....	๗๗
๓.๒๙ มหาชาติคำหลวง.....	๗๘
๓.๓๐ ลิลิตพระลอ.....	๘๐
๓.๓๑ กาพย์มหาชาติ.....	๘๒
๓.๓๒ สมุทรโฆษคำฉันท์.....	๘๓
๓.๓๓ เสือโคคำฉันท์.....	๘๔
๓.๓๔ จินตามณี.....	๘๕
๓.๓๕ พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ.....	๘๖
๓.๓๖ พระมาลัยคำหลวง.....	๘๗
๓.๓๗ บทละครเรื่องอิเหนา	๘๘
๓.๓๘ นิกายสยามวงศ์ในศรีลังกา	๙๐

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่	หน้า
๑.๑ แสดงกรอบแนวคิดของการวิจัย	๗
๑.๒ แสดงรูปแบบขั้นตอนกระบวนการดำเนินการวิจัย	๙
๓.๑ สรุปเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทย	๔๖
๓.๒ สรุปอาณาจักรโบราณก่อนอาณาจักรอยุธยาแสดงให้เห็นเส้นทางอาณาจักรโบราณ ที่มีอิทธิพลต่ออาณาจักรอยุธยา.....	๕๐
๓.๓ สรุปเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยอาศัยร่องรอยด้านโบราณสถาน ที่เป็นวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา.....	๕๙
๓.๔ แผนที่แสดงเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาระหว่างสยามประเทศกับศรีลังกา	๙๓
๓.๕ สรุปเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตั้งแต่เข้าสู่ประเทศไทยจนถึงสมัยอยุธยา	๙๔



อักษรย่อชื่อคัมภีร์

พระไตรปิฎก = เล่ม/ชื่อ/หน้า
ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (บาลี)	=	วินยปิฎก	มหาวิภังคปาติ (ภาษาบาลี)
วิ.มหา. (ไทย)	=	วินยปิฎก	มหาวิภังค์ (ภาษาไทย)
วิ.ภิกขุณี. (บาลี)	=	วินยปิฎก	ภิกขุณีวิภังคปาติ (ภาษาบาลี)
วิ.ภิกขุณี. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	ภิกขุณีวิภังค์ (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

สํ.ส. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย สภาถวคคปาติ (ภาษาบาลี)
สํ.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย สภาถวรรค (ภาษาไทย)
สํ.นิ. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย นิทานวคคปาติ (ภาษาบาลี)
สํ.นิ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย นิทานวรรค (ภาษาบาลี)
อง.เอกก. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย เอกกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อง.เอกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ติก. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ติกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อง.ติก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต (ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง. (บาลี)	=	อภิธรรมปิฎก	ธมมสังคณีปาติ (ภาษาบาลี)
อภิ.สง. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี (ภาษาไทย)
อภิ.วิ. (บาลี)	=	อภิธรรมปิฎก	วิภังคปาติ (ภาษาบาลี)
อภิ.วิ. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์ (ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การศึกษาเกี่ยวกับภูมิศาสตร์วัฒนธรรม เป็นการศึกษาวัฒนธรรมของมนุษย์ที่เป็นหน่วยรวมซับซ้อนซึ่งประกอบด้วยความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศีลธรรม กฎหมาย ธรรมเนียมและสภาพอื่น ๆ ซึ่งเน้นสาระสำคัญที่การประสานวัฒนธรรมในฐานะเป็นหน่วยรวมซับซ้อน การเรียนรู้วัฒนธรรม และการคำนึงถึงวัฒนธรรมในฐานะเป็นส่วนรวม อย่างไรก็ตามเมื่อเกิดวัฒนธรรมขึ้นแล้วมักจะไม่ได้เกิดอย่างโดดเดี่ยว แต่จะแพร่กระจายออกไปยังพื้นที่อื่นๆ ในหลายพื้นที่ทั้งที่อยู่ในระยะใกล้และระยะไกล เมื่อมีการยอมรับหรือมีการปฏิบัติในแนวทางเดียวกัน ก็จัดได้ว่าพื้นที่นั้นมีลักษณะวัฒนธรรมร่วมกัน

เมื่อศึกษาภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของประชาชนในประเทศไทย อาจกล่าวได้ว่า ประเทศไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ เพราะพระพุทธศาสนาเข้ามาในดินแดนที่ปัจจุบันเรียกว่า ประเทศไทย มาช้านานโดยสามารถแบ่งช่วงเวลาพระพุทธศาสนาเข้ามาในประเทศไทยเป็น ๔ ระยะ ดังนี้ ๑) พระพุทธศาสนาเถรวาทสมัยพระเจ้าอโศกเข้ามาในราว พ.ศ. ๒๓๙ เป็นพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทแบบดั้งเดิม ที่สืบสายมาจากพระเถระที่ทำสังคายนาครั้งที่ ๑ ครั้งนั้นประเทศไทยยังเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรทวารวดี ๒) พระพุทธศาสนาแบบมหายาน เข้ามาในราว พ.ศ. ๑๓๐๐ ซึ่งมีอาณาจักรสำคัญอยู่ในดินแดนที่ส่วนหนึ่งเป็นประเทศไทยในปัจจุบัน คือ อาณาจักรศรีวิชัยซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เกาะสุมาตราและแผ่อาณาเขตมาถึงแหลมมลายู สันนิษฐานกันว่ามีอาณาเขตตั้งแต่จังหวัดสุราษฎร์ธานีลงไปถึงจังหวัดปัตตานีในปัจจุบัน พุทธศาสนสถานที่มีปรากฏเป็นหลักฐาน คือ พระเจดีย์บรมธาตุไชยา และพระเจดีย์มหาธาตุนครศรีธรรมราช ๓) พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบพุกาม เข้ามาในราว พ.ศ. ๑๖๐๐ พระเจ้าอโนรุธมหาราช (หรือที่ออกเสียงอย่างพม่าว่า อโนระธา มังถ่อ) ทรงตั้งราชธานีอยู่ที่เมืองพุกาม (มาจาก พยูคาม ซึ่งแปลว่า หมู่บ้านของชนชาติพยู) ทรงแผ่เดชานุภาพไปได้ประเทศรามัญไว้ในอำนาจและทรงขยายอาณาเขตออกมาถึงล้านนา (คือ จังหวัดภาคเหนือของไทย) ลงมาถึงเมืองลพบุรี (ละโว้โบราณ) ๔) พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกา เข้ามาเมื่อ พ.ศ. ๑๘๐๐ อันเป็นช่วงเวลาที่ไทยได้ตั้งอาณาจักรสุโขทัยได้แล้ว เบื้องต้นพระภิกษุชาวไทยได้ไปบวชแปลงที่ประเทศลังกา (ศรีลังกาในปัจจุบัน) กลับมาตั้งคณะที่เมื่อนครศรีธรรมราชแล้วได้ชวนพระสงฆ์ชาวลังกามาช่วยกันสร้างพระมหาธาตุ(ที่แปลงเป็นรูปพระสฤปอย่างลังกาให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน) ต่อมา เกียรติคุณของพระสงฆ์ชาวลังการะบือไปถึงเมืองสุโขทัยราชธานี จึงนิมนต์พระเถระจากเมืองนครศรีธรรมราชไปจำพรรษาและตั้งพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกา (เรียกว่า ลังกาวงศ์) ที่เมืองสุโขทัย นับแต่นั้นมา พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาก็ตั้งมั่นอยู่ในสุโขทัยและรุ่งเรืองสืบมา ดังปรากฏในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงว่า “พ่อขุนรามคำแหงกระทำ

โอยทานแก่มหาเถรสังฆราชปราชญ์เรียนจบพระไตรปิฎก หัวก๊กกว่าปู่ครูในเมืองนี้ทุกตนลูกแต่เมืองนครศรีธรรมราชมา” และตั้งมั่นสืบมาจนกระทั่งถึงยุคปัจจุบัน^๑

ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา อาจแบ่งตามกรอบระยะเวลาของประวัติศาสตร์อาณาจักรอยุธยาออกไปได้เป็นระยะเวลา ๔๑๗ ปี โดยเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๙๓-๒๓๑๐ มีราชวงศ์ปกครองอาณาจักรทั้งสิ้น ๕ ราชวงศ์ ประกอบด้วย **๑) ราชวงศ์อู่ทอง** มีพระมหากษัตริย์ปกครองในราชวงศ์ จำนวน ๒ พระองค์ ได้แก่ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) พ.ศ. ๑๘๙๓-๑๘๑๒ สมเด็จพระรามศวร (ครองราชย์ครั้งที่ ๑) พ.ศ. ๑๘๑๒-๑๘๑๓ **๒) ราชวงศ์สุพรรณภูมิ** มีพระมหากษัตริย์ปกครองในราชวงศ์ จำนวน ๑๕ พระองค์ ได้แก่ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพระงั่ว) พ.ศ. ๑๘๑๓-๑๘๓๑ สมเด็จพระเจ้าทองลั่น (ทองจันทร์) พ.ศ. ๑๘๓๑ สมเด็จพระรามศวร (ครองราชย์ครั้งที่ ๒) พ.ศ. ๑๘๓๑-๑๘๓๘ สมเด็จพระรามราชาธิราช (รามราชา) พ.ศ. ๑๘๓๘-๑๘๕๒ สมเด็จพระอินทราชา (เจ้านครินทร์) พ.ศ. ๑๘๕๒-๑๘๖๗ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) พ.ศ. ๑๘๖๗-๑๘๙๑ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พ.ศ. ๑๘๙๑-๒๐๓๑ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ (พระอินทราชาที่ ๒) พ.ศ. ๒๐๓๑-๒๐๓๔ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (พระเชษฐาธิราช) พ.ศ. ๒๐๓๔-๒๐๗๒ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๔ (หน่อพุทธางกูร หรือ พระอาทิตย์วงศ์) พ.ศ. ๒๐๗๒-๒๐๗๖ พระรัชฎาธิราช พ.ศ. ๒๐๗๖-๒๐๗๗ สมเด็จพระไชยราชาธิราช พ.ศ. ๒๐๗๗-๒๐๘๙ พระยอดฟ้า (พระแก้วฟ้า) พ.ศ. ๒๐๘๙-๒๐๙๑ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พ.ศ. ๒๐๙๑-๒๑๑๑ สมเด็จพระมหินทราธิราช พ.ศ. ๒๑๑๑-๒๑๑๒ **๓) ราชวงศ์สุโขทัย** มีพระมหากษัตริย์ปกครองในราชวงศ์ จำนวน ๗ พระองค์ ได้แก่ สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช (พระสรรเพชญ์ที่ ๑) พ.ศ. ๒๑๑๒-๒๑๓๓ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พระสรรเพชญ์ที่ ๒) พ.ศ. ๒๑๓๓-๒๑๔๘ สมเด็จพระเอกาทศรถ (พระสรรเพชญ์ที่ ๓) พ.ศ. ๒๑๔๘-๒๑๕๓ พระศรีเสาวภาคย์ (พระสรรเพชญ์ที่ ๔) พ.ศ. ๒๑๕๓-๒๑๕๔ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พระอินทราชา) พ.ศ. ๒๑๕๔-๒๑๗๑ สมเด็จพระเชษฐาธิราช พ.ศ. ๒๑๗๑-๒๑๗๒ พระอาทิตย์วงศ์ พ.ศ. ๒๑๗๒ **๔) ราชวงศ์ปราสาททอง** มีพระมหากษัตริย์ปกครองในราชวงศ์ จำนวน ๔ พระองค์ ได้แก่ สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พระสรรเพชญ์ที่ ๕) พ.ศ. ๒๑๗๒-๒๑๙๙ สมเด็จพระเจ้าฟ้าไชย (พระสรรเพชญ์ที่ ๖) พ.ศ. ๒๑๙๙ สมเด็จพระศรีสุธรรมราชา (พระสรรเพชญ์ที่ ๗) พ.ศ. ๒๑๙๙ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช พ.ศ. ๒๑๙๙-๒๒๓๑ **๕) ราชวงศ์บ้านพลูหลวง** มีพระมหากษัตริย์ปกครองในราชวงศ์ จำนวน ๖ พระองค์ ได้แก่ สมเด็จพระเพทราชา พ.ศ. ๒๒๓๑-๒๒๔๖ สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๘ (พระเจ้าเสือ) พ.ศ. ๒๒๔๖-๒๒๕๑ สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๙ (พระเจ้าท้ายสระ) พ.ศ. ๒๒๕๑-๒๒๗๕ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ (พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ) พ.ศ. ๒๒๗๕-๒๓๐๑ สมเด็จพระเจ้าอุทุมพร (สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๔ หรือ ขุนหลวงหาวัด) พ.ศ. ๒๓๐๑ สมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ (สมเด็จพระบรมราชาที่ ๓ หรือ พระเจ้าเอกทัศ) พ.ศ. ๒๓๐๑-๒๓๑๐ รวมมีพระมหากษัตริย์ปกครองในสมัยอยุธยาทั้งสิ้น จำนวน ๓๓ พระองค์ ทรงนับถือพุทธศาสนาทั้งหมด ทรงอุปถัมภ์บำรุงวัดวาอารามอย่างจริงจัง วัดและพระสงฆ์เป็นที่รวมใจของชาวอยุธยา วัดเป็นสโมสร โรงพยาบาล เป็นศาล เป็นที่ฝึกผ่อนหย่อนใจ เป็นโรงเรียน ที่ศึกษาศิลปศาสตร์

^๑ วราภรณ์ นิตยสารสุขกิจ, ประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สารคดี, ๒๕๖๐), หน้า ๓๙-๔๒.

สาขาต่างๆ เป็นแหล่งวัฒนธรรมต่างๆ มากมาย^๑ นักวิชาการบางกลุ่มแบ่งประวัติศาสตร์สมัยอยุธยาออกเป็น ๔ ตอน เพ่งในแง่ประวัติพระพุทธศาสนา มีอยู่ ๔ รัชกาลที่มีเรื่องราวเกี่ยวกับกิจการพระศาสนาอย่างสำคัญ โดยแบ่งออกเป็น อยุธยาตอนแรก (พ.ศ. ๑๘๙๓-๒๐๓๑) ในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระองค์ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นการใหญ่ซึ่งดูเหมือนว่าจะทรงดำเนินตามอย่างพระเจ้าอโศกมหาราชและพระมหาธรรมราชาลิไทโดยทรงออกผนวชเองซึ่งเป็นเหตุต้นประเพณีบวชเรียนของเจ้านายและข้าราชการ ทรงโปรดให้ประชุมภิกษุตั้งหนังสือมหาชาติคำหลวง อยุธยาตอนที่สอง (พ.ศ. ๒๐๓๔-๒๑๗๓) รัชกาลพระเจ้าทรงธรรมได้ศึกษาพระปริยัติธรรม เสด็จออกบวชหนังสือพระภิกษุสามเณร ทรงโปรดให้ทรงมณฑปสวมรอยพระพุทธบาท อยุธยาตอนที่ ๓ (พ.ศ. ๒๑๗๓-๒๒๗๕) มีการสอบความรู้ด้านพระพุทธศาสนากับพระสงฆ์อื่นเนื่องมาจากมีผู้บวชเรียนเป็นจำนวนมาก จึงต้องการทดสอบผู้ที่หลบเลี่ยงราชการมาบวช มีการติดต่อค้าขายกับชาวยุโรปมาก ศาสนาคริสต์เข้ามาเผยแพร่ อยุธยาตอนที่ ๔ (พ.ศ. ๒๒๗๕-๒๓๑๐) มีประเพณีการบวชเรียน เกิดวรรณคดีขึ้นมากมาย โดยเฉพาะทางด้านศาสนา เช่น นันทโศภนพิสดาร พระมาลัยคำหลวง ปุณโณวาทคำฉันท์ และพระราชปุจฉาถามคณะสงฆ์ มีการส่งสมณทูตไปให้การอุปสมบทแก่กุลบุตรที่ประเทศศรีลังกาโดยมีพระอุบาลีเป็นหัวหน้า จึงทำให้เกิดนิคายอุบาลีวงศ์หรือสยามวงศ์ในศรีลังกาตั้งแต่นั้นมา ในตอนปลายสมัยนี้จึงถึงสมัยของพระเจ้าเอกทัศ ปรากฏว่าประชาชนมีความเชื่อในโชคกลางของคลังคาถาอาคม เวทย์มนต์คาถา หรือไสยศาสตร์มาก เนื่องจากสงครามรบพุ่งกับพม่า บ้านเมืองไม่สงบเพราะความอ่อนแอของผู้ปกครองบ้างเมือง จึงเป็นเหตุให้เสียกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. ๒๓๑๐^๒

การเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา ได้รับอิทธิพลของพราหมณ์เข้ามามาก พิธีกรรมต่าง ๆ ได้ปะปนพิธีของพราหมณ์ เน้นความขลังความศักดิ์สิทธิ์ และอิทธิปาฏิหาริย์ มีเรื่องไสยศาสตร์เข้ามาปะปนอยู่มาก ประชาชนมุ่งเรื่องการบุญการกุศล สร้างวัดวาอาราม สร้างปูชนียวัตถุ บำรุงศาสนาเป็นส่วนมาก ในสมัยอยุธยาต้องประสบกับภาวะสงครามกับพม่า จนเกิดภาวะวิกฤตทางศาสนาหลายครั้ง ประวัติศาสตร์อยุธยาแบ่งเป็น ๔ ตอน ได้แก่ อยุธยาตอนแรก (พ.ศ. ๑๘๙๓ - ๒๐๓๑) ในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยความสงบร่มเย็น ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ทรงผนวชเป็นเวลา ๘ เดือน เมื่อ พ.ศ. ๑๙๙๘ และทรงให้พระราชโอรสกับพระราชนัดดาผนวชเป็นสามเณรด้วย สันนิษฐานว่าเป็นการเริ่มต้นของประเพณีการบวชเรียนของเจ้านายและข้าราชการ ในรัชสมัยของพระองค์ ได้มีการรณนาหนังสือมหาชาติคำหลวง ใน พ.ศ. ๒๐๒๕ สมัยอยุธยาตอนที่สอง (พ.ศ. ๒๐๓๔ - ๒๑๗๓) สมัยนี้ได้มีความนิยมในการสร้างวัดขึ้น ทั้งกษัตริย์และประชาชนทั่วไป นิยมสร้างวัดประจำตระกูล ในสมัยพระเจ้าทรงธรรมได้พบพระพุทธบาทสระบุรี ทรงให้สร้างมณฑปครอบพระพุทธบาทไว้ และโปรดให้ชุมชนราชบัณฑิตแต่งกาพย์มหาชาติ เมื่อ พ.ศ. ๒๑๗๐ และโปรดให้สร้างพระไตรปิฎกด้วย สมัยอยุธยาตอนที่สาม (พ.ศ. ๒๑๗๓ - ๒๒๗๕) พระมหากษัตริย์ที่มีพระนามยิ่งใหญ่ที่สุดในศตวรรษนี้ ได้แก่สมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระองค์ทรงมีบทบาทอย่างมากทั้งต่อฝ่ายอาณาจักรและศาสนจักร ทรงส่งเสริมพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า สมัยนี้พวกฝรั่งเศสได้เข้ามาติดต่อ

^๑ ระพีพรรณ ใจภักดี, **คู่มือชมศิลปะและสถาปัตยกรรมไทย พระนครศรีอยุธยา**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงแดดเพื่อเด็ก, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓.

^๒ คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **ประวัติพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด นวสาส์น การพิมพ์, ๒๕๕๐.), หน้า ๑๘๘-๑๙๑.

กับไทย และได้พยายามเผยแผ่พระพุทธศาสนา และทูลขอให้พระณารายณ์เข้ารีต แต่พระองค์ทรงมั่นคงในพระพุทธศาสนา ทรงนำพาประเทศชาติรอดพ้นจากการเป็นเมืองของฝรั่งเศสได้ เพราะมีพระราชศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง สมัยอยุธยาตอนที่สี่ (พ.ศ. ๒๒๗๕ - ๒๓๑๐) พระมหากษัตริย์ที่ทรงมีบทบาทมากในยุคนี้ ได้แก่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ทรงเสวยราช เมื่อ พ.ศ. ๒๒๗๕ การบวชเรียนกลายเป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาถึงยุคหลัง ถึงกับกำหนดให้ผู้ที่จะเป็นขุนนาง มียศถาบรรดาศักดิ์ต้องเป็นผู้ที่ผ่านการบวชเรียนมาเท่านั้น จึงจะทรงแต่งตั้งตำแหน่งหน้าที่ให้ ในสมัยนี้ได้ส่งพระภิกษุเถระชาวไทยไปฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในประเทศลังกาตามคำทูลขอของ กษัตริย์ลังกา เมื่อ พ.ศ. ๒๒๙๖ จนทำให้พุทธศาสนากลับเจริญรุ่งเรืองในลังกาอีกครั้ง จนถึงปัจจุบัน และเกิดนิกายของคณะสงฆ์ไทยขึ้นในลังกา ชื่อว่า นิกายสยามวงศ์ นิกายนี้ยังคงมีอยู่ถึงปัจจุบัน

หลักพุทธธรรมในสมัยอยุธยาได้มีอิทธิพลอย่างผสมกลมกลืนต่อวิถีชีวิตของสังคมในสมัยอยุธยาในหลาย ๆ ด้าน โดย กล่าวคือ สังคมในสมัยอยุธยาประกอบด้วย พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง ข้าราชการ ไพร่ ทาส และพระสงฆ์ โดยมีอำนาจและหน้าที่ที่แตกต่างกันไป แบ่งได้เป็น ๒ ชั้นใหญ่ๆ คือ ชั้นปกครอง และชั้นใต้การปกครอง ด้านการศึกษา สามารถแบ่งได้ดังนี้ ในสมัยอยุธยา การศึกษาถูกจำกัดอยู่ในวงจำกัด ไม่ได้มีมากเหมือนในปัจจุบัน เป็นการศึกษาแบบไม่บังคับผู้สอนมักสงวนวิชาไว้แค่ในวงศ์ตระกูลของตนหรือคนเพียงวงแคบ ส่วนใหญ่จะจัดกันในสถานที่เหล่านี้ ได้แก่ ๑) วัด จะให้การศึกษากับบุตรหลานในเรื่องจริยธรรม พุทธธรรม หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ขนบธรรมเนียม การอ่านและเขียนภาษาไทย การคำนวณ รวมไปถึงวิชาการพื้นฐานอื่นๆ เช่น วิชาเวทมนตร์คาถาอยู่ยงคงกระพัน หรือวิชาช่าง ทั้งช่างฝีมือและศิลปกรรมผู้ที่เรียนต้องบวชเรียนเป็นภิกษุหรือสามเณรเสียก่อน ส่วนใหญ่ผู้ที่เรียนจะเป็นบุตรหลานในครอบครัวของคนสามัญชน ๒) บ้าน ส่วนใหญ่จะให้การศึกษาในวิชาชีพที่ครอบครัวมีอยู่ สำหรับเด็กชายจะเป็นงานที่เป็นอาชีพในบ้านอยู่แล้ว เช่น งานตีเหล็ก งานปั้น งานแกะสลัก งานช่าง หรือการรับราชการ เพื่อจะได้สืบทอดงานต่อไป ส่วนเด็กผู้หญิงก็จะเป็นงานบ้านงานเรือน เช่น การทำอาหาร เย็บปักถักร้อย เพื่อเป็นแม่บ้านต่อไป ๓) วัง เป็นสถานศึกษาสำหรับคนชั้นสูง ผู้ที่เรียนมักเป็นเชื้อพระวงศ์ เจ้านายในพระราชวังเท่านั้น จะให้การศึกษาในเรื่องการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และศิลปวัฒนธรรม เพื่อไปใช้ในการปกครองในเวลาต่อไป ผู้สอนก็เป็นปราชญ์ทั้งหลายที่ประจำอยู่ในพระราชวัง ซึ่งมีความรู้อย่างมาก วังนับเป็นสถานศึกษาที่สำคัญที่สุด เพราะมีนักปราชญ์ราชบัณฑิตอยู่มากมาย หลังจากที่มีชาวตะวันตกเข้ามาติดต่อกับไทย ก็ได้้นำมาสอนศาสนาหรือมิชชันนารีมาด้วย นอกจากจะเผยแผ่ศาสนาคริสต์ของชาวตะวันตกนั้นแล้ว ก็ได้ให้การศึกษาแก่คนไทย โดยจัดตั้งโรงเรียนเพื่อให้วิชาการ วิทยาการต่างๆ แก่เด็กไทยได้มีความรู้ทัดเทียมกัน หรือบางครั้งก็มีการส่งนักเรียนไทยไปเรียนยังต่างประเทศ เพื่อนำความรู้กลับมาพัฒนาบ้านเมืองต่อไป ด้านกระบวนการยุติธรรม สามารถแบ่งได้ดังนี้ กฎหมายในสมัยอยุธยาที่ตราขึ้นมานั้นมีลักษณะเหมือนในปัจจุบัน เป็นกฎหมายลายลักษณ์อักษรที่เป็นหลักฐานชัดเจนตราขึ้นมาเพื่อใช้บังคับคนในสังคมทุกคนให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบเรียบร้อย กฎหมายที่ตราขึ้นอาจแยกเป็นดังนี้ คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ เป็นกฎหมายแม่บทที่ใช้เป็นหลักสำหรับใช้พิจารณาคดีความ และตรากฎหมายย่อยขึ้นมารองรับ ไทยได้นำแบบอย่างมาจากกฎหมายของมอญ ซึ่งมอญก็นำมาจากอินเดียมา และพระราชศาสตร์ เป็นกฎหมายย่อยที่ตราขึ้นมาใช้ โดยตราเป็นพระ

ราชกำหนด พระราชบัญญัติ หรือบทพระอัยการ โดยอาศัยคัมภีร์พระราชาศาสตร์เป็นหลัก และคำนึงถึงความเหมาะสมของเหตุการณ์บ้านเมืองในขณะนั้น^๑

จากเหตุผลดังกล่าวทำให้เห็นถึงความสำคัญและความจำเป็นที่ประชากรไทยจะต้องศึกษา ทำความเข้าใจเพื่อให้เห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา ทั้งในแง่ประวัติศาสตร์ การเผยแผ่ หลักธรรม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และแหล่งโบราณคดีของพระพุทธศาสนาเพื่อนำไปสู่การทํานุบำรุงศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของชาวอยุธยาให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษา นำไปปฏิบัติ และสืบทอดต่อไป ดังนั้น คณะผู้วิจัย จึงสนใจที่จะศึกษาวิจัย เรื่อง ภูมิศาสตร์วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และหลักพุทธธรรมในสมัยอยุธยาโดยจัดทำเป็นเส้นทางภูมิศาสตร์วัฒนธรรมของพระพุทธศาสนาสมัยอยุธยา รวมถึงการวิเคราะห์หลักธรรมของพระพุทธศาสนาสมัยอยุธยา ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างคุณค่าของพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมไทยในด้านต่าง ๆ อย่างเป็นรูปธรรม

๑.๒ วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา
- ๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยอยุธยา

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

- ๑.๓.๑ ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยอยุธยามีเนื้อหาเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยนี้มีขอบเขตในการศึกษาดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเอกสารและหลักฐานทางโบราณคดี ได้แก่ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เอกสารทางวิชาการที่นักวิชาการได้นำเสนอไว้ในแหล่งข้อมูลต่าง ๆ กล่าวคือ ศูนย์วิทยบริการ หอสมุด ห้องสมุด สื่อออนไลน์ อินเทอร์เน็ต หลักฐานทางโบราณคดีทั้งที่เป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุ เช่น สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และวรรณกรรมที่ปรากฏตามเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา เป็นต้น

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา ได้แก่ ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา และหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยอยุธยา

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ พื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รวมถึงจังหวัดอื่น ๆ ในประเทศไทย หรือประเทศใกล้เคียงในกรณีที่มีหลักฐานทางเส้นทางการเผยแผ่และหลักฐานทางโบราณคดีเชื่อมโยงถึงและปรากฏชัดเจน โดยการศึกษาวิเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่

^๑ วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, ประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา, หน้า ๕๖-๕๗.

เกี่ยวข้อง การศึกษาแหล่งพื้นที่เก็บข้อมูลด้วยการสังเกต การบันทึกภาพ ส่วนผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาและผู้เชี่ยวชาญด้านโบราณคดี ซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในสมัยอยุธยา

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา ได้แก่ เดือนตุลาคม ๒๕๕๘ ถึง กันยายน ๒๕๕๙

๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

ประวัติศาสตร์ หมายถึง ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทและนิกายมหายานในสมัยอยุธยา ที่ได้จากหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ หลักฐานชั้นต้น คือ เอกสารที่เขียนขึ้นร่วมสมัยกับเหตุการณ์นั้น ๆ เช่น จารึก จดหมายเหตุ หนังสือพิมพ์ หลักฐานชั้นรอง คือ เอกสารที่ไม่ได้เขียนขึ้นร่วมสมัยกับเหตุการณ์นั้น ๆ เป็นสิ่งที่ทำขึ้นมาภายหลัง เช่น ตำรานาน พงศาวดาร วรรณกรรมต่าง ๆ หลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ และที่ตั้งถิ่นฐาน ชากของสิ่งมีชีวิต โบราณสถานและอนุสรณ์สถาน บ้านเรือน เตาเผาเครื่องปั้นดินเผา โบราณ รวมถึงงานสถาปัตยกรรมที่สร้างในศาสนา โบราณวัตถุ งานศิลปกรรม งานปฏิมากรมที่สร้างขึ้นเนื่องในศาสนา หลักฐานประเภทบุคคล และหลักฐานประเภทสื่ออื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

เส้นทางการเผยแผ่ หมายถึง ข้อมูลด้านเส้นทางภูมิพุทธศาสตร์ของพระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาโดยรวมถึงเส้นทางการเผยแผ่ในประเทศไทยและในต่างประเทศ โดยศึกษาจากกิจกรรมเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นรวมถึงร่องรอยของโบราณคดี และการใช้แผนที่ทางภูมิศาสตร์

หลักพุทธธรรม หมายถึง หลักธรรมทางพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทและนิกายมหายานที่ปรากฏในหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยอยุธยา โดยศึกษาจากโบราณวัตถุซึ่งมนุษย์ดัดแปลงจากธรรมชาติ นิเวศวัตถุซึ่งมนุษย์ได้มาหรือนำมาจากธรรมชาติ และร่องรอยกิจกรรมหรือร่องรอยที่มนุษย์ทำขึ้น

โบราณคดี หมายถึง เรื่องราวและพฤติกรรมของมนุษย์ในอดีตซึ่งพบจากหลักฐานต่าง ๆ ที่แสดงถึงร่องรอยของเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา ทั้งที่อยู่บนดิน และใต้ดิน ได้แก่ โบราณสถาน โบราณวัตถุ สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และวรรณกรรม

สถาปัตยกรรม หมายถึง ลักษณะของศิลปะที่เป็นสิ่งปลูกสร้างในสมัยอยุธยาที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะต่างยุคสมัยและสร้างสรรค์ให้เป็นแบบเอกลักษณ์ของอยุธยา เช่น พระปรางค์ พระเจดีย์ เป็นต้น

ประติมากรรม หมายถึง ผลงานศิลปะในสมัยอยุธยาที่แสดงออกโดยกรรมวิธี การปั้น การแกะสลัก การหล่อ หรือการประกอบเข้าเป็นรูปทรงสามมิติ เช่น พระพุทธรูป บานประตูไม้จำหลัก ธรรมาสันไม้ ตู้หรือหีบพระธรรมไม้ เป็นต้น

จิตรกรรม หมายถึง ผลงานศิลปะที่นักจิตรกรรมในสมัยอยุธยาได้สร้างสรรค์ขึ้นโดยแสดงออกด้วยการขีดเขียน การวาด และระบายสี เพื่อให้เกิดภาพ เป็นงานศิลปะที่มีสองมิติ โดยได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา เช่น ภาพจิตรกรรมในพระปรางค์ ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ตู้พระธรรมลายรดน้ำ และเครื่องทองในกรุพระปรางค์ เป็นต้น

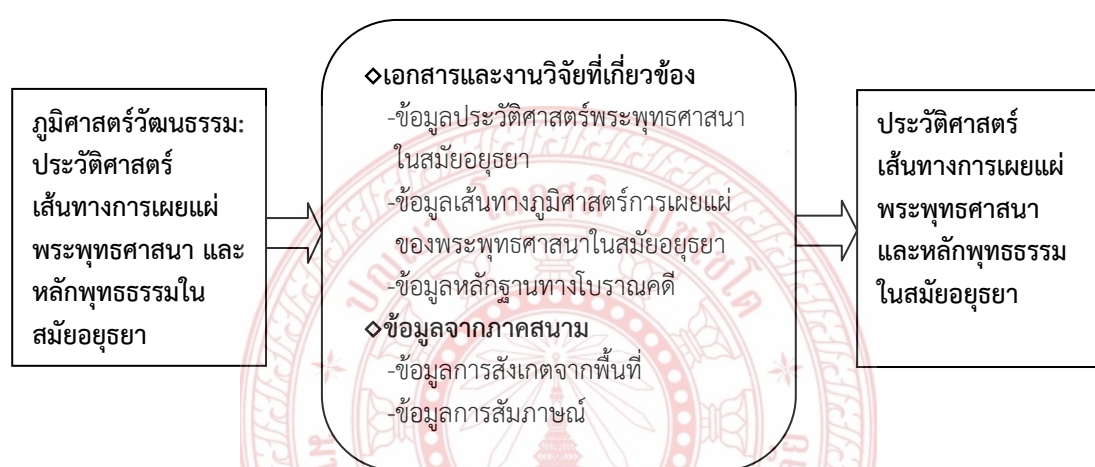
วรรณกรรม หมายถึง งานเขียน งานแต่ง หรืองานประพันธ์ในสมัยอยุธยาที่เป็นผลงานอันเกิดจากการคิดและจินตนาการแล้วเรียบเรียงหรือสื่อออกมาด้วยกลวิธีต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่มีรากฐานมาจาก

พระพุทธศาสนา การสวดวิีรกรรมของพระมหากษัตริย์ การบรรยายความสวยงามของธรรมชาติ ความเชื่อในธรรมชาติ และเรื่องการเกี่ยวพาราสี สมัยอยุธยาตอนต้น เช่น มหาชาติคำหลวง และลิลิตพระลอ สมัยอยุธยาตอนกลาง เช่น กาพย์มหาชาติ และพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ และสมัยอยุธยาตอนปลาย เช่น พระมาลัยคำหลวง และอิเหนา เป็นต้น

๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

ผู้วิจัยได้วางกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ โดยได้เขียนเป็นแผนภูมิ ดังนี้

ภาพแผนภูมิที่ ๑.๑ แสดงกรอบแนวคิดของการวิจัย



๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการวิจัยและแผนการดำเนินงาน พร้อมทั้งขั้นตอนการดำเนินงานการวิจัยดังต่อไปนี้

๑.๗.๑ รูปแบบการวิจัย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) โดยทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง ทั้งคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา หนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม ภาพถ่าย เอกสารทางวิชาการที่นักวิชาการนำเสนอไว้ในแหล่งข้อมูลต่าง ๆ กล่าวคือ ศูนย์วิทยบริการ หอสมุด ห้องสมุด สื่อออนไลน์ อินเทอร์เน็ต หลักฐานทางโบราณคดีทั้งที่เป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุ เช่น สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และวรรณกรรมที่ปรากฏตามเส้นทางการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา

๑.๗.๒ เครื่องมือการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย มี ๓ แบบ ได้แก่ แบบบันทึกเอกสาร แบบบันทึกการสังเกต และแบบสัมภาษณ์ โดยการได้มาของเครื่องมือแต่ละแบบมีรายละเอียด ดังนี้

๑.๗.๒.๑ แบบบันทึกเอกสาร ผู้วิจัยได้สร้างแบบบันทึกขึ้นมาเพื่อใช้บันทึกการค้นคว้าข้อมูล ประกอบด้วย ชื่อผู้แต่ง ชื่อหนังสือหรือเอกสาร และเนื้อหาที่พบจากเอกสารที่เกี่ยวข้องให้ได้ใจความตรงตามความหมายของข้อความเดิม บันทึกโดยถอดข้อความเป็นข้อความของผู้วิจัยเอง และคัดลอกข้อความแล้วทำอัญประกาศ

๑.๗.๒.๒ แบบบันทึกการสังเกต ผู้วิจัยได้สร้างแบบบันทึกการสังเกตเพื่อใช้ในการบันทึกจากการสังเกตและการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากหลักฐานทางโบราณคดีและโบราณวัตถุที่ปรากฏตามเส้นทางการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา ในประเด็นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เส้นทางการเผยแพร่ และภูมิศาสตร์วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา

๑.๗.๒.๓ แบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้สร้างแบบสัมภาษณ์ที่พัฒนาจากเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้บันทึกข้อมูลจากการสัมภาษณ์นักวิชาการในประเด็นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแพร่ และภูมิศาสตร์วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา

๑.๗.๓ การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือที่สร้างขึ้นเพื่อดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังต่อไปนี้

๑.๗.๓.๑ ใช้แบบบันทึกเอกสาร เก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการบันทึก ดังนี้ ชื่อผู้แต่ง ชื่อหนังสือหรือเอกสารที่ค้นคว้า และเนื้อหาที่พบ โดยย่อความให้ได้ใจความตรงตามความหมายของข้อความเดิม บันทึกโดยถอดข้อความเป็นข้อความของผู้วิจัยเอง และคัดลอกข้อความแล้วทำอัญประกาศ โดยมีเกณฑ์ที่ประกอบด้วยเป็นข้อความสำคัญมาก เป็นข้อความที่จะมีการพิสูจน์หรือทดสอบข้อเท็จจริง เป็นข้อความที่ผู้วิจัยต้องการอ้างอิงสนับสนุนความคิดเห็นของตนเอง เป็นข้อความที่ดีมาก

๑.๗.๓.๒ ใช้แบบบันทึกการสังเกต ในการบันทึกและการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากหลักฐานทางโบราณคดีและโบราณวัตถุ ที่ปรากฏตามเส้นทางการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา ในประเด็นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแพร่ และภูมิศาสตร์วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาใน ๘ ประเด็น กล่าวคือ ลำดับ หลักฐานที่พบ รูปแบบศิลปะ ช่วงระยะเวลา สถานที่สำรวจพบ ปัจจุบันแสดงอยู่ที่ รายละเอียดโดยสังเขป และบันทึกเพิ่มเติมของผู้สังเกต

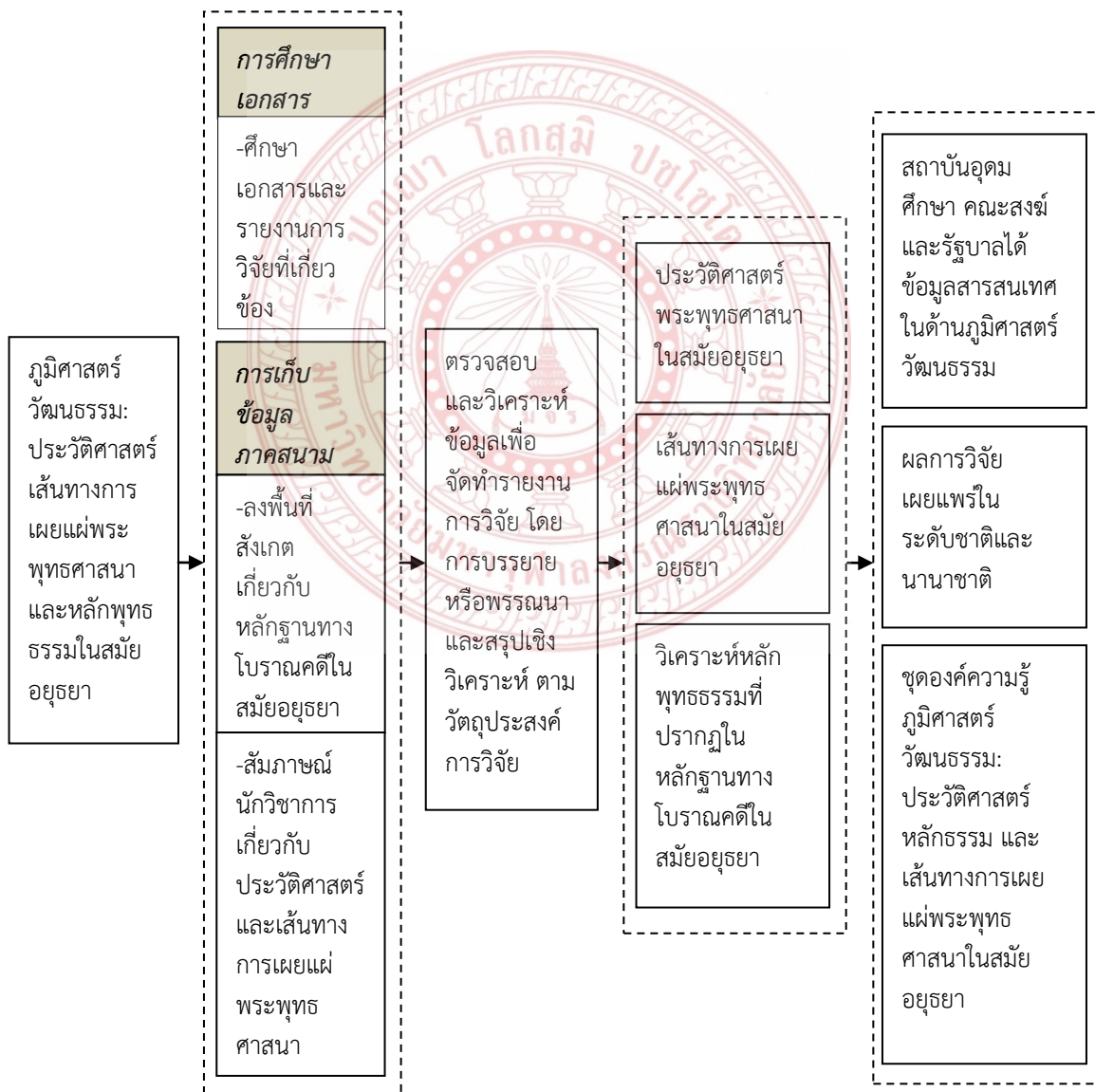
๑.๗.๓.๓ ใช้แบบสัมภาษณ์ ในการบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์นักวิชาการในประเด็นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแพร่ และภูมิศาสตร์วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา โดยมีประเด็นการสัมภาษณ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา ประกอบด้วย การเข้ามาของพระพุทธศาสนาสู่อณาจักรอยุธยา วิธีผู้คนบริเวณอาณาจักรอยุธยา ก่อนพระพุทธศาสนาเข้ามา ความเปลี่ยนแปลงของผู้คนบริเวณอาณาจักรอยุธยาภายหลังการเข้ามาของพระพุทธศาสนา และประเด็นการสัมภาษณ์เกี่ยวกับเส้นทางการเผยแพร่และภูมิศาสตร์วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา ประกอบด้วย เส้นทางการเข้ามาของพระพุทธศาสนาสู่อณาจักรอยุธยา เส้นทางการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของอาณาจักรอยุธยา ลักษณะการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของอาณาจักรอยุธยา หลักฐานทางโบราณคดีที่พบ และข้อมูลเพิ่มเติมของผู้สัมภาษณ์

๑.๗.๔ การตรวจสอบข้อมูล ผู้วิจัยทำการตรวจสอบข้อมูลการทำวิจัยโดยได้กระทำพร้อมๆกับเก็บข้อมูล มีการตรวจสอบทันทีในสนามว่าข้อมูลได้มีการบันทึก และการเก็บรวบรวมสอดคล้องกับข้อเท็จจริงหรือไม่อย่างไรโดยทุกครั้งหลังการเก็บข้อมูล จะนำข้อมูลที่รวบรวมได้ขอให้ผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นผู้ช่วยตรวจสอบความถูกต้องให้ ตรวจสอบข้อมูลซ้ำจากการสอบถาม พูดคุย สัมภาษณ์ซ้ำกับผู้ให้ข้อมูลเดิม แต่เปลี่ยนสถานที่ ช่วงเวลาการให้ข้อมูลจากการศึกษาเบื้องต้นจากการสัมภาษณ์ การพูดคุย และการศึกษาค้นคว้า ทั้งจากเอกสาร โดยมีความสอดคล้องของเรื่องซึ่งถือความสำคัญในการตรวจสอบ

๑.๗.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล เมื่อผู้วิจัยได้จัดเก็บรวบรวมข้อมูล จัดหมวดหมู่ครบถ้วนเป็นระบบระเบียบตามที่ได้จัดประเด็น ตั้งจุดประสงค์ในการวิจัยไว้และเห็นว่าข้อมูลเมื่อมีความสมบูรณ์ ผู้วิจัยจึงได้จัดแยกแยะข้อมูลเป็นหมวดหมู่และดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อจัดทำรายงานการวิจัย โดยการบรรยายหรือพรรณนาและสรุปเชิงวิเคราะห์ ตามวัตถุประสงค์การวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัยที่กล่าวมาข้างต้น สามารถแสดงเป็นแผนภูมิขั้นตอนกระบวนการการดำเนินการวิจัย ได้ดังนี้

ภาพแผนภูมิที่ ๑.๒ แสดงรูปแบบขั้นตอนกระบวนการการดำเนินการวิจัย



๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้จากงานวิจัย

๑.๘.๑ ได้ชุดความรู้ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม : ประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแผ่ และภูมิศาสตร์วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา

๑.๘.๒ ได้สารสนเทศด้านประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายานในสมัยอยุธยา

๑.๘.๓ ได้สารสนเทศด้านเส้นทางภูมิศาสตร์วัฒนธรรมของพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายานในสมัยอยุธยา

๑.๘.๔ ได้สารสนเทศเกี่ยวกับหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักฐานทางโบราณคดีตามเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายานในสมัยอยุธยา

๑.๘.๕ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คณะสงฆ์ไทย และหน่วยงานภาครัฐได้ชุดความรู้และข้อมูลสารสนเทศในการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์เพื่อการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ด้านพระพุทธศาสนา เพื่อกำหนดแนวนโยบาย และเพื่อการท่องเที่ยว เป็นต้น



บทที่ ๒

ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา

การศึกษาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง พบว่า พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาเป็นพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาเป็นแกนหลักที่ผสมผสานกลมกลืนกับพระพุทธศาสนาและศาสนา พราหมณ์จากต้นกำเนิดในอินเดีย โดยผ่านเส้นทางการเผยแผ่อันยาวไกล เริ่มตั้งแต่แหล่งกำเนิดเดินทางผ่านเข้าสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ ผ่านการผสมผสานกลมกลืนกับความเป็นพระพุทธศาสนาในอาณาจักรต่าง ๆ ก่อนการรวมรัฐเป็นประเทศไทย จนถึงสมัยอยุธยา ดังนั้น ผู้วิจัยจะได้นำเสนอประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาในประเด็นดังต่อไปนี้

๒.๑ ความเป็นมาของอาณาจักรอยุธยา

๒.๒ ความเป็นมาของการเข้ามาของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยจนถึงสมัยล้านนา

๒.๓ ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา

๒.๑ ความเป็นมาของอาณาจักรอยุธยา

เมืองอโยธยาหรืออโยธยาศรีรามเทพนครนั้น เป็นเมืองโบราณที่มีมาก่อนคริสตศวรรษ ๑๓-๑๔ ก่อนที่พระเจ้าอู่ทองจะทำการก่อตั้งกรุงศรีอยุธยา เมืองอโยธยาเดิมมีฐานะเป็นเมืองท่าสำคัญของรัฐละโว้ หรือลพบุรีซึ่งมีอำนาจในดินแดนนี้มาตั้งแต่สมัยทวารวดี ต่อมาหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๘ พระเจ้าอู่ทองจากเมืองอโยธยาแห่งนี้ ซึ่งนักประวัติศาสตร์บางกลุ่มกล่าวว่าเป็นเชื้อสายกษัตริย์ทางเหนือหรือเมืองไตรตรึงส์มีปรากฏในตำนานท้าวแสนปม ได้มีความสัมพันธ์กับเมืองสุพรรณภูมิ กล่าวคือ พระเจ้าอู่ทองได้อภิเษกกับพระธิดาของกษัตริย์ผู้ครองเมืองสุพรรณภูมิ และได้เป็นผู้ครองเมืองอู่ทอง ต่อมาเมืองอู่ทองเกิดกัณดารน้ำ พระเจ้าอู่ทองจึงอพยพผู้คนมาอยู่ที่ตำบลเวียงเหล็ก เมืองอโยธยาและ ๓ ปีต่อมาจึงได้สร้างกรุงศรีอยุธยาขึ้นที่บริเวณเสนานครในที่สุด เมืองอโยธยานี้ตั้งอยู่บริเวณฝั่งตะวันออกของตัวเมืองพระนครศรีอยุธยาปัจจุบัน กษัตริย์ผู้ครองเมืองอโยธยานั้นมีหลายพระองค์ ที่ปรากฏพระนามรู้จักกันได้แก่พระเจ้าสายน้ำผึ้ง พระยารามภิกษาราช พระนารายณ์ และพระเจ้าหลวง^๑ ในช่วงแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ อาณาจักรไทยได้เกิดขึ้นหลายอาณาจักร เช่น สุโขทัย ล้านนา ล้านช้าง แต่อาณาจักรเหล่านี้ยังมีลักษณะเป็น “แคว้นแคว้น” หรือ “เมือง” ที่รวมกันขึ้นมาตั้งเป็นอิสระ ยังมีได้มีอาณาจักรใดอาณาจักรหนึ่งมีอำนาจหรือมีลักษณะเป็นศูนย์กลางอย่างแท้จริง อยุธยาถือกำเนิดขึ้นมาจากการรวมตัวของเมืองสุพรรณบุรีและลพบุรี ทั้งสองเมืองนี้เป็น

^๑ จารุวรรณ ดั่งคำจันทร์, ศรีอโยธยา : อติตราชาธานีสยามประเทศ, บทความออนไลน์, เรียบเรียงเมื่อ ๒๙ พ.ค. ๒๕๖๐, มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์, <http://lek-prapai.org/home/view.php?id=5284>, สืบค้นเมื่อ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

ศูนย์กลางของอำนาจในวงจำกัดในภาคกลางของประเทศไทย สุพรรณบุรีมีอำนาจทางซีกตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งมีเมืองเก่าหลายเมืองรวมอยู่ในกลุ่มนี้ เช่น นครชัยศรี ราชบุรี เพชรบุรี ส่วนลพบุรีก็มีอำนาจทางซีกตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ทั้งสุพรรณบุรีและลพบุรีมีมรดกทางประวัติศาสตร์สืบเนื่องมาจากสมัยทวารวดี และอยู่ภายใต้อิทธิพลของขอมจากเมืองพระนครหลวงหรือกรุงศรีอยุธยาสุพรรณบุรีกล่าวคือ สมัยของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ถึง สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗^๑



ภาพแผนที่ ๒.๑ แสดงภาพวาดแผนที่อโยธยาศรีรามเทพนคร

กรุงศรีอยุธยากำเนิดขึ้นในปี พ.ศ. ๑๘๙๓ พงศาวดารโยนก ระบุว่า เคยเป็นที่ประดิษฐานพระมหามณิรัตน์ไว้เมื่อคราวน้ำท่วมเมืองกัมพูชา พระมหาเถระได้อัญเชิญพระมหามณิรัตน์ ลงสำเภามาอาศัยอยู่ทางตอนเหนือของนครอินทปัฐระยะทางสามเดือนเศษ ต่อมาพระมหามณิรัตน์ก็อยู่ในความครอบครองของพระเจ้าอาทิตย์ราชซึ่งครองกรุงสยามฝ่ายเหนือ ซึ่งตามความเข้าใจของผู้รณาดำเนินการก็เป็นพระนครศรีอยุธยาโบราณแต่ในพงศาวดารก็ยังไม่สามารถระบุได้ว่าตั้งอยู่ที่ใด^๒ ถัดตามนี้ อยุธยา ก็คือเมืองที่ได้รับการสถาปนาขึ้นในบริเวณเมืองอโยธยาเดิมนั่นเอง บรรพบุรุษของพระเจ้าอู่ทองนั้นสืบเชื้อสายมาจากเชียงราย แต่พ่ายต่อข้าศึกเมืองสทอง จึงได้หนีลงมายังแคว้นสยามประเทศข้ามแม่น้ำโพถึงเมืองร้างแห่งหนึ่งตั้งอยู่ฝั่งตรงกันข้ามเมืองกำแพงเพชร จึงได้ตั้งเมืองร้างแห่งนั้นและให้นามเมืองว่าไตรตรังษ์เพราะเหตุที่มีพระอินทร์จำแลงมาบอกสถานที่ให้ทรงครองราชย์อยู่ในเมืองแต่่ง

^๑ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, อยุธยา: ประวัติศาสตร์และการเมือง, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโตโยต้าแห่งประเทศไทย จัดพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๘๗.

^๒ พระยาโบราณราชธานินทร์, ตำนานกรุงเก่า, (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายพันสุพรรณสาร ๓๐ ตุลาคม ๒๕๐๓), หน้า ๑. อ้างใน พระครูศรีปัญญาวิกรม, สืบพระพุทธานุภาพจากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นครปฐม: สาละพิมพ์การ, ๒๕๖๐), หน้า ๑๔.

ตลอดชั่ว ๔ รัชกาล^๑ มองซิเออร์ เดอ ลาลูแบร์ กล่าวไว้ในจดหมายเหตุเกี่ยวกับที่ตั้งอยุธยา สรุปความว่า กรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์ ตั้งอยู่ ณ ละติจูด ๑๔ องศา ๒๐ ลิปดา ๔๐ พิลิปดา และลองจิจูด ๑๒๐ องศา ๓๐ ลิปดา มีรูปร่างลักษณะคล้าย ๆ ถุงย้อม ปากถุงอยู่ทางทิศตะวันตก ลำแม่น้ำใหญ่บรรจบกับลำคลองหลายสายซึ่งแล่นวงรอบกรุงนั้นตรงด้านเหนือ และแยกลงไปด้านทิศใต้ เป็นหลายแพรกด้วยกัน พระบรมมหาราชวังนั้นตั้งอยู่ทางด้านเหนือบนลำคลองที่เป็นคูพระมหานคร ทางทางด้านตะวันออกมีทางเดินข้ามอยู่แห่งเดียว คล้ายคอคอดซึ่งจะออกจากพระนครได้โดยไม่ต้องข้ามลำน้ำ ตัวนครนั้นกว้างขวางมากด้วยมีกำแพงล้อมรอบตัวเกาะตั้งที่ข้าพเจ้ากล่าวแล้วแต่เนื้อที่ภายในกำแพงพระมหานครนั้นมีผู้คนอยู่ประมาณ ๑ ใน ๖ ส่วนเท่ากันอันหมายถึงพื้นที่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ นอกนั้นรกเป็นป่าช้า แต่มีวัดเท่านั้นเป็นความจริงที่ว่าทางเขตด้านชานพระมหานคร ซึ่งมีชาวต่างประเทศตั้งภูมิลำเนาอยู่นั้นทำให้เพิ่มจำนวนพลเมืองขึ้นอีกเป็นอันมาก^๒ สรุปความว่า พ.ศ. ๑๘๘๓ ย้อนหลังไป กรุงศรีอยุธยายังอยู่ในรูปของตำนานแต่ก็พอมิเค้าความเป็นมาว่าเคยเป็นเมืองสำคัญมาก่อน ต่อเมื่อพระเจ้าอู่ทองสถาปนาขึ้นเมื่อวันศุกร์ เดือน ๕ ขึ้น ๖ ค่ำ เวลา ๓ นาฬิกา ๙ บาท ปีชวด โทศก ศักราช ๗๑๒ (พ.ศ. ๑๘๘๓) อยุธยาจึงได้ปรากฏตัวขึ้นในฐานะเป็นเมืองหลวงของสยามประเทศ^๓ ความในพงศาวดารช่วงพระเจ้าอู่ทองได้สถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีนั้นได้มีการระบุถึงเมืองที่อยู่ในฐานะเป็นประเทศราช ๑๖ เมือง ประกอบด้วย มะละกา ชวา ตनावศรี นครศรีธรรมราช ทวาย เมาะตะมะ เมาละเลิง สงขลา จันทบุรี พิศณุโลก สุโขทัย พิไชย สวรรคโลก พิจิตร กำแพงเพชร และนครสวรรค์ ขณะเดียวกันก็มีเมืองอีก ๒ เมืองที่ทรงให้ความสำคัญโดยส่งพระเชษฐา (หลวงพระจ้าว) และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ (พระราเมศวร) ไปครอง ได้แก่ เมืองสุพรรณบุรี และลพบุรี ตามลำดับ กรุงศรีอยุธยาตามคำบอกเล่าของนิโกลาส์ แซรวาส ซึ่งเดินทางเข้ามาในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์ ได้กล่าวถึงตำแหน่งของกรุงศรีอยุธยาว่ามีอาณาเขตตั้งแต่องศาที่ ๗ แห่งละติจูดเหนือกระทั่งถึงองศาที่ ๑๙ ทางทิศใต้จรดแม่น้ำอ่าวไทยกับเมืองปัตตานี ทางทิศเหนือจรดประเทศลาว ทิศตะวันออกจรดประเทศแคว และกัมพูชา ทิศตะวันตกจรดเมืองอังวะ พะโค และดินแดนแคว้นมะละกา ส่วนยาวแต่เหนือจรดใต้ประมาณ ๒๒๐ ลี^๔

^๑ พระครูศรีปัญญาวิกรม, สิบพระพุทธรักษาจากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา, พิมพ์ครั้งที่ ๒. (นครปฐม: สาละพิมพ์การ, ๒๕๕๘), หน้า ๑๕.

^๒ มองซิเออร์ เดอ ลาลูแบร์, จดหมายเหตุลา ลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม, แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, ๒๕๕๗), หน้า ๓๖.

^๓ “อ้างแล้ว. สิบพระพุทธรักษาจากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา, หน้า ๑๕.”

^๔ กรมราชบัณฑิต, พระราชพงศาวดารกรุงเก่า, (พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกศลธิดี ๑๐ สิงหาคม ๒๕๑๐), หน้า ๑.

^๕ นิโกลาส์ แซรวาส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, ๒๕๕๐), หน้า ๒๒.

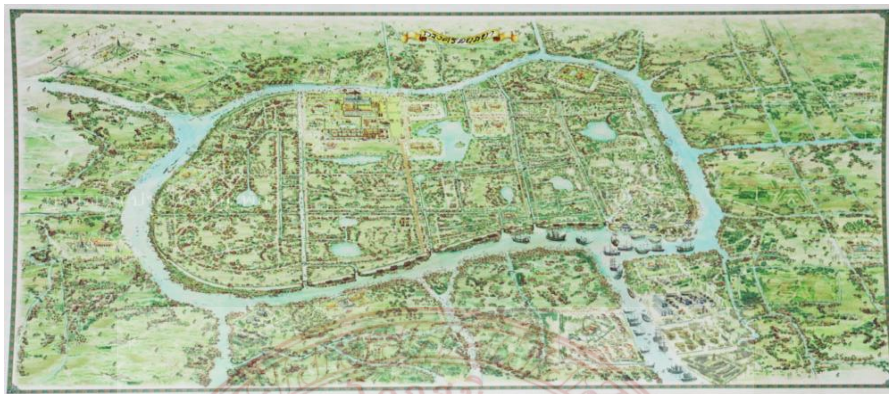


ภาพแผนที่ ๒.๒ แสดงแผนที่โบราณดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้วาดโดยนักภูมิศาสตร์ชาวฝรั่งเศสที่เดินทางมาอยุธยา พ.ศ. ๒๒๒๙ สมัยจักรวรรดินิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

สภาพภูมิศาสตร์ของเมืองอยุธยามีเมืองเก่าอยู่ที่ฝั่งตะวันออกบริเวณที่เรียกว่า “วัดเดิม” หรือ วัดอโยธยา เมืองอโยธยาอยู่ ณ ที่แห่งนี้ มี “คูชื่อน้ำ” และคลองขุดที่มีมาจนถึงปัจจุบัน หลักฐานทางโบราณคดีแสดงให้เห็นถึงร่องรอยของการตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองเก่า กลุ่มวัด พบศิลปะต่างๆ ที่เป็นแบบเดียวกันที่พบในเกาะเมืองซึ่งเรียกว่า “ศิลปะแบบอโยธยา-สุพรรณภูมิ” สัมพันธ์กับตำนานต่างๆ เช่น ตำนานเจ้าแม่สร้อยดอกหมากที่วัดพนัญเชิงและการสร้างพระพุทธรูปประธานก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาหลายปี “คูชื่อน้ำ” น่าจะเป็นร่องรอยของเมืองเก่า ส่วนทางด้านตะวันออกไม่มีร่องรอยอะไร เพียงแต่พบแนวคลอง ๒-๓ แห่ง เช่นคลองวัดกุฎีดาว จึงเห็นว่าเป็นเมืองเก่าก่อนการสร้างอยุธยา เมื่อขยายขอบเขตงานศึกษาของเมืองอยุธยาไปตามลำน้ำต่างๆ อย่างละเอียดทั้งแม่น้ำลพบุรี แม่น้ำป่าสัก และแม่น้ำน้อย จึงพบว่าเมืองอโยธยาเกิดขึ้นในบริเวณแม่น้ำป่าสัก ซึ่งไม่ได้เกี่ยวกับแม่น้ำลพบุรีและแม่น้ำน้อย เพราะบริเวณอยุธยาเป็นปลายของดินดอนสามเหลี่ยมเก่า บริเวณตั้งแต่ชัยนาทนั้นแม่น้ำได้แตกออกเป็นหลายแพรก แต่ละแพรกนั้นสามารถเป็นเส้นทางคมนาคม แต่ก็ไม่ใช่ทุกแพรก และตรงไหนที่มีการขุดคลองขวางขึ้นมามาตรงนั้นคือแหล่งที่ตั้งของชุมชนเมืองใหญ่ และมีชุมชนขนาดเล็กกระจายอยู่โดยรอบ เมืองอโยธยาเกี่ยวข้องกับแม่น้ำป่าสัก เพราะแม่น้ำป่าสักเกิดขึ้นในเขตหัวรอ แล้วเบนออกไปทางแม่น้ำหันตราออกไปทางวัดพนัญเชิงซึ่งบริเวณนี้เรียกว่า “คลองสวนพลู” มีการจัดการขุดคูคลองเป็นจำนวนมาก คูชื่อน้ำ คือบริเวณด้านตะวันตก เพราะเมืองอโยธยาหันหน้าสู่แม่น้ำหันตราและลำน้ำหันตราคือแม่น้ำป่าสัก ซึ่งผ่านตัวเขตอยุธยาไปออกวัดพนัญเชิงไปสมทบกับลำน้ำน้อยและลำน้ำเจ้าพระยาซึ่งรวมกัน ผ่านบริเวณหัวแหลมจึงกลายเป็นลำน้ำขนาดใหญ่ ลำน้ำหันตราออกจากวัดพนัญเชิงเรียกว่าคลองสวนพลู คูชื่อน้ำคือคูคลองด้านหลัง ส่วนด้านหน้าลงสู่แม่น้ำหันตรา และแม่น้ำหันตราคือลำน้ำป่าสักซึ่งไหลผ่านตัวเขตอยุธยา ผ่านวัดพนัญเชิงไปสมทบกับแม่น้ำน้อย การรวมตัวกันระหว่างแม่น้ำน้อยกับแม่น้ำเจ้าพระยากลายเป็นลำน้ำขนาดใหญ่ที่ฝรั่งเรียกกันว่า “แม่น้ำ” ในแผนที่โบราณต่างๆ แม่น้ำเจ้าพระยาในบริเวณป้อมเพชรและวัดพนัญเชิงที่เรือต่างประเทศเข้ามาถึงและลงไปถึงปากน้ำเจ้าพระยา คือ “แม่น้ำเจ้าพระยา” เดิมก่อนหน้านั้นไม่ได้เรียกว่าลำน้ำ

เจ้าพระยา เพราะไม่มีการเรียกชื่อแม่น้ำตลอดทั้งสาย หากแต่เรียกเป็นช่วงๆ ตามท้องถิ่นต่างๆ แต่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมาก็ให้รวมเรียกว่าแม่น้ำเจ้าพระยาตลอดทั้งสาย เหนืออยุธยาขึ้นไปมีคลองลพบุรี ซึ่งมีแพรกแยกออกไป ๒ แพรกคือลำน้ำลพบุรีเก่าและใหม่ เขตพื้นที่ต่ำของอยุธยาเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่เรียกว่า “หนองโสน” การสร้างกรุงศรีอยุธยาในระยะแรกจะอยู่เพียงรอบๆ หนองโสนหรือบึงพระรามเพราะการเกิดเมืองในอดีตจะเกิดขึ้นรอบหนองน้ำขนาดใหญ่ ฉะนั้นวัดเก่าๆ จึงอยู่รอบบึงพระรามทั้งสิ้น และมีชุมชนเกิดขึ้นอย่างหนาแน่นสมัยพระเจ้าอู่ทองมาจนถึงพระมหาธรรมราชาบริเวณคู่มือหน้า เป็นที่โล่งและมีเพนียดวัดของใกล้กับวังจันทน์เกษมซึ่งเดิมเคยเป็นคุก ในสมัยพระมหาธรรมราชาจึงได้ขยายเมืองเข้ามาประชิดลำน้ำ เกิดเป็นกำแพงเมืองและมีชาวนานานาชาติอยู่อาศัยโดยรอบ แม่น้ำป่าสักเมื่อไหลผ่านเข้ามายังเขตจังหวัดสระบุรีคดเคี้ยวไปจนถึงนครหลวง คลองจากลำน้ำลพบุรีมาเชื่อมลำน้ำป่าสักคือคลองบางพระครู ทำให้นครหลวงเป็นแหล่งที่มีผู้คนสัญจรไปมาสามารถผ่านลำน้ำป่าสักมายังฝั่งอยุธยาได้ และยังมีชุมชนลาวเกิดขึ้นมาในบริเวณอีก แพรกหนึ่งที่แยกออกจากแม่น้ำป่าสักเรียกว่า “คลองพระแก้ว” ซึ่งมีตำนานเรื่องเล่าการเคลื่อนย้ายพระแก้วมรกตจากเวียงจันทน์มาประดิษฐานยังกรุงเทพ คลองพระแก้วนั้นผ่านที่ราบลุ่มที่ด้านหลัง ผ่านอำเภออุทัยไปยังบ้านสร้าง ออกไปคลองโพที่บางปะอิน เส้นทางน้ำดังกล่าวคือเส้นทางน้ำเก่าที่มีความสัมพันธ์กับอยุธยา ผ่านถิ่นฐานบ้านเมืองที่มีมาตั้งแต่สมัยทวารวดีและลพบุรีเพราะด้านตะวันตกของคลองบางแก้วมีการบร่ร่องรอยของเมืองโบราณ เช่น พระฉาย เมืองอู่ตะเภา เมื่อผ่านอโยธยามี “คลองกระมัง” หรือ “คลองบ้านบาตร” และในลิลิตยวนพ่ายมีการกล่าวถึงการประสูติของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ณ ท่งพระอุทัย แดนตำบลดุขท่งกว้าง ด้านตะวันตกของคลองพระแก้วมีเมืองเก่าในสมัยทวารวดีคือเมืองหนึ่งคือ “อู่ตะเภา” เป็นปลายเขามาจากเขาใหญ่ ปลายเขาใหญ่มีอยู่ ๒ สิ่งที่สำคัญคือ พุทธฉายซึ่งมีพระพุทธรูปเป็นสิ่งสำคัญและมีความเก่าแก่ เป็นบริเวณที่ติดต่อกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือผ่านเข้ามาทางปากช่อง เส้นทางดังกล่าวพบชุมชนทวารวดีที่เขาโพธิ์สัตว์และมีร่องรอยเมืองเก่ามาจนถึงบริเวณของพุทธฉาย และพุทธฉายอาจสร้างขึ้นในสมัยลพบุรีตอนปลายเพราะร่องรอยพระบาทที่อยู่ด้านบนนั้นเป็นรอยที่ขุดลงไปกับพื้นหิน ทำเป็นธรรมจักรไม่มีลายมงคลร้อยแปดประการ และบริเวณเขาพุทธฉายเป็นบริเวณที่สำคัญมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์เพราะเป็นเขาหินแกรนิตมีเพิงหินขนาดใหญ่ ซึ่งเพิงหินดังกล่าวนั้นคือพื้นที่ที่มีคนมาจาริกแสวงบุญ มนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ใช้ทำพิธีกรรม เนื่องจากพบภาพเขียนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ด้วย และต่อมาในสมัยอโยธยาก็มีความสัมพันธ์ มีความเชื่อมโยงกันกับพื้นที่แห่งนี้ทั้งสิ้น บริเวณวัดพระฉายมีลำน้ำอยู่ ๒ สาย สายแรกคือลำน้ำพระแก้ว และลำน้ำร่องแซงหรือหนองแซง ที่ออกไปยังนครนายก ส่วนบริเวณหนองแคเป็นเว้าอ่าวจากดงละครมาจนถึงศรีมหาโพธิ์เข้าคลองบ้านบาตรมาอยุธยา หรือคลองโพ ลงมายังกรุงเทพ อยุธยาไม่ใช่เฉพาะพื้นที่เกาะเมือง โดยรอบน้ำมีพื้นที่เข้าไปในทุ่งที่ทำนาและเป็นทุ่งรับน้ำ บริเวณกลางทุ่งจะมีเจดีย์สำคัญ เช่น เจดีย์ภูเขาทอง เจดีย์วัดวรเชษฐ เป็นต้น เจดีย์ภูเขาทองคือเจดีย์ที่เป็นจุดเริ่มต้นของอยุธยาตอนกลาง เป็นเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง ตั้งอยู่บนฐานสูงแต่ฐานนั้นเป็นฐานแบบพม่า ซึ่งเจดีย์แบบนี้มีอยู่ที่วัดใหม่ประชุมพล วัดญาณเสน เจดีย์ภูเขาทองนั้นเคยปล่อยให้รกร้าง สันนิษฐานว่าช่วงที่เสียกรุงให้กับพม่าครั้งแรกนั้นน่าจะถูกรื้อหรือซ่อมแซมโดยพระเจ้าบุเรงนองที่มีความเชื่อในระบบจักรพรรดิราช การทะนุบำรุงพุทธศาสนาแม้ในต่างถิ่นจึงเป็นเหตุใหญ่ที่สมควรทำรูปแบบของเมืองอโยธยาเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ซึ่งคล้ายคลึงและร่วมสมัยกับ คูบัว สุพรรณภูมิ ซึ่งบางแห่ง

มีพระราชวังอยู่ เช่น เมืองเสมา ซึ่งจะแตกต่างจากพม่าเพราะของเราต้องมีคูเมืองเพื่อกักน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง และด้านหนึ่งของเมืองจะเป็นลำน้ำธรรมชาติ และวัดใหญ่ๆ จะอยู่นอกเมือง อยุธยามีการสร้างเส้นทางน้ำที่มีประตูปิด เปิด และใช้คลองเมืองเป็นตัวผันน้ำเข้าไปใช้ในพระบรมมหาราชวัง รวมทั้งมีระบบจัดการน้ำที่มีความก้าวหน้าและซับซ้อน^๑



ภาพแผนที่ ๒.๓ แสดงแผนที่อยุธยา

อาณาจักรอยุธยา เป็นอาณาจักรของชนชาติไทยในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในช่วง พ.ศ. ๑๘๙๓ ถึง พ.ศ. ๒๓๑๐ มีกรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางอำนาจหรือราชธานี อาณาจักรอยุธยานับว่าเจริญรุ่งเรืองจนอาจถือได้ว่าเป็นอาณาจักรที่รุ่งเรืองมั่งคั่งที่สุดในภูมิภาคสุวรรณภูมิที่ยังมีความสัมพันธ์ทางการค้ากับหลายชาติ จนถือได้ว่าเป็นศูนย์กลางการค้าในระดับนานาชาติเช่น จีน เวียดนามอินเดีย ญี่ปุ่น เปอร์เซีย รวมทั้งชาติตะวันตก เช่น โปรตุเกส สเปน ดัตช์ (ฮอลันดา) และฝรั่งเศส ซึ่งในช่วงเวลาหนึ่งเคยสามารถขยายอาณาเขตประเทศราชถึงรัฐฉานของพม่า อาณาจักรล้านนา มณฑลยูนนาน อาณาจักรล้านช้าง อาณาจักรขอม และคาบสมุทรมลายูในปัจจุบัน กรุงศรีอยุธยาเป็นเกาะซึ่งมีแม่น้ำสามสายล้อมรอบ ได้แก่ แม่น้ำป่าสักทางทิศตะวันออก แม่น้ำเจ้าพระยาทางทิศตะวันตกและทิศใต้ และแม่น้ำลพบุรีทางทิศเหนือ เดิมทีบริเวณนี้ไม่ได้มีสภาพเป็นเกาะ แต่สมเด็จพระเจ้าอู่ทองทรงดำริให้ขุดคูเชื่อมแม่น้ำทั้งสามสาย เพื่อให้เป็นปราการธรรมชาติป้องกันข้าศึก ที่ตั้งกรุงศรีอยุธยายังอยู่ห่างจากอ่าวไทยไม่มากนัก ทำให้กรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางการค้ากับชาวต่างประเทศ และอาจถือว่าเป็น "เมืองท่าตอนใน" เนื่องจากเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจของภูมิภาค มีสินค้ากว่า ๔๐ ชนิดจากสงครามและรัฐบรรณาการ แม้ว่าตัวเมืองจะไม่ติดทะเลก็ตาม มีการประเมินว่าราว พ.ศ. ๒๑๔๓ กรุงศรีอยุธยามีประชากรประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ คน และอาจสูงถึง ๑,๐๐๐,๐๐๐ คน ราว พ.ศ. ๒๒๔๓ บางครั้งมีผู้เรียกกรุงศรีอยุธยาว่า "เวนิสแห่งตะวันออก" ปัจจุบันบริเวณนี้เป็นส่วนหนึ่งของอำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พื้นที่ที่เคยเป็นเมืองหลวงของไทยนั้น คืออุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ตัวนครปัจจุบันถูกตั้งขึ้นใหม่ห่างจากกรุงเก่าไปไม่กี่กิโลเมตร การกำเนิดอาณาจักรอยุธยาที่ได้รับการยอมรับกว้างขวางที่สุดนั้น อธิบายว่า รัฐไทยซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่

^๑ จารุวรรณ ด้วงคำจันทร์, ศรีอยุธยา : อติตราชาธานีสยามประเทศ, บทความออนไลน์, สืบค้นเมื่อ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

กรุงศรีอยุธยาในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เจริญขึ้นมาจากราชอาณาจักรละโว้ (ซึ่งขณะนั้นอยู่ใต้การควบคุมของขะแมร์) และอาณาจักรสุพรรณภูมิ แหล่งข้อมูลหนึ่งระบุว่า กลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ เพราะภัยโรคระบาดคุกคาม สมเด็จพระเจ้าอู่ทองจึงทรงย้ายราชสำนักลงไปทางใต้ ยังที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงอันอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำเจ้าพระยา บนเกาะที่ล้อมรอบด้วยแม่น้ำ ซึ่งในอดีตเคยเป็นนครท่าเรือเดินทะเลชื่อ อโยธยา หรือ อโยธยาศรีรามเทพนคร นครใหม่นี้ถูกขนานนามว่า กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา ซึ่งภายหลังมักเรียกว่า กรุงศรีอยุธยา แปลว่า นครที่ไม่อาจทำลายได้ เมื่อถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ อยุธยาถูกพิจารณาว่าเป็น ชานติมหาอำนาจแข็งแกร่งที่สุดในอุษาคเนย์แผ่นดินใหญ่ และได้เริ่มครองความเป็นใหญ่โดยเริ่มจากการพิชิตราชอาณาจักรและนครรัฐทางเหนือ อย่างสุโขทัย กำแพงเพชรและพิษณุโลก ก่อนสิ้นสุดคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ อยุธยาโจมตีเมืองพระนคร (อังกอร์) ซึ่งเป็นมหาอำนาจของภูมิภาคในอดีต อิทธิพลของอังกอร์ค่อย ๆ จางหายไปจากลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และอยุธยาလာมาเป็นมหาอำนาจใหม่แทน ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ อยุธยาแสดงความสนใจในคาบสมุทรมลายู ที่ซึ่งมะละกาเมืองท่าสำคัญ ประชันความเป็นใหญ่ อยุธยาพยายามยกทัพไปตีมะละกาหลายครั้ง แต่ไร้ผล มะละกามีความเข้มแข็งทั้งทางการทูตและทางเศรษฐกิจ ด้วยได้รับการสนับสนุนทางทหารจากราชวงศ์หมิงของจีน ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ แม่ทัพเรือเจิ้งเหอแห่งราชวงศ์หมิง ได้สถาปนาฐานปฏิบัติการแห่งหนึ่งของเขาขึ้นที่มะละกา เป็นเหตุให้จีนไม่อาจยอมสูญเสียตำแหน่งยุทธศาสตร์นี้แก่รัฐอื่น ๆ ภายใต้การคุ้มครองนี้ มะละกาจึงเจริญรุ่งเรืองขึ้นเป็นหนึ่งในคู่แข่งทางการค้าที่ยิ่งใหญ่ของอยุธยา กระทั่งถูกโปรตุเกสพิชิตเมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๔ เริ่มตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ราชอาณาจักรอยุธยาถูกราชวงศ์ต้องอุจิมตีหลายครั้ง สงครามครั้งแรกคือ สงครามพระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๙๑-๙๒ แต่ล้มเหลว การรุกรานครั้งที่สองของราชวงศ์ต้องอุ หรือเรียกว่า "สงครามช้างเผือก" สมัยพระมหาจักรพรรดิ เมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๖ พระเจ้าบุเรงนองทรงบังคับให้สมเด็จพระมหาจักรพรรดิยอมจำนน พระบรมวงศานุวงศ์ทรงถูกพาไปยังกรุงอังวะ และสมเด็จพระมหิตรา พระราชโอรสองค์โต ทรงได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าประเทศราช เมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๑ ราชวงศ์ต้องอุรุกรานอีกเป็นครั้งที่สาม และสามารถยึดกรุงศรีอยุธยาได้ในปีต่อมา หนนี้พระเจ้าบุเรงนองทรงแต่งตั้งสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเป็นเจ้าประเทศราช หลังพระเจ้าบุเรงนองเสด็จสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๑๒๔ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงประกาศเอกราชแก่กรุงศรีอยุธยาอีกสามปีให้หลัง อยุธยาต่อสู้ป้องกันการรุกรานของรัฐหงสาวดีหลายครั้ง จนในครั้งสุดท้าย สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงปลงพระชนม์เมงจีสวา อุปราชาของราชวงศ์ต้องอุได้ในสงครามยุทธหัตถีเมื่อ พ.ศ. ๒๑๓๕ จากนั้น อยุธยากลับเป็นฝ่ายบุกบ้าง โดยยึดชายฝั่งตะนาวศรีทั้งหมดขึ้นไปจนถึงเกาะตะมะใน พ.ศ. ๒๑๓๘ และล้านนาใน พ.ศ. ๒๑๔๕ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงถึงกับรุกรานเข้าไปในพม่าลึกถึงตองอูใน พ.ศ. ๒๑๔๓ แต่ทรงถูกขับกลับมา หลังสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสด็จสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๑๔๘ ตะนาวศรีตอนเหนือและล้านนาก็ตกเป็นของรัฐอังวะ อีกใน พ.ศ. ๒๑๕๗ อยุธยาพยายามยึดรัฐล้านนาและตะนาวศรีตอนเหนือกลับคืนระหว่าง พ.ศ. ๒๒๐๕-๐๗ แต่ล้มเหลว ด้านการค้าขายกับต่างชาติไม่เพียงแต่ให้อยุธยามีสินค้าฟุ่มเฟือยเท่านั้น แต่ยังได้รับอาวุธยุทโธปกรณ์ใหม่ ๆ ด้วย กลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ ระหว่างรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชอยุธยามีความเจริญรุ่งเรืองมาก แต่ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ อยุธยาค่อย ๆ สูญเสียการควบคุมเหนือหัวเมืองรอบนอก ผู้ว่าราชการท้องถิ่นใช้อำนาจของตนอย่างอิสระ และเริ่มเกิดการกบฏต่อเมืองหลวงขึ้น หลังจากยุคสมัยอันนองเลือดแห่งการต่อสู้ของราชวงศ์ กรุงศรีอยุธยาเข้าสู่ "ยุคทอง" สมัยที่

ค่อนข้างสงบในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ เมื่อศิลปะ วรรณกรรมและการเรียนรู้เฟื่องฟู ยังมีสงครามกับต่างชาติ กรุงศรีอยุธยาสู้รบกับเจ้าเหียน ซึ่งเป็นผู้ปกครองเวียดนามใต้ เพื่อการควบคุม กัมพูชา เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๒๕๘ แต่ภัยคุกคามที่ใหญ่กว่ามาจากราชวงศ์อลองพญาซึ่งได้ผนวกรัฐน่าน เข้ามาอยู่ในอำนาจ ส่วนในช่วง ๕๐ ปีสุดท้ายของราชอาณาจักรมีการสู้รบอันนองเลือดระหว่างเจ้านาย โดยมีพระราชบัลลังก์เป็นเป้าหมายหลัก เกิดการกวาดล้างข้าราชการสำนักและแม่ทัพนายกองที่มีความสามารถตามมา สมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ (พระเจ้าเอกทัศ) พระมหากษัตริย์พระองค์สุดท้าย บังคับให้สมเด็จพระเจ้าฟ้าอู่ทุมพร พระอนุชา ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์อยู่ขณะนั้น สละราชสมบัติ และขึ้นครองราชย์แทน ในปี พ.ศ. ๒๓๐๓ พระเจ้าอลองพญา ทรงยกทัพุกรานอาณาจักรอยุธยา หลังจากอยุธยาว่างเว้นศึกภายนอกมานานกว่า ๑๕๐ ปี จะมีก็เพียงการนำไพร่พลเข้าต่อตีกันเองเพื่อแย่งชิงอำนาจเท่านั้น ซึ่งในขณะนั้น อยุธยาเกิดการแย่งชิงบัลลังก์ระหว่างเจ้าฟ้าเอกทัศกับเจ้าฟ้าอู่ทุมพร อย่างไรก็ตาม พระเจ้าอลองพญาไม่อาจหักเอากรุงศรีอยุธยาได้ในการทัพครั้งนั้น แต่ใน พ.ศ. ๒๓๐๘ พระเจ้ามังระ พระราชาโอรสแห่งพระเจ้าอลองพญา ทรงแบ่งกำลังออกเป็นสองส่วน และเตรียมการกว่าสามปี มุ่งเข้าตีอาณาจักรอยุธยาพร้อมกันทั้งสองด้าน ฝ่ายอยุธยาต้านทานการล้อมของทัพพม่าไว้ได้ ๑๔ เดือน แต่ก็ไม่อาจหยุดยั้งการกองทัพรัฐอังวะได้ เนื่องจากมีกำลังมาก และต้องการทำลายศูนย์อำนาจอยุธยาลงเพื่อป้องกันการกลับมาอำนาจ อีกทั้งกองทัพอังวะยังติดศึกกับจีนราชวงศ์ชิงอยู่เนื่อง ๆ หากปล่อยให้เกิดการสู้รบยืดเยื้อต่อไปอีก ก็จะเป็นภัยแก่อังวะ และมีสงครามไม่จบสิ้น ในที่สุดกองทัพอังวะสามารถหักเข้าพระนครได้ในวันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๓๑๐^๑ สุจิตต์ วงษ์เทศ ได้กล่าวถึงกรุงศรีอยุธยา ราชอาณาจักรสยามแห่งแรกไว้ว่า บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง มีรัฐละโว้-อโยธยาศรีรามเทพอยู่ทางฟากตะวันออก กับรัฐสุพรรณภูมิอยู่ทางฟากตะวันตก ในกลุ่มชนชั้นสูงต่างเป็น “เครือญาติ” กันทางการแต่งงาน ทำให้มีการรวมตัวทางการเมืองอย่างหลวมๆ ดังเอกสารจีนเรียกชื่อรัฐอย่างรวมๆ ว่าเสียมหลอหุหรือเสียมหลอ แต่บางครั้งก็ขัดแย้งแย่งชิงอำนาจจนต้องแยกเป็นรัฐ “เครือญาติ” อีสรระจากกัน จนถึงปี พ.ศ. ๑๙๐๐ พระเจ้าแผ่นดินจากรัฐสุพรรณภูมিরวมกับรัฐสุโขทัย และมีเงินอุดหนุนอยู่ด้วย ใช้กำลังไพร่พลยึดอำนาจจากพระเจ้าแผ่นดินเชื้อสายราชวงศ์ละโว้ที่ปกครองอโยธยาศรีรามเทพอยู่ขณะนั้น แล้วขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินมีอำนาจกว้างไกลเหนือรัฐสุพรรณภูมิ รัฐนครศรีธรรมราช รัฐสุโขทัย รัฐอโยธยาศรีรามเทพ จนเป็นที่ยอมรับจากนานาประเทศทั้งปวงว่าเป็นราชอาณาจักรสยามอย่างแท้จริงเป็นครั้งแรก แล้วขนานนามอาณาจักรว่ากรุงเทพทวารวดีอันศักดิ์สิทธิ์ แต่เป็นที่รู้จักทั่วไปในชื่อกรุงศรีอยุธยา โดยมีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาเพราะตั้งอยู่บนศูนย์กลางเส้นทางคมนาคมการค้าของสุวรรณภูมิมาแต่เดิมโดยมีรัฐ “เครือญาติ” อีสรระอยู่โดยรอบ คือ รัฐพม่ารามัญ รัฐล้านนา รัฐล้านช้าง-เวียงจันทน์ รัฐจำปาสัก รัฐกัมพูชา จนมาล่มสลายเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๑๐^๒

^๑ วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, **ประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สารคดี, ๒๕๖๐), หน้า ๒๐๐-๒๑๐.

^๒ สุจิตต์ วงษ์เทศ, **สุวรรณภูมิต้นกระแสประวัติศาสตร์ไทย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๙), หน้า ๑๗๐-๑๗๕.



ภาพแผนที่ ๒.๔ แสดงอาณาจักรอยุธยาและอาณาจักรใกล้เคียงในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง)

ในช่วงระหว่างกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีระหว่างปี พ.ศ. ๑๘๙๓-๒๓๑๐ รวมระยะเวลา ๔๑๗ ปี มีกษัตริย์ปกครองทั้งสิ้น ๕ ราชวงศ์ รวม ๓๓ พระองค์ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ลำดับ	พระนาม	ราชวงศ์	ปีครองราชย์	หมายเหตุ
๑	สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง)	เชียงราย	พ.ศ. ๑๘๙๓-๑๘๑๒	๑๙ ปี
๒	สมเด็จพระรามศวร (ครองราชย์ครั้งที่ ๑)	เชียงราย	พ.ศ. ๑๘๑๒-๑๘๑๓	๑ ปี
๓	สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพระงั่ว)	สุพรรณภูมิ	พ.ศ. ๑๘๑๓-๑๘๓๑	๑๘ ปี
๔	สมเด็จพระเจ้าทองล้น (ทองจันทร์)	สุพรรณภูมิ	พ.ศ. ๑๘๓๑	๗ วัน
	สมเด็จพระรามศวร (ครองราชย์ครั้งที่ ๒)	เชียงราย	พ.ศ. ๑๘๓๑-๑๘๓๘	๗ ปี
๕	สมเด็จพระรามราชาธิราช (รามราชา)	เชียงราย	พ.ศ. ๑๘๓๘-๑๘๕๒	๑๔ ปี
๖	สมเด็จพระอินทราชา (เจ้านครินทร์)	สุพรรณภูมิ	พ.ศ. ๑๘๕๒-๑๘๖๗	๑๖ ปี
๗	สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒	สุพรรณภูมิ	พ.ศ. ๑๘๖๗-๑๘๙๑	๒๔ ปี
๘	สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ	สุพรรณภูมิ	พ.ศ. ๑๘๙๑-๒๐๓๑	๔๐ ปี
๙	สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ (พระอินทราชาที่ ๒)	สุพรรณภูมิ	พ.ศ. ๒๐๓๑-๒๐๓๔	๓ ปี
๑๐	สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (พระเชษฐาธิราช)	สุพรรณภูมิ	พ.ศ. ๒๐๓๔-๒๐๗๒	๓๘ ปี
๑๑	สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๔ (หน่อพุทธางกูร หรือ พระอาทิตย์วงศ์)	สุพรรณภูมิ	พ.ศ. ๒๐๗๒-๒๐๗๖	๔ ปี

^๑ พระครูศรีปัญญาวิกรม, สืบพระพุทธรูปจากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา, หน้า ๒๑-๒๒.

ลำดับ	พระนาม	ราชวงศ์	ปีครองราชย์	หมายเหตุ
๑๒	พระรัชฎาธิราช	สุวรรณภูมิ	พ.ศ. ๒๐๗๖-๒๐๗๗	๑ ปี
๑๓	สมเด็จพระไชยราชาธิราช	สุวรรณภูมิ	พ.ศ. ๒๐๗๗-๒๐๘๙	๑๒ ปี
๑๔	พระยอดฟ้า (พระแก้วฟ้า)	สุวรรณภูมิ	พ.ศ. ๒๐๘๙-๒๐๙๑	๒ ปี
	ขุนวรวงษาธิราช	สุวรรณภูมิ	พ.ศ. ๒๐๙๑	๔๒ วัน
๑๕	สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ	สุวรรณภูมิ	พ.ศ. ๒๐๙๑-๒๑๑๑	๒๐ ปี
๑๖	สมเด็จพระมหินทราธิราช	สุวรรณภูมิ	พ.ศ. ๒๑๑๑-๒๑๑๒	๑ ปี
๑๗	สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช (พระสรรเพชญ์ที่ ๑)	สุโขทัย	พ.ศ. ๒๑๑๒-๒๑๓๓	๒๑ ปี
๑๘	สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พระสรรเพชญ์ที่ ๒)	สุโขทัย	พ.ศ. ๒๑๓๓-๒๑๔๘	๑๕ ปี
๑๙	สมเด็จพระเอกาทศรถ (พระสรรเพชญ์ที่ ๓)	สุโขทัย	พ.ศ. ๒๑๔๘-๒๑๖๓	๑๕ ปี
๒๐	พระศรีเสาวภาคย์ (พระสรรเพชญ์ที่ ๔)	สุโขทัย	พ.ศ. ๒๑๖๓-๒๑๖๓	ไม่ถึงปี
๒๑	สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พระอินทราชา)	สุโขทัย	พ.ศ. ๒๑๖๓-๒๑๗๑	๘ ปี
๒๒	สมเด็จพระเชษฐาธิราช	สุโขทัย	พ.ศ. ๒๑๗๓-๒๑๗๔	๒ ปี
๒๓	พระอาทิตย์วงศ์	สุโขทัย	พ.ศ. ๒๑๗๓-๒๑๗๓	๓๖ วัน
๒๔	สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พระสรรเพชญ์ที่ ๕)	ปราสาททอง	พ.ศ. ๒๑๗๒-๒๑๙๘	๒๕ ปี
๒๕	สมเด็จพระเจ้าฟ้าไชย (พระสรรเพชญ์ที่ ๖)	ปราสาททอง	พ.ศ. ๒๑๙๘-๒๑๙๙	๑ ปี
๒๖	สมเด็จพระศรีสุธรรมราชา (พระสรรเพชญ์ที่ ๗)	ปราสาททอง	พ.ศ. ๒๑๙๙	๓ เดือน
๒๗	สมเด็จพระนารายณ์มหาราช	ปราสาททอง	พ.ศ. ๒๑๙๙-๒๒๓๑	๓๒ ปี
๒๘	สมเด็จพระเพทราชา	พลูหลวง	พ.ศ. ๒๒๓๑-๒๒๔๖	๑๕ ปี
๒๙	สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๘ (พระเจ้าเสือ)	พลูหลวง	พ.ศ. ๒๒๔๖-๒๒๕๑	๗ ปี
๓๐	สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๙ (พระเจ้าท้ายสระ)	พลูหลวง	พ.ศ. ๒๒๕๑-๒๒๗๕	๒๔ ปี
๓๑	สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ (พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ)	พลูหลวง	พ.ศ. ๒๒๗๕-๒๓๐๑	๒๖ ปี
๓๒	สมเด็จพระเจ้าอู่ทอง (สมเด็จพระบรม ราชาธิราชที่ ๔ หรือ ขุนหลวงหาวัด)	พลูหลวง	พ.ศ. ๒๓๐๑	๓ เดือน
๓๓	สมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ (สมเด็จพระ บรมราชาที่ ๓ หรือ พระเจ้าเอกทัศ)	พลูหลวง	พ.ศ. ๒๓๐๑-๒๓๑๐	๙ ปี

ตารางที่ ๒.๑ แสดงช่วงเวลาการปกครองของกษัตริย์สมัยอยุธยา

ช่วงที่กรุงศรีอยุธยาดำรงฐานะเป็นราชธานี แต่ละรัชกาลได้มีความพยายามแผ่อำนาจเขตออกไปหลายด้าน ขณะเดียวกันในบางช่วงบางสมัยก็เกิดศึกภายในมีสาเหตุมาจากการเปลี่ยนผ่านรัชกาลบ้าง การก่อการกบฏชิงราชบัลลังก์บ้าง การไม่ตั้งอยู่ในธรรมราชาบ้าง เป็นเหตุให้เมืองขึ้นเกิดการแข็งเมืองหรือทำให้ข้าศึกจากภายนอกเฉพะอย่างยิ่งคือพม่าได้โอกาสยกทัพมาทดสอบกำลัง หรือบางครั้งก็ยกมาตีเอาเมืองชายแดนสำคัญอยู่เนือง เช่น ใน พ.ศ. ๒๑๐๖ พม่าได้ยกทัพมาตีเอาเมืองพิษณุโลก ตีเอาหัวเมืองฝ่ายเหนือและสุดท้ายใน พ.ศ. ๒๑๑๒ ก็ไ้ยกทัพมาตีเอากรุงศรีอยุธยา ถัดแต่นั้นมาไทยสูญเสียเอกราชให้แก่พม่าระหว่าง พ.ศ. ๒๑๑๒-๒๑๒๖ อย่างไรก็ตาม สมเด็จพระนเรศวรก็ทรงกอบกู้เอกราช เป็นอิสระจากพม่าได้เป็นผลสำเร็จใน พ.ศ. ๒๑๓๓ รวมทรงใช้ระยะเวลาถึง ๘ ปี กรุงศรีอยุธยาจึงได้กลับมาเป็นราชธานีอีกครั้ง และเรื่อยมาจนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๓๑๐ ไทยก็เสียเอกราชพม่าอีกครั้งเป็นการปิดฉากกรุงศรีอยุธยาตลอดไป^๑

๒.๒ ความเป็นมาของการเข้ามาของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยจนถึงสมัยล้านนา

ดินแดนสุวรรณภูมิมีประวัติความเป็นมายาวนาน หลักฐานจากคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่าในคัมภีร์พระไตรปิฎก มีกล่าวถึงดินแดนที่เรียกว่า สุวรรณภูมิ ๓ แห่ง ได้แก่ คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิเทศ ๒ แห่ง ขุททกนิกาย อปทาน ๑ แห่ง เนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย มหานิเทศ พรรณนาถึงการเดินทางแสวงหาโภคทรัพย์ที่ต้องล่องเรือออกสู่มหาสมุทรไปยังรัฐต่าง ๆ ซึ่ง ๑ ในนั้นคือสุวรรณภูมิรัฐ^๒ ส่วนคัมภีร์อปทาน ปรากฏอยู่ในอดีตชีวิตประวัติของพระชตุกัณณิกเถระว่า อดีตชาติได้เป็นบุตรเศรษฐีอยู่ในเรื่องหงสวดี เป็นที่รู้จักแก่คนทั้งหลาย มีคนเข้าไปหาหรือพบด้วยวัตถุประสงค์ต่าง ๆ บรรดาชนเหล่านั้น ระบุถึงชาวสุวรรณภูมิด้วย^๓ ในคัมภีร์อรรถกถามีระบุถึงดินแดนที่เรียกว่าสุวรรณภูมิหลายแห่ง แต่ละแห่งที่พบมีลักษณะคล้ายกันคือต้องอาศัยการเดินทางด้วยเรือ เช่น ในอรรถกถาเอกนิบาต กล่าวถึงระยะทางการเดินเรือไปยังสุวรรณภูมินั้น ๗๐๐ โยชน์ (๑ โยชน์เท่ากับ ๑๖ กิโลเมตร) ใช้เวลาในการเดินทาง ๗ วัน ๗ คืน^๔ อรรถกถาขุททกนิกาย อปทาน ได้เล่าเรื่องอดีตชาติสมัยพระพุทธเจ้านามว่าปทุมุตตร มีพ่อค้าคนหนึ่งชื่อพาหิยะ ได้เดินทางไปค้าขายที่เมืองสุวรรณภูมิ แต่เรืออัปปางระหว่างทาง ได้อาศัยแผ่นกระดานแผ่นหนึ่งประคองตัวจึงรอดชีวิต^๕ หลักฐานจากคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถา แม้จะยังไม่สามารถระบุได้ว่าสุวรรณภูมิอยู่ที่ใดต่างจากบันทึกตำนานพงศาวดาร หรือเอกสารอื่น ๆ ที่จากดินแดนแถบนี้ พอจะสรุปได้ว่าดินแดนสุวรรณภูมินั้นครอบคลุมไทย-ลาว-พม่า-กัมพูชา ด้วยดินแดนแถบนี้มีโบราณสถานหรือโบราณวัตถุมีลักษณะคล้ายกันกับที่สาญจิซึ่งเป็นศิลปะหลังสมัยพระเจ้าอโศกเล็กน้อยเป็นประจักษ์พยานแสดงให้เห็นร่องรอยการเข้ามาของพระพุทธศาสนา^๖

^๑ พระครูศรีปัญญาวิกรม, สืบพระพุทธศาสนาจากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา, หน้า ๒๐.

^๒ ชุมหา. (ไทย) ๒๙/๕๕/๑๘๘, ๒๙/๑๗๔/๔๙๕.

^๓ ชุ.อป. (ไทย) ๓๒/๒๙๔/๖๙๒.

^๔ อ.เอก.อ. (ไทย) ๑/๒/๒๐๙.

^๕ ชุ.อป.อ. (ไทย) ๑/๓/๑๒๙-๑๓๐

^๖ อ่างแก้ว. สืบพระพุทธศาสนาจากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา, หน้า ๒๒-๒๓.

จากการศึกษาร่องรอยทางประวัติศาสตร์และเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยของอาณาจักรต่าง ๆ เช่น ทวารวดี ศรีวิชัย ลพบุรี สุโขทัย ล้านนา และอยุธยาพบว่าพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามาสู่อาณาบริเวณนี้ตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒ เป็นต้นมา ร่องรอยทางประวัติศาสตร์และเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเหล่านี้สามารถสืบค้นได้ทั้งที่เป็นข้อมูลจากเอกสารวิชาการและข้อมูลจากหลักฐานทางโบราณคดี การศึกษาเกี่ยวกับร่องรอยทางประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาที่เผยแผ่เข้ามาในอาณาบริเวณนี้ได้พบว่ามีอยู่ ๒ นิภายหลัก คือ นิภายเถรวาทกับนิภายมหายาน ทั้ง ๒ นิภายนี้ได้ถือกำเนิดขึ้นในประเทศอินเดียภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ปรินิพพานแล้ว เมื่อพระพุทธศาสนาได้แตกออกเป็น ๒ นิภายหลักดังกล่าวแล้ว ในแต่ละนิภายก็ได้เผยแผ่ออกไปยังประเทศต่าง ๆ สำหรับพระพุทธศาสนาที่เข้ามาสู่ดินแดนสยามหรือประเทศไทยในปัจจุบันนี้นักวิชาการได้แบ่งออกเป็น ๔ ยุค^๑ ดังนี้ คือ ๑) ยุคพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบพระเจ้าอโศก (ประมาณ พ.ศ. ๒๓๔) ภายหลังจากพระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงอุปถัมภ์การทำสังคายนาครั้งที่ ๓ ในประเทศอินเดียแล้วก็ได้ส่ง พระโสณะกับพระอุตตระให้เป็นศาสนทูตมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนแถบนี้ ซึ่งสมัยนั้นดินแดนในแถบนี้มีชื่อเรียกว่าสุวรรณภูมิ ๒) ยุคพระพุทธศาสนาแบบมหายาน (พ.ศ. ๑๐๐๒-๑๒๐๐) อาณาจักรขอมหรือประเทศกัมพูชาในปัจจุบันได้รับเอาพระพุทธศาสนาแบบมหายานมาจากอาณาจักรศรีวิชัย เข้ามาอาณาจักรขอมในรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ แล้วพระพุทธศาสนาแบบมหายานนี้ก็แผ่ขยายไปยังบริเวณแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและลุ่มแม่น้ำโขง แต่ปรากฏว่าไม่ได้มีอิทธิพลต่อชาวพุทธในดินแดนแถบนี้มากนัก เหตุเพราะว่าชาวมอญได้นำเอาพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทมาเผยแผ่ในดินแดนแถบนี้อย่างมั่นคงอยู่ก่อนแล้ว และในที่สุดพระพุทธศาสนาแบบมหายานตั้งอยู่ได้ไม่นานก็หมดสิ้นอิทธิพลในดินแดนแถบนี้ลงไป แต่ร่องรอยทางประวัติศาสตร์ยังมีความสำคัญต่อการศึกษามิติศาสตร์วัฒนธรรมพระพุทธศาสนาในอาณาบริเวณนี้เป็นอย่างมาก ๓) ยุคเถรวาทแบบพุกาม (พ.ศ. ๑๖๐๐) ยุคนั้นชาวพุกามได้เรื่องอำนาจอยู่ในดินแดนทางตอนเหนือของประเทศไทยปัจจุบัน จึงได้นำเอาพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบพุกามาเผยแผ่ให้เจริญแพร่หลายอยู่ในดินแดนแถบนั้นเรื่อยมาจนถึงสมัยสุโขทัยจึงลดอิทธิพลลงไป ๔) พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ (ประมาณ พ.ศ. ๑๘๐๐) หัวหน้าคนไทยในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาพระองค์แรก คือ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ปฐมกษัตริย์แห่งอาณาจักรสุโขทัยได้ประกาศเอกราชและได้ขับไล่อิทธิพลของพวกขอมออกไปแล้วตั้งนครสุโขทัยเป็นราชธานี พระพุทธศาสนาในยุคสุโขทัยนี้ มีทั้งนิภายเถรวาทและนิภายมหายานปะปนกันเนื่องจากทั้งนิภายเถรวาทและมหายานนั้นต่างก็ได้เผยแผ่อยู่ในดินแดนแถบนี้มาแล้วก่อนหน้านั้น จนถึงรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระมหากษัตริย์องค์ที่ ๓ ของราชวงศ์พระร่วง พระองค์ขึ้นครองราชย์ เมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๒-๑๘๔๒ ทรงสดับกิตติคุณความเคร่งครัดของพระสงฆ์ลังกาวงศ์ที่เมืองนครศรีธรรมราช จึงโปรดให้นิมนต์คณะสงฆ์ลังกาขึ้นไปตั้งลังกาวงศ์ขึ้นที่กรุงสุโขทัย เมื่อพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ขึ้นไปประดิษฐานที่สุโขทัยแล้ว นิภายเถรวาทแบบมอญเก่าก็ดี นิภายมหายานก็ดี ก็ค่อยๆ สลายตัวลงจนหมดไป ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ ประเทศต่าง ๆ เช่น ไทย พม่า กัมพูชา มอญ ลาว ก็ได้เปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท

^๑ อธิยา โภมลกกาญจน์, **พระพุทธศาสนาบนแผ่นดินไทย**, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๕), หน้า ๕๑-๕๔.

แบบลังกาวงศ์ทั้งหมด และก็ได้นับถือติดต่อกันเรื่อยมาตามลำดับจนถึงปัจจุบัน ยุคสมัยของความรุ่งเรืองดังกล่าวสรุปได้ดังนี้

สมัยทวารวดี พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองอยู่ในช่วงระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๖ สันนิษฐานกันว่าศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดีน่าจะอยู่ในอาณาบริเวณจังหวัดนครปฐม ราชบุรี สุพรรณบุรีในปัจจุบัน มีหลักฐานทางโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญ เช่น วงล้อพระธรรมจักร กับกวางหมอบ เสาศาสนา ศิลปะ พระพุทธรูปศิลา พระปฐมเจดีย์ เจดีย์จุลประโทน เป็นต้น

สมัยศรีวิชัย พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองอยู่ในช่วงระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๘ สันนิษฐานกันว่าศูนย์กลางของอาณาจักรศรีวิชัยน่าจะครอบคลุมถึงอาณาบริเวณจังหวัด นครศรีธรรมราช อำเภอยะยา อำเภอสทิงพระ สุราษฎร์ธานีในปัจจุบัน มีหลักฐานทางโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญ เช่น พระบรมธาตุไชยา พระพุทธสิหิงค์เป็นพระพุทธรูปแบบลังกาที่เผยแพร่ไปยังกรุงสุโขทัยและได้มีอิทธิพลอยู่ในประเทศไทยจนถึงปัจจุบัน เป็นต้น

สมัยลพบุรี พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองอยู่ในช่วงระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๔ สันนิษฐานกันว่าศูนย์กลางของอาณาจักรลพบุรีน่าจะอยู่ในอาณาบริเวณจังหวัดลพบุรีในปัจจุบัน หลักฐานทางโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาในสมัยลพบุรีได้รับอิทธิพลจากทวารวดีและขอมที่สำคัญ เช่น พระพุทธรูปศิลาปางนาคปรกประติมากรรมแบบทวารวดี พระพุทธรูปปางมารวิชัย ปางเสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ปางห้ามญาติ ปางห้ามสมุทร ปางป่าเลไลยก์ เป็นต้น

สมัยสุโขทัย ในยุคนี้พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนามีอยู่ ๒ นิกาย คือ นิกายเถรวาทกับนิกาย มหายาน แต่ชาวพุทธส่วนใหญ่ในสมัยนี้นับถือพระสงฆ์นิกายเถรวาท วัดที่สำคัญ คือ วัดมหาธาตุ เจดีย์ที่สำคัญเป็นแบบพุ่มข้าวบิณฑ์เจดีย์ทรงแบบนี้มีเฉพาะที่อาณาจักรสุโขทัยเท่านั้น คือ มีในจังหวัด สุโขทัย กำแพงเพชร ตาก ยังมีเมืองที่สำคัญอยู่ทางเหนือ ห่างประมาณ ๖๐ กิโลเมตร คือ ศรีสัชชาลัย โบราณสถานคล้ายคลึงกับสุโขทัย เช่น วัดเจดีย์ ๗ แถว เป็นสถูปแบบพุ่มข้าวบิณฑ์ เป็นเมืองอุปราชของสุโขทัย และในสมัยนี้ยังมีการสร้างพระพุทธรูปต่าง ๆ ไว้เคารพบูชาอีกด้วย เป็นต้น

สมัยล้านนา ประมาณปี พ.ศ. ๑๘๓๙ พระยามังรายแห่งอาณาจักรล้านนา ได้ทรงสร้างราชธานีขึ้นชื่อว่า “นพบุรี ศรีนครพิงค์เชียงใหม่” ณ ลุ่มแม่น้ำปิง ได้สร้างวัดต่าง ๆ ทั้งที่เป็นฝ่าย คามวาสีและอรัญญวาสี จนพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองขึ้นตามลำดับ เมืองในอาณาจักรล้านนา เช่น เชียงราย ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน พะเยา เป็นต้น ต่างก็นับถือพระพุทธศาสนา พิธีกรรมและความเชื่อทางศาสนามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวล้านนาอย่างมาก ในปี พ.ศ. ๒๐๒๐ รัชสมัยพระเจ้าติโลกราช แห่งเชียงใหม่ ได้ทำสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้นครั้งแรกในดินแดนประเทศไทยปัจจุบัน ณ วัดมหาโพธาราม หรือวัดเจ็ดยอด สมัยล้านนานี้เองเกิดพระเถระนักปราชญ์ชาวล้านนาหลายรูป และได้รับเจนา คัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาไว้เป็นจำนวนมาก เช่น พระสิริมังคลาจารย์ แห่งมิ่งคลัตถิ์ปิณี เวส สันตรทีปิณี จักรวาลทีปิณี สังขยาปกาสกฏีกา พระญาณกิตติเถระ แห่งโยชนาวินัย โยชนาอภิธรรม

พระรัตนปัญญา แต่งวชิรสารตถสังคหะ และชินกาลมาลีปกรณ์ พระโพธิรังษี แต่งจามเทวีวงศ์ พระนันท
ทาทจารย์ แต่งสารตถสังคหะ และพระสุวรรณรังสี แต่งปฐมสมโพธิสังเขป เป็นต้น^๑

๒.๓ ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทยสมัยอยุธยา

จากข้อมูลดังกล่าวข้างบนเกี่ยวกับความเป็นมาของการเข้ามาของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยจนถึงสมัยล้านนา จะเห็นได้ว่า ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยามีความต่อเนื่อง
เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาโดยเริ่มตั้งแต่การเข้ามาของพระพุทธศาสนาสู่สุวรรณภูมิ
สมัยทวารวดี สมัยศรีวิชัย สมัยลพบุรี สมัยสุโขทัย และสมัยล้านนา

กล่าวเฉพาะประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา อาจแบ่งตามกรอบระยะเวลาของ
ประวัติศาสตร์อาณาจักรอยุธยาออกได้เป็นระยะเวลา ๔๑๗ ปี โดยเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๙๓-๒๓๑๐ มี
ราชวงศ์ปกครองอาณาจักรทั้งสิ้น ๕ ราชวงศ์ ประกอบด้วย ๑) **ราชวงศ์อู่ทอง** มีพระมหากษัตริย์
ปกครองในราชวงศ์ จำนวน ๒ พระองค์ ได้แก่ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) พ.ศ. ๑๘๙๓-
๑๘๑๒ สมเด็จพระรามศวร (ครองราชย์ครั้งที่ ๑) พ.ศ. ๑๘๑๒-๑๘๑๓ ๒) **ราชวงศ์สุพรรณภูมิ** มี
พระมหากษัตริย์ปกครองในราชวงศ์ จำนวน ๑๕ พระองค์ ประกอบด้วย สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่
๑ (ขุนหลวงพระงั่ว) พ.ศ. ๑๘๑๓-๑๘๓๑ สมเด็จพระเจ้าทองลั่น (ทองจันทร์) พ.ศ. ๑๘๓๑ สมเด็จพระ
รามศวร (ครองราชย์ครั้งที่ ๒) พ.ศ. ๑๘๓๑-๑๘๓๘ สมเด็จพระรามราชาธิราช (รามราชา) พ.ศ.
๑๘๓๘-๑๘๕๒ สมเด็จพระอินทราชา (เจ้านครินทร์) พ.ศ. ๑๘๕๒-๑๘๖๗ สมเด็จพระบรมราชาธิราช
ที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) พ.ศ. ๑๘๖๗-๑๘๙๑ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พ.ศ. ๑๘๙๑-๒๐๓๑ สมเด็จพระ
บรมราชาธิราชที่ ๓ (พระอินทราชาที่ ๒) พ.ศ. ๒๐๓๑-๒๐๓๔ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (พระ
เชษฐาธิราช) พ.ศ. ๒๐๓๔-๒๐๗๒ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๔ (หน่อพุทธางกูร หรือ พระอาทิตย์
วงศ์) พ.ศ. ๒๐๗๒-๒๐๗๖ พระรัษฎาธิราช พ.ศ. ๒๐๗๖-๒๐๗๗ สมเด็จพระไชยราชาธิราช พ.ศ.
๒๐๗๗-๒๐๘๙ พระยอดฟ้า (พระแก้วฟ้า) พ.ศ. ๒๐๘๙-๒๐๙๑ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พ.ศ.
๒๐๙๑-๒๑๑๑ สมเด็จพระมหินทราธิราช พ.ศ. ๒๑๑๑-๒๑๑๒ ๓) **ราชวงศ์สุโขทัย** มีพระมหากษัตริย์
ปกครองในราชวงศ์ จำนวน ๗ พระองค์ ประกอบด้วย สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช (พระสรรเพชญ์
ที่ ๑) พ.ศ. ๒๑๑๒-๒๑๓๓ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พระสรรเพชญ์ที่ ๒) พ.ศ. ๒๑๓๓-๒๑๔๘
สมเด็จพระเอกาทศรถ (พระสรรเพชญ์ที่ ๓) พ.ศ. ๒๑๔๘-๒๑๕๓ พระศรีเสาวภาคย์ (พระสรรเพชญ์ที่
๔) พ.ศ. ๒๑๕๓-๒๑๕๔ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พระอินทราชา) พ.ศ. ๒๑๕๔-๒๑๗๑ สมเด็จพระ
เชษฐาธิราช พ.ศ. ๒๑๗๑-๒๑๗๒ พระอาทิตย์วงศ์ พ.ศ. ๒๑๗๒ ๔) **ราชวงศ์ปราสาททอง** มี
พระมหากษัตริย์ปกครองในราชวงศ์ จำนวน ๔ พระองค์ ประกอบด้วย สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง
(พระสรรเพชญ์ที่ ๕) พ.ศ. ๒๑๗๒-๒๑๙๙ สมเด็จพระเจ้าฟ้าไชย (พระสรรเพชญ์ที่ ๖) พ.ศ. ๒๑๙๙ สมเด็จพระ
ศรีสุธรรมราชา (พระสรรเพชญ์ที่ ๗) พ.ศ. ๒๑๙๙ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช พ.ศ. ๒๑๙๙-
๒๒๓๑ ๕) **ราชวงศ์บ้านพลูหลวง** มีพระมหากษัตริย์ปกครองในราชวงศ์ จำนวน ๖ พระองค์
ประกอบด้วย สมเด็จพระเพทราชา พ.ศ. ๒๒๓๑-๒๒๔๖ สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๘ (พระเจ้าเสือ) พ.ศ.

^๑ พระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตโต), **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรง
พิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑๖.

๒๒๔๖-๒๒๕๑ สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๙ (พระเจ้าท้ายสระ) พ.ศ. ๒๒๕๑-๒๒๗๕ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ (พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ) พ.ศ. ๒๒๗๕-๒๓๐๑ สมเด็จพระเจ้าอู่ทองพร (สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๔ หรือ ขุนหลวงหาวัด) พ.ศ. ๒๓๐๑ สมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ (สมเด็จพระบรมราชาที่ ๓ หรือ พระเจ้าเอกทัศ) พ.ศ. ๒๓๐๑-๒๓๑๐ รวมมีพระมหากษัตริย์ปกครองในสมัยอยุธยาทั้งสิ้น จำนวน ๓๓ พระองค์ ทรงนับถือพุทธศาสนาทั้งหมด ทรงอุปถัมภ์บำรุงวัดวาอารามอย่างจริงจัง วัดและพระสงฆ์เป็นที่รวมใจของชาวอยุธยา วัดเป็นสโมสร โรงพยาบาล เป็นศาล เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นโรงเรียน ที่ศึกษาศิลปศาสตร์สาขาต่างๆ เป็นแหล่งวัฒนธรรมต่างๆ มากมาย^๑ นักวิชาการบางกลุ่มแบ่งประวัติศาสตร์สมัยอยุธยาออกเป็น ๔ ตอน เฟื่องในแง่ประวัติพระพุทธศาสนา มีอยู่ ๔ รัชกาลที่มีเรื่องราวเกี่ยวกับกิจการพระศาสนาอย่างสำคัญ โดยแบ่งออกเป็น อยุธยาตอนแรก (พ.ศ. ๑๘๙๓-๒๐๓๑) ในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระองค์ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นการใหญ่ซึ่งดูเหมือนว่าจะทรงดำเนินตามอย่างพระเจ้าอโศกมหาราชและพระมหาธรรมราชาลิไทโดยทรงออกผนวชเองซึ่งเป็นเหตุต้นประเพณีบวชเรียนของเจ้านายและข้าราชการ ทรงโปรดให้ประชุมกวีแต่งหนังสือมหาชาติคำหลวง อยุธยาตอนที่สอง (พ.ศ. ๒๐๓๔-๒๑๗๓) รัชกาลพระเจ้าทรงธรรมได้ศึกษาพระปริยัติธรรม เสด็จออกบอกหนังสือพระภิกษุสามเณร ทรงโปรดให้ทรงมณฑปสวมรอย พระพุทธบาท อยุธยาตอนที่ ๓ (พ.ศ. ๒๑๗๓-๒๒๗๕) มีการสอบความรู้ด้านพระพุทธศาสนากับพระสงฆ์อันเนื่องมาจากมีผู้บวชเรียนเป็นจำนวนมากจึงต้องการทดสอบผู้ที่หลบลี้เงาราชการมาบวช มีการติดต่อค้าขายกับชาวยุโรปมาก ศาสนาคริสต์เข้ามาเผยแพร่ อยุธยาตอนที่ ๔ (พ.ศ. ๒๒๗๕-๒๓๑๐) มีประเพณีการบวชเรียน เกิดวรรณคดีขึ้นมากมายโดยเฉพาะทางด้านศาสนา เช่น นันทโศภนัทสูต พระมาลัยคำหลวง ปุณโณวาทคำฉันท์ และพระราชปุจฉาถามคณะสงฆ์ มีการส่งสมณทูตไปให้การอุปสมบทแก่กุลบุตรที่ประเทศศรีลังกาโดยมีพระอุปาลีเป็นหัวหน้า จึงทำให้เกิดนิกายอุปาลีวงศ์หรือสยามวงศ์ในศรีลังกาตั้งแต่นั้นมา ในตอนปลายสมัยนี้จึงถึงสมัยของพระเจ้าเอกทัศ ปรากฏว่าประชาชนมีความเชื่อในไสยกลางของคลังศาลาอาคม เวทย์มนต์คาถา หรือไสยศาสตร์มาก เนื่องจากสงครามรบพุ่งกับพม่า บ้านเมืองไม่สงบเพราะความอ่อนแอของผู้ปกครองบ้างเมือง จึงเป็นเหตุให้เสียกรุงศรีอยุธยา ใน พ.ศ. ๒๓๑๐^๒

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยมีประเด็นในการศึกษาตามลำดับหัวข้อ ดังนี้

- ๑) ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาในช่วง พ.ศ. ๑๘๙๓-๒๐๐๐
- ๒) ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาในช่วง พ.ศ. ๒๐๐๐-๒๑๐๐
- ๓) ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาในช่วง พ.ศ. ๒๑๐๐-๒๒๐๐
- ๔) ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาในช่วง พ.ศ. ๒๒๐๐-๒๓๑๐

^๑ ระพีพรรณ ใจภักดี, *คู่มือชมศิลปะและสถาปัตยกรรมไทย พระนครศรีอยุธยา*, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ แสงแดดเพื่อเด็ก, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓.

^๒ คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, *ประวัติพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด นวสาส์น การพิมพ์, ๒๕๕๐.), หน้า ๑๘๘-๑๘๙.

๒.๓.๑ ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาในช่วง พ.ศ. ๑๘๙๓-๒๐๐๐

สมัยพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงสิริราชสมบัติระหว่าง พ.ศ. ๑๘๙๓-๑๙๑๒ ทรงสร้างพระนครศรีอยุธยา อีก ๓ ปีต่อมาทรงสร้างวัดคือวัดพุทไธสวรรย์ ที่ตำบลเวียงเหล็ก เป็นอารามแห่งแรกของอยุธยา สร้างพุทธเจดีย์ที่สำคัญของวัดคือ พระปรางค์ใหญ่พระวิหาร พระพุทธรูปตามระเบียงคดซึ่งทำด้วยศิลา และกฐิพระพุทธรูปโหล่สาจารย์ ซึ่งเป็นอธิบดีสงฆ์ฝ่ายคันถธุระ มีตำแหน่งสังฆราชฝ่ายซ้าย วัดพุทไธสวรรย์ เป็นวัดที่ประสิทธิประสาทวิชาการศึกษาพิชัยสงครามตลอดสมัยอยุธยา ต่อมา พ.ศ. ๑๙๐๐ ทรงสร้างวัดขึ้นอีกวัดหนึ่ง เรียกว่า “วัดพญาไท” คือวัดใหญ่ชัยมงคลในปัจจุบัน สร้างถวายคณะสงฆ์ที่ไปเรียนมาจากลังกาในสำนักของพระวันรัตน์ คณะสงฆ์นี้ได้นามว่า คณะป่าแก้ว และวัดที่อยู่ก็เรียกว่า วัดป่าแก้ว พอใจในการปฏิบัติวิปัสสนาธุระ สมเด็จพระวันรัตน์ มีตำแหน่งพระสังฆราชฝ่ายขวา ในสมัยนั้นเรียกพระสงฆ์ว่าเจ้าไท วัดนี้จึงเรียกว่า “วัดพญาไท” ซึ่งหมายถึงพระสังฆราช^๑ หลักฐานพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ระบุว่า “ศักราช ๗๑๕ ปีมะเส็งเบญจศก (พ.ศ. ๑๘๙๖) วันพฤหัสบดี เดือน ๔ ขึ้น ๑ ค่ำ เพลา ๒ นาฬิกา ๕ บาท ทรงพระกรุณาตรัสว่า ที่พระตำหนักเวียงเหล็กนั้นให้สถาปนาพระวิหารและพระมหาธาตุเป็นพระอารามแล้วให้นามชื่อวัดพุทไธสวรรย์”^๒

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพระงั่ว) ทรงสิริราชสมบัติระหว่าง พ.ศ. ๑๙๑๓-๑๙๒๕ ทรงสร้างวัดมหาธาตุเป็นวัดประจำพระนคร สมัยนั้นมีธรรมเนียมที่ว่าเมืองราชธานีต้องมีวัดสำคัญประจำพระนคร ๓ วัด คือวัดมหาธาตุ (วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ) วัดราชบูรณะ และวัดราชประดิษฐฐาน ส่วนวัดมหาธาตุนั้นต้องมีพระบรมธาตุเป็นหลักสำคัญของวัด และในสมัยอยุธยานั้นวัดมหาธาตุเป็นวัดสำคัญ คือเป็นที่ประทับของสมเด็จพระสังฆราชมาทุกสมัย^๓ หลักฐานพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ระบุว่า “ศักราช ๗๓๖ ปีชาลฉอหก (พ.ศ. ๑๙๑๗) สมเด็จพระบรมราชาธิราชและพระเถรธรรมมากัลยาณ แรกสถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุ ฝ่ายบูรพทิศ หน้าพระบันชั้้นสิงห์สูง ๑๙ วา ยอดนพคุณสูง ๓ วา”^๔

สมเด็จพระรามาธิบดี เป็นพระมหากษัตริย์ขึ้นเสวยราชสมบัติกรุงศรีอยุธยา ๒ ช่วง ช่วงแรกเป็นระยะสั้น ๆ (พ.ศ. ๑๙๑๒) เมื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชเข้ามาแต่เมืองสุพรรณก็เสด็จออกไปอัญเชิญเสด็จเข้ามาพระนครถวายราชสมบัติแต่สมเด็จพระบรมราชาธิราชแล้วพระองค์ก็ถวายบังคมลาขึ้นไปครองเมืองลพบุรีตั้งเก่า ช่วงที่ ๒ ระหว่าง พ.ศ. ๑๙๒๗-๑๙๓๐ รวมอยู่ในสิริราชสมบัติ ๔ ปี^๕ พระรามาธิบดี เสด็จจากลพบุรีปลงพระชนม์เจ้าทองลั่น หรือทองจันทร์ ราชโอรสของพระบรมราชาธิราชที่ ๑ แล้วขึ้นครองราชย์ เมื่อ พ.ศ. ๑๙๓๑ ครองอยู่ ๗ ปี ก็สิ้นพระชนม์ ทรงสร้างวัดพระราม วัดภูเขาทอง ซึ่งเป็นวัดใหญ่ทั้ง ๒ วัด วัดพระรามนั้นทรงสร้างถวายพระเพลิงพระชนก คือ

^๑ สันติ เล็กสุขุม, *วัด-เจดีย์ : ในและนอกเกาะกรุงศรีอยุธยา*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มติชน, ๒๕๖๑), หน้า ๑๕.

^๒ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), (นนทบุรี: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, ๒๕๕๓), หน้า ๔๑.

^๓ อ่างแล้ว, *วัด-เจดีย์ : ในและนอกเกาะกรุงศรีอยุธยา*, หน้า ๑๕.

^๔ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), หน้า ๔๓.

^๕ พระครูศรีปัญญาภิกรม, *สืบพระพุทธศาสนาจากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา*, หน้า ๓๗-๓๘.

พระรามาริบัติที่ ๑ ตั้งอยู่ที่ริมบึงชีชัน ส่วนวัดภูเขาทองสร้างนอกพระนคร และกษัตริย์ที่สร้างวังราชบูรณะคือ เจ้าสามพระยา (พระบรมราชาธิราชที่ ๒) ประมาณ พ.ศ. ๑๙๖๗-๑๙๙๑ วัดราชบูรณะนั้น ทรงสร้างถวายพระเพลิงพระเชษฐาทั้ง ๒ พระองค์ คือเจ้าอ้ายพระยา และเจ้ายี่พระยา^๑

สมเด็จพระนครินทราธิราช (สมเด็จพระอินทราชาธิราช) มีการสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ วัดวาอารามที่สำคัญตามเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ภายในราชอาณาจักร เช่น ที่เมืองสุพรรณภูมิหรือสุพรรณบุรี มีการสร้างพระปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ การสร้างพระปรางค์เป็นพระเจดีย์ประธานคงเกิดขึ้น สมัยอยุธยาตอนต้นนี้เอง และแพร่หลายไปทั่วทั้งในเขตพระนครศรีอยุธยาและหัวเมืองสำคัญ เช่น ราชบุรี เพชรบุรี สุพรรณบุรี สิงห์บุรี สวรรคโลก ฯลฯ การนำเครื่องปั้นดินเผาเคลือบมาใช้เป็น เครื่องประดับทางสถาปัตยกรรมทางศาสนา เช่น กระเบื้องมุงหลังคา ซ้อฟ้าปราณี รวมทั้งกระเบื้องปู พื้นโบสถ์วิหารที่พบตามวัดสำคัญต่าง ๆ ตั้งในเมืองสุโขทัยและศรีสัชชนาลัยก็เกิดขึ้นระยะนี้ รวมทั้งงาน จิตรกรรมฝาผนังที่เขียนขึ้นตามผนังในโบสถ์วิหารและในพระสถูปเจดีย์ก็เริ่มแพร่หลาย ซึ่งล้วนได้รับ อิทธิพลทางการช่างและศิลปกรรมจากจีน^๒

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) ทรงสิริราชสมบัติระหว่าง พ.ศ. ๑๙๖๔-๑๙๗๗ พระราชกรณียกิจแรกของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ คือ การถวายพระเพลิงพระศพพระเชษฐาทั้ง ๒ พระองค์ สถานที่นั้น โปรดให้สร้างพระมหาธาตุ และพระวิหารเพื่อเป็นวัด พระราชทานนามว่า วัดราชบูรณะ ซึ่งภายหลังปี พ.ศ. ๒๕๐๐ มีการลักลอบขุดกรุวัดราชบูรณะ จน ค้นพบเครื่องทองราชูปโภคสิ่งของมีค่าอุทิศถวายพระบรมธาตุ และที่พระเชษฐาทรงทำยุทธหัตถี โปรด ให้ก่อพระเจดีย์ ๒ องค์ ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ทรงสร้างวัดราชบูรณะ (พ.ศ. ๑๙๖๗) และวัดมเหยงคณ์ (พ.ศ. ๑๙๘๑) ที่พระนครศรีอยุธยา^๓ หลักฐานพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ระบุว่า “สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าให้ขุดเอาพระศพเจ้าอ้ายพระยา เจ้ายี่พระยาไปถวายพระเพลิง ที่ถวายพระเพลิงนั้น ให้สถาปนาพระมหาธาตุและพระวิหารเป็นอารามแล้วให้นามชื่อว่าวัดราชบูรณะที่เจ้าอ้ายพระยา เจ้ายี่พระยาชนช้างกันถึงพิราลัย ให้ก่อพระเจดีย์สององค์ไว้ที่เชิงตะพานป่าถ่าน”^๔ “ศักราช ๗๘๖ ปีมะโรง ฉอศก (พ.ศ. ๑๙๖๗) สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าสร้างวัดมเหยงคณ์”^๕

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงสิริราชสมบัติระหว่าง พ.ศ. ๑๙๗๗-๑๙๙๒ ทรงส่งทูตออกไปนิมนต์พระสงฆ์จากลังกาให้มาสั่งสอนพระศาสนาและภาษาบาลี ทรงอุทิศพระราชวังตอนหนึ่งสร้างเป็นวัด เรียกชื่อว่า วัดพุทธาวาส ภายหลังเปลี่ยนเป็นวัดพระศรีสรรเพชญ์ ทรงพระราชศรัทธา ออกผนวชเป็นพระภิกษุชัฏคราว ประทับ ณ วัดจุฬามณี ช่างใต้เมืองพิษณุโลก ซึ่งพระองค์ทรง ให้แก่ทเวสถานเดิมแล้วสร้างเป็นวัดขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๐๐๗ ทรงโปรดให้ประชุมราชบัณฑิตแต่งมหาชาติคำหลวงโดยแปลและแต่งเป็นสำนวนไทยจากต้นฉบับบาลี เมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๕ นอกจากพระองค์จะทรงอุทิศพระราชวังสร้างวัดพุทธาวาสหรือวัดพระศรีสรรเพชญ์แล้ว ยังได้ทรงสถาปนาและปฏิสังขรณ์วัด

^๑ อ้างแล้ว. วัด-เจดีย์ : ในและนอกเกาะกรุงศรีอยุธยา, หน้า ๑๙๒.

^๒ สันติ เล็กสุขุม, วัด-เจดีย์ : ในและนอกเกาะกรุงศรีอยุธยา, หน้า ๒๐.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙.

^๔ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันพันทันตนาต (เจิม), (นนทบุรี: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, ๒๕๕๓), หน้า ๕๑.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑.

อื่น ๆ คือ ๑) สถาปนาพระมหาธาตุและพระวิหาร ณ บริเวณที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ให้นามว่า วัดพระราม ๒) สร้างวัดจุฬามณี ขึ้น ณ เมืองพิษณุโลก ๓) สร้างพระศรีรัตนมหาธาตุ คือพระปรางค์ ตรงที่ประดิษฐานพระพุทธรูปชินราชรวมทั้งโบสถ์วิหารวัดพระศรีรัตนมหาธาตุพิษณุโลก ๔) สร้างรูปพระโพธิสัตว์ ๕๕๐ ขาดิ ๕) สร้างพระพุทธรูปยืนองค์ใหญ่ถวายพระนามว่า พระอัฐนารสศรีสุคนทผลญาณบพิตร ซึ่งเดิมอยู่วัดวิหารทอง เมืองพิษณุโลก และได้อัญเชิญมาประดิษฐานที่พระวิหารวัดสระเกศ กรุงเทพฯ ในปัจจุบันนี้^๑ หลักฐานพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ระบุว่า “สมเด็จพระรามาธิบดี ผู้เป็นพระราชกุมารขึ้นเสวยราชสมบัติทรงพระนามชื่อพระบรมไตรโลกนาถ ยกวังทำเป็นวัดพระศรีสรรเพชญ์เสร็จมาอยู่ริมนี้”^๒ “ที่ถวายพระเพลิงสมเด็จพระรามาธิบดีที่พระองค์สร้างกรุงนั้น ให้สถาปนาพระมหาธาตุและพระวิหารเป็นอาราม ให้นามชื่อวัดพระราม”^๓ “ศักราช ๘๑๐ ปีมะโรงล้มฤทธิศก (พ.ศ. ๑๙๙๑) สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้าสร้างพระวิหารวัดจุฬามณี”^๔ “ศักราช ๘๑๑ ปีมะเส็งเอกศก (พ.ศ. ๑๙๙๒) สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้าทรงพระผนวชวัดจุฬามณี ได้ ๘ เดือน แล้วลาผนวช”^๕ นอกจากนั้นยังได้มีการฉลองพระศรีรัตนมหาธาตุ พบจากหลักฐานพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ระบุว่า “ศักราช ๘๒๖ ปีวอกฉอก (พ.ศ. ๒๐๐๗) ทรงพระกรุณาให้เล่นการมหรสพ ฉลองพระศรีรัตนมหาธาตุ ๑๕ วัน”^๖

๒.๓.๒ ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาในช่วง พ.ศ. ๒๐๐๐-๒๑๐๐

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ขึ้นครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๑๙๙๑-๒๐๓๓ เป็นเวลา ๔๐ ปี นับว่ายาวนานที่สุดในบรรดากษัตริย์อยุธยา ยุคนี้นิยมสร้างสถาปัตยกรรมแบบลอมปางหรือแบบลังกา พระพุทธรูปซึ่งเคยเป็นอิทธิพลของขอมลพบุรี มาถึงยุคนี้อิทธิพลของสุโขทัยเข้ามาแทนที่ ด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ ๑) ทรงมีพระราชมารดาเป็นเจ้าหญิงสุโขทัย ๒) ทรงคุ้นเคยกับศิลปะแบบสุโขทัยมาก ในยุคนี้พุทธศาสนาเจริญถึงขีดสุด คือทรงสร้างวัดพระศรีสรรเพชญ์ มีฐานะเป็นพุทธาวาส ไม่มีพระสงฆ์อยู่ ทรงนิพนธ์มหาชาติคำหลวงไว้ให้พระสงฆ์เทศน์ในงานต่างๆ ซึ่งประเพณีการเทศน์มหาชาตินั้นมีมาแต่สุโขทัยแล้ว แต่ยังไม่มีการเทศน์คำหลวง เพิ่งมีครั้งแรกสมัยพระบรมไตรโลกนาถนี้ พระองค์มีความเลื่อมใสพระสำนักพระวันรัตน์ วัดป่าแก้ว จึงเสด็จออกผนวชอย่างกษัตริย์สุโขทัย พร้อมกับข้าราชการบริพารทั้งหมด ๒,๓๘๘ รูป เป็นการบวชที่มีโหฬารมาก ทรงผนวชอยู่ ๘ เดือน ๑๕ วันจึงลาผนวชเพื่อครองราชย์ต่อไป ทรงได้ช้างเผือกมานับเป็นช้างเผือกเชือกแรกของพระเจ้าแผ่นดินสมัยอยุธยา พระรามาธิบดีที่ ๒ ทรงประสูติที่พิษณุโลก และเสด็จมาครองราชย์ที่อยุธยา ทรงสร้างพุทธเจดีย์ตามอย่างสมัยสุโขทัย สร้างพระพุทธรูปยืนต่างๆ ด้วยโลหะหนักกว่า ๕ หมื่นกว่าชั่ง หล่อแล้วแผ่ทองคำหนัก ๒๐๐ กว่าชั่ง สูง ๘ วา พระอุระกว้าง ๑๑ ศอก พระพักตร์ยาว ๔ ศอก ใช้เวลาหล่อและแต่งถึง ๓ ปี

^๑ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, ภาคที่ ๓ ประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนาและองค์การศาสนาต่าง ๆ ในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ม.ป.พ.), หน้า ๑๓๔-๑๓๖.

^๒ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันพันทันตนาต (เจิม), (นนทบุรี: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, ๒๕๕๓), หน้า ๕๓.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๒.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕.

ทรงถวายพระนามว่า “พระศรีสรรเพชญ์” เป็นพระทองคำที่ใหญ่ที่สุดในโลก และเมื่อกรุงแตกครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๓๑๐ พม่าเอาไฟสุ่มลอบทอนไปหมด หลังจากสมัยของพระองค์แล้ว พุทธศาสนาอยู่ในฐานะทรงตัว ไม่เจริญขึ้น ด้วยเพราะการสงครามและเรื่องเศรษฐกิจเป็นสาเหตุสำคัญ หลักฐานพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ระบุว่า “ศักราช ๘๔๑ ปีกุนเอกศก (พ.ศ. ๒๐๒๒) แรกสร้างพระวิหารวัดพระศรีสรรเพชญ์ สมเด็จพระรามาธิบดี แรกหล่อพระศรีสรรเพชญ์ในวันอาทิตย์ เดือน ๖ ขึ้น ๘ ค่ำ”^๑ ส่วนฉบับหลวงประเสริฐ ระบุ พ.ศ. ๒๐๒๕ และระบุอีกว่า ทรงพระราชนิพนธ์มหาชาติคำหลวงจบบริบูรณ์ด้วย”^๒

๒.๓.๓ ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาในช่วง พ.ศ. ๒๑๐๐-๒๒๐๐

สมเด็จพระศรีสรรเพชญ์ที่ ๓ (สมเด็จพระเอกาทศรถ) การพระศาสนาในรัชสมัยของสมเด็จพระเอกาทศรถ มีเรื่องสำคัญเกี่ยวกับการพระศาสนาที่ควรนำมากล่าว คือ เรื่องที่กลบนาพระองค์ทรงพระกรุณาตั้งพระราชกำหนดกฎหมายถวายที่กลบนาแก้วดวงอารามด้วย ดังความในพระราชพงศาวดารว่า “ลุศักราช ๘๕๗ (พ.ศ. ๒๑๓๘) ปีมะแมสัปตศก ทรงพระกรุณาตั้งพระราชกำหนดกฎหมายพระอัยการและส่วยสัดพัฒนารชนอน ตลาด และพระกลบนาถวายเป็นนิตยภัตรแก่สังฆารามคามวาสี อรัญวาสีบริบูรณ์” ซึ่งความในที่นี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายไว้ว่า สมเด็จพระเอกาทศรถ พระราชทานที่กลบนาเป็นนิตยภัตรพระสงฆ์ หมายความว่า พระราชทานผลประโยชน์ในภาษีที่ดินเป็นนิตยภัตรเลี้ยงพระสงฆ์ ไม่ได้พระราชทานตัวที่ดิน ประเพณีพระราชทานที่กลบนาเป็นพระราชประเพณีโบราณมีมาแต่ครั้งสุโขทัย ไม่ใช่ตั้งขึ้นใหม่ในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถเป็นแน่ ที่หนังสือพระราชพงศาวดารกล่าวเป็นจะหมายความว่า พระราชทานเพิ่มเติมที่กลบนาขึ้นอีก คือ วัดหลวงใดที่ยังไม่มีที่กลบนามาแต่ก่อน ก็จัดให้มีขึ้นให้เหมือนกับวัดที่มีแล้วให้บริบูรณ์เท่านั้นเอง^๓ และพระองค์ได้ทรงสร้างวัดวรเชษฐารามขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงสมเด็จพระนเรศวรมหาราช นอกจากนั้นยังได้สร้างพระพุทธรูปสองพระองค์พระนเรศวร เพราะในเวลานั้นยังไม่นิยมการปั้นหรือการหล่อพระบรมรูปไว้สักการบูชา จึงต้องสร้างพระพุทธรูปแทนพระองค์ไว้ให้คนสักการบูชา^๔

สมัยพระเจ้าทรงธรรม พ.ศ. ๒๑๖๓-๒๑๗๑ พระองค์เคยบวชเรียนเป็นพระเถระผู้ใหญ่ชั้น “พระพิมลธรรม” เป็นผู้รู้พระไตรปิฎก ทรงสนใจในการพระศาสนา และการศึกษาพระปริยัติธรรมอย่างยิ่ง เสด็จลงพระที่นั่งจอมทอง ๓ หลัง บอกบาสิแก่พระภิกษุสามเณรทุกวัน มีพระภิกษุสามเณรจากวัดต่างๆ ผลัดกันมาเรียน ทรงสร้างพระไตรปิฎกจนจบบริบูรณ์เป็นครั้งแรกของราชอาณาจักรไทย ในรัชกาลนี้ มีพระสงฆ์พวกหนึ่งมาจากลังกา ทูลว่าไทยมีรอยพระพุทธรูปแน่นอน

^๑ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), (นนทบุรี: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, ๒๕๕๓), หน้า ๕๗.

^๒ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐ, หน้า ๔๐๐.

^๓ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, ภาคที่ ๓ ประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนาและองค์การศาสนาต่าง ๆ ในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ม.ป.พ.), หน้า ๑๓๖.

^๔ พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ วิฑูรย์กุล), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: มหามงกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๔๐๘.

อยู่ที่สุวรรณบรรพต พระองค์ทรงให้สืบค้นหาที่ จังหวัดสระบุรี จึงพบตรัสสั่งให้ช่างสถาปนาเป็นมณฑป
 สวมพระพุทธรูป และสร้างพระอุโบสถพระวิหาร กุฎีต้องใช้เวลาหลายปี จึงตรัสให้สร้างตำหนัก
 ตะวันออก ชื่อตำหนักท่าเจ้าสนุก ที่พระพุทธรูปนั้นทรงพระราชทานชายฉกรรจ์ให้เป็นข้าพระ จึงเกิด
 ประเพณีเทศกาลไหว้พระพุทธรูปขึ้นในกลางเดือน ๓ และเดือน ๔ ทุกปี เรื่องรอยพระพุทธรูป
 เป็นของเกิดในอินเดียก่อน เริ่มสร้างกันตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชมีสมัยที่เก่ากว่าพระพุทธรูป
 พระพุทธรูปที่สร้างกันนั้นมีหลายแบบในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชเรื่อยมา และเป็นเครื่องหมายบอก
 ว่า พุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองมาเป็นลำดับตลอดมา ในประเทศไทยรอยพระพุทธรูปที่เก่าแก่ที่สุดนั้น
 เป็นสมัยทวารวดี พบในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาจนถึงที่ราบสูงนครราชสีมา ทำติดต่อกันเรื่อยมา สมัย
 สุโขทัยได้ไปพิมพ์รอยพระพุทธรูปมาจากลังกาแล้วสร้างไว้ในที่ต่างๆ ตามที่เห็นสมควร^๑ สมเด็จพระ
 เจ้าทรงธรรม (พระอินทราชา) สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมส่งเสริมพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ใน พ.ศ.
 ๒๑๖๕ โปรดให้มีการชะลอพระมณฑปพิตรจากที่ตั้งเดิมด้านตะวันออกของพระราชวังมาไว้ด้าน
 ตะวันตก (ที่ประดิษฐานอยู่ในปัจจุบัน) แล้วโปรดให้ก่อพระมณฑปครอบพระมณฑปพิตร ใน พ.ศ.
 ๒๑๖๑ เมืองสระบุรีมีใบบอกเข้ามาว่ามีผู้บรรอยพระพุทธรูปบนเขาสุวรรณบรรพตจึงเสด็จไป
 ทอดพระเนตรเอง และโปรดอุทิศถวายที่ดินป่าโดยรอบกว้างด้านละ ๑ โยชน์ (ประมาณ ๑๖ กิโลเมตร)
 แก่พระพุทธศาสนา แล้วโปรดให้สร้างมณฑปสวมรอยพระพุทธรูป สร้างพระอุโบสถและพระอาราม
 ขึ้น แล้วให้ฝรั่งตัดถนนหลวงกว้าง ๑๐ วา ยาวตั้งแต่เขาสุวรรณบรรพตจนถึงตำบลท่าเรือ และโปรดให้
 สร้างพระตำหนักท่าเจ้าสนุก เพื่อเป็นที่ประทับแรมเมื่อเวลาเสด็จมานมัสการพระพุทธรูป การ
 ก่อสร้างพระพุทธรูปและศาสนสถานอื่นๆ โดยรอบใช้เวลาถึง ๔ ปี จึงแล้วเสร็จ นอกจากนี้ยังโปรด
 เกล้าฯ ให้แต่งวรรณคดีเรื่องกาพย์มหาชาติ และรวบรวมพระไตรปิฎกให้ครบจบบริบูรณ์ด้วย^๒ ทรงย้าย
 พระมณฑปพิตรจากตะวันออกมาไว้ฝั่งตะวันตก ดังปรากฏในพงศาวดารว่า “ศักราช ๙๖๕ ปีเถาะ
 (พ.ศ. ๒๑๔๖) สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ชักพระมณฑปพิตรอยู่ฝ่ายตะวันออก มาไว้ฝ่ายตะวันตก แล้วให้
 ก่อพระมณฑปใส่ให้”^๓ มีการทรงพบรอยพระพุทธรูปที่จังหวัดสระบุรี ดังปรากฏในพงศาวดารว่า
 “ศักราช ๙๖๘ ปีมะเมียศก (พ.ศ. ๒๑๔๙) เมืองสระบุรีบอกมาว่า พราหมณ์บรรอยเท้าอันใหญ่บนไหล่
 เขาเป็นประหลาด สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวดีพระทัย เสด็จพระที่นั่งชัยพยุหยาตรา พร้อมด้วยเรือเท้าว
 พระยาสามนตราราชดาชดาโดยขยมารคนทีธานประทับเรือ รุ่งขึ้นเสด็จทรงพระที่นั่งสุวรรณปฤษฎางค์
 พร้อมด้วยคเชนทรเสนาคนนิกรเป็นอันมาก...พราหมณ์เป็นมคฺเทศก์นำทางลัดตัดดงไปเชิงเขา สมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัวตรัสทอดพระเนตรเห็นแท้เป็นพระบรมพระพุทธรูปมีลายลักษณกัจจกร แล้วต้องกับ
 เมืองลังกาบอกเข้ามาว่ากรุงศรีอยุธยาบรรอยพระพุทธรูปเหนือยอดเขาสุวรรณบรรพต ก็ทรงโสมนัส
 ปรีดา ถวายทักษ์เหนือเขาสุวรรณบรรพต ด้วยเบญจางคประดิษฐ์เป็นหลายครา ทักสักการบูชาด้วย
 รูปเทียนคันธธสจะนับมิได้”^๔ ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาโดยทรงโปรดเกล้าฯ ให้แต่งมหาชาติคำ

^๑ พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ วิฑูยาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, หน้า ๔๐๙.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๐.

^๓ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), (นนทบุรี: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, ๒๕๕๓),
 หน้า ๒๖๓.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๓.

หลวง และสร้างพระไตรปิฎก ดังหลักฐานปรากฏในพงศาวดารว่า “ลู่ศักราช ๙๘๙ ปีมะแมศก (พ.ศ. ๒๑๗๐) ทรงพระกรุณาแต่งมหาชาติคำหลวง แล้วสร้างพระไตรปิฎกธรรมไว้สำหรับพระศาสนาจบบริบูรณ์”^๑

สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๕ (พระเจ้าปราสาททอง) ทรงสิริราชสมบัติระหว่าง พ.ศ. ๒๑๗๓-๒๑๘๘ พระองค์มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระบวรพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง และได้ทรงสถาปนาวัดสำคัญ ๆ หลายวัด เช่น ทรงให้ช่างขึ้นไปตกแต่งพระตำหนักใต้ธารทองแดง และให้ไข่น้ำมาแต่ธารทองแดง ทางน้ำตั้งแต่ท่าเจ้าสนุกไปขึ้นท้ายพิภกุนั้น คิดให้มีน้ำและศาลาขึ้น แบ่งให้ทำศาลาขุนบ่อบางโฆมต และบ่อโศก ทำศาลาเจ้าเณร ศาลาบางคณที รวมทั้งพระราชนิเวศน์ธารเกษม โปรดให้สร้างวัดพระศรีสรรเพชญ์ จนแล้วเสร็จ สร้างพระปราสาททองคหนึ่ง ชื่อศิริยศโสธรรมหาพิมานบรรยงก์ (โหรกราบทูลให้เปลี่ยนเป็น) จักรพรรดิไพชยนต์มหาปราสาท และทรงทำตาม โปรดให้สร้างพระราชวังและวัดชุมพลนิกายารามราชวรวิหาร บางปะอิน และได้โปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์พระปรางค์วัดมหาธาตุ และโปรดให้สถาปนาสร้างพระมหาธาตุเจดีย์ และให้นามชื่อวัดไชยวัฒนาราม ทรงพระกรุณาให้ช่างออกไปถ่ายอย่างพระนครหลวง และปราสาทกรุงกัมพูชาเข้ามา แล้วให้สร้างพระราชวังในที่ประทับร้อนตำบลริมวัดเทพจันทร์ สำหรับเสด็จขึ้นไปนมัสการพระพุทธบาท และเอานามเดิมซึ่งถ่ายภาพมาให้ชื่อ พระนครหลวง มีการสร้างพระปรางค์ตามแบบขอม เป็นการเริ่มต้นรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยที่ ๓ ของกรุงศรีอยุธยา(ยุคของพระเจ้าปราสาททองถึงพระเจ้าท้ายสระ) ขณะเดียวกันก็มีการพัฒนาศิลปะของพระพุทธรูป (ทรงเครื่องกษัตริย์) อันถือเป็นแบบฉบับที่สำคัญของปลายอยุธยา นอกจากนี้ ในช่วงที่จุลศักราชกำลังจะเวียนมาครบ ๑, ๐๐๐ ปี ราษฎรเกิดความวิตกว่าจะถึงกลียุค สมเด็จพระเจ้าปราสาททองจึงโปรดให้จัดงานพระราชพิธีลี้ศักราช (แต่ไม่ได้รับการยอมรับ ในรัชกาลหลังเปลี่ยนเป็นพุทธศักราชแทน) มีการทำบุญ และทำทานเป็นเวลาหลายวัน และมีการปฏิสังขรณ์วัดวาอารามกว่า ๑๐๐ แห่ง^๒ มีการสถาปนาวัดพระศรีสรรเพชญ์และทำการฉลอง^๓ ดังปรากฏในพงศาวดารว่า “ศักราช ๙๘๓ มีมะแม (พ.ศ. ๒๑๗๔) ทรงพระกรุณาให้ช่างถ่ายอย่างพระนครหลวงและปราสาทกรุงกัมพูชาประเทศเข้ามาให้ช่างกระทำพระราชวังที่ประทับร้อย ตำบลริมวัดเทพจันทร์ สำหรับจะเสด็จขึ้นไปนมัสการพระพุทธบาท จึงเอานามเดิมซึ่งถ่ายมาให้ชื่อว่าพระนครหลวงและในปีสร้างพระนครหลวงนั้นก็สถาปนาวัดพระศรีสรรเพชญ์เสร็จและทำการฉลอง มีมหรสพเป็นอเนกทุกประการ”^๔ ทรงสถาปนาวัดไชยวัฒนาราม ดังปรากฏในพงศาวดารว่า “พระเจ้าอยู่หัวให้สถาปนาสร้างพระมหาธาตุเจดีย์ มีพระระเบียบรอบและมุมพระระเบียบนั้นกระทำเป็นทรงเมรุทิพเมรุรายอันรจนาและก่อปรด้วยพระอุโบสถ พระวิหารการเปรียญและสร้างกุฎิถวายพระสงฆ์เป็นอันมากแล้วเสร็จให้นามชื่อวัดไชยวัฒนาราม เข้าอธิการนั้นถวายพระนามชื่อชิตเถระ ราชาคณะฝ่ายอรัญญวาสี ทรงพระราโชทิศถวายนิตยภัตกัลปนาเป็นนิรันดรมิได้ขาด”^๕ ทรงสถาปนาวัดชุมพลนิกายาราม ดังปรากฏในพงศาวดารว่า “ทรงพระกรุณาให้สร้างพระที่นั่งไอศวรรย์ทิพอาสน์ ณ เกาะบางนาอินมีราชนิเวศน์ปรากฏ ประกอบ

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๔.

^๒ สันติ เล็กสุขุม, วัด-เจดีย์ : ในและนอกเกาะกรุงศรีอยุธยา, หน้า ๑๔๖.

^๓ กิตติ โล่เพชรรัตน์, มรดกอยุธยา, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๕๗), หน้า ๔๒.

^๔ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), หน้า ๒๗๒.

^๕ อ่างแล้ว. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), หน้า ๒๗๓.

พุกษษาชาติร่่มร่ืนเป็นทีล่ำรำฤร่ำษหฤท้ย ปรพะร่ำษร่ำษตระกูลสิริยวงค่องนงค่นำร่ีท่งปวงแล้วสร่ำงพระอร่ำมเค็ยงพระร่ำษนเิวศ่นถวายเป็นสังฆทำน มีพระเจดีย์วิหารเป็นอ่ำท่ีล่ำรำหรับพระค่ำสนำเสริจบริบูรณม์แล้วให้น่ำมชื่อวัดชุมพลนิกำยอร่ำม”^๑

๒.๓.๔ ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาในช่วง พ.ศ. ๒๒๐๐-๒๓๑๐

สมเด็จพระร่ำมำธิปัตตีที่ ๓ (สมเด็จพระน่ำร่ำยณม์มหาร่ำษ) ทรงสิริร่ำษสมบัตีระหว่าง พ.ศ. ๒๑๘๙-๒๒๒๕ ทรงทำนบ่ำรุงพระพุทศำสนำเป็นอย่ำงดียิง และอ่ำจนบได้ว่ำพระพุทศำสนำในช่วรงรำชกำลของพระองค์ได้เจริณรุ่งเรืองมำก ทรงบูรณะวัดพระศรีรัตนมำหำธำตุเม็องลพบุรี โดยเฉพะทรงเช็ญพระพุทศำส่ำหิงค่งมำยงอยุธยา ดังที่ปรำกฏในวรรณคดีล่ำคัญของยุค ค็ือ โคลงเฉลิมพระเก็ยรติสมเด็จพระน่ำร่ำยณม์ เอกสร่ำลล่ำคัญในรำชกำลที่เก็ยว่ำกับพุทศำสนำ ค็ือ พระร่ำษปุกฉำที่ทรงมีไปถึงพระสงฆ์ผู้ทรงภูมิธรรมเพื่อทรงได้ถำมข้อสงส่ำย ซึ่งในรำชกำลสมเด็จพระน่ำร่ำยณม์มหาร่ำษปรำกฏชื่อพระพรหมมุนี วัดปำกน่ำประสพ และสมเด็จพระพุทศโฆษำจร่ำยเป็นผู้ถวำยวิสัชนำพระร่ำษปุกฉำอยู่เสมอ ๆ ธรรมเน็ยมปฏิบัติเช่นนี้ยงปรำกฏเป็นล่ำกฐำนต่อมำว่ำพระมหำกษัตริย์อยุธยาโปรดทีจะมีพระร่ำษปุกฉำเรื่องท่ำงโลกและท่ำงธรรมแก่พระสงฆ์ หรือพระร่ำษำคณะที่ทรงนับถึอ เช่น พระเพทร่ำษำกียงทรงปฏิบัติสืบมำ จึงแสดงให้เห็นว่ำนับแต่รำชกำลสมเด็จพระน่ำร่ำยณม์มหาร่ำษลงมำแล้วการเอำใจใส่พระสงฆ์มีเพิ่มมำกช่นก่ว่ำก่อนมำก ในปี พ.ศ. ๒๒๒๔ สมเด็จพระน่ำร่ำยณม์มหาร่ำษ ทรงจัดคณะทูตนำพระร่ำษส่ำสนไปเจริณท่ำงพระร่ำษไมตรี ณ ประเทศฝรั่งเศส แต่คณะร่ำษทูต สูญหำยไประหว่างท่ำง ต่อมำในปี พ.ศ. ๒๒๒๖ พระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดคณะทูตเดินท่ำงไปฝรั่งเศสอื่กครั้งเพื่อสอบสว่นความเป็นไปของทูตคณะแรก พระเจ้ำหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงทรำบก็เช้ำใจว่ำสมเด็จพระน่ำร่ำยณม์มหาร่ำษ ทรงเล็อมใสจะเช้ำริต จึงได้จัดคณะร่ำษทูตเช้ำมำเจริณท่ำงพระร่ำษไมตรีกับกรุงศรีอยุธยา โดยส่งบ่ำทหลวงส่ำมค่นเดินท่ำงมำกรุงศรีอยุธยา เม็องทั้งส่ำมค่นมำถึงแล้วก็ได้มีใบบอกไปยงพระเจ้ำหลุยส์ที่ ๑๔ และพระสันตะป่ำปำ โดยมีเชอวำเล็ยร์ เดอ โชมองด์ เป็นหัวหน้าคณะทูต ซึ่งมีความเห็นตรงก่นว่ำจะเช้ำกรุงศรีอยุธยา เป็นศูนย์ก่งในกำลเผยแพร่คริสต์ศำสนำ พระบ่ำทหลวงได้ตั้งโรงเรียน โรงพย่ำบำน ฯลฯ สมเด็จพระน่ำร่ำยณม์ทรงเห็นว่ำ เป็นกำรนำความเจริณมำให้กรุงศรีอยุธยาพระองค์ได้ พระร่ำษทำนที่ดินให้สร่ำงวัดท่ำงคริสต์ศำสนำด้วย เม็องปี พ.ศ.๒๒๒๘ ได้เช้ำเฝ้ำสมเด็จพระน่ำร่ำยณม์ฯ ทูลขอให้ทรงเช้ำริต แต่พระองค์ทรงปฏิเสธด้วยพระปริษำส่ำมำรถว่ำ “...กำรทีผู้ใดจะนับถึอศำสนำใดน่น ย่อมแล้วแต่พระผู้เป็นเจ้ำบ่นสรรคร์จะบ่นด่ำลให้เป็นไป ถ่ำคริสต์ศำสนำเป็นศำสนำดีจริงแล้ว และเห็นว่ำพระองค์สมคร์ว่ำจะเช้ำเป็น คริสต์ศำสนิกแล้ว สักวันหนึ่งพระองค์จะถูกดลใจให้เช้ำริตจนได้” พระองค์ได้ให้เสริภำพแก่ร่ำษภู่ร่ำท่วไปทีจะนับถึอคริสต์ศำสนำได้ต่ำมความเล็อมใสของต่น ทำให้เชอวำเล็ยร์ เดอ โชมองด์ พอใจ^๒ พระองค์ทรงโปรดให้หล่อพระพุทศำรูปทองค่ำสูง ๔ ศอกเศษอยู่ถ่งค่งหนึ่ง สูง ๑ ศอกบ่ำง สูง ๒ ศอกบ่ำง ถวำพระน่ำมว่ำ “พระบรมไตรโลกน่ำถ” ในสมัยน่นพระองค์ยงทรงสร่ำงวัดแบบสถำปัตยกรรมแบบตะวันตก ได้แก่ ๑) วัดเชนต์เปำโร (อยู่ จ.ลพบุรี) ๒) วัดเชนต์โยเซฟ (อยู่ จ.อยุธยา) พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ทีทรงสนพระทัยศีกษำคัมภีร์ไบเบิล

^๑ อ่ำงแล้ว. พระร่ำษพงศำวตรำกรกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), หน่ำ ๒๗๓.

^๒ คณำจร่ำย มหำวิทยำลัทยมหำจุฬำลงกรณรำชวิทยำลัทย, ประวัติพระพุทศำสนำ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหำจุฬำลงกรณรำชวิทยำลัทย, ๒๕๕๐), หน่ำ ๒๐๑.

ของศาสนาคริสต์ และ คัมภีร์อัลกุรอาน ของศาสนาอิสลาม และมีความรู้เป็นอย่างดี ในขณะนั้น ศาสนาคริสต์นิกายโรมันแคธอลิก ซึ่งตั้งอยู่ที่ นครวาติ กัน ประเทศอิตาลี ได้วางรากฐานอย่างจริงจัง เพื่อให้เป็นศูนย์กลางในการเผยศาสนาคริสต์ โดยเน้นที่ ไทย-ลาว -กัมพูชา ญวน-มาลาญ ฯลฯ การกระทำของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชครั้งนั้น ก็ด้วยเหตุที่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงเป็นพระสหายต่างชาติที่สนิทของสมเด็จพระนารายณ์ จึงได้ทรงสนับสนุนศาสนาคริสต์ในไทย โดยในขณะนั้น มีบุคคลสำคัญที่เป็นหลักในการตั้งคริสตจักรในไทย คือ “นายเยรากี” ขณะนั้นเป็นชนชาวกรีก ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น “นายฟอนคอลล” ครั้งสุดท้ายเข้ารับราชการรับใช้สมเด็จพระนารายณ์ พระองค์จึงให้บรรดาศักดิ์เป็นที่ “พระยาวิชาเยนทร์” และต่อมาพระยาวิชาเยนทร์ได้เข้ากับพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ โดยมีแผนจะยึดประเทศไทย ๔ แผ่น คือ ๑) ต้องการทำลายอิทธิพลของพุทธศาสนาให้ได้ เพราะเมื่อพุทธศาสนาเสื่อมลง คริสต์จึงสามารถมีบทบาทขึ้นมาได้อย่างเต็มที่ได้นั่นเอง ๒) กษัตริย์ไททุกพระองค์ ทรงนับถือพุทธศาสนา โดยวิธีการเกลี้ยกล่อมพระนารายณ์และข้าราชการชั้นสูงซึ่งเป็นชั้นระดับผู้นำของไทยให้เข้ารับ ก็จะเป็นการทำลายพุทธศาสนาโดยง่าย (โดยข้อ ๒ นี้มีบทบาทสำคัญต่อพุทธศาสนามากที่สุด พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ได้ส่งทูตนำพระราชสาส์นของพระองค์เข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์) ๓) ส่งทหารเข้ายึดประเทศไทยเลย ครั้งนั้นสมเด็จพระนารายณ์ทรงตอบคำถามพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ดังนี้ ๑) จะให้พระองค์เปลี่ยนพุทธศาสนาที่นับถือมาถึง ๒๒๒๙ ปีไม่ใช่ง่ายเลย ตอบว่า โปรดให้พระราชบุตรของเราเข้ารับให้หมดก่อน แล้วเราจะเข้าเป็นคนสุดท้าย ๒) พระเจ้าเป็นผู้มีฤทธิ์อำนาจ ทำไม่ไม่บันดาล ให้ศาสนาในโลกมีศาสนาเดียว ถ้าพระเจ้าเป็นผู้มีฤทธิ์อำนาจจริง ๆ ทำไม่ไม่พอใจให้เราเสื่อมใส ๓) ขอฝากชะตากรุงศรีอยุธยา อยู่ในความเมตตาของพระเจ้าด้วย และขอพระเจ้าหลุยส์ผู้เป็นสุดที่รัก อย่าได้เสียพระทัยไปเลย ต่อมาพุทธศาสนากับคริสต์ได้แตกกัน พระปิยะพระราชาโอรสของสมเด็จพระนารายณ์ต้องการขึ้นครองราชย์ ส่วนหลวงสรศักดิ์ได้พระเทพราชาเป็นพวกและหวังจะให้พระเทพราชาขึ้นครองราชย์ พระนารายณ์ทรงทราบความจริงว่า หลวงสรศักดิ์นั้นยังมีความต้องการจะเปลี่ยนพุทธศาสนาเป็นศาสนาคริสต์ พระองค์จึงทรงสร้างวังชื่อว่า “วังพระนารายณ์” ที่ลพบุรี โดยประกาศเป็นเขตวิสุคามสีมา คือเป็นวัด ทำให้หลวงสรศักดิ์ไม่กล้าเข้ายึดซึ่งเป็นสถานที่ประทับของสมเด็จพระนารายณ์^๑ มีการหล่อรูปเคารพ ดังปรากฏในพระราชพงศาวดาร ว่า “เดือนยี่ปีวอก พ.ศ. ๒๑๙๙ บำเพ็ญพระราชกุศลนานาประการและให้หล่อรูปพระอิศวรเป็นเจ้ายืน สูงคอกคืบมีเศษพระองค์หนึ่ง รูปพระชีวาทิพย์ยืนสูงคอกมีเศษพระองค์หนึ่ง รูปมหาวิคเนศวรพระองค์หนึ่ง รูปพระจันทรธรรณีพระองค์หนึ่ง และรูปพระเจ้าทั้งสี่พระองค์นี้ สวมด้วยทองนพคุณและเครื่องอาภรณ์ประดับนั้นถมราวดี ประดับแหวนทุกพระองค์ไว้บูชาสำหรับการพระราชพิธี”^๒ มีหลายเมืองเข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ดังปรากฏในพระราชพงศาวดาร ว่า “สังฆราชสุคนธ์อันเป็นญาติสมครพรรคพวกด้วยนักจันทน์กับด้วยนักนี้และนักวรอุทัยและนักอำผู้หลาน ทั้งนี้หาที่พำนักไม่ได้ก็นำสมครพรรคพวกทั้งหลายมาสู่พระราชสมภาร ทรงพระนกรูณาโปรดพระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคทั้งปวงแก่สังฆราชสุคนธ์ และญาติสมครพรรคพวกทั้งปวงซึ่งมาสู่พระราชสมภารนั้น ได้รับพระราชทานโดย

^๑ สุเนตร ชุตินธรานนท์, ในยุคอวสาน กรุงศรีฯ ไม่เคยเสื่อม, (กรุงเทพมหานคร: มติชน, ๒๕๕๘), หน้า ๗๙-๘๐.

^๒ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), (นนทบุรี: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, ๒๕๕๓), หน้า ๓๐๐.

อันดับถ้วนทั้งปวงและให้สังฆราชสุคนธ์อยู่อารามวัดพระนอน”^๑ มีการใช้พระสงฆ์สังเกตการณ์กองทัพเข้าศึก ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า “เมืองลำพูนและเมืองเชียงใหม่คิดอุบายล่อลวงหน่วงกองทัพไทยไว้จะให้ชั่งข้าง จะได้คิดกระทำการป้องกันเมืองลำพูน เมืองเชียงใหม่ไว้ท่ากองทัพมาจะได้มาช่วยทัน จึงนิมนต์พระสงฆ์ผู้เป็นปราชญ์ฉลาดเจรจา ๔ รูป ให้ถือหนังสือไปหากองทัพไทย”^๒ มีการใช้วิชากัมมัญฐานในทางวิชาอาคม ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า “นายปานกราบทูลพระกรุณารับอาสาจะไปเมืองฝรั่งเศสสืบให้ได้ราชการตามรับสั่งแล้วออกมาจัดแจงการทั้งปวงในกำปั่นให้เที่ยวหาคนดีมีวิชาก็ได้อาจารย์คนหนึ่งได้เรียนในพระกรรมฐานชำนาญในกระลินแล้วรู้วิชามาก”^๓ มีการส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรลาสิกขาเพื่อรับราชการ ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า “เจ้าพระยาวิไชยเณทร์เอาใจใส่ในราชกิจเป่นอันมาก และสีกเอาภิกษุสามเณรมากระทำราชการครั้งนั้นก็มีมาก”^๔

สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๘ (สมเด็จพระเจ้าเสือ) ทรงสิริราชสมบัติระหว่าง พ.ศ. ๒๒๔๐-๒๒๔๙ ในช่วงระยะเวลาที่ทรงครองราชย์ สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๘ ได้ทรงทำนุบำรุงพระราชวงศ์และการพระพุทธศาสนาเป็นอันมากทรงสถาปนาพระราชมรดาเลียงซึ่งเป็นพระอัครมเหสีกลางของ สมเด็จพระเพทราชาขึ้นเป็นกรมพระเทพามาตย์ และทรงสถาปนาวัดโพธิ์ประทับช้างขึ้นเป็นอนุสรณ์นิวาสสถานทีประสูติ ทั้งได้ทรงซ่อมแปลงพระมณฑปพระมุงคลบพิตร ให้เป็นพระวิหารใหญ่ และทรงปฏิสังขรณ์มณฑปพระพุทธบาทเมืองสระบุรีให้เป็นมณฑปทรง ๕ ยอดด้วย ส่วนการทำนุบำรุงบ้านเมืองนั้น โปรดให้ชุดคลองโคกขามให้ตรง เพื่อให้การเดินทางสะดวกขึ้น ไม่ต้องเสียเวลาเหมือนแต่ก่อน^๕ เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการพระพุทธบาทตามประเพณีที่เคยทำมาในรัชกาลก่อน ๆ ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า “สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวจึงมีพระราชโองการดำรัสสั่งสมุหนายกให้เจ้าพนักงานเตรียมช้าง ม้า โค เกวียน และการสมโภช จะไปนมัสการพระพุทธบาท ครั้น ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๓ แรม ๕ ค่ำ ปีชวดนพศก เพลาคี ๑๑ ทุ่ม สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเรือพระที่นั่งกิ่งเรือพยุหยาตราข้าละอองทั้งปวงพร้อมตามอย่าง”^๖

สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๙ (พระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ) ทรงสิริราชสมบัติระหว่าง พ.ศ. ๒๒๕๒-๒๒๗๕ เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว ทรงบูรณปฏิสังขรณ์มณฑปพระพุทธบาทและจัดงานสมโภชใหญ่ จากนั้นทรงบูรณะวัดมเหยงคณ์นอกพระนคร พร้อมกับที่พระอนุชาธิราชกรมพระราชวังบวรสถานมงคลทรงบูรณะวัดกุฎีดาวขึ้น ใน พ.ศ. ๒๒๕๓ นักเสด็จเจ้าเมืองเขมรเกิดวิวาทกับนักแก้วฟ้าสะจอง ฝ่ายนักแก้วฟ้าสะจองไปขอความช่วยเหลือจากทัพญวนให้มาตีเขมร ทำให้นักเสด็จต้องหลบหนีเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร สมเด็จพระสรรเพชญ์ ที่ ๙ โปรดให้ตั้งบ้านเรือนแถบวัดค้างคาวในกำแพงพระนครตอนใต้ ต่อมาสมเด็จพระสรรเพชญ์ ที่ ๙ โปรดให้ยกทัพไปช่วยรบเขมรเพื่อตีเมืองคืน

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๓.

^๒ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), (นนทบุรี: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, ๒๕๕๓), หน้า ๓๑๔.

^๓ พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒, หน้า ๖๑.

^๔ พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา ภาค ๒, หน้า ๑๐๓.

^๕ สันติ เล็กสุขุม, วัด-เจดีย์ : ในและนอกเกาะกรุงศรีอยุธยา, หน้า ๑๑๓.

^๖ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), หน้า ๓๒๔.

กองทัพเรือ และกองทัพบกสามารถล้อมเมืองเขมรได้ จนในที่สุดนักแก้วฟ้า สะจงยอมอ่อนน้อมเป็นเมืองขึ้นของอยุธยาต่อไป ในพ.ศ.๒๒๖๘ เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยกรมพระราชวังบวรไปยังวัดป่าโมก เนื่องจากเจ้าอธิการวัดนั้นกราบบังคมทูลเรื่องน้ำเซาะตลิ่งหน้าวัด และเกรงว่าพระนอนจะทรุดลงน้ำ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ชะลอพระพุทธรูปไสยาสน์องค์นั้นเข้ามา และสร้างพระวิหารครอบไว้^๑

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ (พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ) ทรงสิริราชสมบัติระหว่าง พ.ศ. ๒๒๗๖-๒๓๐๑ รวมครองราชสมบัติเป็นเวลา ๒๖ ปี (เป็นโอรสของพระเจ้าเสือ) พระองค์มีอายุยืน ๗๐ ปี ในรัชสมัยของพระองค์พุทธศาสนาเฟื่องฟูมาก พระองค์ทรงมีความเลื่อมใสศรัทธา และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก โปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามทั้งในกรุงศรีอยุธยาและในบรรดาหัวเมืองต่างๆ ได้แก่ วัดพระศรีสรรเพชญ์ วัดป่าโมก วัดหันตรา วัดภูเขาทอง และวัดพระรามโปรดเกล้าฯ ให้ซ่อมเสียรพระประธานวัดมงคลพิตร ที่ชำรุดอยู่ ทรงให้ความสำคัญในการศึกษาทางพุทธศาสนาเป็นพิเศษ ผู้ที่ถวายตัวเข้ารับราชการต้องผ่านการบวชเรียนมาแล้ว ในปี พ.ศ.๒๒๙๖ พระเจ้ากัณหสิริราชสิงห์ กษัตริย์ลังกา ทรงทราบกิตติศัพท์ว่าพระพุทธศาสนาในกรุงศรีอยุธยารุ่งเรืองมาก จึงได้ส่งราชทูตมาขอพระมหาเถระ และคณะสงฆ์ไปช่วยฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลังกา ซึ่งเสียมโถมลงไป เนื่องจากกษัตริย์ลังกาคงก่อน หันไปนับถือศาสนาพราหมณ์ และทำลายพุทธศาสนา จนกระทั่งไม่มีพระสงฆ์เหลืออยู่ในลังกา สมเด็จพระเจ้าบรมโกศ จึงโปรดให้ส่งคณะสมณทูตประกอบด้วย พระราชาคณะสองรูปคือ พระอุบาลี และพระอริยมุนี พร้อมคณะสงฆ์อีก ๑๒ รูป ไปลังกา เพื่อประกอบพิธีบรรพชา อุปสมบท ให้กับชาวลังกา คณะสงฆ์คณะนี้ได้ไปตั้งนิคมสยามวงศ์ ขึ้นในลังกา หลังจากที่ได้อพยพฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลังกา เป็นเวลาเจ็ดปีแล้ว คณะสงฆ์คณะนี้บางส่วนได้เดินทางกลับกรุงศรีอยุธยา เมื่อปี พ.ศ.๒๓๐๓ สมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรทรงมีบทบาทสำคัญในการปฏิสังขรณ์และบูรณะศาสนสถานในกรุงศรีอยุธยา ทรงเป็นแม่กองกำกับการปฏิสังขรณ์วัดกุฎีดาวโดยเสด็จไปทอดพระเนตรหนึ่งหรือสองเดือนครั้งหนึ่ง เป็นเวลา ๓ ปีเศษการปฏิสังขรณ์จึงแล้วเสร็จ ต่อมาในพ.ศ.๒๒๖๘ เจ้าอธิการวัดป่าโมกแจ้งแก่พระยาราชสงครามว่าพระพุทธรูปไสยาสน์วัดป่าโมกซนั้นน้ำกัดเซาะตลิ่งพังเข้ามาถึงพระวิหารแล้ว อีกไม่นานพระพุทธรูปไสยาสน์อาจจะพังลงน้ำเสีย พระยาราชสงครามจึงกราบบังคมทูล สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๙ (พระเจ้าท้ายสระ) พระองค์ทรงปรึกษาเหล่าเสนาบดีว่าควรจะรื้อพระพุทธรูปไสยาสน์ไปก่อใหม่ หรือควรจะชะลอไปไว้ที่ใหม่ พระยาราชสงครามได้ไปตรวจดูแล้วเห็นว่าอาจชะลอลากไปได้จึงกราบบังคมทูล แต่กรมพระราชวังบวรไม่เห็นด้วย ตรัสว่าพระพุทธรูปไสยาสน์นั้นองค์ใหญ่นักหากชะลอลากไปจะอาจจะหักพัง เป็นที่เสื่อมเสียพระเกียรติยศได้ เห็นควรรื้อไปก่อใหม่ให้งามยิ่งกว่าเก่า พระยาราชสงครามจึงทูลอาสาว่าจะดำเนินการชะลอลากให้สำเร็จโดยขอถวายชีวิตเป็นเดิมพัน พระราชาคณะทั้งปวงก็เห็นชอบด้วย สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๙ จึงโปรดให้พระยาราชสงครามดำเนินการจนสำเร็จโดยพระองค์และกรมพระราชวังบวรเสด็จไปทอดพระเนตรอยู่เนื่องๆกรมพระราชวังบวรได้ทรงพระราชนิพนธ์บันทึกการชะลอพระพุทธรูปไสยาสน์ครั้งนั้นไว้เป็นโคลงสี่สุภาพจำนวน ๖๙ บท เรียกกันต่อมาว่าโคลงชะลอพระพุทธรูปไสยาสน์วัดป่าโมก^๒

^๑ สันติ เล็กสุขุม, วัด-เจดีย์ : ในและนอกเกาะกรุงศรีอยุธยา, หน้า ๑๑๔.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๗-๑๔๘.

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ (พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ) สมัยนี้มีการบูรณะอารามใหญ่น้อยทั้งในพระนครและหัวเมืองต่างๆ เช่น ๑) วัดพระศรีสรรเพชญ์ ๒) วัดพระราม ๓) เจดีย์ภูเขาทอง (เริ่มสร้างแต่สมัยราชวงศ์สุพรรณภูมิ-มาเสร็จสมบูรณ์ในราชวงศ์พหลุหลวงในรัชกาลพระเจ้าบรมโกศ) ทางหัวเมืองคือ วัดพระแท่นศิลาอาสน์ จังหวัดอุตรดิตถ์ มีพระราชนิมมเรื่องการบรรพชาอุปสมบท ราษฎรหรือข้าราชการ ถ้ายังไม่ผ่านการบรรพชาอุปสมบทมาก่อน ก็จะไม่ทรงชุบเลี้ยงหรือเลื่อนยศให้ กวีในทางศาสนา คือ ๑) พระมหานาค วัดท่าทราย ได้แต่งเรื่องปุณโณวาทคำฉันท์ ๒) เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์หรือกรมขุนเสนาพิทักษ์ เป็นพระโอรสของพระเจ้าบรมโกศ ทรงนิพนธ์ พระมาลัยคำหลวงนั้น โทปนันทสูตร เป็นต้น พระราชกิจที่สำคัญอย่างหนึ่งของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ คือ การทรงอุปถัมภ์ให้มีการตั้งสมณวงศ์ในลังกา ที่เรียกว่า สยามวงศ์หรืออุบาลีสวงศ์มาจนกระทั่งทุกวันนี้ สาเหตุเนื่องจากประเทศลังกาเกิดสงคราม ถูกกดขี่จากโปรตุเกส ห้ามนับถือพุทธศาสนา จึงทำให้สมณวงศ์ในลังกาสูญสิ้นไป แต่ สามเณรสรณังกร ซึ่งตอนนั้นมีอายุมาก ได้พยายามฟื้นฟูสมณวงศ์ ช่วงนั้นเป็นสมัยของพระเจ้ากิตติสิริราชสิงหะ กษัตริย์ลังกา และทราบจากพ่อค้าที่ไปติดต่อค้าขายกับกรุงศรีอยุธยาว่า มีภิกษุสงฆ์มาก พุทธศาสนามีความเจริญมาก ราชทูตของลังกาได้เดินทางมากรุงศรีอยุธยาปีเศษ ตื่นเต้นกับวัดวาอาราม โบสถ์เจดีย์วิหารว่า มองไปทางไหนก็เห็นแต่ทองทั้งนั้น ครั้งแรก ไทยได้ส่งคณะ พระอุบาลีเถระและอริยมุนี ๒ รูป ซึ่งเป็นหัวหน้าไปลังกา เดินทางอยู่ ๑ เดือน ๒๑ วัน จึงถึงลังกา ได้จำพรรษาที่วัดบุปผาราม ณ ประเทศลังกา และทำการอุปสมบทสามเณรสรณังกรเป็นภิกษุรูปแรก ซึ่งมีอายุถึง ๕๔ ปีแล้ว เป็นปลายสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ใช้เวลา ๔ ปี สามารถบวชได้ ๖,๐๐๐ รูป พระอุบาลีเถระได้มรณภาพที่ลังกาในอีก ๒-๓ ปีต่อมา พระเจ้ากิตติสิริราชสิงหะ พระองค์ทรงมอบเครื่องบรรณาการแก่พระเจ้าบรมโกศ คือ ๑) พระไตรปิฎก ๒) พระพุทธรูปทองคำ ครั้งที่ ๒ ไทยได้ส่ง พระภิกษุ คือ พระวิสุทธาจารย์ พระวรญาณมุนี และพระจำนวน ๒๐ รูป เณร ๒๐ รูป รวมเป็น ๔๒ รูปไปลังกา ในครั้งนี้ไทยได้อัญเชิญพระทันตธาตุ จากลังกามาด้วย (พระเขี้ยวแก้วของพระพุทธเจ้า) กล่าวอีกนัยหนึ่ง พระพุทธศาสนากับกรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่ต้น เฉพาะกษัตริย์ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ดังนี้ ๑) พุทธศาสนานี้เป็นแบบลังกาวงศ์ กษัตริย์ทุกพระองค์ทรงเป็นพุทธมามกะ ๒) ศิลปและวรรณคดี เช่น ศิลปลพบุรี นิยมสร้างเป็นทรงพระปรารักษ์ข้าวโพด และยังมีศิลปแบบขอม ศิลปแบบลพบุรีส่วนด้านวรรณคดี ได้แก่ มหาชาติคำหลวง เป็นวรรณคดีที่สำคัญ (ต่อมามีชื่อเสียงสมัยพระบรมไตรโลกนาถ รัชกาลที่ ๑) ๓) การปกครองคณะสงฆ์ แบ่งเป็น ๒ คณะ (โดยเอาแบบมาจากกรุงสุโขทัย) คือ คามวาสี และ อรัญญวาสี ๔) การศึกษา มีการศึกษาพระไตรปิฎก แบ่งเป็น คันถธุระ และวิปัสสนาธุระ และการศึกษาส่วนใหญ่ก็ทำกันในพระราชวัง เช่น พระที่นั่งจอมทอง มณเฑียรธรรม เป็นต้น^๑ มีวรรณคดีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นหลายเรื่อง เช่น นันโทปนันทสูตร มาลัยคำหลวง ปุณโณวาทคำฉันท์ และพระราชปุจฉาถามคณะสงฆ์^๒ ทรงส่งพระสงฆ์ไทยไปสืบพระศาสนาในประเทศศรีลังกา ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า “ลุดักราช ๑๑๑๕ ปี ปรากฏเบญจก กฝ่ายพระเจ้ากิตติสิริราชสีห์ได้เสวยสมบัติในเมืองสิงขมทนคร เป็นอิศราธิบดีในลังกาทวีป และครั้งนั้นพระพุทธศาสนาในเกาะลังกาหาพระภิกษุสงฆ์มิได้ จึงแต่งตั้งให้ศรีวิวัฒนอำมาตย์เป็นราชทูตกับอุปทูตตรีทูตจำทูลพระราชสาสน์ คุมเครื่องมงคลราช

^๑ สันติ เล็กสุขุม, วัด-เจดีย์ : ในและนอกเกาะกรุงศรีอยุธยา, หน้า ๑๖๘.

^๒ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, ภาคที่ ๓ ประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนาและองค์การศาสนาต่าง ๆ ในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ม.ป.พ.), หน้า ๑๔๐.

บรรณาการมีพระบรมสารีริกธาตุเป็นอาทิมากับกำปั่นลันชาพิชิลันดา เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี ณ กรุงเทพมหานคร จะขอพระภิกษุสงฆ์ออกไปให้อุปสมบทแก่กุลบุตรสืบพระพุทธศาสนาในลังกาทวีป”^๑ พิมพ์รำไพ เปรมสมิทธิ์ ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ทางพุทธศาสนาระหว่างไทยกับลังกาตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ จนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สรุปความได้ว่า ประเทศไทยและประเทศลังกามีความสัมพันธ์กันมาหลายร้อยปี สืบเนื่องจากการที่ไทยรับนับถือพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์เป็นศาสนาประจำชาติ การติดต่อระหว่างชาติทั้งสองเป็นลักษณะการให้และการตอบแทน กล่าวคือในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ไทยรับนับถือพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์จากลังกา และต่อมาเมื่อทางลังกาเกิดปัญหายุ่งยากทางการเมืองในปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๓ หมดลีนสมณวงศ์ ฝ่ายไทยได้สนองตอบด้วยการช่วยเหลือก่อตั้งนิคมสยามวงศ์ในลังกา หลังจากนั้นได้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดต่อมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทางลังกาได้ขอรับความช่วยเหลือทางพุทธศาสนาอีกครั้งหนึ่ง และยกย่องพระองค์เป็น “อัครศาสนูปถัมภก” ในประเทศตน พุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ได้เข้ามาตั้งมั่นและเจริญรุ่งเรืองขึ้นเป็นลำดับมา นับตั้งแต่กรุงสุโขทัยรับนับถือพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์แล้ว ส่วนลังกาซึ่งเป็นประเทศต้นวงศ์มักจะประสบปัญหาความยุ่งยากทางการเมืองทั้งภายในและภายนอก มีหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า การติดต่อระหว่างไทยกับลังกาในปลายสมัยอยุธยา ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศนั้น ฮอลันดาซึ่งยึดครองดินแดนในเกาะลังกาบางส่วนอยู่ได้ มีส่วนสนับสนุนให้กษัตริย์ลังกาผู้ปกครองอาณาจักรแคนดีซึ่งยังคงเป็นอิสระ ให้ติดต่อขอความช่วยเหลือจากไทยในการฟื้นฟูพุทธศาสนา โดยที่ฮอลันดาหวังผลประโยชน์ในทางการเมืองและการค้า ผลของการติดต่อในช่วงนี้ก็คือ ได้มีการก่อตั้งนิคมสยามวงศ์ ซึ่งเป็นนิคมที่เก่าแก่และใหญ่ที่สุดของลังกาแม้กระทั่งทุกวันนี้ ต่อมาลังกาต้องเผชิญกับการขยายตัวของลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกเป็นเวลานาน จนในที่สุดได้ตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ ถึงแม้อังกฤษจะมีนโยบายไม่เบียดเบียนพุทธศาสนา แต่การพุทธศาสนาก็เสื่อมโทรมลง เนื่องจากขาดผู้นำและองค์กรที่จะรวบรวมพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนเข้าด้วยกัน เพื่อฟื้นฟูบูรณะพุทธศาสนาในประเทศของตน คณะสงฆ์ลังกาจึงต้องอาศัยความช่วยเหลือจากประเทศที่นับถือพุทธศาสนา เช่นเดียวกันคือประเทศไทย ดังที่ได้มีการเสนอที่รับการบวชแปลงเป็นธรรมยุติกนิกาย และการขออยู่ใต้การปกครองคณะสงฆ์จากฝ่ายไทย แม้ความประสงค์ดังกล่าวนี้จะไม่ได้รับการตอบสนองโดยตรง ฝ่ายไทยก็พยายามหาหนทางช่วยเหลือในขอบเขตที่สามารถจะทำได้ สาเหตุที่ฝ่ายลังกาเลือกที่จะขอรับความช่วยเหลือจากไทยนั้น นอกจากจะเป็นเพราะมีพื้นฐานการนับถือศาสนาแบบเดียวกัน และความมั่นคงของพุทธศาสนาในประเทศไทยแล้ว ยังมีเหตุผลสำคัญอีกข้อหนึ่งคือ ไทยเป็นชาติที่นับถือพุทธศาสนาแบบเถรวาทเพียงประเทศเดียว ที่ยังคงรักษาเอกราชไว้ได้ในขณะนั้น^๒

สมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ (สมเด็จพระเจ้าเอกทัศ) ทรงสิริราชสมบัติระหว่าง พ.ศ. ๒๓๐๒-๒๓๑๐ รวมครองราชสมบัติเป็นเวลา ๘ ปี ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่บำเพ็ญพระราชกรณียกิจด้านทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นนิจ ในเอกสารเก่าที่รวมไว้ในคำให้การขุนหลวงหาวัด

^๑ พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา ภาค ๒, หน้า ๒๓๙.

^๒ พิมพ์รำไพ เปรมสมิทธิ์. พุทธศาสนาระหว่างไทยกับลังกาตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ จนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, วิทยานิพนธ์. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, บัณฑิตวิทยาลัย, ๒๕๒๕. <http://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/11838>, สืบค้นเมื่อ ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

ประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวงว่าทรงสร้างวัดลุมต วัดครุฑาทรงตั้งอยู่ในธรรมสุจริต เสด็จไปนมัสการพระศรีสรรเพชญ์ทุกเวลามิได้ขาด พระบาทจกรมอยู่เป็นนิจ ทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม ในรัชสมัยนี้พระราชพงศาวดารได้บันทึกเหตุการณ์สำคัญทางพระพุทธศาสนาคือ กำปั่นทูตที่ออกไปส่งพระสงฆ์ไปอุปสมบทกุลบุตรสืบพระพุทธศาสนา ณ ลังกาทวีปตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศได้กลับเข้ามา จึงทรงพระกรุณาให้แต่งกำปั่นใหม่ใน พ.ศ.๒๓๐๑ ให้อาราธนาพระวิสุทธาจารย์ พระวรญาณมุนีพระราชาคณะ ๒ รูป พระสงฆ์อันดับ ๓ รูป ไปลังกาทวิภกับข้าหลวง เพื่อออกไปปลัดพระสงฆ์ซึ่งไปครั้งก่อนให้กลับมา ที่ลังกาพระอุบาล พระอริยมุนี และพระสงฆ์ที่ออกไปครั้งหลังบวชชาวสิงหลเป็นภิกษุอีกสามร้อย สามเณรก็มาก อยู่ได้ปีเศษ พระภิกษุไทยก็เดินทางกลับมา คงแต่พระอุบาลี และพระสงฆ์อันดับอยู่บ้าง^๑ พงศาวดาร ระบุว่า “ฝ่ายปั่นข้างหลวง ณ กรุงเทพมหานครซึ่งออกไปลังกาทวิภนั้น ครั้นถึงก็นำพระสงฆ์และเจ้ากรมหมื่นเทพพิพิธขึ้นไป ณ เมืองสิงขมทนคร เข้าเฝ้าพระเจ้าลังกา ๆ ได้ทราบว่าเป็นขัตติยวงษในสยามประเทศก็ต้อนรับเลี้ยงดูอยู่เป็นสุข และเมื่อพระอุบาลี พระอริยมุนี พระสงฆ์อำไปครั้งก่อนนั้น พระเจ้าลังกาให้อยู่ในวัดบุบผาราม ได้บวชกุลบุตรชาวสิงหลเป็นภิกษุถึงเจ็ดร้อย สามเณรเจ็ดร้อย อยู่ได้ปีเศษพระอริยมุนีซึ่งไปครั้งก่อนกับพระวิสุทธาจารย์ พระวรญาณมุนี ก็ถวายพระพรลาพระเจ้าลังกาลับมากับข้าหลวง แต่พระอุบาลีนั้นมิได้มา”^๒

ชาวบางระจันรวมตัวกันต่อสู้กับพม่าโดยมีพระอาจารย์ธรรมโชติเป็นแกนนำ ดังปรากฏในพระราชพงศาวดาร ว่า “ขณะนั้นพระอาจารย์วัดเขานางบวชมาอยู่ ณ วัดบ้านระจัน ชาวบ้านแขวงเมืองวิเศษชัยชาญ เมืองสุพรรณบุรี เมืองสิงห์บุรี เมืองสรรคบุรี อพยบหนีเข้ามาพึ่งพระอาจารย์นั้นเป็นอันมากพม่าจึงแบ่งกันทุกค่ายยกขึ้นจะไปรบ ฝ่ายชาวบ้านระจันยกออกไปตั้งอยู่นอกค่าย พอพม่ายกมาก็ขับกันออกไล่ตะลุมบอนฟันแทงพม่าล้มตายเป็นอันมาก”^๓

การพระศาสนาในสมัยกรุงศรีอยุธยากล่าวในภาพรวมได้ ดังนี้

๑) การออกทรงผนวชเป็นการสืบพระราชประเพณี

เรื่องเจ้านายในสมัยกรุงศรีอยุธยาออกทรงผนวชเป็นการสืบธรรมเนียมประเพณีที่พระเจ้าแผ่นดินและเจ้านายในราชวงศ์ออกทรงผนวชตามแบบอย่างพระมหากษัตริย์ราชชาติไทแห่งกรุงสุโขทัยหรือพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยาทรงบำเพ็ญพระราชกุศลออกผนวชมาแล้วนั้น ปรากฏว่าเจ้านายในสมัยกรุงศรีอยุธยานอกจากพระบรมไตรโลกนาถและพระรามาธิบดีที่ ๒ แล้วก็ยังมีอีก ๔ พระองค์ คือ ๑) พระเจ้าทรงธรรม ซึ่งก่อนเสวยราชย์เป็นพระมหากษัตริย์สืบแทนพระศรีเสาวภาคย์ด้วยการชิงราชสมบัตินั้น ได้บวชเป็นพระภิกษุเป็นพระราชาคณะที่ พระพิมลธรรม แต่พระองค์นี้ นามทางราชการแห่งราชสำนักในสมัยนั้นมีได้ถือว่าเป็น เจ้า แต่อย่างไร เพียงแต่ใช้พระนามเดิมว่า พระศรีศิลป์ อันเป็นพระนามของเจ้านายท่านนั่นเอง ๒) เจ้าฟ้าตรีสุนทร พระราชโอรสของพระเพทราชา ๓) พระองค์เจ้าบุญนาค พระเจ้าลูกยาเธอในสมเด็จพระเจ้าเสือ ขุนหลวงสรศักดิ์ ๔) เจ้าฟ้านเรนทร พระราชโอรสของพระเจ้าท้ายสระ สามพระองค์หลังนี้ทรงผนวชอยู่ตลอดพระชนมายุ และมีได้รับสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะแต่ประการใด

^๑ พระธรรมปิฎก (ประยูรย์ ปยุตโต), **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**, หน้า ๓๒๖.

^๒ พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา ภาค ๒, หน้า ๒๗๒.

^๓ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), (นนทบุรี: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, ๒๕๕๓),

๒) การสร้างวัด

พระเจ้าแผ่นดินแห่งกรุงศรีอยุธยาได้ทรงสร้างวัดขึ้นแต่ละรัชกาล ดังนี้

พระเจ้าอู่ทอง พระปฐมกษัตริย์ผู้สร้างกรุงศรีอยุธยาทรงสร้างวัดขึ้น ๒ วัด คือ ๑) วัดพุทไธศวรรย์ สร้างขึ้นที่ตำบลเวียงเหล็ก (ปัจจุบันคือตำบลสำเภาล่ม) เมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๖ เพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงการที่พระองค์ได้เสด็จมาจากเมืองอู่ทอง ตั้งราชธานีศรีอยุธยาขึ้นเป็นครั้งแรก ณ ตำบลนี้หลังจากสร้างพระราชวังใหม่เสร็จทรงยกพระราชวังเดิมให้เป็นวัด ๒) วัดป่าแก้ว สร้างเมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๖ เพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงเจ้าแก้วเจ้าไทยซึ่งประจวบหรือหวาดโรคลิ้นพระขนมให้ชุดพระศพที่ฝังไว้ขึ้นแล้ว พระราชทานเพลิงพระศพเสร็จแล้วก็ได้สร้างวัดตรงที่พระราชทานเพลิงนั้นเป็นวัดป่าแก้ว วัดนี้ปรากฏตามหนังสือโบราณวัตถุสถานทั่วอาณาจักรของกรมศิลปากรมีชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า วัดเจ้าพระยาไทยและพระเจ้าอู่ทองทรงสร้างเมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๐ เพื่อสำหรับเป็นสำนักของพระสงฆ์ที่บวชเรียนมาจากสำนักพระวันรัตมหาเถระในลังกาทวีป เรียกกันว่า คณะป่าแก้ว วัดนี้จึงได้นามว่าวัดป่าแก้วด้วย ส่วนนามอีกอย่างซึ่งชาวบ้านเรียกกันเป็นสามัญทั่วไปก็คือ วัดใหญ่ชัยมงคล ตั้งอยู่นอกพระนคร (นอกเกาะเมือง) ตำบลที่ตั้งวัดปัจจุบันเรียกว่าตำบลไผ่ลิงขึ้นอยู่ในอำเภอกรุงเก่า

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดี รัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงศรีอยุธยาได้ทรงสร้างวัดขึ้น ๓ วัด คือ ๑) วัดพระราม โปรดให้สร้างตรงที่ถวายเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระเจ้าอู่ทอง พระราชบิดา เมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๒ หน้าวัดมีบึงใหญ่เดิมเรียกว่า หนองโสน ต่อมาเมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยาได้ขุดเอาดินในหนองนี้ขึ้นถมพื้นวังและพื้นวัดพระมหาธาตุ วัดราชบูรณะและวัดพระราม จึงกลายเป็นบึงใหญ่โต บึงนี้มีชื่อปรากฏมณฑลยี่สิบว่าชิงชีขันและต่อมาเปลี่ยนชื่อใหม่เรียกว่า บึงพระราม แต่จะเปลี่ยนเมื่อใดไม่อาจทราบได้ ชื่อนี้ยังคงเรียกกันมาจนถึงทุกวันนี้ ๒) วัดมหาธาตุ อยู่เชิงสะพานป่าถ่าน ในประวัติศาสตร์ยังสับสนกันอยู่ พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่า สมเด็จพระรามาธิบดี ทรงสร้างเมื่อ พ.ศ. ๑๙๒๗ แต่พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐว่า สร้างในแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพระงั่ว) เมือง พ.ศ. ๑๙๑๗ ๓) วัดภูเขาทอง สร้างเมื่อ พ.ศ. ๑๙๓๐ อยู่ตำบลภูเขาทอง ห่างจากพระราชวังประมาณ ๒ กิโลเมตร ยังไม่พบปรารภเหตุร้าย

แผ่นดินพระบรมราชาที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) รัชกาลที่ ๗ แห่งกรุงศรีอยุธยาทรงสร้างวัดขึ้น ๒ วัด คือ ๑) วัดราชบูรณะ อยู่ตรงข้างกับวัดมหาธาตุ พระเจ้าสามพระยาทรงสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๖ ตรงบริเวณที่เจ้าอ้ายกับเจ้ายี่ พระเชษฐา ทรงชนช้างกันถึงพิราลัย ๒) วัดมเหยงคณ์ ทรงสร้างเมื่อ พ.ศ. ๑๙๖๗ แต่ไม่ทราบว่าทรงสร้างเพราะปรารภเหตุใด วัดนี้ปัจจุบันที่ตั้งวัดเรียกว่า ตำบลบ้านกระมัง อำเภอกรุงเก่า

แผ่นดินพระบรมไตรโลกนาถ รัชกาลที่ ๘ แห่งกรุงศรีอยุธยา ทรงสร้างวัดขึ้น ๒ วัด คือ ๑) วัดพระศรีสรรเพชญ์ เป็นวัดในพระบรมมหาราชวัง ไม่มีพระสงฆ์ ๒) วัดจุฬามณี สร้างที่เมืองพิษณุโลก ซึ่งเป็นวัดที่พระองค์ทรงผนวชอยู่

แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ รัชกาลที่ ๑๕ แห่งกรุงศรีอยุธยา ทรงสร้างวัด ๑ วัด คือ วัดหลวงสบสวรรค์ ทรงสร้างที่สวนหลวงบริเวณที่ถวายพระเพลิงพระศพสมเด็จพระศรีสุริโยทัย เมื่อ พ.ศ. ๒๐๙๑ เพื่อเป็นอนุสาวรีย์ของสมเด็จพระศรีสุริโยทัย วัดนี้อยู่ในเกาะเมืองด้านตะวันตก (ในบริเวณกรมทหารเก่า)

แผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ รัชกาลที่ ๑๙ แห่งกรุงศรีอยุธยา ทรงสร้างวัด ๑ วัด คือ วัดวรเชษฐาราม สมเด็จพระเอกาทศรถ ทรงสร้างอุทิศพระราชาสกุลถวายสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เมื่อ พ.ศ. ๒๑๔๘ วัดนี้ตั้งอยู่ตำบลท่าวาสกรี อำเภอกรุงเก่า

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง รัชกาลที่ ๒๔ แห่งกรุงศรีอยุธยา ทรงสร้างวัด ๒ วัด คือ ๑) วัดไชยวัฒนาราม ทรงสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๑๗๓ ณ บริเวณบ้านเดิมของพระพันปีหลวง พระเจ้าปราสาททอง อยู่ริมแม่น้ำฝั่งเดียวกับวัดพุทไธศวรรย์ สร้างขึ้นด้วยฝีมือประณีตงดงามมาก ตั้งใจเลียนแบบแผนผังนครวัดที่ประเทศเขมร เนื่องจากคราวสร้างนั้น ได้ตีเมืองเขมรกลับคืนได้ด้วย ๒) วัดชุมพลนิกายาราม อยู่อำเภอบางปะอิน สร้างเป็นอนุสรณ์ ณ สถานที่ที่เป็นที่เกิดของพระองค์ จะสร้างปีใดยังหาหลักฐานที่ถูกต้องไม่ได้

แผ่นดินพระเพทราชา รัชกาลที่ ๒๘ แห่งกรุงศรีอยุธยา ทรงสร้างวัด ๑ วัด คือ วัดบรมพุทธาราม ทรงสร้างขึ้นที่พระนิเวศน์เดิม เมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๒ (ก่อนเสวยราชย์) ปัจจุบันตั้งอยู่ตำบลประตูชัย อำเภอกรุงเก่า

แผ่นดินพระเจ้าเสือ รัชกาลที่ ๒๙ แห่งกรุงศรีอยุธยา ทรงสร้างวัด ๑ วัด คือ วัดโพธิประทับช้าง จังหวัดพิจิตร นัยว่าเพื่อเป็นอนุสรณ์ที่พระองค์ทรงพระราชสมภพ ณ สถานที่สร้างวัดนี้^๑

๓) การสร้างความสัมพันธ์ด้านพระพุทธศาสนาในต่างประเทศ

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ (พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ) รัชกาลที่ ๓๑ แห่งกรุงศรีอยุธยา มีการส่งพระสมณทูตไทยไปประเทศศรีลังกาจนทำให้เกิดสยามวงศ์หรืออุปาลิงค์มาจนกระทั่งทุกวันนี้

ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา มีช่วงระยะเวลายาวนานถึง ๔๑๗ ปี โดยเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๙๓-๒๓๑๐ มีราชวงศ์ปกครองอาณาจักรทั้งสิ้น ๕ ราชวงศ์ ๓๓ พระองค์ ทรงนับถือพระพุทธศาสนาทั้งหมด ทรงอุปถัมภ์บำรุงวัดวาอารามและพระสงฆ์อย่างเต็มกำลัง โดยแบ่งการศึกษาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาที่ยืดเอาช่วงระยะเวลาออกเป็น ๔ ช่วง ได้แก่ ช่วง พ.ศ. ๑๘๙๓-๒๐๐๐ ช่วง พ.ศ. ๒๐๐๐-๒๑๐๐ ในช่วง พ.ศ. ๒๑๐๐-๒๒๐๐ และช่วง พ.ศ. ๒๒๐๐-๒๓๑๐

ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา มีทั้งความเจริญรุ่งเรือง ความทรงตัว และการเสื่อมถอยของพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ เนื่องด้วยเหตุปัจจัยที่มีความหลากหลายทั้งที่เป็นปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก

ในแง่ปัจจัยแห่งความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาสมัยอยุธยา ประกอบด้วย ปัจจัยภายใน ได้แก่ การที่พระสงฆ์มีความใส่ใจในการศึกษาและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การปกครองประเทศโดยสมบูรณาญาสิทธิราช การที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะให้ความอุปถัมภ์ค้ำชูแก่พระพุทธศาสนา ประเพณีการออกทรงผนวชของพระมหากษัตริย์ การตั้งอาณาจักรอยุธยาในด้านภูมิศาสตร์ที่มีความเหมาะสม ความอุดมสมบูรณ์ของภูมิประเทศ ความเจริญก้าวหน้าในด้านเศรษฐกิจการค้าทำให้ประชากรชาวมุสลิมมีความสุขทั่วราชอาณาจักร การเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับชาวต่างประเทศที่เป็นมหาอำนาจทั้งในด้านการเมืองและการศาสนา

^๑ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, ภาคที่ ๓ ประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนาและองค์การศาสนาต่าง ๆ ในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ม.ป.พ.), หน้า ๑๔๑-๑๔๓.

ในแง่ปัจจัยแห่งความชะลอตัวและการถดถอยของพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย การศึกษา สงคราม จะเห็นได้จากช่วงใดที่เหตุการณ์บ้านเมืองอยู่ในภาวะสงคราม พระมหากษัตริย์จำเป็นต้องมุ่ง ทำศึกสงครามเพื่อรักษาแผ่นดินอาณาจักรอยุธยาไม่ให้เกิดเป็นเมืองขึ้นหรือแม้แต่การล่มสลายของ อาณาจักร ช่วงนั้นพระพุทธศาสนาจึงเกิดการชะลอตัว ทรงตัว หรือแม้แต่มีความเสื่อมถอย อัน เนื่องมาจากพระมหากษัตริย์ช่วงพระองค์นั้น ๆ ไม่มีเวลาในการทำนุบำรุงและให้การอุปถัมภ์ พระพุทธศาสนา การเน้นเรื่องความขลังศักดิ์สิทธิ์อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์มากเกินไป ซึ่งสอดคล้องกับ ข้อสังเกตของพระพรหมคุณาภรณ์ว่า “การนับถือพระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาว่าพระพุทธศาสนาใน สมัยนี้ไม่สู้ไต่เข้าไปในหลักธรรมชั้นสูงนัก โดยมากสนใจมุ่งไปแต่เรื่องการบุญการกุศล บำรุงพระสงฆ์ สร้างวัดวาอาราม ปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุ พิธีกรรม งานฉลอง งานนมัสการ เช่นไหว้พระธาตุและพระ พุทธบาท เป็นต้น การบำเพ็ญจิตภาวนาก็เน้นไปข้างความขลังศักดิ์สิทธิ์อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ มีเรื่องไสย ศาสตร์ อาถรรพ์เข้ามาปะปนเป็นอันมาก”^๑ กล่าวโดยสรุป ชาวกรุงศรีอยุธยารู้จักพระพุทธศาสนา มา ก่อนที่พระเจ้าอู่ทองสถาปนารุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี อย่างน้อยที่สุดก็นับถอยหลังไปตั้งแต่สมัยอู่ทอง สุโขทัย ด้วยมีหลักฐานชัดเจนว่า พระเจ้าแผ่นดินและชาวเมืองนับถือพระพุทธศาสนามาก่อนแล้ว แม้จะมีการเปลี่ยนผ่านยุคสมัยแต่พระพุทธศาสนาก็ยังคงมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตประชาชนไม่เปลี่ยนแปลง เป็นได้ชัดเจนเมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๓ พระเจ้าอู่ทองสถาปนารุงศรีอยุธยา ถัดจากนั้น ๓ ปี คือ พ.ศ. ๑๘๙๖ ก็ทรงเริ่มอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาด้วยการสร้างวัดพุทไธสวรรย์ ครั้นถึง พ.ศ. ๑๙๐๖ ก็ทรงสร้างวัดป่า แก้วขึ้นอีก แม้ในช่วงระหว่างกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี กรุงศรีอยุธยากับศรีลังกาก็มีการติดต่อกันอยู่ หลายครั้ง มีหลักฐานทั้งการเดินทางของพระสงฆ์ไทยไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ศรีลังกา ขณะเดียวกันก็ มีหลักฐานทางศรีลังกาเองที่ส่งทูตมาขอพระสงฆ์จากกรุงศรีอยุธยาไปสืบพระศาสนาในศรีลังกา^๒

จากข้อมูลในการศึกษาประเด็นประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา สามารถสรุป สารสำคัญได้ว่า พระพุทธศาสนาในสมัยนี้ ได้รับการอุปถัมภ์ เอาใจใส่โดยพระมหากษัตริย์เป็นอย่างดี มีการสร้างและสถาปนาวัดเป็นจำนวนมาก มีการปฏิสังขรณ์วัดวาอารามรวมถึงโบราณสถานอันเป็นสิ่ง สักการะศุนย์รวมจิตใจของชาวพุทธเป็นจำนวนมาก ตลอดกระทั่งให้ความอุปถัมภ์ต่อศาสนาต่าง ๆ ใน ยุคสมัยอาณาจักรอยุธยาอย่างกว้างขวาง มีการสืบพระราชประเพณีชาวพุทธด้วยการทรงออกผนวช ของพระเจ้าแผ่นดิน การสร้างความสัมพันธ์ด้านพระพุทธศาสนากับต่างประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งการ ส่งพระสมณทูตไทยไปประเทศศรีลังกาจนทำให้มีสยามวงศ์หรืออุบาลีวงศ์ในประเทศศรีลังกามาจนถึง ปัจจุบัน อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าพระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยามีทั้งด้านความเจริญรุ่งเรืองอัน เนื่องมาจากพระสงฆ์มีความใส่ใจในพระพุทธศาสนาด้านการเผยแผ่และการที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็น พุทธมามกะเอาใจใส่ต่อการศึกษาพระพุทธศาสนาและให้ความอุปถัมภ์อย่างต่อเนื่อง และด้านความ ชะลอตัวในความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาอันมีสาเหตุมาจากปัจจัยหลักด้านการศึก สงครามกับต่างประเทศในบางสมัยปกครอง

^๑ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), *พระพุทธศาสนาในเอเชีย*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรง พิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๕๓), หน้า ๑๑๖.

^๒ พระครูศรีปัญญาวิกรม, *สืบพระพุทธศาสนาจากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา*, หน้า ๒๗-๒๘.

บทที่ ๓

เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา

พระพุทธศาสนาในยุคก่อนสมัยอยุธยาเป็นการผสมผสานอย่างกลมกลืนของพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน เมื่อถึงสมัยอยุธยาชาวพุทธในสมัยนี้ชาวพุทธส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ รวมถึงมีความเป็นฮินดูปนอยู่ค่อนข้างมาก พิธีกรรมต่าง ๆ ได้ปะปนพิธีของพราหมณ์มากกว่าที่ใด ๆ ราชกรรณอยุธยามุ่งในเรื่องการบุญการกุศล สร้างวัดวาอาราม สร้างปูชนียวัตถุ บำรุงศาสนาเป็นส่วนมาก ในสมัยอยุธยาต้องประสบกับภาวะสงครามกับพม่า จนเกิดภาวะวิกฤตทางศาสนาหลายครั้ง อย่างไรก็ตามในการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้อาศัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับแผนที่ภูมิศาสตร์ และร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดี เช่น โบราณสถาน และโบราณวัตถุ สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และวรรณกรรม เป็นต้น เพื่อเป็นการลำดับเรื่องราวการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งผู้วิจัยจะศึกษาภาพรวมเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามลำดับ ดังต่อไปนี้

๓.๑ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทย

๓.๒ เส้นทางการอาณาจักรโบราณที่มีอิทธิพลต่ออาณาจักรอยุธยา

๓.๓ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา

๓.๑ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทย

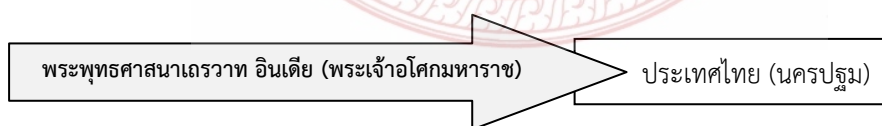
การเผยแผ่ของพระพุทธศาสนาเข้ามาในประเทศไทยเริ่มจากมีวรรณกรรมทางศาสนา ตำนานบันทึกการเดินทางเรือจากต่างประเทศที่เขียนระบุชื่อดินแดน “สุวรรณภูมิ” ซึ่งในเอกสารของชาวฮั่นหรือจีนโบราณเรียกว่า จินหลิน หรือกิมหลิน ซึ่งมีความหมายว่า “แผ่นดินทอง” หลักฐานเหล่านี้นำไปสู่การตีความว่า สุวรรณภูมิก็คือดินแดนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในส่วนของประเทศไทยได้พบร่องรอยเส้นทางการเข้ามาของพระพุทธศาสนาจากประเทศอินเดียผ่านเส้นทางการเดินเรือและการเดินทางบกเพื่อวัตถุประสงค์ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และการค้าขาย เข้าสู่เมืองอู่ทองโบราณของไทยโดยได้พบจารึกคาถาเขมมา อักษรปัลลวะในพุทธศตวรรษที่ ๑๒ พบประติมากรรมพุทธสาวกนิกายเถรวาทในพุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๑ ประติมากรรมพระพุทธรูปนาคปรกปูนปั้นธรรมจักรศิลาพร้อมเสา พระพิมพ์ดินเผาจารึกพระนามของพระพุทธเจ้า นิกายนิกายเถรวาทในพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒ ประติมากรรมดินเผารูปบุคคลจารึกนามพุทธบิดาในพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔ นอกจากนี้ยังเข้ามาสู่เมืองนครปฐมโบราณของไทยโดยได้พบธรรมจักรศิลาและกวางหมอบนิกายเถรวาท สถูปศิลาจำลอง เจดีย์จุลประโทนในพุทธศตวรรษที่ ๑๒ พบพระพุทธรูปศิลาประทับนั่งห้อยพระบาทนิกายมหายานในพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔^๑ พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ) ได้กล่าวถึง

^๑ บัญชา พงษ์พานิช และคณะ. จากอินเดียถึงไทย: รอยทางพระพุทธศาสนาแรกๆ. (กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๑๔-๑๕.

การเดินทางของชาวอินเดียสู่ประเทศไทยไว้ว่า ชาวอินเดียเดินทางมาสอนอารยธรรมแก่พวกเขาในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาโดยอาศัยเส้นทางหลายสาย ประกอบด้วย ๑) ทางบก ผ่านเบงกอล ข้ามเทือกเขาปาดไก่ เข้าสู่พม่าตอนบน ๒) ลงเรือข้ามอ่าวเบงกอลมาขึ้นที่อ่าวเกาะตะมะ หรือมาขึ้นที่ฝั่งมะริด ทะวาย ตะนาวศรี แล้วเดินทางบกเข้าสู่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาโดยผ่านจังหวัดกาญจนบุรี ๓) ลงเรือข้ามสมุทรเข้าช่องแคบมะละกา มาขึ้นบกบนแหลมมลายู หรืออาจจะอ้อมไปเลย เข้าอ่าวญวนไปกัมพูชา และจามปา^๑ ซึ่งหลักฐานดังกล่าวเป็นสิ่งแสดงถึงร่องรอยเพื่อสืบค้นเส้นทางการเข้ามาของพระพุทธศาสนาจากอินเดียสู่ประเทศไทย ดังปรากฏพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้าสู่ประเทศไทย ๔ ยุค^๒ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ยุคที่ ๑ ยุคเถรวาทแบบพระเจ้าอโศกมหาราช

พระพุทธศาสนาได้ถูกเผยแผ่เข้ามาสู่ดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๓๖ สมัยเดียวกันกับประเทศศรีลังกา ด้วยการส่งพระสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศต่างๆ ๙ สาย โดยการอุปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์อินเดีย ในขณะที่ประเทศไทยรวมอยู่ในดินแดนที่เรียกว่าสุวรรณภูมิ ซึ่งมีขอบเขตกว้างขวาง มีประเทศรวมกันอยู่ในดินแดนส่วนนี้ทั้ง ๗ ประเทศในปัจจุบัน ได้แก่ ไทย พม่า ศรีลังกา ญวน กัมพูชา ลาว มาเลเซีย ซึ่งสันนิษฐานว่ามีใจกลางอยู่ที่จังหวัดนครปฐมของไทย เนื่องจากได้พบโบราณวัตถุที่สำคัญ เช่นพระปฐมเจดีย์ และรูปธรรมจักรกวางหมอบเป็นหลักฐานสำคัญ^๓ แต่พม่าก็สันนิษฐานว่ามีใจกลางอยู่ที่เมืองสะเทิม ภาคใต้ของพม่าพระพุทธศาสนาเข้ามาสู่สุวรรณภูมิในยุคนี้^๔ โดยพระโสณะและพระอุตตระ พระเถระชาวอินเดียเดินทางมาเผยแผ่พุทธศาสนาในแถบนี้ จนเจริญรุ่งเรืองมาตามลำดับตามยุคสมัย^๕ นับแต่ช่วงเวลาพระเจ้าอโศกมหาราชทรงอุปถัมภ์การส่งศาสนาคั้งที่ ๓ ได้ทรงส่งสมณทูตไปเผยแผ่ โดยคณะพระสมณทูตสายหนึ่งมีพระโสณะเถระและพระอุตตระเถระเป็นประธานได้เดินทางมาเผยแผ่ในแคว้นสุวรรณภูมิ หลักฐานที่พบในเมืองไทยชุดค้นพบที่จังหวัดนครปฐม คือ ศิลารูปธรรมจักรกับกวางหมอบ แทนสถูป อันเป็นสิ่งเคารพบูชาเหมือนกับสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ดังได้แสดงในแผนภูมิข้างล่าง



จากแผนภูมิแสดงให้เห็นอิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบพระเจ้าอโศกมหาราชประเทศอินเดีย ได้แผ่ขยายเข้าสู่ประเทศไทย ได้แก่ จังหวัดนครปฐม

^๑ พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ รัฐญาโณ), **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: มหามงกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๓๗๗.

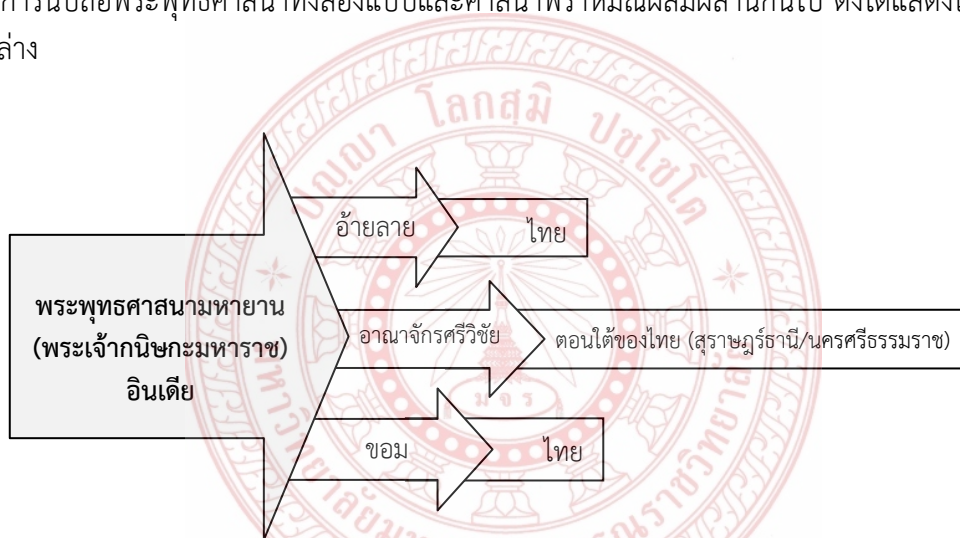
^๒ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕๐-๑๕๕.

^๓ คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **ประวัติพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๙๐-๑๙๑.

^๔ สุจิตต์ วงษ์เทศ, **สุวรรณภูมิต้นกระแสประวัติศาสตร์ไทย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๙), หน้า ๑๔.

ยุคที่ ๒ ยุคมหายาน

ประมาณ พ.ศ. ๖๒๐ พระเจ้ากนิษกะมหาราช ทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ ๔ ของฝ่ายมหายานที่เมืองชลันธร และได้ส่งคณะพระสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานในเอเชียกลางจนถึงประเทศจีน และจากจีนก็เผยแผ่ต่อมายังอาณาจักรอัยลาว ซึ่งในอดีตเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของไทย พ.ศ. ๑๓๐๐ กษัตริย์แห่งอาณาจักรศรีวิชัยในเกาะสุมาตรา ได้ขยายอำนาจเข้ามาถึงดินแดนตอนใต้ของไทย ทำให้พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานเจริญรุ่งเรืองอยู่ในดินแดนแถบนี้ด้วย หลักฐานที่ปรากฏคือเจดีย์พระธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี พระบรมธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช (องค์เดิม) พระพุทธรูป เทวรูปหล่อ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร และพระพิมพ์ต่าง ๆ ยุคมหายาน ในระหว่าง พ.ศ. ๑๔๕๔-๑๗๒๕ ขอมมีอำนาจเข้ามาครอบงำแผ่นดินประเทศไทย ขอมนับถือนิกายมหายาน เมื่อมีอำนาจทำให้อิทธิพลของมหายานครอบคลุมไปทั่ว เป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานรุ่งเรือง จึงทำให้มีการนับถือพระพุทธศาสนาทั้งสองแบบและศาสนาพราหมณ์ผสมผสานกันไป ดังได้แสดงในแผนภูมิข้างล่าง



จากแผนภูมิแสดงให้เห็นอิทธิพลของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน แผ่ขยายเข้าสู่อาณาจักรอัยลาวและประเทศไทย อาณาจักรศรีวิชัย และทางตอนใต้ของประเทศไทย ได้แก่ จังหวัดสุราษฎร์ธานี และนครศรีธรรมราช

ยุคที่ ๓ ยุคเถรวาทแบบพุกาม

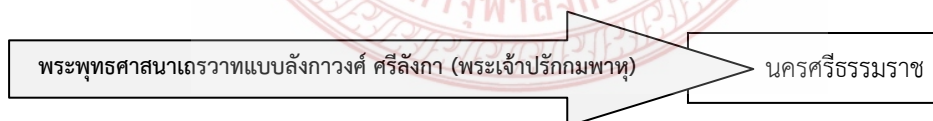
เมื่อ พ.ศ. ๑๖๐๐ พระเจ้านรุตมหาราชแห่งพม่ามีอำนาจ ทรงตั้งราชธานีอยู่ที่เมืองพุกาม ทรงแผ่ขยายอาณาเขตครอบคลุมมาถึงดินแดนตอนเหนือของไทย คือ ล้านนา ลงมาถึงลพบุรีและทวารวดี พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบพุกามซึ่งเป็นสายที่มาจากเมืองมคธ อินเดีย จึงมีอิทธิพลต่อชุมชนในบริเวณดังกล่าว จนทำให้ชุมชนแถบนี้นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบพุกาม ส่วนกลุ่มชนฝ่ายใต้ลงมาส่วนใหญ่คงนับถือฝ่ายมหายานอยู่ ดังได้แสดงในแผนภูมิข้างล่าง



จากแผนภูมิแสดงให้เห็นอิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบพุกามในพระเจ้าอโนรุธมหาราช ประเทศพม่า ได้แผ่ขยายเข้าสู่อาณาจักรล้านนา อาณาจักรลพบุรี และอาณาจักรทวารวดี

ยุคที่ ๔ เถรวาทแบบลังกาวงศ์

เมื่อ พ.ศ. ๑๖๘๘ พระเจ้าปรักกมพาทูแห่งประเทศลังกาได้ทรงฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลังกา ได้อาราธนาพระมหากัสสปะชำระพระธรรมวินัย พระพุทธศาสนาก็กลับรุ่งเรือง มีชื่อเสียงไปไกล ประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาทั่วไปต่างก็สนใจ พวกกันเดินทางไปศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎกและได้รับการอุปสมบทใหม่ที่นั่น ครั้นศึกษาจบแล้วก็กลับบ้านเมืองของตน ๆ เฉพาะประเทศไทยเรา พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์นี้ได้เข้ามายุคแรกๆ ได้แก่ ในรัชสมัยล้านนาของพระเจ้ากือนาพระองค์ ทรงส่งทูตไปอาราธนาพระลังกามาสู่เชียงใหม่ โดยประเทศศรีลังกาได้ส่งพระอานันทเถระและคณะสงฆ์จำนวนหนึ่งมาแล้วร่วมกับพระสุมนเถระและพรอโนมัทสสีเถระซึ่งเป็นพระสงฆ์ชาวกรุงสุโขทัยเพื่อ บวชกุลบุตร มีการทำพิธีผูกพัทธสีมาวัดพระยืน การอุปสมบทกุลบุตรชาวลำพูน การบูรณพระสถูปวัดพระยืนใหม่ ทรงสถาปนาพระสุมนเถระขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชพระองค์แรกของล้านนา การสถาปนาพระเจดีย์วัดสวนดอกซึ่งเป็นศิลปะแบบลังกาวงศ์แรกในเชียงใหม่ และทรงสร้างพระธาตุดอยสุเทพ^๑ พร้อมทั้งได้ขยายพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาไปในที่ต่าง ๆ จนมีความตั้งมั่นอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช สมัยสุโขทัย (พ.ศ. ๑๘๐๐-๑๙๒๐) ดังได้แสดงในแผนภูมิข้างล่าง



จากแผนภูมิแสดงให้เห็นอิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ในพระเจ้าปรักกมพาทู ประเทศศรีลังกา ได้แผ่ขยายเข้าสู่ประเทศไทย จนทำให้พระพุทธศาสนาแบบลังกามีความมั่นคง ซึ่งเห็นได้ชัดที่จังหวัดนครศรีธรรมราช

^๑ พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, หน้า ๓๗๗.

จากการศึกษาเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทยตลอด ๔ ยุค สามารถสรุปเขียนเป็นเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทย ได้ดังนี้



แผนภาพที่ ๓.๑ สรุปเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทย

จากแผนภาพที่ ๓.๕ ยุคที่ ๑ พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบพระเจ้าอโศกมหาราชเผยแผ่เข้าสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ ยุคที่ ๒ พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบอินเดียเผยแผ่เข้าสู่ดินแดนเอเชียกลาง จีน อัยลาว และจากอาณาจักรศรีวิชัยเข้าสู่นครศรีธรรมราช ยุคที่ ๓ พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบพุกามเข้าสู่ล้านนา ลพบุรี ทวารวดี ยุคที่ ๔ พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์เผยแผ่เข้าสู่เมืองนครศรีธรรมราช และการช่วยเหลือด้านพระพุทธศาสนาของอยุธยาและประเทศศรีลังกา โดยใช้ลูกสร

เส้นทึบหมายเลข ๑ แสดงการเข้ามาของพระพุทธศาสนาเถรวาทสมัยพระเจ้าอโศกจากประเทศอินเดีย เข้าสู่จังหวัดนครปฐม ใช้ลูกสรเส้นทึบหมายเลข ๓ แสดงการเข้ามาของพระพุทธศาสนาเถรวาท พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบพุกามสมัยพระเจ้าอโนรุธจากประเทศพม่าเข้าสู่ล้านนา ลพบุรี และทวารวดี ใช้ลูกสรเส้นทึบหมายเลข ๔ แสดงการเข้ามาของพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาสสมัยพระเจ้าปรักกมพาทูจากประเทศศรีลังกาเข้าสู่เมืองนครศรีธรรมราช และใช้ลูกสรเส้นประหมายเลข ๒ แสดงการเข้ามาของพระพุทธศาสนาเถรวาทสมัยพระเจ้ากนิษกะมหาราชจากประเทศอินเดียเข้าสู่ประเทศจีน อาณาจักรอัยลาว ประเทศไทย จังหวัดสุราษฎร์ธานี และจังหวัดนครศรีธรรมราช

๓.๒ เส้นทางอาณาจักรโบราณที่มีอิทธิพลต่ออาณาจักรอยุธยา

กรุงศรีอยุธยาถือกำเนิด เมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๘๙๓ ในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ซึ่งในขณะนั้น ได้มีอาณาจักรคนไทยอื่น ๆ ตั้งบ้านเมืองเป็นชุมชนที่เจริญอยู่ก่อนแล้วเป็นจำนวนมากมาย ซึ่งจากหลักฐานทางโบราณคดี เมืองอู่ทองเป็นเมืองที่มีร่องรอยการอาศัยอยู่ของชุมชนมาตั้งแต่ก่อน สมัยประวัติศาสตร์และมีการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้ากับชุมชนในภูมิภาคเดียวกันเคยเป็นศูนย์กลาง หรือท่าเรือสำคัญที่ติดต่อค้าขายกับอินเดีย พ่อค้าจากลุ่มแม่น้ำกฤษณาโคทาวรีได้นำเอา พระพุทธศาสนาเข้ามาด้วย^๑ ต่อจากสมัยทวารวดีอันเป็นสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ของประเทศไทยที่ใช้พระพุทธศาสนาเป็นหลักร่วมกับศาสนาอื่น ๆ โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์นั้น นอกจากนั้นยังมี นครรัฐ รัฐ และอาณาจักรเกิดขึ้นและพัฒนาคลี่คลายร่วมกับนครรัฐ รัฐ และอาณาจักรอื่น ๆ ในภูมิภาค เอเชียอาคเนย์อย่างต่อเนื่อง โดยมีพระพุทธศาสนาเป็นคติความเชื่อหลัก และมีการปรับปรุงรูปแบบต่าง ๆ ในแต่ละพื้นที่และยุคสมัยไม่ว่าจะเป็นรัฐตามพรลงค์ สรีริธรรมนคร นครศรีธรรมราช ศรีวิชัย (ภาคใต้) สุพรรณภูมิ ละโว้ อโยธยา อาณาจักรขอม (ภาคกลาง) รัฐศรีโคตรบูรณ ล้านช้าง โยนก และ ล้านนา (ภาคอีสาน) รูปแบบและยุคสมัยของรายพระพุทธศาสนาที่พบร่วมสมัยกับทวารวดี หลังทวารวดีแบบอินเดีย จามปา และชวาตันตระแบบท้องถิ่น แบบกัมพูชา และในนิกายเถรวาทแบบต่าง ๆ^๒

ผู้วิจัยได้ยกเอาเฉพาะอาณาจักรที่สำคัญ ๆ ซึ่งมีอิทธิพลด้านเส้นทางการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาที่มีต่ออาณาจักรอยุธยา ได้แก่ อาณาจักรละโว้ อาณาจักรอู่ทอง อาณาจักรสุโขทัย ดังต่อไปนี้

๓.๒.๑ อาณาจักรละโว้ (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๘) เมืองละโว้ มีข้อมูลอยู่ในพงศาวดารเหนือพอจะสรุปได้ว่าเมืองละโว้มีมาตั้งแต่ พ.ศ. ๑๐๐๒ แล้ว มีเมืองลพบุรีเป็นเมืองหลวงตั้งอยู่ทางภาคกลางในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา มีอาณาเขตตั้งแต่ชัยนาทลงมาจนถึงเขตประจวบคีรีขันธ์ ทางด้านตะวันตก จดมะริด ทวาย ด้านตะวันออกจรดนครราชสีมา ลพบุรี เคยเป็นเมืองสำคัญของอาณาจักรทวารวดีมาก่อนเคยมีความรุ่งเรืองในด้านพระพุทธศาสนาแต่โบราณ ตำนานบุลศาสน์กล่าวว่าพระเจ้ากรุงละโว้ได้ส่ง พระนางจามเทวี ราชธิดาไปครอง เมืองหิริภุญชัย (ลำพูน) เพื่อเผยแผ่

^๑ บัญชา พงษ์พานิช และคณะ, จากอินเดียถึงไทย: รอยทางพระพุทธศาสนาแรกๆ. (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑๔.

^๒ พระครูศรีปัญญาวิกรม, ดร., สืบพระพุทธศาสนาจากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา. (นครปฐม: สาละพิมพ์การ, ๒๕๖๐), หน้า ๒๖-๒๗.

พระพุทธศาสนาในดินแดนภาคเหนือจากการขุดค้นทางโบราณคดีปรากฏว่าตั้งแต่อำเภอย้ายบาดาล ถึง อำเภอย้ายพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรีล้วนแต่มีหลักฐานเกี่ยวกับมนุษย์ในอดีตที่ยาวนานมาแล้วจากชุมชนขนาดย่อมขยายเป็นเมืองเล็กๆ จนกระทั่งรวมตัวกันเป็นอาณาจักรหรือเขตปกครองที่เป็นส่วนย่อยของประเทศสรวพุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๒ ละโว้กลายเป็นอาณาจักรหรือเมืองขนาดใหญ่แล้วและในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔ อาณาจักรละโว้มีความรุ่งเรืองอย่างมากโดยเฉพาะด้านพระพุทธศาสนาอาณาจักรละโว้ มีความเจริญมากขึ้นเรื่อยๆ จนมีอิทธิพลครอบคลุมดินแดนภาคกลางตอนบนตั้งแต่จังหวัดนครสวรรค์เรื่อยมาจนถึงภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยบางส่วนของศูนย์กลางของอาณาจักรละโว้ในตอนต้นสันนิษฐานว่าอยู่ที่เมืองลพบุรี และประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ได้ย้ายมาอยู่ที่เมืองอโยธยา ภายหลังต่อมาเมื่อใน พ.ศ. ๑๘๙๓ ได้มีการสถาปนาอาณาจักรอยุธยาขึ้นนั้นให้ละโว้กลายเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา จังหวัดลพบุรีแม้จะมีลักษณะสถาปัตยกรรมรูปพระปราสาทตามขอมแต่เป็นการสร้างเลียนแบบขอมเท่านั้นเอง ทางด้านประติมากรรมศิลปะลพบุรีมักมีส่วนผสมกับศิลปะทวารวดี ทั้งนี้เพราะถิ่นที่ตั้งของอาณาจักรละโว้ก็เป็นพื้นที่ของอาณาจักรทวารวดี ที่อยู่ร่วมสมัยกันประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๗ การค้าขายระหว่างอาณาจักรละโว้กับจีนเจริญรุ่งเรืองขึ้นแต่เนื่องจากอยุธยาตั้งอยู่ใกล้ทะเลซึ่งเป็นทำเลที่เหมาะสมกว่าศูนย์กลางการค้าขายจึงเปลี่ยนจากลพบุรีไปอยู่ที่อยุธยาและในที่สุดเมื่อพระเจ้าอู่ทองสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรอยุธยาอาณาจักรละโว้ก็ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา จึงเป็นอันสิ้นสุดความเป็นอาณาจักรละโว้ ตั้งแต่นั้นมา^๑ เมืองละโว้ได้รับคติทางศาสนาพราหมณ์จากราชอาณาจักรขอมกัมพูชา และพุทธศาสนาแบบมหายานที่ขึ้นมาจากทางทิศใต้ ตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖ คติความเชื่อทั้งสองนั้นเข้ากันได้และส่งเสริมการปกครองบ้านเมืองที่รวมกันเป็นราชอาณาจักรใหญ่ ได้มีการขยายขยายราชธานีลงทางใต้ ตั้งบ้านเมืองในบริเวณที่แม่น้ำ ๓ สายคือ แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำลพบุรี และแม่น้ำเจ้าพระยา ไหลมาบรรจบกัน และมีความสัมพันธ์กับกลุ่มเมืองสุพรรณภูมิ ต่อมาก็ได้จัดตั้งกรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นเมืองหลวงในที่สุด เมืองสำคัญอีกเมืองหนึ่งที่อาจกล่าวว่ายู่ในขอบเขตใกล้ทะเลอ่าวไทย คือ เมืองศรีมโหสถแห่งลุ่มน้ำบางปะกงหรือแม่น้ำปราจีนบุรี ปัจจุบันเมืองนี้อยู่ในเขตอำเภอสรีมโหสถ (โคกปี่) จังหวัดปราจีนบุรี เป็นเมืองที่มีศาสนสถานเป็นจำนวนมาก โบราณสถานที่เก่าแก่ที่สุดของเมืองนี้อาจสร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๑๐ แต่โบราณสถานที่เป็นของเมืองนี้อย่างแน่นอนและเป็นศาสนสถานของพุทธศาสนาแบบเถรวาทนั้น คือ รอยพระพุทธบาทคู่ที่วัดสระมรกต ซึ่งอยู่นอกเมืองทางทิศใต้ สร้างขึ้นเมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๔ เมืองศรีมโหสถเป็นเมืองศูนย์กลางปกครองดินแดนใกล้เคียงสืบต่อกันมา จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๘ จึงได้กลายเป็นเมืองในราชอาณาจักรขอมกัมพูชา ซึ่งมีศูนย์กลางที่เมืองพระนครหลวง และมีหลักฐานแสดงการนับถือพระพุทธศาสนานิกายมหายาน^๒

^๑ มนัส โอภากุล, **เมืองสมัยลพบุรีที่สุพรรณบุรี**, (กรุงเทพฯนคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๔๓), หน้า ๗๑-๗๘.

^๒ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, **จาก...แผ่นดินไทยในอดีต**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯนคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๕๘), หน้า ๕๓.

๓.๒.๒ อาณาจักรอุทอง (สุพรรณภูมิ) ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ ในช่วง พ.ศ. ๑๘๔๓ - ๑๘๙๓ เมืองอุทองอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรสุโขทัย แต่มีหลายความคิดเกี่ยวกับเมืองสุพรรณภูมิ เช่นต้นกำเนิดของพระเจ้าอุทอง ราชวงศ์สุพรรณภูมิ ยังคงมีความไม่ชัดเจนเรื่อง การปกครองแคว้นสุพรรณภูมิควบคู่ไปกับการปกครองอาณาจักรสุโขทัยในช่วงหลังการสถาปนากรุงศรีอยุธยา ภายหลังจากแคว้นสุพรรณภูมิได้ถูกลดความสำคัญลงเป็นหัวชั้นเมืองเอก (เมืองหน้าด่าน) เท่านั้น^๑ การปกครองจะมีการแต่งตั้งผู้ปกครองที่มีเชื้อสายราชวงศ์ทั้งทางสุโขทัยและอยุธยาปกครองโดยมีตำแหน่ง "เจ้าเมืองอุทอง" ซึ่งเป็นศูนย์กลางการปกครองแคว้นสุพรรณภูมิสำหรับพระราชโอรสมักเรียกตามตำแหน่งสกุลยว่า "ขุนหลวง" ในลักษณะคล้ายกับเมืองพิษณุโลกสองแคว และ ปกครองเมืองสรรคร์ (แพรคศรีราชา) นอกจากนี้พระมหากษัตริย์ผู้ครองกรุงศรีอยุธยา ต้องทรงแต่งตั้งพระชายาผู้สืบเชื้อสายจากผู้ครองอาณาจักรสุพรรณภูมิในตำแหน่ง ท้าวอินทสุเรนทรด้วย^๒

๓.๒.๓ อาณาจักรสุโขทัย เป็นอาณาจักรหรือรัฐในอดีตรัฐหนึ่ง ตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำยม เป็นชุมชนโบราณมาตั้งแต่ยุคเหล็กตอนปลาย จนกระทั่งสถาปนาขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ในฐานะสถานีการค้าของรัฐละโว้^๓ หลังจากนั้นราวปี ๑๘๐๐ พ่อขุนบางกลางหาวและพ่อขุนผาเมือง ได้ร่วมกันกระทำการยึดอำนาจจากขอมสบาดโขลญลำพง ซึ่งทำการเป็นผลสำเร็จและได้สถาปนาเอกราชให้สุโขทัยเป็นรัฐอิสระ และมีความเจริญรุ่งเรืองตามลำดับและเพิ่มถึงขีดสุดในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ก่อนจะค่อย ๆ ตกต่ำ และประสบปัญหาทั้งจากปัญหาภายนอกและภายใน จนต่อมาถูกรวมเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยาไปในที่สุด หลังจากพ่อขุนรามคำแหงแล้ว เมืองต่าง ๆ เริ่มอ่อนแอลงเมือง ส่งผลให้ในรัชกาลพญาเลอไท และรัชกาลพญาไสลือไท ต้องส่งกองทัพไปปราบหลายครั้งแต่ มักไม่เป็นผลสำเร็จ และการปรากฏตัวขึ้นของอาณาจักรอยุธยาทางตอนใต้ซึ่งกระทบกระเทือนเสถียรภาพของสุโขทัยจนในท้ายที่สุดก็ถูกแทรกแซงจากอยุธยา จนมีฐานะเป็นหัวเมืองของอยุธยาไปในที่สุด โดยมี พระมหาธรรมราชาที่ ๔ (บรมपाल) เป็นผู้ปกครองสุโขทัยในฐานะรัฐอิสระพระองค์สุดท้าย โดยขณะนั้น ด้วยการแทรกแซงของอยุธยา รัฐสุโขทัยจึงถูกแบ่งออกเป็น ๔ ส่วน คือ ๑) เมืองสรวงสองแคว (พิษณุโลก) อันเป็นเมืองเอก มีพระมหาธรรมราชาที่ ๔ (บรมपाल) เป็นผู้ปกครอง ๒) เมืองสุโขทัย เมืองรอง มี พระยาราม เป็นผู้ปกครองเมือง ๓) เมืองเชลียง (ศรีสขนาลัย) มี พระยาเชลียง เป็นผู้ปกครองเมือง ๔) เมืองชากังราว (กำแพงเพชร) มี พระยาแสนสอยดาว เป็นผู้ปกครองเมือง ส่วนในด้านสังคมและศาสนา การใช้ชีวิตของผูกรในสมัยสุโขทัยมีความอิสระเสรี มีเสรีภาพอย่างมากเนื่องจากผู้ปกครองรัฐให้อิสระแก่ไพร่ฟ้า และปกครองผู้ใต้ปกครองแบบพ่อกับลูก ดังปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกว่า "...ด้วยเสียงพาทย์ เสียงพิณ เสียงเลื้อน เสียงขับ ใครจักมักเล่น เล่น ใครจักมักหัว หัว ใครจักมักเลื้อน เลื้อน..." ด้านความเชื่อและศาสนา สังคมยุคสุโขทัยประชาชนมีความเชื่อทั้ง

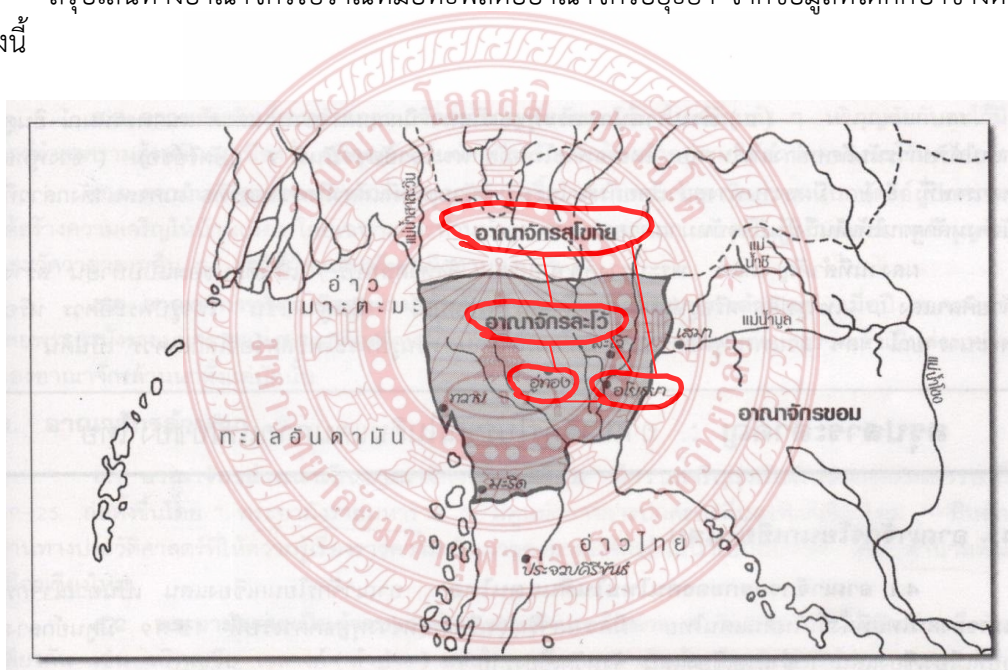
^๑ ชิน อยุดี, ก่อนประวัติศาสตร์ที่อำเภออุทอง : โบราณวิทยาเรื่องเมืองอุทอง, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๔๙), หน้า ๓๖.

^๒ ดี.จี.อี.ฮอลล์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : สุวรรณภูมิ-อุษาคเนย์ภาคพิศดาร เล่ม ๑, แปลโดย ท่านผู้หญิงวรณัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๕๙.

^๓ นคร พันธุ์ณรงค์, รายงานผลการสัมมนาการเมืองและสภาพสังคมสมัยสุโขทัย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์แณศ, ๒๕๒๑), หน้า ๑๗๖.

เรื่องวิญญาณนิยม (Animism) ไสยศาสตร์ ศาสนาพราหมณ์ฮินดู และพุทธศาสนา ดังปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ด้านที่ ๓ ว่า "...เบื้องหัวนอนเมืองสุโขทัยนี้มีภูเขาศิวะอยู่ มีสร้อยพวงสร้อย มีป่าพร้าว ป่าลาง ป่าม่วง ป่าขาม มีน้ำโคก มีพระชะระพุงผี เทพยาดานในเขานั้นเป็นใหญ่กว่าทุกผีในเมืองนี้ ชุนผู้ได้อือเมืองสุโขทัยนี้แล้ว ไหว้ดีพลีถูก เมืองนี้เทียว เมืองนี้ดี ผีไหว้บ่ดี พลีบ่ถูก ผีในเขานั้นบ่คุ้มบ่เกรง เมืองนี้หาย..." ส่วนด้านศาสนา ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนานิกายเถรวาทแบบลังกาวงศ์จากนครศรีธรรมราช ในวันพระ จะมีภิกษุเทศนาสั่งสอน ณ ลานธรรมในสวนตาล โดยใช้พระแท่นมณังคศิลาอาสน์ เป็นอาสนะสงฆ์ ในการบรรยายธรรมให้ประชาชนฟัง ยังผลให้ประชาชนในยุคนี้ นิยมปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรม มีการถือศีล โอยทานกันเป็นปกติวิสัย ทำให้สังคมโดยรวมมีความสงบสุขร่มเย็น^๑

สรุปเส้นทางอาณาจักรโบราณที่มีอิทธิพลต่ออาณาจักรอยุธยา จากข้อมูลที่ได้ศึกษาข้างต้นได้ดังนี้



แผนภาพที่ ๓.๒ สรุปอาณาจักรโบราณก่อนอาณาจักรอยุธยา แสดงให้เห็นเส้นทางอาณาจักรโบราณที่มีอิทธิพลต่ออาณาจักรอยุธยา

จากแผนภาพที่ ๓.๔ อาณาจักรอยุธยาได้รับอิทธิพลจากอาณาจักรละโว้ อาณาจักรอู่ทอง และอาณาจักรสุโขทัย รวมถึงอาณาจักรและรัฐอื่น ๆ ใกล้เคียง เช่น รัฐตามพรลงค์ ศรีธรรมนคร นครศรีธรรมราช ศรีวิชัย (ภาคใต้) อโยธยา อาณาจักรขอม (ภาคกลาง) รัฐศรีโคตรบูรณม์ ล้านช้าง โยนก และล้านนา (ภาคอีสาน) ทั้งทางด้านศาสนาและวัฒนธรรม โดยมีพระพุทธศาสนาเป็นคติความเชื่อหลักและมีการปรับปรุงรูปแบบต่าง ๆ ในแต่ละพื้นที่

^๑ กนกวรรณ โสภณวัฒนวิจิตร, ประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัย, (กรุงเทพมหานคร: สารคดี, ๒๕๕๔), หน้า ๖๖-๖๘.

๓.๓ เส้นทางเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา

การศึกษาโบราณคดีในสมัยอยุธยาการผู้วิจัยได้ศึกษาเรื่องราวและพฤติกรรมของมนุษย์ในอดีตจากหลักฐานต่าง ๆ ที่พบบนดิน ใต้ดิน ได้แก่ โบราณสถาน และโบราณวัตถุ สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และวรรณกรรม เพื่อให้เห็นร่องรอยของเส้นทางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา และเพื่อนำหลักฐานเหล่านี้มาวิเคราะห์และแปลความเพื่อบอกเล่าเรื่องราวในอดีต

๓.๓.๑ โบราณสถานที่เป็นวัดในสมัยอยุธยา

พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาได้รับอิทธิพลของพราหมณ์เข้ามามาก พิธีกรรมต่าง ๆ ได้ปะปนพิธีของพราหมณ์ เน้นความขลังความศักดิ์สิทธิ์ และอิทธิปาฏิหาริย์ มีเรื่องไสยศาสตร์เข้ามาปะปนอยู่มาก พระมหากษัตริย์และประชาชนมุ่งเรื่องการบุญการกุศล สร้างวัดวาอาราม สร้างปูชนียวัตถุ บำรุงศาสนาเป็นส่วนมาก^๑ ดังจะได้นำเสนอโบราณสถานที่เป็นวัดสำคัญ ๆ ในสมัยอยุธยาดังต่อไปนี้

๑) วัดพุทไธศวรรย์



ภาพที่ ๓.๑ วัดพุทไธศวรรย์

วัดพุทไธศวรรย์เป็นพระอารามหลวงตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก ในตำบลสำเภาล่ม อำเภอพระนครศรีอยุธยา ในสมัยกรุงศรีอยุธยา^๒ เป็นพระอารามหลวงที่ใหญ่โตและมีชื่อเสียงวัดหนึ่งปรากฏตามตำนานว่าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงสร้างขึ้นในบริเวณที่ซึ่งเป็นที่ตั้ง

^๑ ขาดิเมธี หงษา, ประวัติพระพุทธศาสนาสมัยกรุงศรีอยุธยา, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๗), หน้า ๔๓.

^๒ สันติ เล็กสุขุม, วัด-เจดีย์ : ในและนอกเกาะกรุงศรีอยุธยา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มติชน, ๒๕๖๑), หน้า ๑๖.

พลับพลาที่ประทับเมื่อทรงอพยพมาตั้งอยู่ก่อนสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ที่ตรงนี้มีชื่อปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า "ตำบลเวียงเล็กหรือเวียงเหล็ก" ครั้นเมื่อสถาปนากรุงศรีอยุธยาแล้ว ถึง พ.ศ. ๑๘๙๖ จึงโปรดให้สร้างวัดนี้ขึ้นเป็นพระราชอนุสรณ์ ณ ตำบลซึ่งพระองค์เสด็จมาตั้งมั่นอยู่แต่เดิม และพระมหากษัตริย์องค์ต่อ ๆ มาก็คงจะได้โปรดให้สร้างถาวรวัตถุ เพิ่มเติมขึ้นอีกหลายอย่าง เมื่อเสียกรุงในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ วัดพุทไธสวรรย์เป็นอีกวัดหนึ่งที่มีได้ถูกข้าศึกทำลายเหมือนวัดอื่น ๆ^๑

๒) วัดมหาธาตุ (วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ)



ภาพที่ ๓.๒ วัดมหาธาตุ (วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ)

วัดพระศรีมหาธาตุ บางครั้งเรียกสั้น ๆ ว่าวัดมหาธาตุ การสร้างพระเจดีย์ไว้กลางเมืองถือคติว่าพระเจดีย์เป็นสถานที่ประดิษฐานหรือสถิตของพระบรมสารีริกธาตุซึ่งเสมือนเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าเป็นศูนย์กลางของจักรวาลขนาดเล็กที่สุดก็เป็นศูนย์กลางการปกครองเพราะเป็นที่ประทับของสมเด็จพระสังฆราชฝ่ายคามวาสี^๒ วัดมหาธาตุ สร้างขึ้นในสมัยขุนหลวงพะงั่ว เมื่อปี พ.ศ. ๑๙๑๗ แต่เข้าใจว่าการก่อสร้างเสร็จสิ้นในรัชสมัยพระราเมศวรจารีตของการสร้างพระเจดีย์ขนาดใหญ่เอาไว้ในเมือง ซึ่งถือสมมุติว่า พระเจดีย์นั้นเป็นที่สถิตของพระบรมสารีริกธาตุ และวัดนั้นถือว่าเป็นวัดศักดิ์สิทธิ์ ทั้งมักจะมีชื่อว่า วัดมหาธาตุ หรือวัดพระศรีมหาธาตุ หรือวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ปรากฏโดยทั่วไปในทุกภูมิภาค^๓ จารีตดังกล่าวนี้จะเริ่มในสมัยใดนั้นไม่ทราบได้ แต่หากจะพิจารณา เฉพาะอาณาจักรอยุธยาจะเห็นได้ว่าธรรมเนียม ดังกล่าวเริ่มตั้งแต่สมัยแรกๆ ที่เดียววัดมหาธาตุจึงเป็นวัดที่สำคัญที่สุด วัดหนึ่งของ อาณาจักร ในฐานะที่เป็นตัวแทน ของพระพุทธเจ้า อีกทั้งหากจะพิจารณา

^๑ สันติ เล็กสุขุม, วัด-เจดีย์ : ในและนอกเกาะกรุงศรีอยุธยา, หน้า ๑๕-๑๖.

^๒ พระครูศรีปัญญาวิกรม, สืบพระพุทธศาสนาจากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา, พิมพ์ครั้งที่ ๒. (นครปฐม: สาละพิมพ์การ, ๒๕๕๘), หน้า ๔๑.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑.

สถานที่ตั้งก็จะเห็นว่าอยู่ใกล้ชิดกับพระบรมมหาราชวัง เป็นอย่างยิ่ง ดังนั้น วัดนี้จึงเป็นที่ประทับของ สมเด็จพระสังฆราช (ฝ่ายคามวาสี) มาตลอดจนสิ้นกรุงศรีอยุธยา (ส่วนพระสังฆราชฝ่าย อรัญวาสีนั้น ประทับอยู่ที่วัดใหญ่ชัยมงคล หรือ สำนักวัดป่าแก้ว) สิ่งที่น่าสนใจในวัดมหาธาตุ ได้แก่ ๑. พระปราสาทขนาดใหญ่ ซึ่งในปัจจุบันพังทลายลงมาหมดแล้ว แต่ราชทูตลังกาที่ได้เคยมาเยี่ยมชมวัดมหาธาตุใน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศไว้ว่า ที่ฐานของพระปราสาท มีรูปราชสีห์ หมี หงส์ นกยูง กิณนร โค สุนัข ป่า กระบือ มังกร เรียงรายอยู่โดยรอบรูปเหล่านี้ อาจ หมายถึงสัตว์ในป่าหิมพานต์ที่รายล้อมอยู่เชิงเขา พระสุเมรุ ซึ่งเป็นแกน กลางของจักรวาล ๒. เจดีย์แปดเหลี่ยม เป็นเจดีย์ลดหลั่นกัน ๔ ชั้น ๘ เหลี่ยม ชั้นบนสุดประดิษฐานปราสาทขนาดเล็ก ซึ่งเจดีย์องค์นี้ จัดว่าเป็นเจดีย์ที่แปลกตา พบเพียงองค์เดียวใน อยุธยา ๓. วิหารที่ฐานชุกชี ของพระประธานในวิหารกรมศิลปากรพบว่ามีผู้ลักลอบขุดลงไปลึกถึง ๒ เมตร จึงดำเนินการขุดต่อไปอีก ๒ เมตร พบภาชนะดินเผาขนาดเล็ก ๕ ใบ บรรจุแผ่นทองเบาๆ รูป ต่างๆ ๔. วิหารเล็ก วิหารเล็กแห่งนี้ มีรากไม้แผ่รากขึ้นเกาะเต็มผนัง รากไม้ส่วนหนึ่งได้ล้อมเศียร พระพุทธรูปไว้ธรรมดากกรมศิลปากรจะต้อง ตัดต้นไม้ออกแต่ที่นี่ดูจะว่าเป็นที่ยกเว้น ๕. พระปราสาท ขนาด กลางภายในพระปราสาท มีภาพจิตรกรรม เรือนแก้วซึ่งเป็นตอนหนึ่งในพุทธประวัติ ๖. ตำหนัก พระสังฆราช บริเวณพื้นที่ว่างทางด้านทิศตะวันตก เป็นสถานที่ที่เป็นที่ตั้งพระตำหนักพระสังฆราช ราชทูตลังกาได้บอกไว้ว่า เป็นตำหนักที่สลักลวดลายปิดทอง มีม่านปักทอง พื้นปูพรมมีขวิดปักดอกไม้ เรียงราย เป็นแถวพาดานแฉวนอักษกลับ (โคม) มีบัลลังก์ ๒ แห่ง^๑ ศักราช ๗๓๖ ปีชาลฉอดศก (พ.ศ. ๑๙๑๗) สมเด็จพระบรมราชาธิราชและพระเถระธรรมากัลป์ยาม แรกสถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุ ฝ่ายบูรพทิศ หน้าพระบันชัณสิ่งสูง ๑๙ วา ยอดนพศูลสูง ๓ วา^๒

๓) วัดพระราม



ภาพที่ ๓.๓ วัดพระราม

^๑ วราจกณา นิพัทธ์สุขกิจ, ประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สารคดี, ๒๕๖๐), หน้า ๖๗-๖๙.

^๒ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), (นนทบุรี: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, ๒๕๕๓), หน้า ๔๓.

วัดพระราม เป็นวัดที่ตั้งอยู่นอกเขต พระราชวัง ทางด้านทิศตะวันออก ตำบลประตูชัย อำเภอพระนครศรีอยุธยา (กรุงเก่า) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตรงข้ามกับวิหารพระมงคลบพิตร วัดพระราม คาดว่าสร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๑๙๑๒ ในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดี ซึ่งเป็นบริเวณที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) พระราชบิดา แต่พระองค์ทรงครองราชย์ได้เพียงแค่ว่าปีเดียว จึงเข้าใจกันว่าสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ ทรงได้ช่วยสร้างจนสำเร็จหรืออาจสร้างเสร็จเมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีครั้งที่ ๒ บริเวณหน้าวัดพระรามคือ บึงพระราม ปัจจุบันซากปรักหักพังภายในวัดเหลือเพียงแต่ เสาในพระอุโบสถ วิหาร ๗ หลัง กำแพงด้านหนึ่ง และที่สำคัญคือพระปรางค์ ซึ่งเป็นพระปรางค์ทรงขอมโบราณขนาดใหญ่ ภายในมีจิตรกรรมฝาผนังทั้งสองด้าน เป็นภาพพระพุทธรูปประทับนั่งปางมารวิชัยบนบัลลังก์ สีที่ใช้เป็นสีแดง คราม เหลืองและดำ เป็นภาพจิตรกรรมยุคอยุธยาตอนต้น ปัจจุบันลบเลือนไปมาก พระปรางค์องค์ใหญ่ ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยม สูงแหลมขึ้นไปด้านบน ทางด้านทิศตะวันออก มีพระปรางค์องค์ขนาดกลาง ส่วนทางตะวันตกทำเป็นซุ้มประตู มีบันไดสูงจากฐานขึ้นไปทั้งสองข้าง ที่มีมุงปรางค์ประกอบด้วยรูปสัตว์หิมพานต์ มีปรางค์ขนาดเล็กตั้งอยู่ทางทิศเหนือ และ ใต้ รอบ ๆ ปรางค์เล็กมีเจดีย์ล้อมรอบอีก ๔ ด้าน นอกจากนี้ยังมีเจดีย์เล็กบ้าง ใหญ่บ้างอยู่รอบ ๆ องค์พระปรางค์ประมาณ ๒๘ องค์ วัดพระรามนี้เป็นที่น่าสังเกต คือ กำแพงวัดพระรามด้านเหนือ มีแนวเหลื่อมกันอยู่ กำแพงด้านตะวันออก ตะวันตก และด้านใต้ มีซุ้มประตูค่อนไปทางทิศตะวันตกได้ระดับกับมุมระเบียงด้านตะวันตกเฉียงเหนือของปรางค์ ส่วนแนวเหลื่อมนั้นได้ระดับกับมุมระเบียงตะวันออกเฉียงเหนือของปรางค์ ไม่มีซุ้มประตู^๑ ศักราช ๗๓๑ ระกาศก (พ.ศ. ๑๙๑๒) แรกสร้างวัดพระรามครั้งนั้นสมเด็จพระรามาธิบดีเจ้าเสด็จนฤพาน^๒

๔) วัดพระศรีสรรเพชญ์



ภาพที่ ๓.๔ วัดพระศรีสรรเพชญ์

^๑ กำพล จำปาพันธ์, เอกสารคำสอนรายวิชาอยุธยาศึกษา (Ayutthaya Studies), (พระนครศรีอยุธยา: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๕๘), หน้า ๖๐-๖๒.

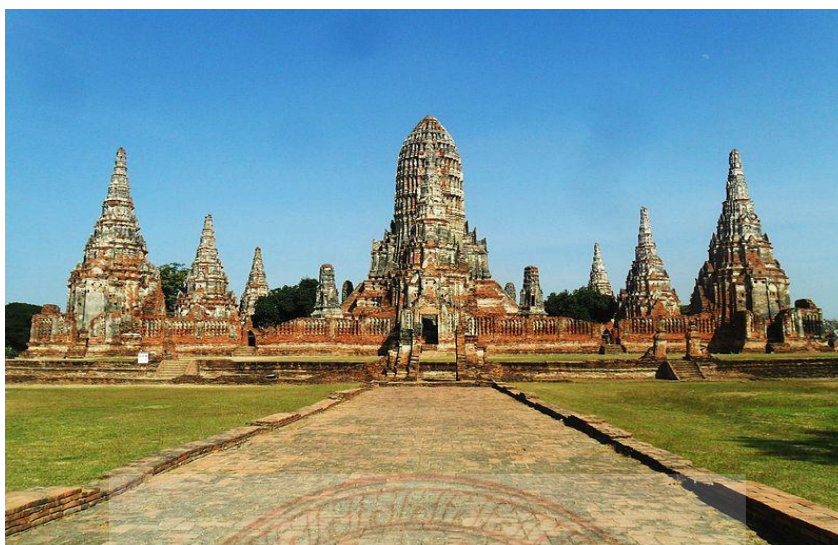
^๒ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐ, หน้า ๓๙๐.

วัดพระศรีสรรเพชญ์ ตั้งอยู่ในเขตพระราชวังโบราณ เป็นวัดพุทธาวาสที่ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา เพื่อประกอบพิธีสำคัญต่าง ๆ ของบ้านเมือง และเก็บอัฐิของพระมหากษัตริย์เปรียบได้กับวัดพระศรีรัตนศาสดารามในพระบรมมหาราชวังในกรุงเทพมหานครปัจจุบันเหลือเพียงซากอิฐปูนและเจดีย์สามองค์ที่ตั้งตระหง่านเป็นจุดเด่น แต่ยังคงเป็นจุดที่ดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยี่ยมชมอยู่เสมอ และเมื่อได้ลองจินตนาการดูก็จะรู้สึกถึงความยิ่งใหญ่และความงดงามของกรุงศรีอยุธยาในสมัยที่ยังเป็นราชธานี เจดีย์ทรงกลมเรียงกัน ๓ องค์ คือสัญลักษณ์ของวัดพระศรีสรรเพชญ์ วัดพระศรีสรรเพชญ์ เดิมในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ใช้เป็นที่ประทับ ต่อมาสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงสร้างพระราชมณเฑียรขึ้นใหม่ทางตอนเหนือแล้วจึงโปรดฯ ให้ยกเป็นเขตพุทธาวาส เพื่อประกอบพิธีสำคัญต่าง ๆ ของบ้านเมืองจึงเป็นวัดในเขตพระราชวังที่ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา แตกต่างกับวัดมหาธาตุสุโขทัยที่มีพระสงฆ์จำพรรษา ทั้งวัดมหาธาตุ สุโขทัย วัดพระศรีสรรเพชญ์ อยุธยาและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ต่างก็ถูกสถาปนาขึ้นในมูลเหตุการสร้างวัดเดียวกันนั้นคือ “สร้างเพื่อเป็นวัดประจำพระราชวัง” ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๐๓๕ รัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระสถูปเจดีย์องค์ตะวันออก เพื่อบรรจุพระอัฐิของพระราชบิดา สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ หลังจากนั้นในปี พ.ศ. ๒๐๔๒ พระองค์ก็ทรงให้สร้างพระเจดีย์องค์ต่อมา ซึ่งเป็นพระเจดีย์องค์กลาง เพื่อบรรจุพระอัฐิของสมเด็จพระบรมราชาที่ ๓ พระบรมเชษฐาธิราช ในปีต่อมา พ.ศ. ๒๐๔๓ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ทรงสร้างพระวิหาร ทรงหล่อพระพุทธรูปยืนสูง ๘ วา (ประมาณ ๑๖ เมตร) หุ้มด้วยทองคำหนัก ๒๘๖ ชั่ง (ประมาณ ๑๓๑ กิโลกรัม) ประดิษฐานไว้ในวิหาร ถวายพระนามว่า พระศรีสรรเพชญ์ดาญาณ เจดีย์องค์ที่ ๓ ถัดมาจากด้านทิศตะวันตกเป็น เจดีย์บรรจุพระอัฐิ ของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ ซึ่งสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๔ (พระหน่อพุทธางกูร) พระราชโอรสได้โปรดให้สร้างขึ้น เจดีย์ทั้งสามองค์นี้เป็นเจดีย์แบบลังกา ในรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรมพระองค์โปรดเกล้าฯ ให้สร้าง พระที่นั่งจอมทอง ตั้งอยู่ใกล้ๆ กำแพงทางด้านติดกับ วิหารพระมงคลบพิตร เพื่อให้เป็นสถานที่ให้พระสงฆ์บอกเล่าหนังสือพระสงฆ์ ราวรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ มีการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดหลวงแห่งนี้เป็นการแรกภายหลังเมื่อเสียกรุง พ.ศ. ๒๓๑๐ พม่าได้เผาออกทองคำไปหมด และองค์พระพังยับเยินในสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จึงโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายมาประดิษฐานวัดพระเชตุพน และ บรรจุชิ้นส่วนซึ่งบูรณะไม่ได้เหล่านั้นไว้ในเจดีย์องค์ใหญ่ที่สร้างขึ้นแล้วพระราชทานชื่อเจดีย์ว่า เจดีย์สรรเพชญ์ดาญาณ ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ ณ วิหารทิศ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระยาโบราณราชธานินทร์ สมุหเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่าได้ดำเนินการขุดสมบัติจากกรุภายในเจดีย์ พบพระพุทธรูป เครื่องทองคำมากมายและในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้มีการบูรณะวัดนี้จนมีสภาพที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน^๑ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงยกวังทำเป็นวัดแล้วจึงโปรดให้สร้างพระที่นั่งเบญจรัตนมหาปราสาทองค์หนึ่ง หลักฐานจากพงศาวดาร ระบุดังนี้ “สมเด็จพระรามศวร ผู้เป็นพระราชกุมารขึ้นเสวยราชสมบัติทรงพระนามชื่อพระบรมไตรโลกนาถ ยกวังทำเป็นวัดพระศรีสรรเพชญ์เสด็จมาอยู่ริมน้ำ”^๒

^๑ รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล, พระศรีสรรเพชญ์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๖๐), หน้า ๗๙.

^๒ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), หน้า ๕๓.

๕) วัดไชยวัฒนาราม



ภาพที่ ๓.๕ วัดไชยวัฒนาราม

วัดไชยวัฒนาราม หรือ วัดชัยวัฒนาราม เป็นวัดเก่าแก่สมัยอยุธยาตอนปลายในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตั้งอยู่ที่ ตำบลบ้านป้อม อำเภอเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ทางฝั่งตะวันตกนอกเกาะเมือง เป็นวัดสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าปราสาททอง พ.ศ. ๒๑๗๓ โดยเดิมบริเวณที่ตั้งของวัดแห่งนี้เคยเป็นที่อยู่ของพระราชมารดาที่ได้สิ้นพระชนม์ไปก่อนที่พระเจ้าปราสาททองได้เสวยราชสมบัติเป็นกษัตริย์ เมื่อพระองค์ได้เสวยราชสมบัติ พระองค์จึงได้สร้างวัดไชยวัฒนารามขึ้นเพื่ออุทิศผลบุญนี้ให้กับพระราชมารดาของพระองค์ และอีกประการหนึ่งวัดนี้อาจถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งชัยชนะเหนือเขมรด้วย จึงทำให้มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมส่วนหนึ่งมาจากปราสาทนครวัด วัดไชยวัฒนาราม มีปราสาทประธานและปราสาทมุมอยู่บนฐานเดียวกัน^๑ วัดไชยวัฒนารามเป็นวัดหลวงฝ่ายอรัญวาสี ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้นอกเกาะเมืองริมแม่น้ำเจ้าพระยา หันหน้าไปทางทิศตะวันออกตามคตินิยมในการสร้างวัดที่ปฏิบัติเป็นประเพณีสืบกันมา ถือเป็นวัดประจำรัชกาลของพระเจ้าปราสาททอง^๒ หลักฐานพงศาวดาร ระบุว่า “ที่บ้านสมเด็จพะพันปีหลวงนั้น พระเจ้าอยู่หัวให้สถาปนาสร้างพระมหาธาตุเจดีย์ มีพระระเบียบรอบและมุมพระระเบียงนั้นกระทำเป็นทรงเมรุทิพเมรุรายอันรจนาและก่อปรด้วยพระอุโบสถ พระวิหารการเปรียญ และสร้างกุฎิถวายพระสงฆ์เป็นอันมากแล้วเสร็จ ให้นามชื่อวัดไชยวัฒนาราม เจ้าอธิการนั้นถวายพระนามชื่ออชิตเถระ ราชาคณะฝ่ายอรัญญวาสี ทรงพระราโชทิศถวายนิยภัตกัลปนาเป็นนินรันดรมิได้ขาด”^๓

^๑ ดินาร์ บุญธรรม, พระมหากษัตริย์ไทยกับพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), หน้า ๙๗.

^๒ พระครูศรีปัญญาวิกรม, สืบพระพุทธศาสนาจากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา, หน้า ๙๗-๙๘.

^๓ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), หน้า ๒๗๒.

๖) วัดบรมพุทธาราม



ภาพที่ ๓.๖ วัดบรมพุทธาราม

วัดบรมพุทธาราม เป็นวัดเก่าแก่ ราว พ.ศ. ๒๒๓๒ ซึ่งสมเด็จพระเพทราชา โปรดฯให้สร้างขึ้น ในบริเวณซึ่งเคยเป็นบ้านของพระองค์เอง ที่ตำบลป่าตอง ใกล้ประตูชัย ซึ่งเป็นประตูใหญ่บนแนว กำแพงเมืองด้านใต้ เป็นวัดฝ่ายคามวาสี เป็นอารามที่สถิตของพระราชาคณะที่มีฐานานุศักดิ์เป็นพระ ญาณสมโพธิ ที่ตั้งของวัดบรมพุทธารามถูกจำกัดโดยเส้นทางคมนาคมสมัยโบราณ ด้านตะวันออกเป็น แนวคลองฉะไกรน้อย ด้านตะวันตกเป็นแนวถนนหลวง ชื่อถนนมหาสุริยาหรือถนนป่าตอง แนวถนน และคลองดังกล่าวบังคับแผนผังของวัดให้วางตัวตามแนวเหนือใต้ โดยหันหน้าวัดไปทางทิศเหนือ ซึ่ง เป็นทางผ่านของถนนโบราณอีกสายหนึ่ง ชื่อถนนวัดพระงาม มีสะพานข้ามคลองฉะไกรน้อยไปป่า ดินสอ สะพานดังกล่าวเป็นสะพานอิฐ ชื่อสะพานบ้านดินสอ พระอุโบสถสร้างอยู่ในกำแพงแก้ว เป็นประธานของวัด เคยมีภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ผนังด้านใน ที่ซุ้มเหนือประตูและหน้าต่าง แสดงถึง ความนิยมทำซุ้มทรงบันแถลงและซุ้มทรงปราสาท ส่วนหลังคาของพระโบสถ วิหาร ศาลาการเปรียญ เจดีย์และซุ้มประตู มุงและประดับด้วยกระเบื้องดินเผาเคลือบสีเหลือง วัดแห่งนี้จึงมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่ง ว่า "วัดกระเบื้องเคลือบ" ใช้เวลาในการก่อสร้างประมาณ ๒ ปี ครั้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรม โกศ ทรงโปรดให้ปฏิสังขรณ์วัดนี้ครั้งใหญ่ ทรงโปรดฯให้ทำบานประตูมุขมีมืองดงามขึ้น ๓ คู่ บาน ประตูมุขนี้ ปัจจุบันคู่หนึ่งอยู่ที่หอพระมณฑิยธรรม ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม คู่หนึ่งอยู่ที่วัด เบญจมบพิตรดุสิตวนาราม และอีกคู่หนึ่งมีผู้ตัดไปทำตู้หนังสือ ซึ่งปัจจุบันตั้งแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ กรุงเทพมหานคร^๑ สมเด็จพระเพทราชาทางสถาปนาวัดบรมพุทธารามขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๒ ดังปรากฏหลักฐานจากพงศาวดารว่า "ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระราชดำริว่า บ้านป่าตอง เป็นที่สิริราชมหามงคลสถาน ควรอาตมจักสถาปนาเป็นพระอาราม จึงดำรัสสั่งให้สถาปนาสร้างกำแพง แก้ว พระอุโบสถ วิหาร การเปรียญ เสนาสนกุฎี ดำรัสสั่งให้หมื่นจันทราชช่างเคลือบ ให้เคลือบกระเบื้อง

^๑ ดินาร์ บุญธรรม, พระมหากษัตริย์ไทยกับพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๑๒-๑๑๓.

สี่เหลียมุมหลังคาพระอุโบสถ วิหาร การเปรียญ จึงถวายพระนามอารามชื่อวัดบรมพุทธาราม เจ้าอธิการซึ่งให้นิมนต์เข้ามาอยู่นั้น ตั้งให้เป็นพระราชอาคันตุกะชื่อพระญาณสมโพธิ ทรงพระราชูทิศเป็นพระรัตนตรัยบูชา พระราชกัลปนาส่วยขึ้นแก่พระอารามนั้นเป็นอันมาก ครั้นเสด็จตั้งสมโภชฉลอง ๓ วัน ๓ คืน”^๑

๗) วัดวรเชษฐาราม



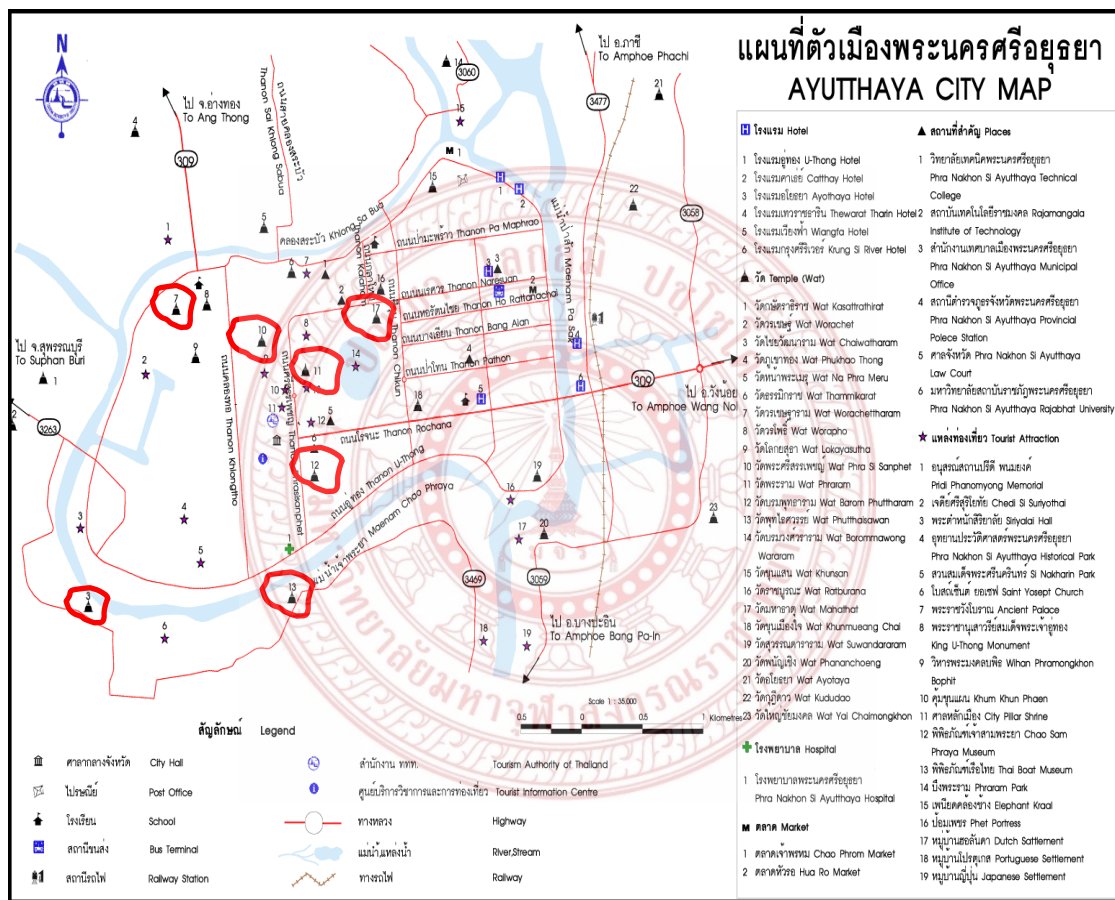
ภาพที่ ๓.๗ วัดวรเชษฐาราม

วัดวรเชษฐาราม เป็นพระอารามหลวงเก่าอายุกว่า ๔๐๐ ปี สร้างขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ เมื่อ พ.ศ. ๒๑๓๖ ณ บริเวณที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเพื่ออุทิศถวายเป็นพระราชกุศลแด่สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ผู้เป็นพระเชษฐา วัดแห่งนี้จึงใช้ในการถวายพระเพลิงพระบรมศพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่แห่งกรุงศรีอยุธยา และเป็นที่บรรจุพระบรมอัฐิของพระองค์ มีเรื่องเล่ากันว่า เคยมีคนลักลอบขุดกระดูกเจดีย์ประธานแล้วพบผอบบรรจุอัฐิล้อมด้วยพระพุทธรูปนครปรก ซึ่งเป็นพระประจำวันเสาร์ ด้วยเหตุที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระราชสมภพวันเสาร์ จึงมีนักวิชาการกลุ่มหนึ่งเชื่อว่า วัดวรเชษฐารามแห่งนี้คือวัดที่สมเด็จพระเอกาทศรถโปรดให้สร้างขึ้นเพื่อพระเชษฐาของพระองค์จริง วัดวรเชษฐาราม ตั้งอยู่ภายในเกาะเมือง สิ่งที่น่าสนใจในวัดวรเชษฐาราม ได้แก่ พระวิหารก่ออิฐถือปูน ปัจจุบันเหลือเพียงส่วนฐาน แต่ยังคงมองเห็นรายละเอียดทางสถาปัตยกรรม ไม่ว่าจะเป็นมุขเด็จบริเวณด้านหน้าและด้านหลัง ฐานเจดีย์ราย และพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ซึ่งทำหน้าที่เป็นองค์ประธานของวิหารแห่งนี้ ด้านหลังพระวิหารมีเจดีย์ทรงระฆัง รูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาตอนกลาง ซึ่งยังคงรายละเอียดสำคัญไว้

^๑ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), หน้า ๓๑๙.

ค่อนข้างสมบูรณ์ มีลักษณะเด่น เช่น พระวิหารก่ออิฐถือปูน เจดีย์ทรงระฆังรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาตอนกลาง พระอุโบสถก่ออิฐถือปูน รายรอบด้วยใบเสมาตามทิศต่าง ๆ^๑

สรุปได้ว่าเส้นทางการเผยแพร่พระพุทธศาสนาโดยอาศัยร่องรอยด้านโบราณสถานที่เป็นวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีการเผยแพร่ในรูปแบบการสร้างวัดเป็นจำนวนมาก ซึ่งสร้างโดยพระมหากษัตริย์และตระกูลของสามัญชนทั่วไป ซึ่งผู้วิจัยได้ยกตัวอย่างเฉพาะวัดสำคัญ ๆ ที่สถาปนาและทรงสร้างขึ้นโดยพระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยา ดังปรากฏในแผนที่



แผนภาพที่ ๓.๓ สรุปเส้นทางการเผยแพร่พระพุทธศาสนา โดยอาศัยร่องรอยด้านโบราณสถานที่เป็นวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

จากแผนภาพที่ ๓.๑๐ พระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ในสมัยอยุธยาได้เอาพระทัยใส่ในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการส่งเสริมการเผยแพร่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี โดยได้ทรงสถาปนาสร้างวัดที่สำคัญ ๆ ประกอบด้วย วัดพุทไธศวรรย์ วัดมหาธาตุ วัดพระราม วัดพระศรีสรรเพชญ์ วัดไชยวัฒนาราม วัดบรมพุทธาราม และวัดวรเชษฐาราม

^๑ ดินาร์ บุญธรรม, พระมหากษัตริย์ไทยกับพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๒๑.

๓.๓.๒ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาจากร่องรอยของสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และวรรณกรรม

สังคมไทยสมัยอยุธยาเป็นสังคมที่มีการพัฒนาอย่างไม่หยุดนิ่ง เช่นเดียวกับศิลปะแขนงต่าง ๆ ซึ่งมีฐานรากที่มาจากเมือง เศรษฐกิจ การค้าขาย การติดต่อกับสังคมภายนอก รวมถึงการขยายตัวของศาสนาต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรมในสมัยอยุธยามีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องไม่ว่าจะเป็นพุทธศิลป์ จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม นาฏศิลป์ และวรรณศิลป์ ศิลปวัฒนธรรมเหล่านี้มีบทบาทและมีผลกระทบต่อชุมชนและสังคมในสมัยอยุธยาในด้านคุณค่าทางจิตใจ ทำให้เกิดความลึกซึ้งซึ่งเกี่ยวกับลักษณะของสังคม และเป็นแหล่งอ้างอิงถึงการศึกษาเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา ลักษณะของศิลปวัฒนธรรมในสมัยอยุธยา แบ่งได้หลายประเภท โดยสรุปลักษณะที่สำคัญแต่ละประเภท ดังนี้^๑

๑) สถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาส่วนใหญ่เป็นสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนาเนื่องจากพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ในตอนต้นของอาณาจักรอยุธยา นิยมสร้างตามแบบสมัยลพบุรีเป็นส่วนใหญ่ ได้รับอิทธิพลจากขอมไว้มาก เช่น ปรากฏวัดพุทไธสวรรย์ ซึ่งพระเจ้าอู่ทองทรงสร้าง ปรากฏที่วัดพระราม พระราเมศวรทรงสร้าง ปรากฏวัดราชบูรณะ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) ทรงสร้าง และมีปรากฏที่หัวเมืองที่สำคัญ คือ ปรากฏวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ สุพรรณบุรี สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ ทรงสร้างปรากฏที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงสร้าง ปรากฏเหล่านี้แต่เดิมมีลวดลายตามกลีบขนุนและซุ้มต่างๆ แต่เป็นปูนและได้หลุดร่วงไปตามกาลเวลา

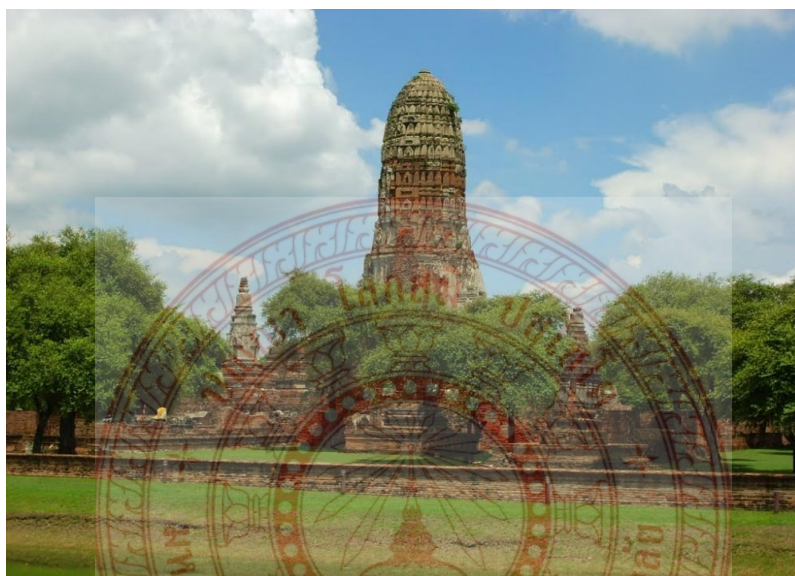


ภาพที่ ๓.๘ พระปราสาทวัดพุทไธสวรรย์

พระปราสาทประธานองค์ใหญ่ เป็น ศิลปะแบบขอม ตั้งอยู่กึ่งกลางอาณาเขตพุทธาวาสบนฐานไพที ซึ่งมีลักษณะย่อเหลี่ยมมีบันไดขึ้น ๒ ทาง คือ ทางทิศตะวันออก และทางทิศตะวันตก ส่วนทิศ

^๑ พระครูจิตรธรรมธัช, **พุทธศิลป์ไทย**, (ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๕๗), หน้า ๓.

เหนือทิศใต้มีมณฑปสองหลังภายในพระมณฑปมีพระประธาน พระตำหนักสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์เป็นพระเถระชั้นผู้ใหญ่ประจำอยู่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ตำหนักนี้อยู่ในสภาพค่อนข้างทรุดโทรมแต่ภายในผนังของตำหนัก มีภาพสีเกี่ยวกับเรื่องหมู่เทวดา นักพรต นมัสการพระพุทธบาท และเรือสำเภาตอนพระพุทธโฆสไปลังกา ภาพเหล่านี้อยู่ในสภาพไม่ชัดเจนนัก นอกจากนี้ยังมีพระอุโบสถอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของปราสาท หมู่พระเจดีย์สิบสององค์, วิหารพระนอน และตำหนักท้าวจตุคามรามเทพ^๑

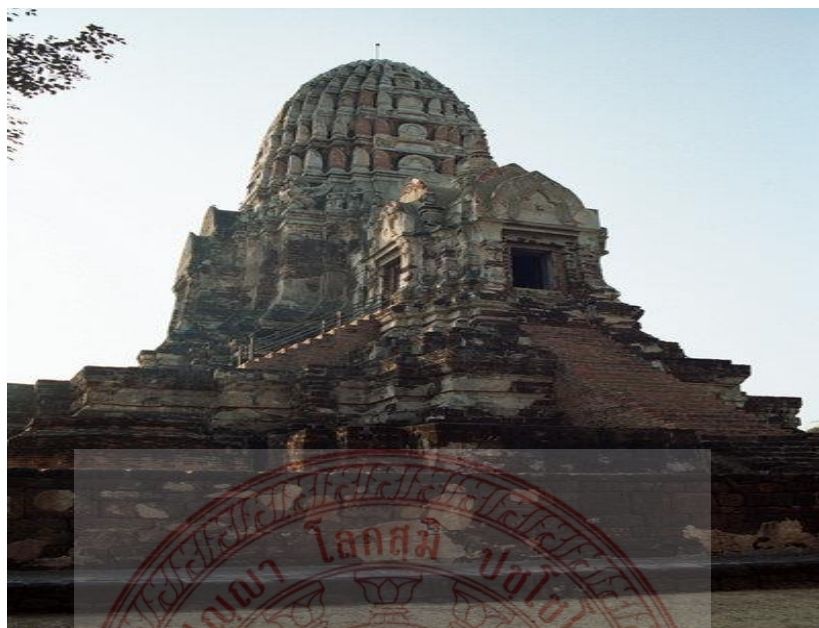


ภาพที่ ๓.๙ พระปราสาทวัดพระราม

พระปราสาทองค์ใหญ่ ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยม สูงแหลมขึ้นไปด้านบน ทางด้านทิศตะวันออก มีพระปราสาทองค์ขนาดกลาง ส่วนทางตะวันตกทำเป็นซุ้มประตู มีบันไดสูงจากฐานขึ้นไปทั้งสองข้าง ที่มุมปราสาทประกอบด้วยรูปสัตว์หิมพานต์ มีปราสาทขนาดเล็กตั้งอยู่ทางทิศเหนือ และ ใต้ รอบ ๆ ปราสาทเล็กมีเจดีย์ล้อมรอบอีก ๔ ด้านนอกจากนี้ยังมีเจดีย์เล็กบ้าง ใหญ่บ้างอยู่รอบ ๆ องค์พระปราสาทประมาณ ๒๘ องค์ วัดพระรามนี้เป็นที่น่าสังเกต คือ กำแพงวัดพระรามด้านเหนือ มีแนวเชื่อมกันอยู่ กำแพงด้านตะวันออก ตะวันตก และด้านใต้ มีซุ้มประตูค่อนไปทางทิศตะวันตกได้ระดับกับมุมระเบียงด้านตะวันตกเฉียงเหนือของปราสาท ส่วนแนวเชื่อมนั้นได้ระดับกับมุมระเบียงตะวันออกเฉียงเหนือของปราสาท ไม่มีซุ้มประตู คล้ายเจตนาสร้างไว้เพื่อประสงค่อะไรอย่างหนึ่ง การสร้างวัดนี้ในปีเสวยราชย์ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ต่อจากสมเด็จพระราชบิดา คือใน พ.ศ. ๑๘๗๗ หากไม่มีความคลาดเคลื่อนและชื่อวัดพระราม หากหมายถึงวัดนี้ก็ย่อมมีประเด็นนำศึกษาวิเคราะห์ด้านรูปแบบศิลปะหลายประการ เช่น ลักษณะของจิตรกรรมที่ผนังมุข และที่ผนังคูหาซึ่งมีร่องรอยของปูนฉาบครั้งหลังที่กะเทาะเผยให้เห็นปูนผนังเดิมซึ่งมีคราบสีแดงทา^๒

^๑ สันติ เล็กสุขุม, วัด-เจดีย์ : ในและนอกเกาะกรุงศรีอยุธยา, หน้า ๑๕-๑๖.

^๒ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๔), หน้า ๖๒.



ภาพที่ ๓.๑๐ พระปราสาทวัดราชบูรณ

พระปราสาทประธาน เป็นศิลปะอยุธยาสมัยแรกซึ่งนิยม สร้างตามแบบสถาปัตยกรรมขอม ที่ให้ พระปราสาทเป็นประธานของวัด ช่องคูหาของพระปราสาทมีพระพุทธรูปยืนปูนปั้นประดิษฐานช่องละ ๑ องค์ องค์ปราสาทประดับด้วยปูนปั้นรูปครุฑ ยักษ์ เทวดา นาค พระปราสาทองค์นี้มีลวดลายสวยงามมาก ภายในกรุปราสาทมีห้องกรู ๒ ชั้น สามารถลงไปชมได้ ชั้นบนมีภาพจิตรกรรมฝาผนังเลือนกลาง ชั้นล่างซึ่ง เคยเป็นที่เก็บเครื่องทอง มีภาพจิตรกรรมเขียนด้วยสีแดงชาด ปิดทองเป็นรูปพระพุทธรูปปางลีลา และ ปางสมาธิ รวมทั้งรูปเทวดาและรูปดอกไม้ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ โปรดเกล้าให้สร้างวัดราช บูรณะเมื่อ พ.ศ. ๑๘๖๗ หลังการสถาปนาราชธานี ราว ๘๔ ปี ช่วงแรกของราชธานี ปราสาทประธานวัด สำคัญมีขนาดใหญ่เช่นวัดนี้ ต่อมาขยับยาวออกไปทางด้านตะวันออกเป็น “ตรีมุข” คือมีทางเข้าสู่คูหา ปราสาทผ่านทางมุขได้ ๓ ทาง เช่นเดียวกับต้นแบบที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี^๑

หลังจากที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงขึ้นครองราชย์ ทรงประทับที่เมืองพิษณุโลกเป็น ส่วนใหญ่ เพื่อต่อต้านข้าศึกที่มารุกรานทางด้านเหนือ จึงได้มีการรับเอาศิลปะแบบสุโขทัยมาใช้แทน การสร้างสถาปัตยกรรมแบบเดิมโดย ในตอนแรก การสร้างพระสถูปนิยมสร้างเป็นเจดีย์ทรงลังกาแบบ สุโขทัย แต่ดัดแปลงให้มีความสูงกว่า เช่น พระเจดีย์ใหญ่ ๓ องค์ในวัดพระศรีสรรเพชญ์ และพระเจดีย์ ใหญ่ที่วัดใหญ่ชัยมงคล เป็นต้น

^๑ สันติ เล็กสุขุม, วัด-เจดีย์ : ในและนอกเกาะกรุงศรีอยุธยา, หน้า ๑๙.



ภาพที่ ๓.๑๑ พระเจดีย์ใหญ่ ๓ องค์วัดพระศรีสรรเพชญ์

พระเจดีย์ทรงระฆัง ๓ องค์ ที่เรียงจากทิศตะวันออกไปยังทิศตะวันตก เป็นเจดีย์ทรงกรวยกลมแบบลังกาที่พบเป็นแห่งแรกในวัดสมัยอยุธยา เมื่อปี พ.ศ. ๒๐๓๕ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างเจดีย์ใหญ่ขึ้น ๒ องค์ คือพระเจดีย์องค์ที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก เพื่อเป็นที่บรรจุพระบรมอัฐิของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระราชบิดา และเจดีย์องค์กลางบรรจุพระบรมอัฐิของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ (พระเชษฐา) เมื่อถึงรัชกาล สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๔ (พระหน่อพุทธางกูร) โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระเจดีย์ขึ้นอีก ๑ องค์ เรียงต่อมาทางทิศตะวันตก เพื่อบรรจุพระอัฐิของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ผู้เป็นพระบิดา เป็นเจดีย์ศิลปะลังกา ฐานชั้นต้นเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสรองรับฐานเขียงทรงกระบอกหน้าตัด ถัดขึ้นไปเป็นฐานอีก ๓ ชั้นซ้อนกันเป็นเครื่องฐาน มีเจดีย์ทรงระฆังคว่ำหรือพระสถูป ที่มีบัลลังก์อยู่ข้างบน มีก้านฉัตรหรือเสาหอนที่มีลักษณะเป็นเสากลมเดี่ยวๆ เพื่อรองรับและเทินฉัตร ตอนต้นของตัวฉัตรมีลักษณะเป็นปล้องกลมๆ เรียงซ้อน เรียกว่า ปล้องฉัตร ส่วนปลียอดเรียวแหลมแบบเกลี้ยงๆ ตรงปลายสุดมีตุ่มกลมๆ เรียกว่า หยาดน้ำค้าง เจดีย์ทรงระฆังวัดพระศรีสรรเพชญ์ อยู่ในเกาะเมือง เป็นวัดในพระราชวังสร้างเมื่อล่วงเข้าช่วงกลางของราชธานี พระราชพงศาวดารระบุว่าอาจสร้างขึ้นในคราวแรกสร้างวัดราว พ.ศ. ๒๐๓๕ เจดีย์ประธาน ๓ องค์ของวัดและเจดีย์บริวารล้วนเป็นเจดีย์ทรงระฆังมีรูปแบบเดียวกัน เจดีย์ประธานมี ๓ องค์ขนาดใหญ่เท่ากันทั้ง ๓ องค์ เรียงในแกนตะวันออก-ตะวันตก บนยกพื้น และระเบียงคดเป็นกรอบล้อมบริเวณนี้คือพื้นที่ของเจดีย์ประธาน วิหารหลวงอยู่ทางตะวันออก ทำวิหารหลวงล้ำเข้ามาในระเบียงคดอุโบสถอยู่ทางตะวันตก ทำอุโบสถล้ำเข้ามาในระเบียงคดทำนองเดียวกับวัดพระราม องค์ประกอบของเจดีย์ประธาน เริ่มจากส่วนล่างสุดเป็นเขียงในผังกลมซ้อนลดหลั่นเป็นชุดขึ้นไปรองรับฐานบัวคว่ำ-บัวหงาย ต่อขึ้นไปเป็นมาลัยเถาบัวปากระฆังทรงระฆังป้อม บัลลังก์สี่เหลี่ยมยอดทรงกรวยมีเสาทอดตั้งจากบัลลังก์ขึ้นมารองรับ ทรงกรวยดังกล่าวประกอบจักปล้องฉัตรและปลี เสาหอน คงหมายถึงหารแบ่งรับน้ำหนักกดจากส่วนบน ที่สำคัญพิเศษสำหรับเจดีย์ประธาน ๓ องค์นี้ แต่ละองค์มีกระจันนำมุขยื่นออกมา ๓ ทิศ และทิศตะวันออกเป็นมุขทางเข้าคูหาหลังคาของที่ตั้งของมุข ประดับเจดีย์ทรงระฆังขนาดเล็กซึ่งเรียกว่า “เจดีย์ยอด”

พื้นที่ระหว่างเจดีย์ประธาน ๓ องค์นี้แทรกด้วยซากฐานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตรวจสอบได้ว่าสร้างเพิ่มเติมในภายหลัง คงเป็นคราวปฏิสังขรณ์ครั้งใดครั้งหนึ่ง ซากฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส คือ “มณฑป” ผนังสี่เหลี่ยมด้านเท่าของมณฑปเหมาะสำหรับรับหลังคาทรงกรวยเหลี่ยม อนึ่ง รูปแบบของเจดีย์ประธานทั้งสามได้รับการย่อส่วนและรูปแบบก่อเป็นเจดีย์บริวารประจำมุมด้านในทั้งสี่ของกำแพงวัดและมีจระนำมุขทั้ง ๔ ทิศอีกต่อไป คือย่อเป็นรูปแบบเจดีย์บริวารเรียงรายเป็นชุดกับวิหารน้อย ชุดดังกล่าวเรียงแนวขนานกับด้านทั้งสี่ของกำแพงวัด^๑

ในตอนกลางถึงตอนปลาย สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ทรงยกทัพไปเขมร และได้รับชัยชนะกลับมาทำให้เขมรมาอยู่ภายใต้อำนาจของอยุธยา สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงสร้างพระปรางค์ขึ้นที่วัดไชยวัฒนารามเพื่อเป็นการเฉลิมฉลองชัยชนะโดยสร้างพระปรางค์ตามศิลปะแบบเขมร และในสมัยนี้นิยมการสร้าง พระเจดีย์เป็นแบบเจดีย์เหลี่ยมหรือเจดีย์ไม้สิบสอง เห็นได้ชัดเจนจากพระเจดีย์ใหญ่ที่วัดภูเขาทองซึ่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ทรงทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ โดยเปลี่ยนจากเจดีย์แบบเดิมเป็นเจดีย์ไม้สิบสอง



ภาพที่ ๓.๑๒ พระปรางค์ขึ้นวัดไชยวัฒนาราม

พระปรางค์ประธานนำรูปแบบของพระปรางค์สมัยอยุธยาตอนต้นมาก่อสร้าง แต่ปรางค์ประธานที่วัดไชยวัฒนารามทำมุขทิศยื่นออกมามากกว่า บนยอดองค์พระปรางค์ใหญ่อาจเคยประดิษฐานพระเจดีย์ขนาดเล็ก สื่อถึงพระเจดีย์จุฬามณีบนยอดเขาพระสุเมรุ รอบพระปรางค์ใหญ่ล้อมรอบไปด้วยระเบียงคตที่เดิมนั้นมีหลังคา ภายในระเบียงคตประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัยที่เคยลงรักปิดทองจำนวน ๑๒๐ องค์ เป็นเสมือนกำแพงเขตศักดิ์สิทธิ์ ตามแนวระเบียงคตตรงทิศทั้งแปดสร้างเมรุทิศ และ เมรุมุม (เจดีย์รอบๆพระปรางค์ใหญ่) ภายในเมรุทุกองค์ประดิษฐานพระพุทธรูป ภายในซุ้มเรือนแก้วล้วนลงรักปิดทอง ฝาเพดานทำด้วยไม้ประดับลวดลายลงรักปิดทอง^๒

^๑ สันติ เล็กสุขุม, วัด-เจดีย์ : ในและนอกเกาะกรุงศรีอยุธยา, หน้า ๑๔๖-๑๔๘.

^๒ <https://th.wikipedia.org/wiki/วัดไชยวัฒนาราม>, สืบค้นเมื่อ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.

ปราสาทวัดไชยวัฒนารามอยู่นอกเกาะเมืองทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ เชื่อว่าสร้างหลังจากปราสาทประธาน วัดวรมหาธรรมาราม ๒ ทศวรรษ และแม้มีความพยายามย้อนไปสืบทอดรูปทรงจากปราสาทในช่วงแรกของ ราชธานีอยู่บ้าง แต่ก็ไม่ได้ทำให้ทรวดทรงของปราสาทประธานวัดไชยวัฒนารามแตกต่างจากปราสาทประธานวัดวรมหาธรรมารามมากนัก นอกจากบางลักษณะที่ถูกรับแปลง เช่น ฐานไฟที่สูงที่ชวนให้นึกถึงปราสาทประธานของวัดในช่วงแรกราชธานี อนึ่ง แผนผังจัตุรมุขของปราสาทมีมาก่อนที่ปราสาทมหาธาตุซึ่ง พงศาวดารระบุงานปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ในรัชกาลที่สร้างวัดไชยวัฒนารามจึงมีประเด็นที่น่าพิจารณาต่อว่า แผนผังจัตุรมุขของปราสาทมหาธาตุเกิดจากการปรับปรุงคร่าวบูรณครั้งนั้นหรือไม่ หากไม่ ก็แสดงว่า แผนผังจัตุรมุขของปราสาทประธานวัดไชยวัฒนารามได้แบบอย่างมาจากปราสาทมหาธาตุ วัดมหาธาตุ ชูฐานบัวลูกฟักของปราสาทประธานเป็นการย้อนไปทำชูฐานบัวลูกฟักตามแบบปราสาทช่วงแรกของ ราชธานีเป็นครั้งสุดท้าย ส่วนกลางตอนล่างประดับชวลวดบัวเชิง และตอนบนคือชวลวดบัวรัดเกล้า เป็นชวลูดบัวเป็นพิเศษ ลักษณะเดียวกันกับปราสาทประธานวัดวรมหาธรรมาราม ส่วนบนยังเป็นชั้นซ้อนลดหลั่น และมีงานประดับตามแบบแผนย่อมนวมทั้งนภศูลที่เคยมีด้วย ควรกล่าวย้าว่าปราสาทประจำมุมทั้ง ๔ องค์ของวัดไชยวัฒนารามเป็นชูฐานบัวคว่ำ-บัวหงายซึ่งมีลูกแก้วอกไก่ประดับท้องไม้ เรียกว่า ฐานบัว ลูกแก้วอกไก่ คือแบบอย่างใหม่ไม่ทำตามชูฐานของปราสาทประธานซึ่งเป็นชูฐานบัวลูกฟักอีก^๑



ภาพที่ ๓.๑๓ เจดีย์ใหญ่วัดกุเวงทอง^๒

เจดีย์ใหญ่วัดกุเวงทอง เป็นเจดีย์ที่สูงใหญ่ตั้งอยู่กลางทุ่งนา สามารถเห็นได้แต่ไกล เมื่อปี พ.ศ. ๒๑๑๒ พระเจ้าบุเรงนอง แห่งเมืองหงสาวดี ได้ยกทัพเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยาได้สำเร็จ จึงได้สร้างพระเจดีย์ใหญ่แบบมอญขึ้นไว้เป็นอนุสรณ์ที่วัดนี้ ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ได้ทำการปฏิสังขรณ์องค์เจดีย์ใหม่ เปลี่ยนรูปจากเจดีย์มอญเป็นรูปเจดีย์ย่อไม้สิบสองที่กำลังนิยมอยู่ในขณะนั้น ส่วนฐาน

^๑ สันติ เล็กสุขุม, วัด-เจดีย์ : ในและนอกเกาะกรุงศรีอยุธยา, หน้า ๗๖-๘๔.

^๒ <https://travel.thaiza.com/guide/๒๒๓๑๒๑/>, สืบค้นเมื่อ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.

นั้นเป็นศิลปะมอญอยู่^๑ เจดีย์เพิ่มมุมวัดภูเขาทอง องค์ประธานของวัดนี้ก่อนบนฐานเอนลาดแบบฐานเจดีย์มอญ-พม่า รั้งกับเนื้อความในบันทึกของหมอฮิวเออร์มันชื่อแกมบี้เฟอร์ เข้ามาในช่วงปลายของกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลของสมเด็จพระเพทราชา หมอแกมบี้เฟอร์บันทึกว่าเจดีย์ฐานแบบพิเศษของค่านางสร้างขึ้นเพื่อฉลองชัยชนะอันยิ่งใหญ่ที่มีต่อศัตรู ความเปลี่ยนแปลงที่น่าสนใจคือส่วนที่เป็นจระนำชุ่มซ้อนยื่นออกทั้ง ๔ ด้านโดยเป็นชุดฐานสิงห์ แทนที่แบบเดิมมีอยู่ที่เจดีย์สุริโยทัยซึ่งเป็นเรือนธาตุ^๒



ภาพที่ ๓.๑๔ ปรามค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ^๓

ปรามค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ได้รับการสร้างในสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (พระเจ้าว) ในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม พระปรามค์เคยพังลงมาเกือบครึ่งองค์ถึงขั้นครุฑ ปรามค์ของวัดเดิมสร้างด้วยศิลาแลง แต่จะด้วยเหตุผลประการใดไม่ทราบ จึงยังมีได้ซ่อมแซมให้คืนดีดั้งเดิมในรัชกาลนั้น ต่อมาสมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงบูรณะใหม่ รวมเป็นความสูง ๒๕ วา แต่ก็ได้พังทลายลงมาอีกรอบในรัชสมัยรัชกาลที่ ๕ ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำกำลังทหารไปช่วยกันสร้างยอดพระปรามค์ด้วยไม้สักและได้สถาปนาให้เป็นพระปรามค์ประจำชาติ และพระปรามค์วัดมหาธาตุก็ยังคงอยู่ที่นั่นตลอด^๔

^๑ <https://th.wikipedia.org/wiki/วัดภูเขาทอง>, สืบค้นเมื่อ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.

^๒ สันติ เล็กสุขุม, วัด-เจดีย์ : ในและนอกเกาะกรุงศรีอยุธยา, หน้า ๒๓๗-๒๓๘.

^๓ <http://m.donmueangairportthai.com/th/wat-mahathat-phra-nakhon-si-ayutthaya>, สืบค้นเมื่อ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.

^๔ เสนอ นิลเดช, พยุง โมสิกรัตน์, และ มาร์คุ อัมรานนท์, “ลักษณะสถาปัตยกรรมไทย”, อ้างใน เอกสารการสอนชุดวิชาไทยคดีศึกษา หน่วยที่ ๘-๑๕, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๒), หน้า ๑๘๐.



ภาพที่ ๓.๑๕ พระเจดีย์ใหญ่วัดใหญ่ชัยมงคล^๑

พระเจดีย์ใหญ่ชัยมงคล เป็นเจดีย์ทรงระฆังขนาดใหญ่ ที่ตั้งอยู่บนฐานที่มีซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปอยู่ หรือจะเรียกว่า เจดีย์ทรงปราสาท ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงสร้างขึ้นที่วัดใหญ่ชัยมงคลเพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งการที่ได้ทรงทำยุทธหัตถี ได้ชัยชนะแก่สมเด็จพระมหาอุปราชาแห่งพม่า เมื่อ พ.ศ. ๒๑๓๕ นั้น ประเมินว่ามีความสูงจากพื้นดินราว ๑ เส้น ๑๐ วา พระเจดีย์นี้ยังเป็นสัญลักษณ์ แห่งการอภัยทานของ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช อันเนื่องมาจากธรรมเนียมประเพณีแห่งพระพุทธศาสนา ซึ่งได้มีอิทธิพลเหนือชีวิตและความเป็นอยู่ของคนไทยมาแต่โบราณกาล จนเป็นวิสัยในจิตใจทั้งปวงถึงทุกวันนี้^๒ เจดีย์นอกแบบวัดใหญ่ชัยมงคลอยู่นอกเกาะเมืองแผนผังของวัดใหญ่ชัยมงคล ทำนองเดียวกับแผนผังของวัดที่สร้างในช่วงแรกกรุงศรีอยุธยา คือ เจดีย์ประธานมีระบียบงคดล้อมรอบทำวิหารและทำอุโบสถล้ำเข้ามาภายในระบียบงคด เจดีย์ก่อบนฐานสูง ฐานดังกล่าวมีผลังสี่เหลี่ยมด้านเท่า บันไดทางขึ้นอยู่ทางด้านอุโบสถคือทิศตะวันออก บนมุมทั้งสี่ของฐานสูงมีเจดีย์ประจำมุมเป็นเจดีย์ทรงระฆังประกอบเป็นเจดีย์บริวารทรงระฆังของเจดีย์องค์นี้ดูเหมือนว่าเกี่ยวข้องกับเจดีย์ประธานของวัดขุนเมืองใจในเกาะเมือง สภาพของเจดีย์ชำรุด เหลือเพียงส่วนฐานสูง เหนือขึ้นไปหลงเหลือร่องรอยของส่วนบนเพียงเล็กน้อย^๓

^๑ <https://www.chillpainai.com/travel/372/วัดใหญ่ชัยมงคล/>, สืบค้นเมื่อ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.

^๒ <http://www.watyaichaimongkol.net/index.php?>, สืบค้นเมื่อ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.

^๓ สันติ เล็กสุขุม, วัด-เจดีย์ : ในและนอกเกาะกรุงศรีอยุธยา, หน้า ๒๘๘.

๒) ประติมากรรม

งานประติมากรรมสมัยอยุธยาได้รับอิทธิพลเช่นเดียวกับสถาปัตยกรรม ในตอนต้น เป็นศิลปะแบบขอมทำให้พระพุทธรูปในสมัยนี้เป็นพระพุทธรูป แบบอู่ทอง ซึ่งศิลปะแบบขอมนี้ได้มีอยู่ก่อนที่จะมีการสถาปนารุ่งศรีอยุธยา หลังจากสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นต้นมา การสร้างพระพุทธรูปจะนิยมสร้างตาม แบบสุโขทัย จนถึงสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ได้เกิดงานศิลปะแบบอยุธยาอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นการผสมระหว่างศิลปะแบบอู่ทองกับแบบสุโขทัย มีตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือพระศรีสรรเพชญ์ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่สำคัญที่ได้ประดิษฐานที่พระอารามหลวงภายในเขตพระราชวัง เป็นพระพุทธรูปยืนสูง ๘ วา ใช้ทองคำหุ้มทั้งองค์หนัก ๒๘๖ ชั่ง



ภาพที่ ๓.๑๖ พระศรีสรรเพชญ์ดาญาณ^๑

ในตอนปลายอยุธยา มีการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง มีลวดลายเครื่องประดับอย่างกษัตริย์ เป็นแบบทรงเครื่องใหญ่ เช่น พระพุทธรูปนิมิตวิชิตมารโมลีศรีสรรเพชญบรมไตรโลกนาถ พระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่ ศิลปะอยุธยาตอนปลายประดิษฐานเป็นพระประธานวัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นต้น กับอีกแบบคือ แบบทรงเครื่องน้อย ซึ่งจะแตกต่างกันตรงเครื่องประดับตกแต่งของเครื่องทรงที่ได้ประดับ

^๑ <https://th.wikipedia.org/wiki/พระศรีสรรเพชญ์ดาญาณ>, สืบค้นเมื่อ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.



ภาพที่ ๓.๑๗ พระพุทธรูปนิมิตวิชิตมารโมลีศรีสรรเพชญบรมไตรโลกนาถ พระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่ ศิลปะอยุธยาตอนปลายประดิษฐานเป็นพระประธานวัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา^๑



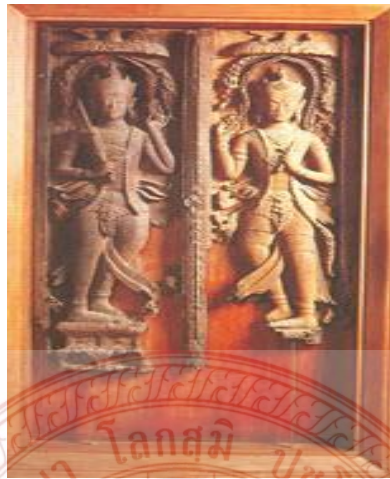
ภาพที่ ๓.๑๘ พระพุทธรูปทรงเครื่องน้อยปางประทานอภัย ศิลปะอยุธยาตอนปลาย สำริดปิดทอง จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา^๒

ในสมัยอยุธยา มีการสร้างสรรคงานจำหลักไม้ หรืองานแกะสลักที่งดงามมาก พบที่อุโบสถวัดพระศรีสรรเพชญ์ และวัดนางปลื้ม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สำหรับงานประติมากรรมที่เกี่ยวกับการ

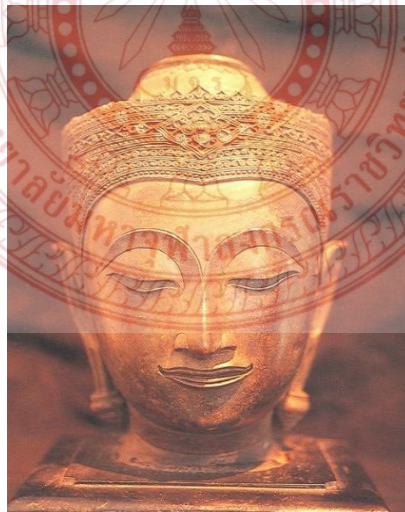
^๑ http://๑๑๙.๔๖.๑๖๖.๑๒๖/self_all/selfaccess๘/m๒/๖๖๑/lesson๒/lesson๒_๓.php, สืบค้นเมื่อ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.

^๒ http://๑๑๙.๔๖.๑๖๖.๑๒๖/self_all/selfaccess๘/m๒/๖๖๑/lesson๒/lesson๒_๓.php, สืบค้นเมื่อ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.

สร้างสรรค์พระพุทธรูปเพื่อสักการบูชา ในสมัยอยุธยาตอนต้น ยังได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธรูปสุโขทัยที่มีความงดงามเป็นต้นแบบ แต่ช่างอยุธยาที่สามารถตกแต่งลวดลายเพิ่มเติมที่เศียรพระพุทธรูปเป็นลักษณะทรงเครื่องได้อย่างงดงามยิ่ง



ภาพที่ ๓.๑๙ บานประตูไม้จำหลักรูปเทวดาทรงพระขรรค์
พบที่พระอุโบสถและซุ้มคูหาพระสถูปในวัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา^๑



ภาพที่ ๓.๒๐ เศียรพระพุทธรูปทรงเครื่องสำริด เป็นศิลปะอยุธยาตอนต้น
ได้รับอิทธิพลทางรูปแบบจากศิลปะสุโขทัย แต่ตกแต่งลวดลายพระเศียรเป็นแบบอยุธยา^๒

^๑ http://๑๑๙.๔๖.๑๖๖.๑๒๖/self_all/selfaccess๘/m๒/๖๖๑/lesson๒/lesson๒_๓.php, สืบค้นเมื่อ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.

^๒ http://๑๑๙.๔๖.๑๖๖.๑๒๖/self_all/selfaccess๘/m๒/๖๖๑/lesson๒/lesson๒_๓.php, สืบค้นเมื่อ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.



ภาพที่ ๓.๒๑ ธรรมาสน์สมัยอยุธยาตอนปลาย ตั้งอยู่ที่วัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี^๑

ธรรมาสน์สมัยอยุธยามีข้อสังเกตแตกต่างไปจากธรรมาสน์สมัยรัตนโกสินทร์ คือ มักจะใช้เสาสี่ต้น ไม่มีการย่อมุม (หรือเรียกว่าเพิ่มมุมก็ได้) ใต้ถุนมักจะเจาะโปร่ง เรียกว่า "ล่องถุน" ประดับด้วยลวดลายสมัยอยุธยา ซึ่งใช้ลายขนาดใหญ่ สะบัดเปลว และเป็นอิสระกว่าลายสมัยรัตนโกสินทร์ มักจะประดับด้วยกระจกสีเขียวแผ่นใหญ่ สีคล้ายๆ ฟ้าแมลงทับ (สมัยอยุธยาเห็นใช้กระจกอยู่แค่ ๒ สี คือ สีเขียวและสีขาว)



www.webkal.org

ภาพที่ ๓.๒๒ หีบพระธรรมลายรดน้ำศิลปะอยุธยา พุทธศตวรรษที่ ๒๓ ไม้ลังรักปิดทอง^๒

ตู้ที่ทำขึ้นใช้สำหรับบรรจุพระไตรปิฎกจริง ๆ มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมลูกบาศก์ ส่วนบนสอบเข้าทำให้ดูแคบกว่าตอนล่าง ตกแต่งด้วยลายรดน้ำหรือลงรักปิดทอง ภาพลายรดน้ำทั่วไปเป็นเรื่อง

^๑ <https://www.bloggang.com/m/viewdiary.php?id=patisonii&month=05-2011&date=04&group=45&gblog=4>, สืบค้นเมื่อ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.

^๒ http://dharma-media.blogspot.com/2017/12/blog-post_80.html, สืบค้นเมื่อ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.

เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ภาพเทวดาทวารบาล ภาพธรรมชาติ เป็นต้น แม้ความนิยมของลวดลายจะแตกต่างกันไปตามยุคสมัย แต่ผลงานที่ช่างศิลป์สรรค์สร้างขึ้นล้วนสะท้อนให้เห็นความมุ่งมั่นตั้งใจที่จะฝากผลงานชั้นเลิศของตนไว้เคียงคู่และปกป้องรักษาคำสอนของพระบรมครู อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นเรื่องราวประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองในแต่ละยุคสมัยอีกด้วย

๓) จิตรกรรม

จิตรกรรมไทยสมัยอยุธยาได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนาเหมือนกับศิลปะแขนงอื่นๆ มักเป็นภาพเกี่ยวกับพุทธประวัติและพุทธชาดกในพระพุทธศาสนา หรือ วาดเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีต ในตอนแรกของอยุธยา ภาพจิตรกรรมได้รับอิทธิพลจากศิลปะลพบุรี สุโขทัย และลังกาปนกัน สีที่ใช้มีอยู่ ๓ สี คือ สีดำ สีขาว และสีแดง มีการปิดทองเล็กน้อย บางภาพจึงมีลักษณะแข็งและหนัก ต่อมาเริ่มใช้สีหลายสี จากศิลปะสุโขทัยที่มีอิทธิพลมากขึ้น ในตอนปลาย ช่างเขียนได้พัฒนาจนเป็นแบบอยุธยาอย่างสมบูรณ์ เรียกว่าเป็นจิตรกรรมไทยบริสุทธิ์ ใช้สีทำให้ภาพดูสดใสและมีชีวิตจิตใจยิ่งขึ้น นอกจากนี้จากรูปบ้าน ภูเขา ต้นไม้ แสดงให้เห็นว่ามีศิลปะจีนเข้ามาปะปนด้วย ในสมัยอยุธยาช่างจิตรกรรมไทยได้รับการสร้างสรรค์ที่มีลักษณะจิตรกรรมไทยแท้มีความเจริญสูงสุด มีการใช้สีในการวาดภาพหลายสี นิยมปิดทองลงบนรูปและลวดลาย ส่วนใหญ่เป็นภาพเกี่ยวกับพุทธศาสนาที่สะท้อนให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองและความสัมพันธ์กันระหว่างศิลปะกรรมกับพระพุทธศาสนา เช่น ภาพพุทธประวัติพระปรารงค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นต้น เป็นภาพวาดที่จัดองค์ประกอบเป็นช่องๆ ใช้สีขาว ดำ และแดงเป็นหลัก และปิดทองบนภาพเล็กน้อยเป็นงานจิตรกรรมในสมัยอยุธยาตอนต้น และพัฒนาเจริญสูงสุดในสมัยอยุธยาตอนกลางและตอนปลาย



ภาพที่ ๓.๒๓ ภาพจิตรกรรมในพระปรารงค์ประธาน วัดราชบูรณะ^๑

^๑ <https://www.google.co.th/search?hl=th&biw=๑๓๖๖&bih=๖๕๑&tbn=isch&sa=๑&ei=,>
สืบค้นเมื่อ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.

นอกจากนี้ยังมีภาพลายรดน้ำที่มีชื่อเสียงมาก ได้แก่ ตู้พระธรรมลายรดน้ำ ฝีมือครูวัดเชิงหวาย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร เป็นต้น



ภาพที่ ๓.๒๔ ภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องพุทธประวัติสมัยอยุธยาตอนต้น พบที่กรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา^๑



ภาพที่ ๓.๒๕ ตู้พระธรรมลายรดน้ำ ฝีมือครูวัดเชิงหวาย ปัจจุบันชมได้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร กรุงเทพมหานคร^๒

^๑ http://๑๑๙.๔๖.๑๖๖.๑๒๖/self_all/selfaccess๘/m๒/๖๖๑/lesson๒/lesson๒_๓.php, สืบค้นเมื่อ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.

^๒ http://๑๑๙.๔๖.๑๖๖.๑๒๖/self_all/selfaccess๘/m๒/๖๖๑/lesson๒/lesson๒_๓.php, สืบค้นเมื่อ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.

จิตรกรรมอยุธยาตอนต้นจัดว่าเป็นอิทธิพลของศิลปะสมัยลพบุรี เพราะการจัดภาพองค์ประกอบพระเรียงแถวอยู่ในซุ้มเรือนแก้วแบบซ้ำๆ องค์พระเขียนเส้นแบบที่เป็นรูปประติมากรรมมากกว่าที่จะเป็นเส้นแบบสีที่ใช้ระบายโครงภาพเป็นลักษณะสีที่ดูแล้วจะเห็นว่าเกือบจะเป็นสีที่อยู่ในวรรณะเดียวกัน คืออาจจะเป็นสีแดง น้ำตาล และน้ำตาลอ่อน สีเหล่านี้ในบางครั้งก็ระบายแบบมีระยะอ่อนแก่ ซึ่งภาพเหล่านี้เป็น ภาพที่เขียนซ้ำ เมื่อดูแล้วจะรู้สึกว่ามี ความซ้ำซ้อนทำให้น่าเบื่อ เพราะเส้นที่เขียนก็ไม่มีอิสระในท่าที แต่อยู่ในกรอบบังคับที่จัดเป็นระเบียบอย่างไม่มี ความคล่องตัว^๑



ภาพที่ ๓.๒๖ เครื่องทองในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ
จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา^๒

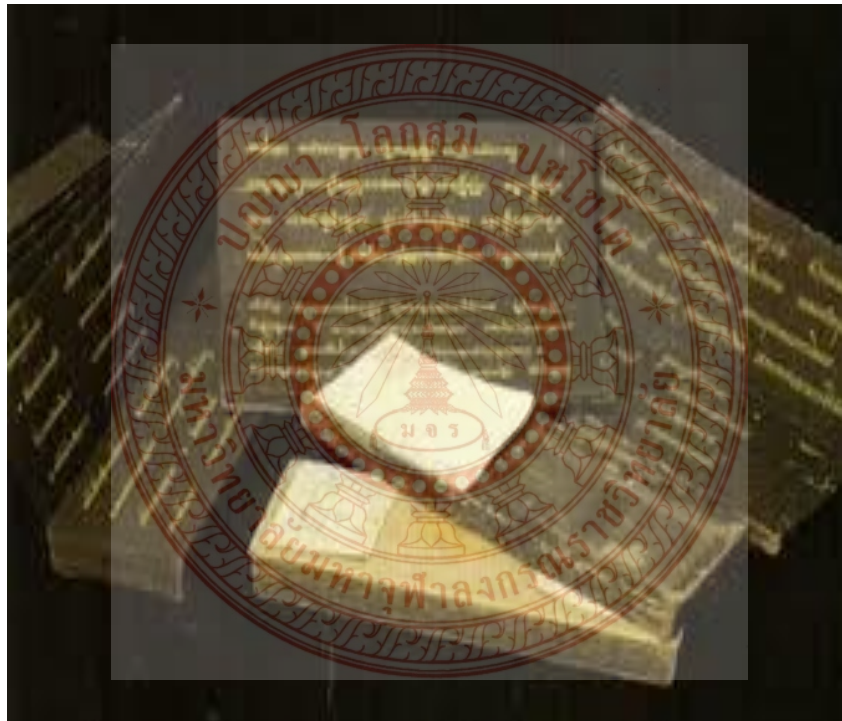
^๑ <http://haab.catholic.or.th/history/history๐๔/ayutaya๖/ayutaya๖.html/>, สืบค้นเมื่อ ๒๓ กันยายน ๒๕๖๐.

^๒ <http://haab.catholic.or.th/history/history๐๔/ayutaya๖/ayutaya๖.html/>, สืบค้นเมื่อ ๒๓ กันยายน ๒๕๖๐.

๔) วรรณกรรม

วรรณกรรมในสมัยอยุธยาที่อยู่มาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่ทองจนตลอดระยะเวลาของกรุงศรีอยุธยา วรรณกรรมที่ดีเด่นจนได้รับการยกย่องเป็นวรรณคดีมีอยู่หลายเรื่องส่วนใหญ่จะอยู่ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นต้นมา มีวรรณกรรมเกิดขึ้นหลายประเภท เช่น กาพย์ห่อโคลง นิราศฉันทน์ เป็นต้น มีทั้งเรื่องที่ตั้งเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เรื่องประเภทสวดวีรกรรมของพระมหากษัตริย์ การบรรยาย ความสวยงามของธรรมชาติ ความเชื่อในธรรมชาติ และเรื่องการเกี่ยวพาราสี วรรณคดีที่สำคัญ สามารถแบ่งเป็นในแต่ยุคได้ดังนี้

สมัยอยุธยาตอนต้น (พ.ศ. ๑๘๙๓ - ๒๐๗๒) มี ๔ เรื่อง ได้แก่ ๑) ลิลิตโองการแข่งน้ำ ๒) ลิลิตยวนพ่าย ๓) มหาชาติคำหลวง ๔) ลิลิตพระลอ



ภาพที่ ๓.๒๗ ลิลิตโองการแข่งน้ำ

ลิลิตโองการแข่งน้ำ บางที่เรียกว่าประกาศโองการแข่งน้ำหรือประกาศแข่งน้ำโคลงห้าหนังสือเรื่องนี้เป็นวรรณคดีเรื่องเดียวในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอยู่ทอง) ที่มีอยู่ในปัจจุบันและต้นฉบับจารึกเป็นตัวอักษรขอม สันนิษฐานว่าผู้แต่งคงจะเป็นพราหมณ์ผู้กระทำพระราชพิธี ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาหรือพระราชพิธีศรีสัจปานกาล ในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ พระราชพิธีนี้เป็นพระราชพิธีที่ข้าราชการทหาร พลเรือนและเจ้าประเทศราช แสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ เป็นพระราชพิธีในราชสำนักขอมอันมีอินเดียเป็นต้นเค้าในสมัยรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างพระแสงศรปลั้ววาท พระแสงศรอัคนีวาท และพระแสงศรพรหมมาสเตอร์ขึ้นและใช้พระแสงศรทั้ง ๓ องค์นี้ แขนงน้ำตอนท้ายบทสรรเสริญ

เทพเจ้าแต่ละองค์ ทำนองแต่จะมีลักษณะเป็นลิลิต คือ มีร่ายกับโคลงสลับกัน ร่ายเป็นร่ายโบราณ ส่วนโคลงเป็นโคลงแบบโคลงห้าหรือฉกฉดคติ ถ้อยคำที่ใช้ส่วนมากเป็นคำไทยโบราณ นอกจากนั้นมีคำเขมรและบาลีสันสกฤตปนอยู่ด้วย คำสันสกฤตมีมากกว่าคำบาลี มีความมุ่งหมายเพื่อให้อ่านในพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาหรือพิธีศรีสังฆปาณกาล ซึ่งกระทำตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่ทองสืบต่อกันมาจนเลิกไปเมื่อประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบบประชาธิปไตย ใน พ.ศ. ๒๔๗๕ เรื่องย่อเริ่มต้นด้วยร่ายต้นโบราณ ๓ บท สรรเสริญพระนารายณ์ พระอิศวร พระพรหมตามลำดับ ต่อจากนั้นบรรยายด้วยโคลงห้า และร่ายต้นโบราณสลับกัน กล่าวถึงไฟไหม้โลกเมื่อสิ้นกัลป์แล้ว พระพรหมสร้างโลกใหม่เกิดมนุษย์ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ การกำหนดวันเดือนปี และการเริ่มพระราชพิธีในหมู่คน แล้วอัญเชิญพระกรรมบทิปู่เจ้ามารวมเพื่อความศักดิ์สิทธิ์ ต่อต่อไปเป็นการอ้อนวอนให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เรื่องอำนาจอันมีพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ เทพยดา อสูร ภูตปีศาจ ตลอดจนสัตว์มีเขี้ยวเล็บเป็นพยาน ลงโทษผู้คิดคดกบฏต่อพระเจ้าแผ่นดิน ส่วนผู้ซื่อตรงภักดี ขอให้มีความสุขและลาภยศ ตอนจบเป็นร่ายยอพระเกียรติพระเจ้าแผ่นดิน คุณค่าของหนังสือ ประกอบด้วย ๑) ด้านภาษาและสำนวนโวหาร ลิลิตโองการแช่งน้ำนี้เป็นลิลิตเรื่องแรกในประวัติศาสตร์ไทย ใช้ถ้อยคำภาษาที่เก่า มีคำภาษาเขมร บาลี สันสกฤต และคำไทยโบราณปนอยู่มาก คำบางคำต้องสันนิษฐานความหมายทำให้อ่านเข้าใจยาก ทั้งนี้ก่อให้เกิดความรู้สึกว่าคำมีความขลังและศักดิ์สิทธิ์ เกิดอารมณ์หวาดกลัว ไม่กล้าคิดคดทรยศต่อพระเจ้าแผ่นดิน ลิลิตโองการแช่งน้ำนี้จึงมีคุณค่า สามารถใช้ศึกษาเกี่ยวกับการใช้คำในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นได้ ๒) ด้านสังคมและวัฒนธรรม ๒.๑) ทางการปกครอง เป็นวรรณคดีเกี่ยวกับพระราชพิธีแสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ จึงเป็นวรรณคดีที่มีคุณค่าต่อระบอบการปกครองแบบราชาธิปไตยเพราะเป็นการให้สัตย์สาบานว่าจะซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์และบ้านเมือง ทำให้เกิดความสามัคคีมีผลให้บ้านเมืองเป็นปึกแผ่น ๒.๒) ทางวัฒนธรรม วรรณคดีเล่มนี้เป็นหลักฐานแสดงถึงการได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมจากขอมและอินเดีย พิธีพราหมณ์ได้เข้ามาใช้ปะปนในพระราชพิธีต่าง ๆ และยังทำให้เห็นลักษณะการปกครองที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นสมมติเทวราชอีกด้วย ๒.๓) ความเชื่อถือทางศาสนา ลิลิตโองการแช่งน้ำนี้แสดงถึงอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ในพิธีสาปแช่งผู้ทุจริตโดยอาศัยอำนาจของเทวดาและภูตผีตามความเชื่อถือของพราหมณ์ ซึ่งเป็นศาสนาของอินเดียและพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยานี้เป็นพิธีตามศาสนาพราหมณ์ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงนำพิธีทางพุทธศาสนา มาเพิ่มเติมในภายหลัง ๓) ด้านอิทธิพลต่อวรรณคดีอื่น ลิลิตโองการแช่งน้ำเป็นวรรณคดีที่ใช้ในการสวดหรืออ่านโองการแช่งน้ำของพราหมณ์ผู้ทำพิธี ลิลิตโองการแช่งน้ำมีอิทธิพลต่อวรรณคดีสมัยหลังทำให้เกิดความบันเทิงใจต่างวรรณคดีเรื่องอื่นขึ้น ได้แก่ โคลงพิธิถือน้ำแลคเชนทร์ศวันาน พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นวรรณคดีที่กล่าวถึงพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา^๑

^๑ ศิริพร ณ ถลาง และปริยา หิรัญประดิษฐ์, “วรรณคดีไทย” เอกสารสอนชุดวิชาไทยคดีศึกษาหน่วยที่ ๘-๑๕, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๒), หน้า ๓๑๙.



ภาพที่ ๓.๒๘ ลิลิตยวนพ่าย

ลิลิตยวนพ่าย สันนิษฐานว่าแต่งในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ราว พ.ศ.๒๐๑๗ ซึ่งเป็นปีเสด็จศึกเชียงขึ้น แต่ความเห็นอีกประการหนึ่งว่าแต่งในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (พ.ศ. ๒๐๓๔ - ๒๐๗๒) เหตุที่ว่าลิลิตยวนพ่าย อาจแต่งในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ก็เนื่องด้วยพระมหากษัตริย์พระองค์นี้เป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และทรงพระปรีชาสามารถทูลบ่่ารุงบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองรอยพระราชบิดาก็เป็นได้ คำว่า "ยวน" ในลิลิตเรื่องนี้หมายถึง "ชาวลานนา" คำ "ยวนพ่าย" หมายถึง "ชาวล้านนาแพ้" เนื้อเรื่องของลิลิตยวนพ่ายกล่าวชาวลานนาในสมัยพระเจ้าติโลกราช ซึ่งพ่ายแพ้แก่กรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทำนองแต่งเป็นลิลิตคั่น ประกอบด้วยรายคั่นโคลงคั่นบาทกฤษณกร รายคั่น ๒ บท และโคลงคั่นบาทกฤษณกร ๓๖๕ บท ความมุ่งหมาย เพื่อยอพระเกียรติของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และสดุดีชัยชนะที่มีต่อเชียงใหม่ในรัชกาลนั้น^๑

เรื่องย่อลิลิตยวนพ่าย ได้แก่ ตอนต้นกล่าววมัสการพระพุทธเจ้าและนำหัวข้อธรรมมาแจกแจงทำนองยกย่องสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า ทรงคุณธรรมซ้อนนั้น ๆ กล่าวถึงพระราชประวัติ ตั้งแต่ประสูติจนได้ราชสมบัติ ต่อมาเจ้าเมืองเชียงขึ้น (เขลียง) เอาใจออกหาง นำทัพเชียงใหม่มาตีเมืองชียงนาท แต่ถูกสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถตีแตกกลับไป และยึดเมืองสุโขทัยคืนมาได้ แล้วประทับอยู่เมืองพิษณุโลก เสด็จออกบวชชั้วระยะหนึ่ง ต่อจากนั้นกล่าวถึงการทำสงครามกับเชียงใหม่อย่างละเอียดครั้งหนึ่ง แล้วบรรยายเหตุการณ์ทางเชียงใหม่ ว่าพระเจ้าติโลกราชเสียพระจริต ประหารชีวิตหนานบุญเรืองราชบุตร และหมื่นดงนครเจ้าเมืองเชียงขึ้น ภรรยาหมื่นดงนครไม่พอใจ ลอยมีสารมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและขอกองทัพไปช่วย พระเจ้าติโลกราช

^๑ นราธิปพงศ์ประพันธ์, พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น, *วิทยาวรรณกรรม*, (กรุงเทพมหานคร: สมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๐๑.

ทรงยกทัพมาป้องกันเมืองเชียงใหม่ เสร็จแล้วเสด็จกลับไปรักษาเมืองเชียงใหม่ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงกรีธาทัพหลวงขึ้นไปรบตีเชียงใหม่พ่ายไปได้เมืองเชียงขี้ม ตอนสุดท้ายสรรเสริญพระบารมีสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอีกครั้งหนึ่ง^๑



ภาพที่ ๓.๒๙ มหาชาติคำหลวง

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโปรดให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตช่วยกันแต่ง เมื่อจุลศักราช ๘๔๔ พุทธศักราช ๒๐๒๕ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระบรมราชาธิบดีที่ ๒ หรือสามพระยา ก่อนเสวยราชย์ พระราชบิดาภิเษกให้เป็นพระมหากษัตริย์ และโปรดให้เสด็จไปครองเมืองพิษณุโลกมีอำนาจสิทธิ์ขาดในหัวเมืองฝ่ายเหนือ ได้รับราชสมบัติสืบต่อพระราชบิดา ระหว่าง พ.ศ. ๑๙๙๑ - ๒๐๓๑ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงสร้างความสำเร็จรุ่งเรืองแก่กรุงศรีอยุธยาเป็นอันมาก ทรงแก้ไขการปกครอง โดยแยกทหารและพลเรือนออกจากกัน ฝ่ายทหารมีหัวหน้าเป็นสมุหกลาโหม ฝ่ายพลเรือนมีสมุหนายก ทรงตั้งข้าราชการลดล้นกันตามชั้น เช่น ขุน หลวง พระยา พระ ทรงทำสงครามกับเชียงใหม่ ได้เมืองเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๐๑๗ เป็นเหตุให้เกิดลิตยวนพ่าย พระองค์มีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนา เสด็จออกผนวชช่วงระยะหนึ่ง ที่วัดจุฬามณี จังหวัดพิษณุโลก การทำนุบำรุงพระศาสนาในรัชกาลนี้ทำให้เกิดมหาชาติคำหลวง ประวัติมหาชาติคำหลวงเป็นหนังสือมหาชาติฉบับภาษาไทย และเป็นประเภทคำหลวงเรื่องแรก เรื่องเกี่ยวกับผู้แต่งและปีที่ แต่งมหาชาติคำหลวงปรากฏหลักฐานในเรื่องพงศาวดารฉบับคำหลวงกล่าวยืนยันปีที่แต่งไว้ตรงกับมหาชาติคำหลวงเดิมหายไป ๖ กัณฑ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงมีพระบรมราชโองการให้พระราชาคณะและนักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งซ่อมให้ครบ ๑๓ กัณฑ์ เมื่อจุลศักราช ๑๑๗๖ พุทธศักราช ๒๓๔๗ ได้แก่ กัณฑ์ หิมพานต์ ทานกัณฑ์ จุลพน มัทรี สักกบรรพ และฉกษัตริย์ ทำนองแต่ง แต่งด้วยคำประพันธ์หลายอย่าง คือ โคลง ร่าย กาพย์ และฉันท มีภาษาบาลีแทรกตลอดเรื่องมหาชาติคำหลวง เรื่องนี้เป็นหนังสือประเภทคำหลวง หนังสือคำหลวงมีลักษณะดังนี้ ๑) เป็นพระราชนิพนธ์ของพระเจ้าแผ่นดิน หรือเจ้านายชั้นสูง ๒) เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระศาสนาและศีลธรรม ๓) ใช้คำประพันธ์หลาย

^๑ นราธิปพงศ์ประพันธ์, พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น, *วิทยาวารณกรรม*, หน้า ๑๐๒-๑๐๕.

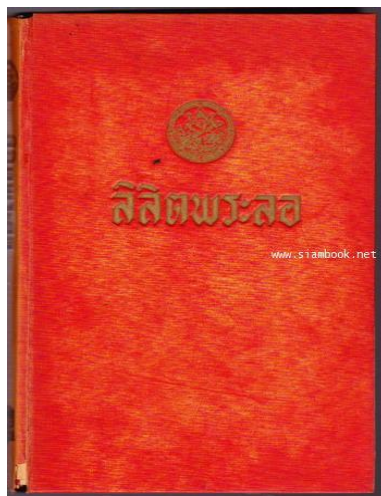
ประเภท คือโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และร่าย ๔) ใช้สวดเข้าทำนองหลวง ซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโปรดประดิษฐ์ขึ้นได้

ความมุ่งหมาย เพื่อใช้อ่านหรือสวดในวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันเข้าพรรษา และอาจเรียกรอยตามพระพุทธธรรมราชาลิไท ซึ่งพระราชนิพนธ์เรื่องไตรภูมิพระร่วง

เรื่องย่อ แบ่งออกเป็น ๑๓ ตอน ซึ่งเรียกว่ากัณฑ์ดังนี้ *กัณฑ์ทศพร* เริ่มตั้งแต่พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วเสด็จไปเทศนาโปรดพระเจ้าพิมพิสาร ต่อจากนั้นเสด็จไปโปรดพุทธบิดา และพระประยูรญาติที่กรุงกบิลพัสดุ์ เกิดฝนโบกพพร พระสงฆ์สาวกกราบทูลอาราธนาให้ทรงแสดงเรื่องพระเวสสันดร เริ่มตั้งแต่เมื่อกบที่ ๙๘ นับเป็นแต่ปัจจุบัน พระนางผุสดีซึ่งจะทรงเป็นพระมารดาของพระเวสสันดร ทรงอธิษฐานขอเป็นมารดาของผู้มีใจบุญ จบลงตอนพระนางได้รับพระ ๑๐ ประการจากพระอินทร์ *กัณฑ์หิมพานต์* พระเวสสันดรทรงเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสญชัยกับพระนางผุสดี แห่งแคว้นสีวีราชูร์ประสูติตรอกพ่อค้า เมื่อพระเวสสันดรได้เวนราชสมบัติจากพระมารดา ได้พระราชทานช้างปัจจัยนาคแก่กษัตริย์แห่งแคว้นกลิงราชูร์ ประชาชนไม่พอใจ พระเวสสันดรจึงถูกเนรเทศไปอยู่ป่าหิมพานต์ *กัณฑ์ทานกัณฑ์* ก่อนเสด็จไปอยู่ป่า พระเวสสันดรได้พระราชทานสัตตคกทาน คือ ช้าง ม้า รถ ทาสชาย ทาสหญิง โคนม และนางสนม อย่าง ๗๐๐ *กัณฑ์วันประเวณี* พระเวสสันดรทรงพาพระนางมัทรีพระชายา พระขาลีและพระกัณหาพระโอรสพระธิดา เสด็จจากเมืองผ่านแคว้นเจตราชูร์จนเสด็จถึงเขาวงกตในป่าหิมพานต์ *กัณฑ์ชูชก* ชูชกพราหมณ์ขอทานได้นางอมิตดาเป็นภรรยา นางใช้ให้ไปขอสองกุมาร ชูชกเดินทางไปสืบข่าวในแคว้นสีวีราชูร์ สามารถหลบลีการทำให้ร้ายของชาวเมืองพบเจตบุตร ลวงเจตบุตร ให้บอกทางไปยังเขาวงกต *กัณฑ์จุลพน* ชูชกเดินทางผ่านป่าตามเส้นทางตามที่เจตบุตรแนะนำจนถึงที่อยู่ของอัจจุตฤษี *กัณฑ์มัทราพ* ชูชกลวงอัจจุตฤษี ให้บอกทางผ่านป่าใหญ่ไปยังที่ประทับของพระเวสสันดร *กัณฑ์กุมาร* ชูชกทูลขอสองกุมาร ทูตีสองกุมารเฉพาะพรพัตร์พระเวสสันดร แล้วพาออกเดินทาง *กัณฑ์มัทรี* พระนางมัทรีเสด็จกลับมาจากหาผลไม้ที่ป่า ออกติดตามสองกุมารตลอดคืน จนถึงทางวิสัยญญเฉพาะพระพัตร์พระเวสสันดร เมื่อทรงฟื้นแล้ว พระเวสสันดรเล่าความจริงเกี่ยวกับสองกุมาร พระนางทรงอนุโมทนาด้วย *กัณฑ์สักกบรรพ* พระอินทร์ทรงเกรงว่าจะผู้ที่มาพระนางมัทรีไปเสีย ทรงแปลงเป็นพราหมณ์ชรามาทูลของพระนางมัทรีแล้วฝากไว้ที่พระเวสสันดร *กัณฑ์มหาราช* ชูชกเดินทางเข้าแคว้นสีวีราชูร์ พระเจ้าสญชัยทรงไถ่สองกุมาร ชูชกได้รับพระราชทานเลี้ยงและถึงแก่กรรมด้วยการบริโภคอาหารมากเกินไป *กัณฑ์ฉกษัตริย์* พระเจ้าสญชัย พระนางผุสดี พระขาลี และพระกัณหา เสด็จไปทูลเชิญพระเวสสันดรและพระนางมัทรีกลับ เมื่อกษัตริย์หกพระองค์ทรงพบกัน ก็ทรงวิสัยญญ ต่อฝนโบกพพรชดก จึงทรงฟื้นขึ้น *กัณฑ์นครกัณฑ์* กษัตริย์ทั้งหกพระองค์เสด็จกลับพระนคร พระเวสสันดรได้ครองราชย์ดังเดิม บ้านเมืองสมบูรณพูนสุข

มหาชาติคำหลวงแสดงถึงความเลื่อมใสในพุทธศาสนา และความเชื่อในบุญกุศลที่เกิดจากฟังเทศน์เรื่องมหาชาติของคนไทยสืบต่อมาจากสุโขทัย นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง การโปรดเกล้าให้ประมุขนักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งมหาชาติคำหลวงก็เทียบได้พญาลิไททรงพระราชนิพนธ์ไตรภูมิพระร่วง^๑

^๑ นราธิปพงศ์ประพันธ์, พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น, *วิทยาวรรณกรรม*, หน้า ๑๑๓-๑๒๐.



ภาพที่ ๓.๓๐ ลิลิตพระลอ

ผู้แต่งและสมัยที่แต่ง เพื่อพิจารณาจากรายบทร้อง ซึ่งกล่าวสดุดีพระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาที่ทรงมีชัยแก่ชาวลานนาที่ว่า "ฝ่ายข้างยวนแพ้วฝ่าย ฝ่ายข้างลาวประลัย ฝ่ายข้างไทยชัยยศคืบยังประเทศพิศาล" พอสันนิษฐานได้ว่าเวลาที่แต่งลิลิตพระลอ จะต้องอยู่ภายหลังการชนะศึกเชียงใหม่ครั้งใดครั้งหนึ่ง อาจเป็นรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ.๒๐๑๗) หรือสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ.๒๒๐๕) เมื่อพิจารณาถึงลักษณะคำประพันธ์ ลิลิตพระลอแต่งด้วยลิลิต ซึ่งเป็นลักษณะคำประพันธ์ที่นิยมใช้ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น เช่น ลิลิตโองการแข่งน้ำ ลิลิตยวนพ่าย ส่วนในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมักแต่งโคลงฉันทเป็นส่วนมาก เช่น โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช สมุทรโฆษคำฉันท์ และอนิรุทธ์คำฉันท์ที่ลิลิตพระลอยังใช้ภาษาเก่ากว่าภาษาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เช่น คำ "ซินแล" และคำ "แวน" ซึ่งเป็นคำที่มีใช้ในมหาชาติคำหลวงสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ นอกจากนี้หนังสือจินตมาณี ของพระโหราธิบดี สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้ยกโคลงในลิลิตพระลอเป็นตัวอย่างโคลงสี่สุภาพที่ว่า

เสียงภาเสียงเล่าอ้าง	อันใด พี่เอย
เสียงย่อมยอยศไคร	ทั่วหล้า
สองชื่อพี่หลับไหล	ลิมตื่น ภาพี่
สองพี่คิดเองอ้า	อย่าได้ถามเฝือ

จากเหตุผลดังกล่าวพอสรุปได้ว่า ลิลิตพระลอ จะต้องแต่งก่อนสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพิจารณาโคลงบอกผู้แต่ง สองบทท้ายเรื่องที่ขึ้นต้นว่า "จบเสร็จมหาราชเจ้า นิพนธ์" และ "จบเสร็จเยาวราชบรรจง" ทรงสันนิษฐานว่า ลิลิตพระลออาจแต่งถวายพระเจ้าแผ่นดิน ในขณะที่ผู้แต่งยังเป็นพระมหาอุปราช ต่อมาพระมหาอุปราชพระองค์นั้นได้รับรัชทายาทเป็นพระเจ้าแผ่นดินในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น อาจเป็นสมเด็จพระบรมราชาธิปดีที่ ๓ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ หรือ สมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูรก็ได้ ส่วนเหตุผลที่ว่า ลิลิตพระลอแต่งในสมัยพระนารายณ์มหาราช เนื่องจากสันนิษฐานคำ "มหาราชเจ้านิพนธ์" และ "สมเด็จพระเยาวเจ้าบรรจง" ในโคลงสองบทดังกล่าวว่า หมายถึงสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงพระ

ราชนิพนธ์ และเจ้าฟ้าอภัยทศพระราชอนุชาทรงเขียน ทำนองแต่ง เป็นคำประพันธ์ประเภทลิลิตสุภาพ ประกอบด้วยร้อยสุภาพและโคลงสุภาพเป็นส่วนใหญ่ บางโคลงมีลักษณะคล้ายโคลงตันและโคลงโบราณ และร้อยบางบทเป็นร้อยโบราณและร้อยตัน ส่วนความมุ่งหมาย แต่งถวายพระเจ้าแผ่นดิน เพื่อให้เป็นที่สำราญหูหทัย

เรื่องย่อ มีเนื้อความว่า เมืองสรวงและเมืองสรองเป็นศัตรูกัน พระลोकษัตริย์เมืองสรวงทรงพระสิริโฉมยิ่งนัก จนเป็นที่ต้องพระทัยพระเพื่อนพระแพงราชาธิราชของท้าวพิชัยพิชฌุกรกษัตริย์แห่งเมืองสรอง นางรินนางโรยพระพี่เลี้ยงได้ขอให้ปู่เจ้าสมิงพรายช่วยทำเสน่ห์ให้พระลอคเสด็จมาเมืองสรวง เมื่อพระลอคต้องเสน่ห์ได้ตรัสลาพระนางบุญเหลือพระราชมารดา และนางลักษณวดีเมียเสด็จไปเมืองสรองพร้อมกับนายแก้วนายขวัญพระพี่เลี้ยง พระลอคทรงเสียน้ำที่แม่น้ำกาหลง ถึงแม้จะปรากฏรางรายก็ทรงผืนพระทัยเสด็จต่อไป ไก่ผีของปู่เจ้าสมิงพรายล่อพระลอกับนายขวัญและนายแก้วไปจนถึงสวนหลวง นางรินนางโรยออกอุบายลอบนำพระลอกับนายแก้วและนายขวัญไปไว้ในตำหนักของพระเพื่อนพระแพง ท้าวพิชัยพิชฌุกรทรงทราบเรื่องก็ทรงพระเมตตาரசั่งจะจัดการอภิเษกพระลอกับพระเพื่อนและพระแพงให้ แต่พระเจ้าย่าเลี้ยงของพระเพื่อนพระแพงยังทรงพยาบาทพระลอค อังรับสั่งท้าวพิชัยพิชฌุกรตรัสสั่งให้ทหารไปรุมจับพระลอค พระเพื่อนพระอพงและพระพี่เลี้ยงทั้งสี่ช่วยกันต่อสู้จนสิ้นชีวิตทั้งหมดท้าวพิชัยพิชฌุกรทรงพระพิโรธพระเจ้าย่าและทหาร รับสั่งให้ประหารชีวิตทุกคน พระนางบุญเหลือทรงส่งทูตมาร่วมงานพระศพกษัตริย์สาม ในที่สุดเมืองสรวงและเมืองสรองกลับเป็นไมตรีต่อกัน

คติธรรมที่ปรากฏในลิลิตพระลอค ได้แก่

- ๑) พระลอคตรัสต่อพระนางบุญเหลือตอนที่เสด็จออกจากเมือง
 ไตใดในโลกล้วน อนิจจัง
 คงแต่บาปบุญยัง เทียงแท้
 คือเงาติดตัวตรึง ตรึงแน่น อยู่นา
 ตามแต่บุญบาปแล้ว ก่อเกื้อรักษา

๒) นายแก้วนายขวัญกราบทูลเตือนพระสติแก่พระลอคตอนเสด็จมาถึงชนบททอดพระเนตรเห็นภูมิประเทศอันทุรกันดาร

พระเอยอาบน้ำชุ่ม	เอาเย็น
ปลารผอกหมกเหม็นยาม	ยากเคี้ยว
รุกรูยราคจำเป็น	ปางเมื่อ แคลนา
อดอยู่เยี่ยวตัวเดียว	อยู่ได้ฉันใด
ยามไร้เต็ดดอกหญ้า	แซมผม พระเอย
หอมบ่หอมทัดดม	ตั้งบ้า
สุกรมลำดวนชม	เซยกลิ้น พระเอย
หอมกลืนเรียมไอ้อ้า	กลืนแก้วติดใจ

๓) นายแก้วนายขวัญนางรินนางโรยกล่าวเตือนสติต่อกัน เพื่ออดใจไม่แสดงความรักต่อกันในตำหนักของพระเพื่อนพระแพง เป็นการแสดงความเคารพและจงรักภักดีต่อเจ้านายและสถานที่

สำคัญในตำหนักพระเพื่อนพระแพง เป็นการแสดงความเคารพและจงรักภักดีต่อเจ้านายและสถานที่สำคัญ

เรานี้เราเฝ้าผู้	ภักดี
ผิตเท่าธุลีกล้ว	เกลียดใกล้
ผิตดกึ่งเกศี	แหงนว่า ตายนา
ดีกว่าเป็นคนให้	ท่านชี้หลังตน ^๑

สมัยอยุธยาตอนกลาง (พ.ศ. ๒๑๕๓ - ๒๒๓๑) มี ๒๐ เรื่อง ได้แก่ ๑) กภาพยมหาชาติ ๒) โคลงทศรถสอนพระราม ๓) โคลงราชสวัสดิ์ ๔) โคลงพาลีสอนน้อง ๕) สมุทรโฆษคำฉันท์ ๖) โคลงเบ็ดเตล็ด (สมเด็จพระนารายณ์มหาราช) ๗) เสือโคคำฉันท์ ๘) จินตามณี ๙) พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ ๑๐) อนิรุทธ์คำฉันท์ ๑๑) โคลงเบ็ดเตล็ด (ศรีปราชญ์) ๑๒) กภาพย์ท้อโคลง ๑๓) โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ๑๔) โคลงอักษรสามหมู่ ๑๕) โคลงนิราศนครสวรรค์ ๑๖) คำฉันท์คุณวิเศษสังเวทกล่อมช้าง ๑๗) นิราศสี่ดา ๑๘) โคลงกวีโบราณ ๑๙) โคลงทวาทศมาส ๒๐) นิราศหริภุญชัย



ภาพที่ ๓.๓๑ กภาพยมหาชาติ

กภาพยมหาชาติ เป็นวรรณคดีเก่าแก่เล่มหนึ่ง ที่แต่งขึ้นเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง และประวัติการแต่งก็ไม่ปรากฏแน่ชัด แต่ถือว่ามีคุณค่าทั้งทางวรรณคดีและทางพุทธศาสนา สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงสนนนิษฐานว่า กภาพยมหาชาติน่าจะแต่งขึ้นในสมัยพระเจ้าทรงธรรม เมื่อมีประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตร่วมกันแต่งขึ้น ในช่วง พ.ศ. ๒๑๔๕ - ๒๑๗๐ เนื้อหาของกภาพยมหาชาตินั้น เป็นการเล่าเรื่องมหาชาติ หรือเรื่องมหาเวสสันดรชาดกนั่นเอง เป็นการแต่งแบบที่เรียกว่า ยกคาถา กล่าวคือ ยกคาถาภาษาบาลีขึ้นมาประโยคหนึ่ง แล้วแต่งภาษาไทยเล่าสลับไปเป็นช่วงๆ จนจบ โดยใช้คำประพันธ์ที่เรียกว่าร้อยโบราณ หรือที่เรียกกันในสมัยนั้นว่า ร่ายมหาชาติ

^๑ ศิริพร ณ ถลาง และปรียา หิรัญประดิษฐ์, “วรรณคดีไทย” เอกสารสอนชุดวิชาไทยคดีศึกษาหน่วยที่ ๘-๑๕, หน้า ๓๒๐-๓๒๔.

เนื่องจากเป็นร้อยกรองที่แต่งไว้สำหรับการเทศน์เรื่องมหาชาตินั้นเอง แต่ละกัณฑ์ (ในกาพย์มหาชาติ เรียกว่า บรรพ) มีความยาวไม่มาก จุดมุ่งหมายของกาพย์มหาชาติใช้เทศน์ให้อุบาสกอุบาสิกาฟัง^๑

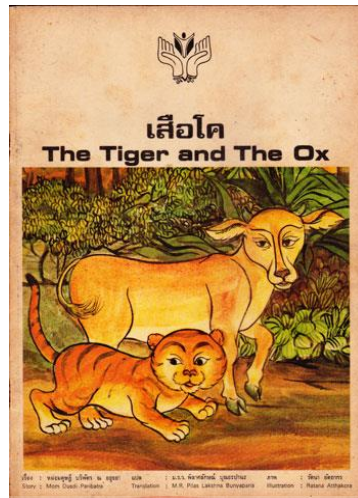


ภาพที่ ๓.๓๒ สมุทโฆษคำฉันท์

สมุทโฆษคำฉันท์ เป็นวรรณคดีที่ได้รับการยกย่องจาก วรรณคดีสโมสร ในสมัยรัชกาลที่ ๖ เป็นเรื่องที่แต่งดีเป็นเยี่ยมในกระบวนคำฉันท์ เป็นวรรณกรรมขนาดย่อม มีความยาว ของเนื้อเรื่อง ๒๑๒๘ บท (นับรวมแกลงท้ายเรื่อง ๒๑ บท) กับโคลงท้ายเรื่องอีก ๔ บท สมุทโฆษคำฉันท์นับเป็นหนึ่งในวรรณคดีไทย ที่มีประวัติอันยาวนาน สืบเนื่องมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา จวบจนถึงช่วงต้นแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีเนื้อหาแบบนิยายไทยทั่วไป ที่มีความรักและการพลัดพราก กวีได้สอดแทรกขนบการแต่งเรื่องไว้อย่างสมบูรณ์ ขณะเดียวกัน นักประวัติศาสตร์ยังใช้วรรณคดีเล่มนี้สำหรับการอ้างอิงหลักฐานทางประวัติศาสตร์ด้านขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมด้วย สมุทโฆษคำฉันท์มีผู้แต่งสามท่าน ซึ่งแต่งในยุคสมัยต่างๆ กัน ดังนี้ พระมหाराชครู แต่งขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แห่งกรุงศรีอยุธยา แต่แต่งตั้งปี พ.ศ. ใดไม่ปรากฏ คาดว่าน่าจะอยู่ในราว พ.ศ. ๒๒๐๐ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงพระราชนิพนธ์ด้วยพระองค์เอง ๒๐๕ บท แต่ไม่จบเรื่อง ก็สวรรคตเสียก่อน และสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ในสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทรงพระนิพนธ์ต่อจากนั้นจนจบเรื่อง นับได้ ๘๖๑ บท หลังจากที่ค้างอยู่นานถึง ๑๖๐ ปี (นับจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสด็จสวรรคต เมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๑) เนื้อเรื่องดัดแปลงมาจากสมุทโฆษชาดก ในปัญญาสชาดก กล่าวคือเป็นชาดกที่มีได้มีอยู่ในพระไตรปิฎก แต่เนื้อหาในเรื่องที่พระราชครูแต่งนั้น แตกต่างไปจากชาดกอยู่บ้าง ทว่าเมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงแต่ง พระองค์ได้ดำเนินตามปัญญาสชาดกจนจบเรื่อง^๒

^๑ สุจิตรา จงสถิตวัฒนา, *หวังสร้างศิลป์นฤมิตเพชรแพรว : การสืบทอดขนบกับการสร้างสรรค์วรรณศิลป์ในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่*, (กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๖.

^๒ นราธิปพงศ์ประพันธ์, *พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น, วิทยาวรรณกรรม*, หน้า ๑๐๘.



ภาพที่ ๓.๓๓ เสือโคคำฉันท

เสือโคคำฉันทเป็นวรรณคดีประเภทฉันทที่มีความยาวมาก เป็นเรื่องแรกของไทย โดยอาศัยเค้าโครงเรื่องจากปัญญาสชาดก แต่งโดยพระมหาราชครู เป็นฉันทเกือบทั้งหมด มีเฉพาะบทสุดท้าย ๒ บทที่แต่งเป็นโคลงสี่สุภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นสุภาษิตสอนใจ

สาระสำคัญ ได้แก่ เสือโคเป็นนิทานพื้นเมืองที่มีการเล่าต่อกันมาช้านาน อันเป็นเรื่องราวระหว่างลูกเสือกับลูกโค ซึ่งต่างมีมิตรไมตรีอันดีต่อกัน ภายหลังฤาษีเสกให้เป็นคนทั้งสองตัว เสือให้เป็นคนชื่อว่า พหลวิชัย อายุมากกว่ามีฐานะเป็นพี่ ส่วนโคให้เป็นคนมีชื่อว่า คาวี มีอายุน้อยกว่ามีฐานะเป็นน้อง จากนั้นลูกเสือกับลูกโคเดินออกมาจากป่า พระฤาษีเห็นเข้าจึงเกิดความสงสารจึงได้ชุบเลี้ยงไว้ วันหนึ่งพระฤาษีถามลูกสัตว์ทั้งสองได้ความว่า วันหนึ่งแม่เสือออกไปล่าเหยื่อ ลูกเสือถูกทิ้งไว้วันนานหิวนมมากลูกโคเห็นจึงเกิดความสงสาร ได้บอกให้แม่โคให้นมแก่ลูกเสือด้วย ลูกเสือได้กินนมแม่โคจึงเกิดความรักต่อลูกโคและแม่โค เมื่อแม่เสือกลับมา ลูกเสือได้ขอร้องให้แม่เสือเลิกทำร้ายแม่โคกับลูกโค แม่เสือรับคำแต่ทำไม่ได้ ภายหลังได้กินแม่โค ลูกเสือกับลูกโคไม่พอใจ จึงรวมกันทำร้ายแม่เสือจนตาย จากนั้นก็ชวนกันออกมาจากป่าเดินมาเรื่อยๆ จนพบฤาษี ได้รับการชุบเลี้ยงให้เป็นคน ต่อมาทั้งสองกราบลาพระฤาษีเพื่อไปยังเมืองจันทบูรนคร คาวีได้เจอกับยักษ์ทำการต่อสู้กัน คาวีฆ่ายักษ์ได้ พระเจ้ามครผู้ครองเมืองนั้นจึงยกพระธิดาพระนามว่า สุรสุดาเป็นพระชายา แต่คาวีมีความกตัญญูต่อพี่พหลวิชัย จึงกราบทูลให้พระราชทานให้กับพหลวิชัย คาวีจากพหลวิชัยเพื่อเดินทางต่อไปจนถึงเมืองร้างเมืองหนึ่ง มีนามว่า รมยนคร ที่เมืองนี้มีความอดอยากถึงขนาดนกอินทรีต้องจับผู้คนกินเป็นอาหาร คาวีพบกล่องใบใหญ่ใบหนึ่ง เมื่อลองแกะดูก็พบพระธิดาจันทร์หอมผู้เป็นพระธิดาของท้าวมหัทธราชอยู่ในนั้น คาวีทำการปราบนกอินทรีใหญ่ตายแล้ว ก็ได้พระธิดาจันทร์เป็นชายาและได้ครองเมืองรมยนคร ต่อมา พระนางจันทร์สุดา สรงน้ำแล้วก็นำเส้นผมใส่ผอบปล่อยให้ลอยน้ำไป กษัตริย์เมืองพัทพิสัยนามว่า ท้าวยศภูมิ เก็บผอบได้แล้วทรงเปิดผอบออกมา ก็ปรากฏมีเส้นผมอยู่ในนั้น เส้นผมนี้เป็นเส้นผมที่หอมมากมีกลิ่นหอมอบอวลพาให้หลงไหล กษัตริย์เมืองพัทพิสัยทรงใช้ให้นางทาสีไปทูลอวยบอกถามความลับเกี่ยวกับพระขรรค์จากพระนางจันทร์สุดา ทราบว่าชีวิตของพระคาวีอยู่ในพระขรรค์จึงเอาไปเผาเสีย ทำให้คาวีสิ้นพระชนม์ แล้วนางทาสีก็พานางจันทร์สุดาไปถวายท้าวยศภูมิ แต่ด้วยอำนาจของ

ความซื่อสัตย์ ความจงรักภักดีของนางจันทรสุนดาที่มีต่อคาวี จึงทำให้พระวรกายของพระนางจันทรสุนดา มีความร้อนดั่งไฟ ท้าวยศภูมิไม่อาจเข้าใกล้ได้เลยทำให้รอดพ้นจากการล่วงเกินใด ๆ ฝ่ายพหลวิชัยได้ตามหาคาวีจนช่วยแก้ไขพื้นคืนชีพได้ แล้วพาเข้าเมืองพันธพิสัยเพื่อตามหานางจันทรสุนดา พหลวิชัยปลอมตัวเป็นฤาษี รับอาสาชุบตัวท้าวยศภูมิให้เป็นคนหนุ่มหล่อ ระหว่างทำพิธีอยู่ เมื่อท้าวยศภูมิเผลอ ก็ลักท้าวยศภูมิเข้าไปในกองไฟ เมื่อฆ่าท้าวยศภูมิสำเร็จแล้ว ก็ให้คาวีแต่งตัวเป็นกษัตริย์ครองราชย์สมบัติอยู่เมืองพันธพิสัยร่วมกับพระนางจันทรสุนดา

คุณค่าของเสื่อโคคำฉันท ประกอบด้วย ๑) ในด้านอักษรศาสตร์ มีเนื้อหาสนุกสนานน่าติดตาม ถ้อยคำสำนวนไพเราะ ใช้ถ้อยคำได้เหมาะสมกับฉันทชนิดต่างๆ ๒) ในด้านพระพุทธศาสนา ให้คติธรรมเกี่ยวกับการรักษาความสัตย์ เกิดเป็นคนควรรักษาความสัตย์ไว้กับตัว มีพุทธภาษิตกล่าวไว้ว่า จะมีชื่อเสียงเพราะความสัตย์^๑

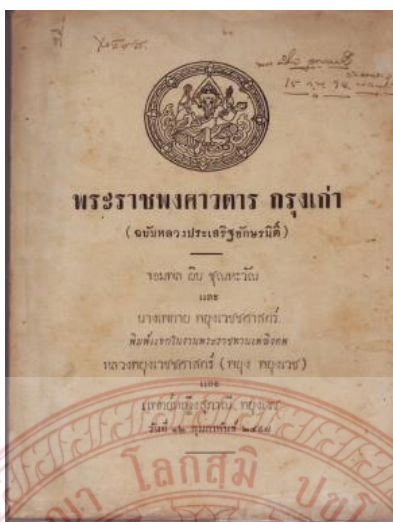


ภาพที่ ๓.๓๔ จินตามณี

ผู้แต่ง พระโหราธิบดี รัชการในหน้าที่โหรหลวงอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา ตำนานศรีปราชญ์ที่พระนาปรียัติธรรมธาดา แต่งกล่าวพระโหราธิบดีเป็นบิดาของศรีปราชญ์ สันนิษฐานว่าอาจถึงกรรมก่อน พ.ศ.๒๒๒๓ ซึ่งเป็นปีที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชรับสั่งให้รวบรวมชำระกฎหมายเหตุ ซึ่งท่านแต่งไว้เข้ากับฉบับอื่น ๆ เรียกชื่อต่อมาว่า "พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ" มีประวัติความเป็นมาว่าในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชพวกมิชชันนารีฝรั่งกำลังเข้าเผยแพร่ศาสนาคริสต์และวิชาการอย่างฝังจนถึงการตั้งโรงเรียนสอนเด็กไทย สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเกรงว่าคนไทยจะหันไปนิยมอย่างฝรั่ง จึงรับสั่งให้พระโหราธิบดีแต่งจินตามณีขึ้นเพื่อจะสอนคนไทยมีแบบเรียนเป็นของตนเอง และรู้วิชาอย่างไทย ๆ ไม่หันเหไปฝึกใฝ่ข้างฝรั่ง แต่งเป็นร้อยแก้ว บางตอนเป็นคำประพันธ์ประเภทต่าง ๆ โดยมีความมุ่งหมายเพื่อใช้เป็นแบบเรียนอ่านให้มีความรู้ทางหลักภาษา

^๑ กุหลาบ มัลลิกะมาส, *วรรณคดีวิจารณ์*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓-๑๖.

แลการแต่งคำประพันธ์ เรื่องย่อตอนต้นกล่าวถึงคำและข้อความสำหรับอ่าน เป็นความรู้ทางหลักภาษา ตอนท้ายเป็นกฎเกณฑ์การแต่งคำประพันธ์ และตัวอย่างคำประพันธ์ชนิดต่าง ๆ^๑



ภาพที่ ๓.๓๕ พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงพระประสงค์ให้รวบรวมจดหมายเหตุและเหตุการณ์ต่างๆ รวบรวมไว้ด้วยกัน ในช่วง พ.ศ. ๒๒๒๓ หลวงประเสริฐอักษรนิติเป็นผู้ได้มาจากชาวบ้านแล้วนำมาถวายสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพจึงประทานชื่อให้เป็นเกียรติ คำประพันธ์เป็นร้อยแก้ว เป็นการบันทึกเหตุการณ์สำคัญ หรือเหตุการณ์แปลก ๆ ไว้ เพื่อบันทึกเหตุการณ์บ้านเมืองไว้เป็นหลักฐาน โดยมีสาระสำคัญเริ่มตั้งแต่เริ่มสร้างพระพุทธรูปวัดพนัญเชิง พ.ศ. ๑๘๖๗ จุลศักราช ๖๘๖ ไปจนถึง พ.ศ. ๒๑๔๗ สมเด็จพระนเรศวรเสด็จไปรบที่เมืองเชียงใหม่ ประชวรสวรรคตที่เมืองหางหลวง^๒

สมัยอยุธยาตอนปลาย (พ.ศ. ๒๒๗๕ - ๒๓๑๐) มี ๑๑ เรื่อง ได้แก่ ๑) โคลงชะลอพระพุทธรูปไสยาสน์ ๒) นันทโศภนทศสูตรคำหลวง ๓) พระมาลัยคำหลวง ๔) กาพย์เห่เรือ ๕) กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง ๖) กาพย์ห่อโคลงนิราศ (ธารโศก) ๗) เพลงยาวเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร ๘) บทละครเรื่องดาหลัง และอิเหนา ๙) โคลงนิราศพระบาท ๑๐) กลบทสิริวิบุลยคติ ๑๑) ปุณโณวาทคำฉันท์ นอกจากนี้ยังมีวรรณคดีที่ไม่ปรากฏนามผู้แต่งหรือสมัยที่แต่งอีกส่วนหนึ่ง เช่น คาวี ไชยเชษฐ มโนราห์ สุวรรณหงส์ สังข์ทอง สังข์ศิลป์ชัย เป็นต้น

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๒.

^๒ นราธิปพงศ์ประพันธ์, พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น, วิทยาวรรณกรรม, หน้า ๑๑๒.



ภาพที่ ๓.๓๖ พระมาลัยคำหลวง

พระมาลัยคำหลวง เป็นวรรณคดีพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา เชื่อกันว่าเป็นพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ลักษณะการแต่งใช้ร้อยสุภาพ บางตอนคล้ายกาพย์ยานี มีคาถาบาลีสั้น ๆ แทรกอยู่หน้าบท ตอนท้ายเป็นโคลงสี่สุภาพ แต่นักวรรณคดีบางท่าน เช่น ศักดิ์ศรี แย้มนัตดา เชื่อว่ามีไขผลงานของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร แต่เป็นผลงานที่แต่งในเวลาใกล้เคียงกับนั้น โทปนันทสูตรคำหลวงของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรเท่านั้น อีกทั้งวรรณคดีเรื่องนี้ยังไม่น่าจะนับเป็นคำหลวงดังที่เรียกกันด้วย คำเรื่องพระมาลัยน่าจะมาจากคัมภีร์มาเลยยเทวตเถรวัตถุของภิกษุชาวล้านนาในประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ถึง ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ และคัมภีร์มาเลยยเทวตเถรวัตถุที่ปณีฎีกา แต่งโดยพระพุทธรวิลาสในช่วงกลางหรือปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒

เรื่องย่อ กล่าวถึงพระมาลัยพระเถระอรหันต์องค์หนึ่งซึ่งรับถวายดอกบัวจากชายเข็ญใจแล้วนำไปบูชาพระจุฬามณี ณ ดาวดึงส์ พระมาลัยได้มีปฐมาถามข้อสงสัยแก่พระอินทร์ถึงเรื่องการทำเพ็ญกุศล ต่อมาพระศรีอารยเมตไตรยได้มาตรัสสนทนาด้วย ว่าพระองค์จะเสด็จลงมาประกาศศาสนาเมื่อศาสนาของพระสมณโคดมสิ้นสุด ๕๐๐๐ ปีแล้ว เมื่อสิ้นศาสนาของพระสมณโคดมแล้วจะเกิดกัลป์ยุคอายุคนจะสั้นแค่ ๕-๑๐ ปี เมื่อสิ้นยุคเข็ญจะเกิดความอุดมสมบูรณ์ ระยะเวลาพระองค์จะลงมาตรัสสอนคนให้ตั้งมั่นอยู่ในความดี

คุณค่า ได้แก่ ๑) แสดงความศรัทธาในพระพุทธเจ้าที่แน่นแฟ้น ๒) ความเชื่อในบาป บุญ คุณโทษ ๓) พรรณนาไวยาหารเกี่ยวกับนรก-สวรรค์ได้งดงาม^๑

^๑ อนุমানราชธน, พระยา, การศึกษาวรรณคดีแห่งวรรณศิลป์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: ศยาม, ๒๕๔๖), หน้า ๖๓.



ภาพที่ ๓.๓๗ บทละครเรื่องอิเหนา

อิเหนาเป็น วรรณคดีเก่าแก่เรื่องหนึ่งของไทย เป็นที่รู้จักกันมานาน เข้าใจว่าน่าจะเป็นช่วงปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยได้ผ่านมาจากหญิงเชลยปัตตานี ที่เป็นข้าหลวงรับใช้พระราชธิดาของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๒๗๕ – ๒๓๐๑) โดยเล่าถวายเจ้าฟ้าคุณทูลและเจ้าฟ้ามงกุฎ พระราชธิดา จากนั้นพระราชธิดาทั้งสองได้ทรงแต่งเรื่องขึ้นมาองค์ละเรื่อง เรียกว่าอิเหนาเล็ก (อิเหนา) และอิเหนาใหญ่ (ดาหลัง) ประวัติดังกล่าวมีบันทึกไว้ในพระราชนิพนธ์อิเหนา ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เรื่องอิเหนา หรือที่เรียกกันว่านิทานปันหยีนนั้น เป็นนิทานที่เล่าแพร่หลายกันมากในชวา เชื่อกันว่าเป็นนิยายอิงประวัติศาสตร์ของชวา ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ปรุงแต่งมาจากพงศาวดารชวา และมีด้วยกันหลายสำนวน พงศาวดารเรียกอิเหนาว่า “ ปันจี อินู กรัตปาตี ” (Panji Inu Kartapati) แต่ในหมู่ชาวจาวามักเรียกกันสั้นๆ ว่า “ ปันหยี ” (Panji) ส่วนเรื่องอิเหนาที่เป็นนิทานนั้น น่าจะแต่งขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑ หรือในยุคเสื่อมของราชวงศ์อิเหนาแห่งอาณาจักรมัชปาหิต และอิสลามเริ่มเข้ามาครอบครอง นิทานปันหยีของชวานั้น มีด้วยกันหลายฉบับ แต่ฉบับที่ตรงกับอิเหนาของเรานั้น คือ ฉบับมาลัต ใช้ภาษากรวิของชวาโบราณ มาจากเกาะบาหลี

ข้อคิดที่ปรากฏในอิเหนา ได้แก่

๑) การเอาแต่ใจตนเอง อยากได้อะไรเป็นต้องได้ จากในวรรณคดีเรื่องอิเหนานั้น เราได้ข้อคิดเกี่ยวกับการเอาแต่ใจตนเอง อยากได้อะไรเป็นต้องได้ ไม่รู้จักระงับความอยากของตน หรือพอใจในสิ่งที่ตนมีแล้ว ซึ่งการกระทำเช่นนี้ทำให้เกิดปัญหามากมายตามมา และคนอื่นๆ ก็พลอยเดือดร้อนไปด้วย ดังเช่นในตอนที่อิเหนาได้เห็นนางบุษบาแล้วเกิดหลงรัก อยากได้มาเป็นมเหสีของตน กระนั้นแล้วอิเหนาจึงหาอุบายแย่งชิงนางบุษบา แม้วานางจะถูกยกให้จระก้าแล้วก็ตาม โดยที่อิเหนาได้ปลอมเป็นจระก้าไปลักพาตัวบุษบา แล้วพาไปยังถ้ำทองที่ตนได้เตรียมไว้ ซึ่งการกระทำของอิเหนานั้นเป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้อง ทำให้ผู้คนเดือดร้อนไปทั่ว พิธีที่เตรียมไว้ก็ต้องล่มเพราะบุษบาหายไป อีกทั้งเมืองยังถูกเผาเกิดความเสียหายเพียงเพราะความเอาแต่ใจอยากได้บุษบาของอิเหนานั้นเอง

๒) การใช้อารมณ์ ในชีวิตของมนุษย์ทุกคนนั้น ย่อมต้องประสบพบกับเรื่องที่ทำให้เราโมโห หรือทำให้อารมณ์ไม่ดี ซึ่งเมื่อเป็นดังนั้น เราควรจะต้องรู้จักควบคุมตนเอง เพราะเมื่อเวลาเราโมโห เรา จะขาดสติยังคิด เราอาจทำอะไรตามใจตัวเองซึ่งอาจผิดพลาด และพลอยทำให้เกิดปัญหาตามมาอีก ฉะนั้นเราจึงต้องรู้จักควบคุมอารมณ์ตนเอง และเมื่อเรามีสติแล้วจึงจะมาคิดหาวิธีแก้ปัญหาต่อไป ซึ่ง ภายในเรื่องอิเหนาเราจะเห็นได้จากกรณีที่ท้าวดาหาได้ประกาศยกบุษบาให้ใครก็ตามที่มาสู้ขอ โดยจะ ยกให้ทันที เพราะว่าทรงกริ้วอิเหนาที่ไม่ยอมกลับมาแต่งงานกับบุษบาตามที่ได้หมั้นหมายกันไว้ การ กระทำของท้าวดาหานี้ได้ก่อให้เกิดปัญหาและความวุ่นวายหลายอย่างตามมา และท้าวดาหานั้นยัง กระทำเช่นนี้โดยมิได้สนใจว่าบุตรสาวของตนจะรู้สึกเช่นไร หรือจะได้รับความสุขหรือความทุกข์หรือไม่

๓) การใช้กำลังในการแก้ปัญหา โดยปกติแล้ว เวลาที่เรามีปัญหาเราควรจะใช้เหตุผลในการ แก้การปัญหานั้น ซึ่งถ้าเราใช้กำลังในการแก้ปัญหา นั้นเป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้อง ซึ่งอาจจะทำให้ เกิดผลเสียตามมา และอาจเป็นการทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนไปด้วย ตัวอย่างเช่น ท้าวกะหมิงกุงหนึ่งที่ได้ส่ง สารมาสู่ขอบุษบาให้กับวิหยาสะกำบุตรของตน เมื่อทราบเรื่องจากท้าวดาหาว่าได้ยกบุษบาให้กับจรรกา ไปแล้ว ก็ยกทัพจะมาตีเมืองดาหาเพื่อแย่งชิงบุษบา ซึ่งการกระทำที่ใช้กำลังเข้าแก้ปัญหานี้ก็ให้เกิดผล เสียหลายประการ ทั้งทหารที่ต้องมาต่อสู้แล้วพากันล้มตายเป็นจำนวนมาก สูญเสียบุตรชาย และใน ท้ายที่สุดตนก็มาเสียชีวิต เพียงเพราะต้องการบุษบามาให้บุตรของตน

๔) การไม่รู้จักประมาณตนเอง เราทุกคนเมื่อเกิดมาแล้ว ย่อมมีในสิ่งที่แตกต่างกัน เกิดมาใน ขสภาวะแวดล้อมที่ต่างต่างกัน เราก็ควรรู้จักประมาณตนเองบ้าง ใช้ชีวิตไปกับสิ่งที่คู่ควรกับตนเอง พอใจในสิ่งที่ตนมี เราควรเอาใจเขามาใส่ใจเรา คำนึงถึงความรู้สึกของคนอื่นด้วย ถ้าเรารู้จักประมาณ ตนเองก็จะทำให้เราสามารถใช้ชีวิตได้อย่างมีความสุข ซึ่งถ้าเราไม่รู้จักประมาณตนเอง ก็อาจทำให้เรา ไม่มีความสุข เพราะไม่เคยสมหวังในชีวิต เช่นกับ จรรกาที่เกิดมารูปชั่ว ตัวดำ อัปลักษณ์ หน้าตาน่าเกลียด จรรกาไม่รู้จักประมาณตนเอง ใฝ่สูง อยากรได้คู่ครองที่สวยงาม ซึ่งก็คือบุษบา เมื่อจรรกา มาขอบุษบา ก็ไม่ได้มีใครที่เห็นดีด้วยเลย ในท้ายที่สุด จรรกาก็ต้องผิดหวัง เพราะอิเหนาเป็นบุคคลที่ เหมาะสมกับบุษบาไม่ใช่จรรกา

๕) การทำอะไรโดยไม่ยั้งคิด หรือคำนึงถึงผลที่จะตามมา การจะทำอะไรลงไป เราควรที่จะคิด ทบทวนหรือ ชั่งใจเสียก่อนว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้องหรือไม่ ทำแล้วเกิดผลอะไรบ้าง แล้วผลที่เกิดขึ้น นั้นก่อความเดือดร้อนให้ผู้อื่นหรือไม่ เกิดอย่างไรบ้าง เมื่อเรารู้จักคิดทบทวนก่อนจะกระทำอะไรนั้น จะทำให้เราสามารถลดการเกิดปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้น หรือสามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ทันท่วงที ถ้าเราทำอะไรโดยไม่ยั้งคิด ก็มีแต่จะเกิดปัญหาตามมามากมาย เราจะเห็นตัวอย่างได้จากเรื่องอิเหนาใน ตอนที่อิเหนาได้ไปร่วมพิธีศพของพระอัยกีแทนพระมารดาที่เมืองหมันหย่า หลังจากที่อิเหนาได้พบกับ จินตะหราวาตี ก็หลงรักมากจนเป็นทุกข์ ไม่ยอมกลับบ้านเมืองของตน ไม่สนใจพระบิดาและพระ มารดา ไม่สนใจว่าตนนั้นมีคู่หมั้นอยู่แล้ว ซึ่งมีได้คำนึงถึงผลที่จะตามมาจากปัญหาที่ตนได้ก่อขึ้น จาก การกระทำของอิเหนาในครั้งนี้ก็ได้ทำให้เกิดปัญหาหลายอย่างตามมา^๑

^๑ ศิริพร ณ ถลาง และปริยา หิรัญประดิษฐ์, “วรรณคดีไทย” เอกสารสอนชุดวิชาไทยคดีศึกษาหน่วยที่ ๘-๑๕, หน้า ๒๑๑-๒๑๓.

๓.๓.๓ เส้นทางเผยแผ่พระพุทธศาสนา ระหว่างสยามประเทศกับศรีลังกา

ในสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ (พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ) ในปี พ.ศ.๒๒๕๖ ได้ส่งราชทูตมาขอพระมหาเถระ และคณะสงฆ์ไปช่วยฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลังกา ซึ่งการครั้งนี้มีสาเหตุสืบเนื่องมาจากพระเจ้ากิตติราชาสิงหะ กษัตริย์ลังกาในขณะนั้น ให้ส่งทูตมาขอนิมนต์พระสงฆ์จากเมืองไทย (กรุงศรีอยุธยา) ไปฟื้นฟูพระพุทธศาสนา ณ ลังกาทวีป สมัยนั้นตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ แห่งกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าบรมโกศจึงได้ส่งพระสมณทูตไทยจำนวน ๑๐ รูป มีพระอุบาลีเป็นหัวหน้า เดินทางมาประเทศลังกา มาทำการบรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรชาวลังกาถึงสามพันคน ณ เมืองแคนดี้ สามแณรธรรมังกรซึ่งได้รับการอุปสมบทในครั้งนี้ ได้รับการสถาปนาจากกษัตริย์ลังกาให้เป็นสมเด็จพระสังฆราช จึงได้เกิดคณะสงฆ์นิกายสยามวงศ์ หรือนิกายสยามวงศ์/อุบาลีวงศ์ขึ้นในลังกา ต่อมาพระอุบาลีเถระเกิดอาพาธและได้มรณภาพในลังกาในเวลาต่อมา ในสมัยเดียวกันนั้นได้มีสามแณรคณะหนึ่งเดินทางไปขอรับการอุปสมบทในประเทศพม่า แล้วกลับมาตั้งนิกาย “ อมรปุรนิกาย ” ขึ้น อีกคณะหนึ่งได้เดินทางไปขออุปสมบทจากคณะสงฆ์เมืองมอญ กลับมาตั้งนิกาย “ รามัญนิกาย ” ขึ้น ในสมัยนี้ได้มีนิกายเกิดขึ้นในลังกา ๓ นิกาย คือ ๑) นิกายสยามวงศ์ หรืออุบาลีวงศ์ ๒) นิกายอมรปุรนิกาย ๓) นิกายรามัญ นิกายทั้ง ๓ นี้ ยังคงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน^๑



ภาพที่ ๓.๓๘ นิกายสยามวงศ์ในศรีลังกา^๒

หนังสือ “พุทธศาสน์สยามวงศ์ โด่คลื่นไปม่นคงที่ศรีลังกา” ได้กล่าวถึงการเดินทางของคณะสงฆ์สยามเพื่อไปปฏิบัติภารกิจฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในศรีลังกาไว้ พอสรุปความได้ว่า ครั้นพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ แห่งกรุงศรีอยุธยา ประเทศสยาม ได้ต้อนรับคณะทูตของพระเจ้ากิตติราชาสิงหะ ที่เดินทางจากเมืองแคนดี้ ศรีลังกา และทราบถึงความประสงค์ของพระเจ้ากิตติราชาสิงหะ ที่ต้องการได้คณะสงฆ์จากประเทศสยามไปฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในศรีลังกาแล้ว พระเจ้าอยู่หัว บรมโกศได้ทรงเลือกพระอุบาลีเป็นหัวหน้าคณะสงฆ์เดินทางไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในศรีลังกา หลังจากนั้นยังได้

^๑ <https://th.wikipedia.org/wiki/ศาสนาพุทธในประเทศศรีลังกา>, สืบค้นเมื่อ ๘ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^๒ <https://www.google.co.th/search?q=ภาพนิกายสยามวงศ์,+ศรีลังกา>, สืบค้นเมื่อ ๘ ธันวาคม ๒๕๖๐.

โปรดเกล้าฯ ให้พระอุบาลีเถระเป็นผู้คัดเลือกพระภิกษุร่วมคณะไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ศรีลังกา ด้วยตนเอง พระอุบาลีเถระได้เลือกพระอริยมุนี ผู้แตกฉานเรื่องพระไตรปิฎก และ พระมหานามะ ผู้รอบรอบรู้ในพระธรรมวินัยร่วมเดินทางไปในครั้งนี้^๑ พระภิกษุสยามที่ร่วมในคณะเดินทางไปประเทศศรีลังกาในครั้งนั้นว่า คณะพระภิกษุสยาม ประกอบด้วย ๑) พระอุบาลี ๒) พระอริยมุนี ๓) พระมหานามะ ๔) พระมหาบุญ ๕) พระมหาสุวรรณ ๖) พระมหานิษฐ์ ๗) พระมหามณี ๘) พระพรหมโชติ ๙) พระมณีโชติ ๑๐) พระจันทโรโชติ ๑๑) พระธรรมโชติ ๑๒) พระบุญโชติ ๑๓) พระอินทรโชติ ๑๔) พระจันทสวาระ ๑๕) พระสิริจันทะ ๑๖) พระอินทสุวรรณ ๑๗) พระพรหมสร ๑๘) พระยศทิน มีสามเณรร่วมเดินทางอีก ๗ รูป และข้าราชการผู้ใหญ่อีก ๕ ท่าน คือ หลวงวิสุทโธมตรี, หมื่นพิพิธเสนหา, ขุนวาจาภิรมย์, ขุนมหาพร และขุนพาทีวิจิตร ก่อนออกเดินทาง คณะทูตจากศรีลังกาได้เข้าพบคณะสงฆ์สยามที่วัดธรรมาราม เมื่อราชทูต เข้าเฝ้าฯ กราบถวายบังคมทูลลาพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ทรงพระราชทานพระพุทธรูปทองคำและ เครื่องราชบรรณาการอีกจำนวนมาก เพื่อเป็นราชไมตรีระหว่างกัน ครั้นถึงเวลาเดินทาง คือวันพฤหัสบดี เดือนยี่ ขึ้น ๑ ค่ำ พ.ศ. ๒๒๙๔ คณะพระอุบาลีเถระและ คณะสงฆ์ขึ้นเรือ ประชาชนที่มาเฝ้ารอส่งเสด็จร้องแซ่ “ทั้งยังปิ่นแลประโคมดนตรีรื่นริงทั่วไปใน ท้องน้ำ” เมื่อพระสงฆ์สามเณรขึ้นเรือแล้ว ทูตานุทูตจึงขึ้นเรือตาม เรือคณะทูตศรีลังกาแล่นนำหน้าไปก่อน เรือคณะสงฆ์สยามตามหลังไป ครั้นถึงเขตนครศรีธรรมราช เรือของสมณทูตสยามประสบอุบัติเหตุเข้าเกยชายหาด ฝ่ายเรือชาวศรีลังกาเดินทางไปถึงอินโดนีเซียอย่างปลอดภัย เมื่อรออยู่หลายวันไม่เห็นเรือของสยามแล่นตามไป จึงเดินทางกลับไปศรีลังกาก่อน ฝ่ายสมณทูตสยามเมื่อเห็นว่าไม่สามารถเดินทางต่อไปได้จึงกลับกรุงศรีอยุธยา จนกระทั่งเรือสินค้าชาวฮอลันดาคำหนึ่งเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาและ เข้าเฝ้าฯ พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เจ้าของเรือทราบความเป็นไปจึงอาสาพาคณะสมณทูตสยามไปยังศรีลังกา เรือลำนี้มีชื่อว่า เซซิลีย ได้พาคณะสมณทูตสยามไปยังศรีลังกา โดยออกเดินทางวันศุกร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๑๐ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๑๔ (พ.ศ. ๒๒๙๕) ครั้นถึงอินโดนีเซีย ได้เปลี่ยนเรือใหม่ชื่อว่า ออสกาเบ็น ใช้เวลาเดินทางต่อไปอีก ๑ เดือน ๒๓ วัน ก็เข้าเทียบท่าเกาะศรีลังกาที่ตรงโกมาลีในวันอังคาร เดือน ๖ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ประิกา เบญจศก จุลศักราช ๑๑๑๕ (พ.ศ. ๒๒๙๖) เมื่อพระเจ้ากิตติสิริราชสิงห์ ได้ทราบข่าวการมาถึงของคณะสมณทูต ทรงมีพระกระแสรับสั่งให้อำมาตย์ชั้นผู้ใหญ่ ๙ คน มีอัครมหาเสนาบดีเป็นหัวหน้านำของพระราชทานมาต้อนรับ ต่อจากนั้นก็มิชบวนแห่งของศรีลังกา นำสู่เมืองแคนดี้ ครั้นถึงเมืองแคนดี้ พระเจ้ากิตติสิริราชสิงห์ ทรงออกต้อนรับด้วยพระองค์เอง บริเวณใกล้แม่น้ำมหาเวลี จากนั้นได้แห่พระพุทธรูปและคณะเข้าไปยังเมืองหลวงอย่างเอิกเกริก และทรงจัดพระราชอุทยานให้เป็นที่พักของคณะสงฆ์ ต่อมาสร้างเป็นวัด เรียกว่า วัดบุปผาราม แต่ชาวศรีลังกาเรียกว่า วัดธรรมิกราช ตามคำเรียกขานพระนามพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศแห่งกรุงสยาม เมื่อถึงวันเสาร์ เดือน ๘ ขึ้น ๑๕ ค่ำ พระเจ้ากิตติสิริราชสิงห์ เสด็จมายังวัดบุปผารามพร้อมข้าราชการบริวารทรงอาราธนาคณะสงฆ์สยามมีพระอุบาลีเถระเป็นประธาน ให้อุปสมบทแก่สามเณรสิ่งหลซึ่งเป็นสังฆนายกจำนวน ๖ รูป ๑ ใน ๖ รูปนี้มีสามเณรสรณังกรรวมอยู่ด้วย การอุปสมบทในครั้งนี้นับเป็นการอุปสมบทครั้งแรกของสยามวงศ์ในศรีลังกา เอกสารฝ่ายศรีลังการะบุว่า มีพระอุบาลีเถระเป็นพระอุปัชฌาย์ พระพรหมโชติและพระมหาบุญเป็นพระคู่สวด ผู้เข้าอุปสมบทเป็นพระสยามวงศ์ รูปแรก คือ สามเณรโกบ

^๑ สัจจภูมิ ลอ, พุทธศาสน์สยามวงศ์ ได้คลีนไปมันคงที่ศรีลังกา, หน้า ๔๗-๔๘.

แบกัตตุเว เจ้าอาวาสวัดโพนมะลูวิหาร รูปที่สองคือ สามเณรนาวินเน เจ้าอาวาสวัดอัศศิริ ส่วนรูปที่สามคือ สามเณรสรณังกร พระรูปนี้ต่อมาเป็นพระสังฆราช และเป็นกำลังสำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสยามวงศ์ในศรีลังกา และอาจนับได้ว่าวันอุปสมบทครั้งแรกนี้ เป็นวันเริ่มต้นของพระพุทธศาสนาสยามวงศ์^๑ พระสงฆ์สยามในศรีลังกาได้ปฏิบัติสมณกิจอย่างเข้มแข็ง ได้วางรากฐานพระพุทธศาสนา สยามวงศ์ โดยเริ่มจากการท่องคำขานนาค การนุ่งห่ม จนถึงการใช้ทสวดมนต์ต่างๆ การแสดงพระธรรมเทศนา และยังสอนเรื่องวิปัสสนากัมมัฏฐานอีกด้วย ผลงานอันโดดเด่น นอกจากสอนเรื่องธรรมะแล้วยังริเริ่มให้เกิดประเพณีแห่พระธาตุเขี้ยวแก้วอีกด้วย ขบวนแห่พระธาตุเขี้ยวแก้วของศรีลังกา หรือ เปราเฮรา (Perahera) ยังกระทำอยู่ตราบนานทุกวันนี้ พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้เล่าถึงขบวนแห่พระธาตุเขี้ยวแก้วไว้ที่น่าสนใจในเวปไซด์ของวัดประยูรวงศาวาส ตอนหนึ่งว่า “งานเปราเฮรานี้ปีหนึ่งจะจัดใหญ่เพียงครั้งเดียวในช่วงเข้าพรรษาโดยจัดติดต่อกันเป็นเวลา ๑๐ วัน วันสุดท้าย คือ วันพระขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๙ ขบวนแห่เปราเฮราเริ่มเคลื่อนในเวลาตะวันลับฟ้าใช้เวลาประมาณ ๓ ชั่วโมง พวกเราได้เก้าอี้นั่งชมกันสบายขณะที่ประชาชนนอกรั้วฝั่งตรงข้ามยืนบ้างนั่งบ้าง หรือปีนต้นไม้บ้างรอชมเปราเฮราด้วยใจจดจ่อได้ทราบว่าพวกเขาสามารถกันตั้งแต่เช้า งานวัดศรีลังกาไม่มีมหรสพมอมเมาประชาชน รูปแบบความบันเทิงในวัดก็คือการแสดงแบบ เปราเฮรา คือขบวนแห่ที่มีดนตรีระโคม้นำหน้าตามด้วยการแสดงชุดต่างๆ สลับกับดนตรีและการแสดงนับไม่ถ้วน ผู้แสดงส่วนใหญ่เป็นผู้ชายมีทิวัยตั้งแต่เด็กจนแก่ พวกเขาจุดคบเพลิงกาบมะพร้าว สว่างไสวไปในขบวน มีช้างร่วมพิธีอัญเชิญพระธาตุคือนี้นมากถึง ๗๓ เชือกเท่ากับจำนวนคนในคณะของเราที่ไปจากเมืองไทยพอดี ช้างบางเชือกมีงายาวมากจนไขว้กัน ผู้แสดงทุกคนมีสีหน้าอึมเิบกิบาน เพราะพวกเขาทำถวายเป็นพุทธบูชาด้วยความศรัทธาในพระพุทธศาสนา แม้เวลาจะล่วงเลยไปมาก เด็กๆ ที่ร่วมแสดงในขบวนก็ไม่ได้แสดงอาการเบื่อหน่ายแต่อย่างใด ที่น่าแปลกก็คือฝูงคนที่รอชมอยู่นอกรั้วตรงข้ามกับเราไม่ยอมถอย บางกลุ่มนั่ง บางกลุ่มยืน บางคนปีนต้นไม้ ตลอดเวลา ๓ ชั่วโมง พวกเขาไม่เคยถอยเลยทั้งที่การแสดงบางชุดอาจจะซ้ำกัน พวกเขาชมด้วยความศรัทธาในพระธาตุเขี้ยวแก้ว ผู้แสดงและนักดนตรีนับพันชีวิตที่มาร่วมขบวนเปราเฮราครั้งนี้ล้วนผ่านการฝึกฝนทักษะมาอย่างดีฉะนั้นจะไม่สามารถเคลื่อนไหวหรือระโคมดนตรีได้พร้อมเพรียงกัน ความพร้อมเพรียงเป็นความงามที่ชวนติดตาม แม้แต่ช้างที่ร่วมขบวนก็ถูกประดับตกแต่งด้วยผ้าคลุมหลากสีมีไฟดวงเล็กกระพริบบนผ้าคลุม ช้างไม่ตื่นกลัวผู้คนจำนวนมากแต่อย่างใด ทั้งนี้เพราะทางวัดพระธาตุเขี้ยวแก้ว ตั้งกองทุนอุดหนุนให้ชาวบ้านเลี้ยงช้างและฝึกช้างเพื่อการนี้โดยเฉพาะและยังมีเงินสนับสนุนแต่ละหมู่บ้านที่เป็นสมาชิกให้ฝึกฝนการแสดงหรือเล่นดนตรีตามที่กำหนดว่าหมู่บ้านไหนต้องทำอะไร ชาวบ้านใช้เวลาว่างจากการทำนาหรืองานอาชีพมาฝึกแสดงให้พร้อมเพรียงกันตามที่ทางวัดต้องการ เมื่อถึงเวลาแสดงอย่างครั้งนี้ ทางวัดพระธาตุเขี้ยวแก้วก็จะระดมทุกหมู่บ้านที่เข้าร่วมโครงการมาเข้าขบวนแห่เปราเฮรา...”^๒ ความสัมพันธ์ของประวัติศาสตร์

^๑ พระศรีธวัชเมธี (ชนะ ธมฺมธโร), “อุบลีราชิกี สืบร่องรอยพระพุทธศาสนา ๒๕๐ ปี นิภายสยามวงศ์ในศรีลังกา” [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://rakpratad.com/index.php?lay=show&ac=aricle&ld=๙๙๐๖๕> (๑๗ มกราคม ๒๕๖๐).

^๒ พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), “เยือนสยามนิภายในศรีลังกา”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://watprayoon.rog/> (๑๗ มกราคม ๒๕๖๐).

พระพุทธศาสนา ในประเทศไทย (สยาม) และประเทศศรีลังกา มีลักษณะของความสัมพันธ์ในการสืบทอด พัฒนา และฟื้นฟูพระพุทธศาสนาทั้งสองประเทศ โดยต่างฝ่ายต่างมีบทบาททั้งการเป็นผู้สืบทอด และการเป็นผู้รับการสืบทอดต่างยุคต่างสมัยกัน อันมีผลทำให้พระพุทธศาสนาได้ตั้งมั่นและสถิตอย่างมั่นคงในทั้งสองประเทศจนถึงปัจจุบันโดยฝ่ายไทยหรือสยามได้รับเอาพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์มายึดถือปฏิบัติ ตั้งแต่ราวพุทธศักราช ๑๘๐๐ และเจริญรุ่งเรืองในสยามประเทศโดยเฉพาะในเมืองนครศรีธรรมราช ต่อมาได้เผยแผ่ไปสู่เมืองอื่น ๆ โดยในยุคสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชกษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัยได้อาราธนาพระสงฆ์และนักปราชญ์ราชบัณฑิตจากเมืองนครศรีธรรมราชไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ที่กรุงสุโขทัย จากกรุงสุโขทัยพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ได้เจริญรุ่งเรืองและเผยแผ่ไปยังเมืองอื่นๆ อีกหลายเมือง จนถึงยุคสมัยของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ แห่งกรุงศรีอยุธยา อันตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าศรีวิชัยราชสิงห์ แห่งศรีลังกาซึ่งพระพุทธศาสนาในประเทศศรีลังกา ในยุคของพระเจ้าศรีวิชัยราชสิงห์อยู่ในภาวะเสื่อมถอยถึงขั้นวิกฤต พระเจ้าศรีวิชัยราชสิงห์จึงโปรดให้ส่งทูตจากศรีลังกามาขิมนต์พระสงฆ์สยามไปฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในศรีลังกา ประเทศสยามจึงมีบทบาทในการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาสยามวงศ์ในศรีลังกาโดยมีพระอุปาลีเถระเป็นตัวแทน คณะสงฆ์สยามไปฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในศรีลังกาในรัชสมัยพระเจ้ากิตติสิริราชสิงห์ กษัตริย์องค์ต่อมาของศรีลังกา จนพระพุทธศาสนาในศรีลังกาได้ฟื้นตัวขึ้นและเจริญรุ่งเรืองภายใต้ศักราช ที่เรียกว่า พระพุทธศาสนาสยามวงศ์มาจนถึงปัจจุบัน^๑



แผนภาพที่ ๓.๔ แผนที่แสดงเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
ระหว่างสยามประเทศกับศรีลังกา

^๑ สมบูรณ์ บุญฤทธิ์, “ลังกาวงศ์ในสยามและสยามวงศ์ในศรีลังกา”, มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ (ธันวาคม ๒๕๕๗): หน้า ๓๕.

สรุปเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตั้งแต่เข้าสู่ประเทศไทยจนถึงสมัยอยุธยา ได้ดังนี้



แผนภาพที่ ๓.๕ สรุปเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตั้งแต่เข้าสู่ประเทศไทยจนถึงสมัยอยุธยา

จากแผนภาพที่ ๓.๕ พระพุทธศาสนาเข้าสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ เอเซียกลาง จีน อ้ายลาว อาณาจักรศรีวิชัยเข้าสู่นครศรีธรรมราช พม่าเข้าสู่ล้านนา ลพบุรี ทวารวดี ศรีลังกาเข้าสู่เมือง นครศรีธรรมราช การช่วยเหลือด้านพระพุทธศาสนาระหว่างอยุธยากับศรีลังกา และอาณาจักรโบราณ ที่มีอิทธิพลต่ออาณาจักรอยุธยา

บทที่ ๔

วิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยอยุธยา

นักโบราณคดีทำหน้าที่ศึกษาเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ได้แก่ คนในสมัยโบราณ สิ่งทีคนในสมัยโบราณสร้าง ซึ่งเรียกโดยรวมว่า “วัฒนธรรม” ที่ปรากฏเป็นรูปลักษณะ และวัฒนธรรมที่ไม่ปรากฏเป็นรูปลักษณะ ระบบสิ่งแวดล้อมสมัยโบราณ ทั้งที่เกิดตามธรรมชาติ ได้แก่ ป่าไม้ แม่น้ำ แร่ธาตุ ดิน และเกิดโดยคนสร้างขึ้น เช่น หมู่บ้าน ไร่ นา สวน คูเมือง คลอง ในการศึกษาและวิจัยทางโบราณคดีนั้น นักโบราณคดีมักพยายามหาความรู้ว่าในสมัยโบราณนั้นที่แหล่งโบราณคดีที่กำลังศึกษา เกิดเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ทั้งทางธรรมชาติ และทางวัฒนธรรมอะไรบ้าง เกิดขึ้นที่ใด เกิดขึ้นได้อย่างไร เกิดขึ้นในลักษณะอย่างไร เหตุใดจึงเกิดขึ้น มีเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ใดบ้างที่เกิดขึ้นตามมาหลังจากการเกิดเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์นั้น^๑

การศึกษาโบราณคดีเป็นการศึกษาเรื่องราวในอดีตของมนุษย์ โดยผ่านทางการศึกษาหลักฐานทางโบราณคดี ที่ได้มาจากการสำรวจโบราณวัตถุ โบราณสถาน และการศึกษาเอกสารทางประวัติศาสตร์ประเภทต่าง ๆ รวมถึงการศึกษาจากศิลาจารึก จดหมายเหตุ พงศาวดาร เป็นต้น โดยทั่วไปจะต้องใช้ศาสตร์ด้านอื่น ๆ ประกอบในการวิเคราะห์และตีความหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้จากกระบวนการข้างต้น เพื่อให้เรื่องราวในอดีตของมนุษย์มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น^๒ พระพุทธศาสนา หรือ ศาสนาพุทธ เป็นศาสนาที่มีพระพุทธเจ้าเป็นศาสดา มีพระธรรมที่พระองค์ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง และตรัสสอนไว้เป็นหลักคำสอนสำคัญ มีพระสงฆ์ (ภิกษุ ภิกษุณี) สาวกผู้ตัดสินใจออกบวชเพื่อศึกษาปฏิบัติตนตามคำสั่งสอน ธรรม-วินัย ของพระบรมศาสดา เพื่อบรรลุสู่จุดหมายคือพระนิพพาน และสร้างสังฆะ เป็นชุมชนเพื่อสืบทอดคำสอนของพระบรมศาสดา รวมเรียกว่า พระรัตนตรัย นอกจากนี้ในพระพุทธศาสนา ยังประกอบคำสอนสำหรับการดำรงชีวิตที่ดีงาม สำหรับผู้ที่ยังไม่ออกบวช (คฤหัสถ์ - อุบาสก และอุบาสิกา) ซึ่งหากรวมประเภทบุคคลที่นับถือและศึกษาปฏิบัติตนตามคำสั่งสอนของพระบรมศาสดา แล้วจะจำแนกได้เป็น ๔ ประเภท คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา หรือที่เรียกว่า พุทธบริษัท ๔^๓

ชาวพุทธในสมัยอยุธยายังคงนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ซึ่งยังคงรุ่งเรืองอยู่ พระมหากษัตริย์หลายพระองค์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มีการสถาปนาสร้างวัด ปฏิสังขรณ์วัด สร้างสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และงานวรรณกรรม เป็นจำนวนมาก เช่น สมเด็จพระนารายณ์ ได้เสด็จออกผนวชระหว่างครองราชย์ที่วัดจุฬามณี ลพบุรี ในสมัยอยุธยานี้มีการแต่งหนังสือ

^๑ กรมศิลปากร, สำนักโบราณคดี, โบราณคดีสำหรับเยาวชน, กรุงเทพฯ: สำนักโบราณคดี, ๒๕๕๗, หน้า ๓๐.

^๒ ปรีชา กาญจนาคม, โบราณคดีเบื้องต้น, (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๖), หน้า ๓๐.

^๓ คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๒๐.

เกี่ยวกับพระพุทธศาสนามากมาย เช่น มหาชาติคำหลวง กาพย์มหาชาติ นันทโศภนัทสูตร พระมาลัย คำหลวง ปุณโณวาทคำฉันท์ เป็นต้น^๑ ซึ่งสิ่งที่กล่าวมานี้ ได้สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของหลักพุทธธรรม ในพระพุทธศาสนาทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ดังนั้น ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยอยุธยา

- ๔.๑ วิเคราะห์หลักพุทธธรรมจากโบราณสถานที่เป็นวัดในสมัยอยุธยา
- ๔.๒ วิเคราะห์หลักพุทธธรรมจากสถาปัตยกรรมในสมัยอยุธยา
- ๔.๓ วิเคราะห์หลักพุทธธรรมจากประติมากรรมในสมัยอยุธยา
- ๔.๔ วิเคราะห์หลักพุทธธรรมจากจิตรกรรมในสมัยอยุธยา
- ๔.๕ วิเคราะห์หลักพุทธธรรมจากวรรณกรรมในสมัยอยุธยา

๔.๑ วิเคราะห์หลักพุทธธรรมจากโบราณสถานที่เป็นวัดในสมัยอยุธยา

โบราณสถาน เป็นอสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือ โบราณคดี รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดีแหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย โบราณสถานโดยทั่วไป หมายถึง อาคารหรือสิ่งก่อสร้างที่มนุษย์สร้างขึ้น มีความเก่าแก่ มีประวัติความเป็นมาที่เป็นประโยชน์ทางด้านศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือ โบราณคดี และยังรวมถึงสถานที่หรือเนินดินที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ หรือมีร่องรอย กิจกรรมของมนุษย์ปรากฏอยู่^๒

พระพุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนไทยในทุก ๆ ด้าน และพระพุทธศาสนาถือได้ว่าเป็นศาสนาประจำชาติ เพราะคนส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา และอยู่เคียงคู่กับชาติไทยมาโดยตลอด พระมหากษัตริย์ทุกยุคทุกสมัย ทรงทำหน้าที่ ๒ ประการ ซึ่งเป็นพระราชกรณียกิจหลักคือ ด้านหนึ่ง ทรงทำหน้าที่ปกครองประเทศโดยนำเอาหลักธรรมของพุทธศาสนาที่เอื้อต่อการปกครองเพื่อความสงบสุขของประชาชน อีกด้านหนึ่ง พระมหากษัตริย์ทรงทำหน้าที่อุปถัมภ์คุ้มครองพุทธศาสนา ทรงทำนุบำรุงองค์ประกอบสำคัญทั้ง ๔ ของพระพุทธศาสนาได้แก่ ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนวัตถุ และศาสนพิธี^๓ ความเป็นพุทธกษัตริย์ของพระเจ้าแผ่นดินอยุธยานั้นไม่ได้มีความหมายแต่เพียงการเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงนับถือพระพุทธศาสนาและประพฤติพระองค์ตามราชธรรมในพระพุทธศาสนา ยังคงให้การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาด้วยการทรงสถาปนาและสร้างวัดต่าง ๆ รวมถึงการทำหน้าที่ให้การอุปถัมภ์ศาสนบุคคล ศาสนวัตถุ และศาสนพิธีในสมัยอยุธยา อันเป็นการนำความเจริญเป็นปึกแผ่นมั่นคงให้แก่พระพุทธศาสนา ดังที่ผู้วิจัยได้วิเคราะห์หลักพุทธธรรมจากจากโบราณสถานที่เป็นวัดในสมัยอยุธยา ต่อไปนี้

พระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยาทรงทำหน้าที่อุปถัมภ์คุ้มครองพุทธศาสนาด้วยการทรงสถาปนาและสร้างวัดต่าง ๆ ในสมัยอยุธยา โดยมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันไปในแต่ละพระองค์ นำความเจริญ

^๑ <http://www.oknation.net/blog/preeeecha/๒๐๑๐/๐๒/๑๗/entry-๒> การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทย, สืบค้นเมื่อวันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๕๙.

^๒ พระครูจิตรธรรมธัช, พุทธศิลป์ไทย, (ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๕๗), หน้า ๑๒๔.

^๓ ดินาร์ บุญธรรม, พระมหากษัตริย์กับพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ: สายธุรกิจโรงพิมพ์ บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๕), หน้า ๑๑๐.

เป็นปีกแผ่นมั่นคงให้แก่พระพุทธศาสนา ดังแสดงในตารางแสดงวัตถุประสงค์ของพระมหากษัตริย์สมัยอยุธยาในการทรงสถาปนาและสร้างวัดวัด ต่อไปนี้

รัชกาล	พุทธศักราช	วัดที่ได้รับการทรงสร้างและสถาปนา	วัตถุประสงค์
สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง)	๑๘๙๖	สถาปนาวัดพุทธไสสวรรค	๑) เพื่อเป็นที่บำเพ็ญพระราชกุศล ๒) เพื่อเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ
	๑๙๐๖	สถาปนาวัดป่าแก้ว	๑) เพื่อเป็นอนุสรณ์สถานแต่เจ้าแก้วไทย ๒) เพื่ออุทิศส่วนกุศลแต่เจ้าแก้วไทย
สมเด็จพระรามาเมศวร	๑๙๑๗	สถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุ	เพื่อเป็นเครื่องบูชาพระบรมสารีริกธาตุ
	๑๙๒๗	สถาปนาวัดกุหาทอง	-
สมเด็จพระบรมราชาธิราช (ที่ ๒)	๑๙๖๑	สถาปนาวัดราชบูรณ	เพื่อเป็นอนุสรณ์สถานที่ถวายพระเพลิงพระศพเจ้าอ้ายพระยาและเจ้ายี่พระยา
	๑๙๖๗	สร้างวัดมเหยงค	-
สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ	๑๙๗๗	สถาปนาวัดพระศรีสรรเพชญ์	เพื่อเป็นอนุสรณ์สถานคู่กับการสร้างพระนครหลวง
	๑๙๗๗	สถาปนาวัดพระราม	เพื่อเป็นอนุสรณ์สถานสำหรับสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช	๒๐๘๖	สถาปนาวัดศพรสวรรค	เพื่อเป็นอนุสรณ์สถานที่ถวายพระเพลิงพระศพพระศรีสุริโยทัย
สมเด็จพระเอกาทศรถ	๒๑๓๖	สร้างวัดวรเชษฐาราม	-
สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๕ (พระเจ้าปราสาททอง)	๒๑๗๓	สถาปนาวัดไชยวัฒนาราม	เพื่อเป็นอนุสรณ์สถานถวายสมเด็จพระพันปีหลวง
	๒๑๗๔	สถาปนาวัดพระศรีสรรเพชญ์	เพื่อเป็นอนุสรณ์สถานการเสด็จครองราชย์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
	๒๑๗๕	สร้างวัดชุมพลนิกายาราม	เป็นที่บำเพ็ญพระราชกุศลส่วนพระองค์และเหล่าราชตระกูล
สมเด็จพระมหาบุรุษ (สมเด็จพระเพทราชา)	๒๒๓๒	สถาปนาวัดบรมพุทธาราม	เพื่ออุทิศแด่พระรัตนตรัย
	๒๒๓๗	สถาปนาวัดพระยาแมน	เพื่อถวายเป็นอาจารย์บูชา
สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๘ (พระเจ้าเสือ)	๒๒๕๐	สร้างวัดโพธิ์ทับช้าง	เพื่อเป็นอนุสรณ์สถานการประสูติของสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๘ (พระเจ้าเสือ)

ตาราง ๔.๑ แสดงวัตถุประสงค์ของพระมหากษัตริย์สมัยอยุธยาในการทรงสถาปนาและสร้างวัด^๑

^๑ พระครูศรีปัญญาวิกรม, ดร., สืบพระพุทธศาสนาจากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา. (นครปฐม: สาละพิมพ์การ, ๒๕๖๐), หน้า ๑๖๓-๑๖๖.

จากหลักฐานการสถาปนาและสร้างวัดโดยพระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยา ทำให้เห็นว่า การสถาปนาและการสร้างวัดที่มีวัตถุประสงค์หลากหลาย รวมถึงพระราชกิจอื่น ๆ สะท้อนถึงหลักธรรมที่ปรากฏในพระราชกิจของพระมหากษัตริย์ด้วยการทรงใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ หลักธรรมดังต่อไปนี้ **หลักธรรมบุคคลหาได้ยาก ๒** ประกอบด้วย ๑) บุพการี ผู้ทำอุปการะก่อน ผู้ทำความดีหรือทำประโยชน์ให้แต่ต้นโดยไม่ต้องคอยคิดถึงผลตอบแทน ๒) กตัญญูทเวที ผู้รู้อุปการะที่เข้าทำแล้วและตอบแทน ผู้รู้จักคุณค่าแห่งการกระทำของผู้อื่น และแสดงออกเพื่อบูชาความดีนั้น^๑ **หลักทศ ๖** ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ต่างปฏิบัติตอบแทนซึ่งกันและกัน ประกอบด้วย ๑) ปุริตถิมทศ ทิศเบื้องหน้า คือ ทิศตะวันออก ได้แก่ มาดาบิดา เพราะเป็นผู้มีอุปการะแก่เรามาก่อน ๒) ทักขิมทศ ทิศเบื้องขวา คือ ทิศใต้ ได้แก่ ครูอาจารย์ เพราะเป็นทักษิณยบุคคลควรการบูชา ๓) ปัจฉิมทศ ทิศเบื้องทิศเบื้องหลัง คือ ทิศตะวันตก ได้แก่ บุตรภรรยา เพราะติดตามเป็นกำลังสนับสนุนอยู่ข้างหลัง ๔) อุตตรทศ ทิศเบื้องซ้าย คือ ทิศเหนือ ได้แก่ มิตรสหาย เพราะเป็นผู้ช่วยให้ข้ามพ้นอุปสรรคภัยอันตราย และเป็นกำลังสนับสนุนให้บรรลุความสำเร็จ ๕) เหมฐิมทศ ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ คนรับใช้และคนงาน เพราะเป็นผู้ช่วยทำงานต่าง ๆ เป็นฐานกำลังให้ ๖) อูปริมทศ ทิศเบื้องบน ได้แก่ สมณพราหมณ์ คือ พระสงฆ์ เพราะเป็นผู้สูงด้วยคุณธรรม และเป็นผู้นำทางจิตใจ^๒ **หลักทศพิธราชธรรม** ซึ่งเป็นหลักธรรมของพระราชา กิจวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติ คุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง หรือธรรมของนักปกครอง ประกอบด้วย ๑) ทาน การให้ คือ การสละทรัพย์สิ่งของ บำรุงเลี้ยง ช่วยเหลือประชาราษฎร์ และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ๒) ศีล ความประพฤติดีงาม คือ สำรวมกายและวจีหวาร ประกอบแต่การสุจริตรักษาจิตดีคุณให้ควรเป็นตัวอย่างและเป็นทีเคารพนับถือของประชาราษฎร์มิให้มีข้อที่ใครจะดูแคลน ๓) บริจจาคะ การบริจจาค คือ เสียสละความสุขสำราญ เป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตนเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง ๔) อาชชวะ ความซื่อตรง คือ ซื่อตรงทรงสัตย์ไรรำยา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน ๕) มัททวะ ความอ่อนโยน คือ มีอัธยาศัย ไม่เย่อหยิ่งหยาบคายกระด้างถือพระองค์ มีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงที กิริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม ให้ได้รับความรักภักดีแต่มีขาดยำเกรง ๖) ตปะ ความทรงเดช คือ แผดเผากิเลสตัณหาทำให้เข้ามาครอบงำอำยิจิตระงับยับยั้งข่มใจได้ ไม่ยอมให้หลงใหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและคตวามปรนเปรอ มีความเป็นอยู่สำเสมอ หรืออย่างสามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียร ทำกิจให้บริบูรณ์ ๗) อักโกธะ ความไม่โกรธ คือ ไม่กริ้วกราด ลุอำนาจความโกรธจนเป็นเหตุให้วินิจฉัยความและกระทำการต่าง ๆ ผิดพลาดเสียธรรม มีเมตตาประจําใจไว้ระงับความเคืองชุน วินิจฉัยความและกระทำการด้วยจิตอันราบเรียบเป็นตัวของตนเอง ๘) อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน คือ ไม่บีบบั่นกดขี่ เช่น เก็บภาษีบูดริต หรือเกณฑ์แรงงานเกินขนาด ไม่หลงระเริงอำนาจ ขาดความกรุณา หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชาราษฎร์ผู้ใดเพราะอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง ๙) ชันติ ความอดทน คือ อดทนต่องานที่ตรากตรำถึงจะลำบากกายเหนื่อยหน่ายเพียงไรก็ไม่ท้อถอย ถึงจะถูกยั่วถูกหยันด้วยคำเสียดสีถากถางอย่างไร ก็ไม่หมัดกำลังใจ ไม่ยอมละทิ้งกรณียที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม ๑๐) อวิโรธนะ

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๗๘.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๒๔-๒๒๕.

ความไม่คลาดธรรม คือ วางพระองค์เป็นหลักหนักแน่นในธรรม คงที่ไม่มีความเอนเอียงหันไหวเพราะ ถ้อยคำที่ดีร้าย ลากสักการะ หรืออิฏฐารมณฺ์ อนิฏฐารมณฺ์ใด ๆ สถิตมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุคิธรรม คือ ความเที่ยงธรรมก็ดี นิติธรรม คือระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณี อันดีงามก็ดี ไม่ประพฤดิให้เคลื่อนวิบัติไป^๑ นอกจากนั้น พระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยาทางเอาพระทัย ใส่ต่อโดยให้การอุปถัมภ์ต่อพุทธบริษัท ๔ กล่าวคือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา เช่น การ ปกครองคณะสงฆ์ ในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศราช ได้ทรงสร้างวัดวรเชษฐารามแล้วนิมนต์พระสงฆ์ ฝ่ายอรัญญวาสีผู้ทรงศีลมาเป็นเจ้าอาวาส ในรัชกาลสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๕ ได้สถาปนาวัดไชยวัฒนารามแล้วทรงสถาปนาเจ้าอธิการวัดเป็นพระอชิตเถระ พระราชาคณะฝ่ายอรัญญวาสีเป็นเจ้าอาวาส ปกครองวัด ในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา ได้สถาปนาวัดบรมพุทธารามแล้วนิมนต์เจ้าอธิการมาอยู่ โดยสถาปนาให้เป็นพระราชาคณะชื่อพระญาณสมโพธิ เป็นต้น การช่วยแก้ไขปัญหาความขัดแย้งใน สังคม และการช่วยเหลือบ้านเมืองในยามศึกสงคราม รวมถึงการทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่าง ๆ มี การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ การเวียนเทียนเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การรักษาศีล อุโบสถ การบรรพชาอุปสมบท เช่น สมเด็จพระเพทราชาทรงผนวชอยู่วัดพระยาแมน การสร้างวัดชุมพลนิการามของสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๕ (พระเจ้าปราสาททอง) เพื่อถวายเป็นสังฆทานเป็นที่บำเพ็ญ พระราชกุศลส่วนพระองค์และเหล่าราชตระกูล

๔.๒ วิเคราะห์หลักพุทธธรรมจากสถาปัตยกรรมในสมัยอยุธยา

สถาปัตยกรรม หมายถึง ผลงานศิลปะที่แสดงออกสิ่งก่อสร้าง รวมถึงสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องทั้ง ภายในและภายนอกสิ่งปลูกสร้างนั้น ที่มาจากการออกแบบของมนุษย์ ด้วยศาสตร์ทางด้านศิลปะ การ จัดวางที่ว่าง ทิศศิลป์ และวิศวกรรมการก่อสร้าง เพื่อประโยชน์ใช้สอย สถาปัตยกรรมยังเป็นสื่อ ความคิด และสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมของสังคมในยุคนั้นๆ ด้วยสถาปัตยกรรมต้องประกอบด้วย องค์ประกอบสามส่วนหลัก ๆ ที่ผสมผสานกันอย่างลงตัวและสมดุล อันได้แก่ ความงาม กล่าวคือ สัดส่วนและองค์ประกอบการจัดวาง ที่ว่างและสี วัสดุและพื้นผิวของอาคารที่ผสมผสานลงตัว เพื่ อยกระดับจิตใจของผู้ได้ยลหรือเยี่ยมเยือนสถานที่นั้น ๆ ความมั่นคงแข็งแรง และการใช้ประโยชน์ กล่าวคือ การสนองประโยชน์และการบรรลุประโยชน์แห่งเจตนา รวมถึงปรัชญาของสถานที่นั้น^๒

สถาปัตยกรรมไทย หมายถึงศิลปะการก่อสร้างของไทย อันได้แก่อาคาร บ้านเรือน โบสถ์ วิหาร วัง สถูป และสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ ที่มีมูลเหตุที่มาของการก่อสร้าง การก่อสร้างอาคารบ้านเรือนใน แต่ละท้องถิ่น จะมีลักษณะผิดแผกแตกต่างกันไปบ้าง ตามสภาพทางภูมิศาสตร์ และคตินิยมของแต่ละ ท้องถิ่น แต่สิ่งก่อสร้างทางศาสนาพุทธมักจะมีลักษณะที่ไม่แตกต่างกันมากนัก เพราะมีความเชื่อความ ศรัทธาและแบบแผนพิธีกรรมที่เหมือน ๆ กัน สถาปัตยกรรมที่มั่นคงนำมาเป็นข้อศึกษา มักเป็น สถูป เจดีย์ โบสถ์ วิหาร หรือพระราชวัง เนื่องจากเป็นสิ่งก่อสร้างที่คงทน มีการพัฒนารูปแบบมาอย่าง ต่อเนื่องยาวนาน และได้รับการสรรค์สร้างจากช่างฝีมือที่เชี่ยวชาญ พร้อมทั้งมีความเป็นมาที่สำคัญควร

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๘๕-๒๘๗.

^๒ จุลทรศน์ พยาขรานนท์, “ลักษณะสถาปัตยกรรมไทย”, *ไทยคดีศึกษา*, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๗), หน้า ๙๕.

แก่การศึกษา อีกประการหนึ่งก็คือ สิ่งก่อสร้างเหล่านี้ ล้วนมีความทนทาน มีอายุยาวนานปรากฏเป็นอนุสรณ์ให้เราได้ศึกษาเป็นอย่างดี^๑

สถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องศาสนา ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณสงฆ์ที่เรียกว่า วัด ซึ่งประกอบไปด้วยสถาปัตยกรรมหลายอย่าง ได้แก่ โบสถ์ เป็นที่กระทำสังฆกรรมของพระภิกษุ วิหารใช้ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญ และกระทำสังฆกรรมด้วยเหมือนกัน กุฏิ เป็นที่อยู่ของพระภิกษุ สามเณร หอไตรเป็นที่เก็บรักษาพระไตรปิฎกและคัมภีร์สำคัญทางศาสนา หอระฆังและหอกลอง เป็นที่ใช้เก็บระฆังหรือกลองเพื่อตีบอกโมงยาม หรือเรียกชุมนุมชาวบ้าน สถูปเป็นที่ฝังศพ เจดีย์ เป็นที่ระลึกอันเกี่ยวเนื่องกับศาสนา พระพุทธศาสนาเป็นต้นเหตุที่ทำให้เกิดสถาปัตยกรรมอันมีค่า ด้วยศรัทธาทางศาสนาได้ช่วยทำให้ประชาชนรู้จักร่วมแรงร่วมใจกันจัดสร้างถาวรวัตถุที่งดงามขึ้น ได้แก่ โบสถ์ พระสถูป (มี ๒ ประเภทคือ พระเจดีย์ และพระปรางค์) มณฑป ปราสาท ศาลา หอไตร หอระฆัง กุฏิ และบริเวณวัด และได้ยกระดับศิลปกรรมของไทยขึ้นทัดเทียมกับของต่างประเทศ นอกจากนี้ ศิลปะอันงดงามทางสถาปัตยกรรมยังมีอำนาจช่วยดึงดูดให้ประชาชนผู้ยังไม่เคยลิ้มรสพระธรรมได้เดินทางเข้ามาสู่วัดเพื่อรับรสพระธรรม หรือรับเอาความสันติสุขเยือกเย็นทางใจไปจากการเห็นพุทธศิลปะอันงดงามน่าเคารพบูชา^๒

สถาปัตยกรรมมิใช่เป็นเพียงแต่งงานศิลปะเท่านั้นหากแต่ยังเป็นสิ่งที่เผยให้เห็นสภาพการณ์ของสังคมให้ปรากฏอย่างกระจ่างชัดอีกด้วยเพราะลักษณะสถาปัตยกรรมที่แสดงออกนั้นคือภาพสะท้อนโดยรวมของสังคมมิติหนึ่ง ฉะนั้นการศึกษาสถาปัตยกรรมจึงมิใช่การศึกษาในแขนงศิลปะแต่เพียงอย่างเดียวแต่เป็นการศึกษาถึงสภาพเงื่อนไขต่าง ๆ ของสังคมที่ผลักดันรูปแบบของสถาปัตยกรรมให้ปรากฏขึ้นมาอีกด้วย^๓

กรุงศรีอยุธยา มีสภาพเป็นเกาะมีลำน้ำล้อมรอบทุกด้านนับว่าเป็นชัยภูมิที่เหมาะสมเป็นศูนย์กลางทางด้านค้าขายและการติดต่อกับชาวต่างชาติมาโดยตลอด มีความเจริญรุ่งเรือง พื้นที่โดยรอบของกรุงศรีอยุธยาพบว่าเป็นแหล่งซึ่งเคยมีชุมชนมาก่อน และน่าจะเป็นชุมชนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี มีความเจริญทางด้านศาสนาและศิลปกรรมในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้ปรากฏให้เห็นเด่นชัดในส่วนของสถาปัตยกรรมและประติมากรรม แบบอย่างของสถาปัตยกรรมอาจมีการเรียกชื่อที่แตกต่างกันไปบ้าง เช่น สถาปัตยกรรมแบบสุพรรณภูมิ อุททอง และอโยธยา ลักษณะของสถาปัตยกรรมแบบอยุธยา เป็นการผสมผสานรูปแบบต่าง ๆ ของศิลปวัฒนธรรมหลากหลายเห็นได้ชัดในแต่ละช่วงเวลาที่มีการรับอิทธิพลต่างชาติเข้ามาปะปนอยู่ โดยสามารถที่จะจำแนกให้เห็นได้ในองค์ประกอบแต่ละส่วนของสถาปัตยกรรมแบบอยุธยาที่แพร่กระจายอยู่ทั่วไปในเมืองซึ่งอยู่ภายใต้อำนาจทางการเมืองของกรุงศรีอยุธยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มซึ่งอยู่บริเวณตอนกลางของประเทศไทยในปัจจุบัน และบริเวณที่เป็นศูนย์กลางของประเทศไทยในปัจจุบัน และบริเวณที่เป็นศูนย์กลางของจังหวัดพระนครศรีอยุธยานั่นเอง สถาปัตยกรรมแบบอยุธยาอาจจำแนกออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้

^๑ โอภาส วัลลิภากร, “การอนุรักษ์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทย”, เอกสารวิชาการสรุปผลการสัมมนาเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๒๗), หน้า ๑๐๘.

^๒ พระครูจิตรธรรมธัช, พุทธศิลป์ไทย, (ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๕๗), หน้า ๕๖.

^๓ ไพโรจน์ แสงจันทร์, สถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัย, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๖), หน้า ๕๔.

คือ ประเภทอาคาร และสถาปัตยกรรม^๑ ซึ่งในที่นี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงสถาปัตยกรรมประเภทสถาปัตยกรรมเจดีย์สมัยอยุธยา รูปแบบของสถาปัตยกรรมเจดีย์ของอยุธยาตั้งแต่ระยะแรกเริ่มสถาปนากรุงศรีอยุธยาจนถึงยุคแห่งการล่มสลาย สามารถจำแนกได้เป็น ๔ ระยะ คือ

ระยะที่ ๑ นิยมสร้างเป็นแบบรูปทรงปราสาท ซึ่งน่าจะเป็นการรับอิทธิพลของรูปแบบของปราสาทที่มีมาก่อนแล้วในช่วงเวลาก่อนที่จะสถาปนากรุงศรีอยุธยาที่ปรากฏในบริเวณเมืองใกล้เคียงรอบ ๆ กรุงศรีอยุธยา เช่น สรรคบุรี ลพบุรี สพรรณบุรี ที่เรียกกันว่าเป็นแบบอุ้งทอง ขณะเดียวกันได้นำเอาคติในลัทธิเทวราชตามแบบอย่างแนวคิดที่รับอิทธิพลมาจากเขมรเพื่อใช้เป็นหลักในการปกครองบ้านเมือง จะพบว่ามีการสร้างปราสาทขึ้นเพื่อเป็นพระธาตุหลักหรือประธานภายในวัดหรือแม้แต่เป็นหลักของกรุงศรีอยุธยาเอง เช่น ปราสาทวัดพุทธไสสวรรคย์ในรัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (อุ้งทอง) ปราสาทวัดพระรามในรัชสมัยของพระราเมศวร ปราสาทวัดมหาธาตุ ในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมราชาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้า) ปราสาทวัดราชบูรณะในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) นอกจากนี้ ยังมีปราสาทขนาดเล็กปรากฏอยู่ตามวัดร้างต่าง ๆ อีก บางแห่งก็มีลวดลายปูนปั้นประดับตกแต่งอย่างสวยงาม เช่น ปราสาทวัดส้ม ปราสาทในระยะแรกตั้งกรุงศรีอยุธยานี้จะมีความสำคัญในฐานะปราสาทประธานของวัด มีการทำระเบียงคดแบบสี่เหลี่ยมจัตุรัสล้อมรอบ เช่น ปราสาทวัดพุทธไสสวรรคย์ ปราสาทวัดมหาธาตุ

ระยะที่ ๒ สถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นในระยะนี้ สืบเนื่องมาตั้งแต่เมื่อครั้งที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้สถาปนาพิษณุโลกขึ้นเป็นราชธานีเพื่อผลทางด้านการเมืองและการสงครามป้องกันการรุกรานของกองทัพล้านนาภายในใต้การนำของพระเจ้าติโลกราชซึ่งได้แม่แสนยานุภาพลงมาจากใต้และยึดครองเอาหัวเมืองชายแดนตอนเหนือของกรุงศรีอยุธยาบางส่วนเอาไว้ในระยะนี้ได้หันไปนิยมการสร้างเจดีย์ทรงกลมมาตแบบอย่างอิทธิพลของสุโขทัย เช่น เจดีย์ทรงกลม ๓ องค์ที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ ซึ่งกล่าวกันว่าน่าจะเป็นรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลมาจากเจดีย์ประธานของวัดนางพญาศรีสัชนาลัย เจดีย์ทรงกลมที่สร้างขึ้นมในระยะนี้ปรากฏพบอยู่ทั่วไป

ระยะที่ ๓ สืบเนื่องมาแต่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงปราบได้กัมพูชา โปรดให้นำแบบอย่างการสร้างปราสาทของเขมรมาสร้างเป็นปราสาทประธานของวัดไชยวัฒนารามซึ่งประกอบด้วยปราสาททิศ ๔ องค์ เป็นบริวารล้อมรอบด้วยระเบียงคดและเมรุทิศตามแบบอย่างแนวคิดที่รับอิทธิพลมาจากเขมร นอกจากนี้ยังได้มีการสร้างรูปแบบเจดีย์ขึ้นมาอีกแบบหนึ่ง คือ เจดีย์แบบสี่เหลี่ยมย่อมุมสิบสองหรือแบบย่อมุมใหญ่ เช่น เจดีย์วัดชุมพลนิกายรามบางประอิน เจดีย์คู่ด้านหน้าพระอุโบสถวัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ระยะที่ ๔ ยังคงมีการสร้างเจดีย์แบบย่อมุมไม้สิบสองอยู่ เช่น การปฏิสังขรณ์ต่อเติมมส่วนบนของเจดีย์วัดกุหาทอง นอกจากนี้แล้วยังคงปรากฏการณ์ย่อมุมของเจดีย์ให้เป็นมุมย่อย ๆ ละเอียดยิ่งขึ้น เช่น ย่อมุมยี่สิบ หรือบางทีก็มากไปกว่านี้ ขึ้นฐานทำเป็นแบบฐานสิงห์ เจดีย์เหล่านี้จำนวนหนึ่งได้มีการประดับตกแต่งอย่างประณีตสวยงามด้วยลวดลายปูนปั้น ซึ่งรุ่งเรืองอย่างสูง

^๑ เสนอ นิลเดช, พุทธ โมสิกรัตน์, และ มาร์ต อัมรานนท์, “ลักษณะสถาปัตยกรรมไทย”, อ้างใน เอกสาร การสอนชุดวิชาไทยคดีศึกษา หน่วยที่ ๘-๑๕, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๒), หน้า ๑๖๙.

ในช่วงนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งฝีมือช่างในสมัยของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศนี้จะมีรูปแบบและความงามที่เด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตัวเอง

สถาปัตยกรรมรูปแบบต่าง ๆ ของอยุธยา นี้ นิยมใช้อิฐเป็นวัสดุในการก่อสร้าง แต่มีบางส่วนที่นำเอาแลงมาเป็นใช้บ้างซึ่งก็จะเป็นเพียงส่วนประกอบของโครงสร้างส่วนที่รับถ่ายน้ำหนักของตัวสถาปัตยกรรมเท่านั้น และอิฐเหล่านี้จะถูกนำมาดัดแปลงเป็นรูปแบบต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับเทคนิควิทยาของการก่อสร้างแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นแบบทอ้งถิน หรือการทำอิฐแบบหน้าวัว อิฐแบบลิ่มสำหรับนำไปใช้กับโครงสร้างทำเป็นแบบส่วนโค้งรับน้ำหนัก ทั้งแบบโค้งกลม โค้งแหลม ตามแบบอย่างเทคนิควิทยาการก่อสร้างของตะวันตกซึ่งได้เข้ามาเมื่ออิทธิพลกับสถาปัตยกรรมของอยุธยาในช่วงหลังกตั้งแต่รับการสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นต้นมา^๑

ที่	พระปรารักษ์/เจดีย์	ผู้สถาปนา/สร้าง/ ปฏิสังขรณ์	ลักษณะสำคัญของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา
๑	พระปรารักษ์วัดพุทไธ สวรรค์	พระเจ้าอู่ทอง	ศิลปะแบบขอม มีลักษณะย่อเหลี่ยมมีบันไดขึ้น ๒ ทาง คือทางทิศตะวันออก และทางทิศตะวันตก ส่วนทิศเหนือทิศใต้มีมณฑปสองหลังภายในพระมณฑปมีพระประธาน นอกจากนี้ยังมีพระอุโบสถอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของปรารักษ์ หมู่พระเจดีย์สิบสององค์, วิหารพระนอน และตำหนักท้าวจตุคามรามเทพ
๒	พระปรารักษ์วัด พระราม	พระรามาธิบดี	ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยม สูงแหลมขึ้นไปด้านบน ทางด้านทิศตะวันออก มีพระปรารักษ์องค์ขนาดกลาง ส่วนทางตะวันตกทำเป็นซุ้มประตู มีบันไดสูงจากฐานขึ้นไปทั้งสองข้าง ที่มุมปรารักษ์ประกอบด้วยรูปสัตว์หิมพานต์ มีปรารักษ์ขนาดเล็กตั้งอยู่ทางทิศเหนือ และ ใต้ รอบ ๆ ปรารักษ์เล็กมีเจดีย์ล้อมรอบอีก ๔ ด้านนอกจากนี้ยังมีเจดีย์เล็กบ้าง ใหญ่บ้างอยู่รอบ ๆ องค์พระปรารักษ์ประมาณ ๒๘ องค์
๓	ปรารักษ์วัดราชบูรณะ	สมเด็จพระบรม ราชาธิราชที่ ๒ (เจ้า สามพระยา)	เป็นศิลปะอยุธยาสมัยแรกซึ่งนิยม สร้างตามแบบสถาปัตยกรรมขอม ที่ให้พระปรารักษ์เป็นประธานของวัด ช่องคูหาของพระปรารักษ์มีพระพุทธรูปยืนปูนปั้นประดิษฐานช่องละ ๑ องค์ องค์ปรารักษ์ประดับด้วยปูนปั้นรูปครุฑ ยักษ์ เทวดาขนาด พระปรารักษ์องค์นี้มีลวดลายสวยงามมาก ภายในกรุปรารักษ์มีห้องกรุ ๒ ชั้น สามารถลงไปชมได้ ชั้นบนมีภาพจิตรกรรมฝาผนังเลือนกลาง ชั้นล่างซึ่งเคยเป็นที่เก็บเครื่องทองมีภาพจิตรกรรมเขียนด้วยสีแดงชาด ปิดทองเป็นรูปพระพุทธรูปปางลีลา และปางสมาธิ รวมทั้งรูปเทวดาและรูปดอกไม้

^๑ เสนอ นิลเดช, พยุง โมสิกรัตน์, และ มาร์ต อัมรานนท์, “ลักษณะสถาปัตยกรรมไทย”, อ้างใน เอกสาร การสอนชุดวิชาไทยคดีศึกษา หน่วยที่ ๘-๑๕, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๖), หน้า ๑๗๗-๑๘๑.

ที่	พระปราสาท/เจดีย์	ผู้สถาปนา/สร้าง/ ปฏิสังขรณ์	ลักษณะสำคัญของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา
๔	ปราสาทวัดมหาธาตุ	สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (พระเจ้าว)	ที่ฐานของพระปราสาท มีรูปปราสาทสี่เหลี่ยม หงส์ นกยูง กิณรี โคสุ่นขป้า กระบือ มังกร เรียงรายอยู่โดยรอบ รูปเหล่านี้อาจหมายถึงสัตว์ในป่าหิมพานต์ที่รายล้อมอยู่เชิงเขาพระสุเมรุ ซึ่งเป็นแกนกลางของจักรวาล
๕	พระเจดีย์ใหญ่ ๓ องค์ในวัดพระศรีสรรเพชญ์	สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ	เจดีย์ทรงกรวยกลมแบบศิลปะลังกา เรียงจากทิศตะวันออกไปยังทิศตะวันตก ฐานชั้นต้นเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสรองรับฐานเขียงทรงกระบอกหน้าตัด ถัดขึ้นไปเป็นฐานอีก ๓ ชั้นซ้อนกันเป็นเครื่องยอด มีเจดีย์ทรงระฆังคว่ำหรือพระศูภะ ที่มีปลีลึงก์อยู่ข้างบน มีก้านฉัตรหรือเสาหอนที่มีลักษณะเป็นเสากลมเดี่ยวๆ เพื่อรองรับและเทินฉัตร ตอนต้นของตัวฉัตรมีลักษณะเป็นปลีลึงก์กลมๆ เรียงซ้อน เรียกว่า ปลีลึงก์ ส่วนปลียอดเรียวยแหลมแบบเกลี้ยงๆ ตรงปลายสุดมีตุ่มกลมๆ เรียกว่าหยาดน้ำค้าง
๖	พระเจดีย์ใหญ่ที่วัดใหญ่ชัยมงคล	สมเด็จพระนเรศวรมหาราช	เป็นเจดีย์ทรงระฆังขนาดใหญ่ ที่ตั้งอยู่บนฐานที่มีซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปอยู่ หรือจะเรียกว่า เจดีย์ทรงปราสาท ประมวลว่ามีความสูงจากพื้นดินราว ๑ เส้น ๑๐ วา พระเจดีย์นี้ยังเป็นสัญลักษณ์ แห่งการอภัยทานของ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช อันเนื่องมาจากธรรมอันประเสริฐแห่งพระพุทธานุภาพ ซึ่งได้มีอิทธิพลเหนือชีวิตและความเป็นอยู่ของคนไทยมาแต่โบราณกาล จนเป็นวิสัยในจิตใจทั้งปวงถึงทุกวันนี้
๗	พระปราสาทวัดไชยวัฒนาราม	สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง	เป็นรูปแบบของพระปราสาทสมัยอยุธยาทำมุขทิศยื่นออกมา บนยอดองค์พระปราสาทใหญ่อาจเคยประดิษฐานพระเจดีย์ขนาดเล็ก สื่อถึงพระเจดีย์จุฬามณีบนยอดเขาพระสุเมรุ รอบพระปราสาทใหญ่ ล้อมรอบไปด้วยระเบียงคตที่เดิมนั้นมีหลังคา ภายในระเบียงคตประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัยที่เคยลงรักปิดทองจำนวน ๑๒๐ องค์ เป็นเสมือนกำแพงเขตศักดิ์สิทธิ์ ตามแนวระเบียงคตตรงทิศทั้งแปดสร้างเมรุทิศ และ เมรุมุม (เจดีย์รอบๆ พระปราสาทใหญ่) ภายในเมรุทุกองค์ประดิษฐานพระพุทธรูปภายในซุ้มเรือนแก้วล้วนลงรักปิดทอง ฝาเพดานทำด้วยไม้ประดับลวดลายลงรักปิดทอง
๘	พระเจดีย์ใหญ่วัดภูเขาทอง	สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ	เป็นเจดีย์ที่สูงใหญ่ตั้งอยู่กลางทุ่งนา สามารถเห็นได้แต่ไกล เมื่อปี พ.ศ. ๒๑๑๒ พระเจ้าบุเรงนอง แห่งเมืองหงสาวดี ได้ยกทัพเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยาได้สำเร็จ จึงได้สร้างพระเจดีย์ใหญ่แบบมอญขึ้นไว้เป็นอนุสรณ์ที่วัดนี้ ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ได้ทำการปฏิสังขรณ์องค์เจดีย์ใหม่ เปลี่ยนรูปจากเจดีย์มอญเป็นรูปเจดีย์ย่อไม้สิบสองที่กำลังนิยมอยู่ในขณะนั้น ส่วนฐานนั้นเป็นศิลปะมอญอยู่

ตาราง ๔.๒ แสดงลักษณะสำคัญของสถาปัตยกรรมที่สำคัญในสมัยอยุธยา

จากหลักฐานงานสถาปัตยกรรมที่สำคัญในสมัยอยุธยา ผู้วิจัยได้วิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในงานสถาปัตยกรรมโดยผ่านมุมมองทางพระพุทธศาสนา ใน ๓ ประเด็นหลัก ได้แก่ ด้านคุณธรรมในการก่อสร้างสถาปัตยกรรม ด้านความงามทางศิลปะของสถาปัตยกรรม และด้านคุณค่าสถาปัตยกรรมดังต่อไปนี้

๑) ด้านคุณธรรมในการก่อสร้างสถาปัตยกรรม การก่อสร้างสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนา ทั้งที่เป็นพระปราสาทและเจดีย์ในสมัยอยุธยา มิใช่เป็นเรื่องที่ทำได้ง่าย ด้วยเหตุผลที่ในสมัยอยุธยา บ้านเมืองมักตกอยู่ภายใต้ภาวะสงคราม ดังนั้นการก่อสร้างจำเป็นต้องอาศัยหลักธรรมแห่งศรัทธาความเชื่อในพระพุทธศาสนาเริ่มตั้งแต่ความเชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าอันนำไปสู่ความเชื่อในพระรัตนตรัย หลักปัญญา ความวิริยอุตสาหะ ขันติความอดทนในพระพุทธศาสนา เป็นต้น จึงอาจวิเคราะห์ได้ว่าหลักคุณธรรมในการสร้างสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาที่ปรากฏเด่นชัดนอกเหนือจากคุณธรรมอื่น ๆ ได้แก่ **อิทธิบาท ๔ ศรัทธา ๔** ดังนี้

อิทธิบาท ๔ คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย ได้แก่ ๑) ฉันทะ ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป ๒) วิริยะ ความเพียร คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง ๓) จิตตะ ความคิด คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกใฝ่ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป ๔) วิมังสา ความไตร่ตรอง หรือ ทดลอง คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์ คัดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น^๑

ศรัทธา ๔ ความเชื่อ ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล ได้แก่ ๑) กัมมสัทธา เชื่อกรรม เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง คือ เชื่อว่าเมื่อทำอะไรโดยมีเจตนา คือ จงใจทำทั้งรู้ ย่อมเป็นกรรม คือ เป็นความชั่วความดีมีขึ้นในตน เป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป การกระทำไม่ว่างเปล่าและเชื่อว่าผลที่ต้องการจะสำเร็จได้ด้วยการกระทำ มิใช่ด้วยอำนาจหรือนอนคอยโชค เป็นต้น ๒) วิปากสัทธา เชื่อวิปาก เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง คือ เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผล และผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว ๓) กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของ จะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน ๔) ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า, มั่นใจในองค์พระตถาคต ว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ทรงพระคุณทั้ง ๙ ประการ ตรัสธรรม บัญญัติวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์คือเราทุกคนนี้ หากฝึกตนด้วยดี ก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุด บริสุทธ์หลุดพ้นได้ ดังที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญไว้เป็นแบบอย่าง^๒

๒) ด้านความงามทางศิลปะของสถาปัตยกรรม สถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาได้รับอิทธิพลจาก

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๘๖-๑๘๗.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๖๔-๑๖๕.

สถาปัตยกรรมตั้งแต่ยุคก่อนอยุธยา รวมถึงสถาปัตยกรรมต่างชาติในยุคเดียวกัน ซึ่งมีความโดดเด่นทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาส่วนใหญ่สร้างขึ้นเพื่ออุทิศถวายพระศาสนา เป็นพุทธบูชา ความงามที่ปรากฏให้เห็นล้วนแสดงถึงฝีมือ ศรัทธา คติความเชื่อ เทคโนโลยีและวิทยาการ ที่ไม่ได้เกิดขึ้นเพียงชั่วอายุคนหรือเพียงแค่รุ่นสองรุ่น หากแต่เกิดจากการสั่งสม ผสมผสาน และการปรับใช้จากศิลปะอื่นๆ จนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนขึ้นมา งานสถาปัตยกรรมยุคนี้ มักปรากฏการสร้างเจดีย์ทรงระฆัง เช่น เจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคล เจดีย์วัดพระศรีสรรเพชญ์ เป็นต้น ส่วนในสมัยอยุธยาตอนปลายพบสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกผสมกับเปอร์เซีย เช่น อาคารสองชั้นที่วัดเจ้าย่า เป็นต้น

๓) ด้านคุณค่าของสถาปัตยกรรม การสร้างสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา มีคุณค่า ๒ ประการ คือ **คุณค่าในการใช้สอย** ได้แก่ การมีขนาดเนื้อที่เหมาะสมเพียงพอ มีปริมาตรเหมาะสมเพียงพอ เป็นสถานที่ประกอบกิจการแสดงความเคารพ ความเชื่อ มีการจัดแบ่งจำแนกและต่อกันระหว่างพื้นที่ส่วนต่าง ๆ สอดคล้องกับการดำเนินกิจกรรมให้ไปอย่างสะดวกและมีประสิทธิภาพตามการใช้สอยที่ต้องการในเวลานั้น ๆ ส่วน **คุณค่าทางจิตใจ** ได้แก่ การสร้างความตระหนักในคุณค่าของสถาปัตยกรรม สร้างความภาคภูมิใจ และสร้างศรัทธาเป็นแรงกระตุ้นในการประกอบคุณงามความดีในทางพระพุทธศาสนา

๔.๓ วิเคราะห์หลักพุทธธรรมจากประติมากรรมในสมัยอยุธยา

ประติมากรรม เป็นผลงานศิลปะที่แสดงออกด้วยการสร้างรูปทรง 3 มิติ มีปริมาตร มีน้ำหนัก และกินเนื้อที่ในอากาศ โดยการใช้วัสดุชนิดต่าง ๆ วัสดุที่ใช้สร้างสรรค์งานประติมากรรม จะเป็นตัวกำหนดวิธีการสร้างผลงาน ความงามของงานประติมากรรม เกิดจากการแสงและเงา ที่เกิดขึ้นในผลงานการสร้างงานประติมากรรมทำได้ ๔ วิธี คือ ๑) การปั้น เป็นการสร้างรูปทรง ๓ มิติ จากวัสดุที่เหนียว อ่อนตัว และยึดจับตัวกันได้ดี วัสดุที่นิยมนำมาใช้ปั้น ได้แก่ ดินเหนียว ดินน้ำมัน ปูน แป้ง ขี้ผึ้ง กระดาษ หรือ ขี้เลื่อยผสมกาว เป็นต้น ๒) การแกะสลัก เป็นการสร้างรูปทรง ๓ มิติ จากวัสดุที่แข็งเปราะ โดยอาศัยเครื่องมือ วัสดุที่นิยมนำมาแกะ ได้แก่ ไม้ หิน กระจก แก้ว ปูนปลาสเตอร์ เป็นต้น ๓) การหล่อ เป็นการสร้างรูปทรง ๓ มิติ จากวัสดุที่หลอมตัวได้และกลับแข็ง ตัวได้ โดยอาศัยแม่พิมพ์ ซึ่งสามารถทำให้เกิดผลงานที่เหมือนกันทุกประการตั้งแต่ ๒ ขึ้น ขึ้นไป วัสดุที่นิยมนำมาใช้หล่อ ได้แก่ โลหะ ปูน แป้ง แก้ว ขี้ผึ้ง ดิน เรซิน พลาสติก เป็นต้น ๔) การประกอบขึ้นรูป เป็นการสร้างรูปทรง ๓ มิติ โดยนำวัสดุต่าง ๆ มา ประกอบเข้าด้วยกัน และยึดติดกันด้วยวัสดุต่าง ๆ การเลือกวิธีการสร้างสรรค์งานประติมากรรม ขึ้นอยู่กับวัสดุที่ต้องการใช้ ประติมากรรม ไม่ว่าจะสร้างขึ้นโดยวิธีใด จะมีอยู่ ๓ ลักษณะ คือ แบบนูนต่ำ แบบนูนสูง และแบบลอยตัว^๑

ประติมากรรม มีลักษณะเฉพาะตัว ดังนี้ ๑) สื่อของประติมากรรม คือ วัสดุที่เปลี่ยนรูปทรงได้ ได้แก่ ดินเหนียว ดินน้ำมัน อิฐ หวาย ตลอดจนวัสดุอื่นที่เป็นผลผลิตทางวิทยาศาสตร์ ประติมากรรมที่สร้างขึ้นจะมีผิวแข็งหรืออ่อนนุ่มก็ได้ ๒) ประติมากรรมมี ๓ มิติ ตามความจริงจึงเป็นเรื่องของความนูน โดยตรง เช่น นูนสูง นูนต่ำ ลอยตัว เป็นต้น ๓) ประติมากรรม ไม่เน้นเรื่องสีเป็นสำคัญ บางครั้งก็ใช้สีของวัสดุนั้น ๆ เลย เช่น สีของหินอ่อน หินทรายซึ่งมีความงามเป็นของตัวเอง บางครั้งก็มีการระบายสีเพื่อให้สมจริงมากยิ่งขึ้น ๔) ประติมากรรมเป็นทัศนศิลป์แขนงหนึ่งที่เกิดจากการปั้น แกะสลัก หล่อ

^๑ สัมภาษณ์ บุญจพร สารพรม, หัวหน้าพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสุรินทร์, วันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๕๙.

ทบุตี เคาะ เชื่อม ปะ ดิดจนเป็นรูปทรง ให้ความรู้สึกได้^๑ การสร้างงานประติมากรรมทาง พระพุทธศาสนาของชนชาติไทยมีพัฒนาการมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒ ทั้งในพุทธศาสนาแบบเถรวาทและแบบมหายาน จนถึงศตวรรษที่ ๑๙ ในสมัยสุโขทัย นครเชียงใหม่ เป็นต้นมาจนกระทั่งถึงสมัย อยุธยา การสร้างงานประติมากรรมทางพระพุทธศาสนาอาจแบ่งออกอย่างกว้าง ๆ เป็น ๓ ประเภท ได้แก่ ๑) ประติมากรรมรูปเคารพ ๒) ประติมากรรมเล่าเรื่อง และ ๓) ประติมากรรมตกแต่ง^๒

ประติมากรรมพระพุทธรูปแบบอุทงอยุธยา มีลักษณะมีไรพระศก ชายฉิว หรือสังฆาฎียก ปลายตัดเป็นเส้นตรงประทับนั่งขัดสมาธิราบปางมารวิชัยและฐานซึ่งเรียกกันว่าฐานหน้ากระดานอ่อน เป็นร่องเข้าข้างใน สำหรับรัศมีเป็นเปลวเหนือเศียร พระพุทธรูปในประเทศไทยอาจเริ่มเกิดขึ้นในศิลปะอุทงซึ่งมีอิทธิพลต่อแบบรัศมีเป็นเปลวแก่ศิลปะสุโขทัยและอยุธยา ศิลปะอยุธยาเริ่มตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงสร้างพระนครศรีอยุธยาขึ้นเป็นราชธานี ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๘๓ ลง มาจนเสียกรุงครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ อาจแบ่งเป็นประติมากรรมพระพุทธรูป ได้แก่ พระพุทธรูปที่ ทำตามอย่างฝีมือช่างอุทง เช่น พระพุทธรูปทรงเครื่อง สำหรับประณีตศิลป์เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เป็นศิลปะแบบอยุธยาที่เจริญถึงขีดสูงสุดเหนือกว่าศิลปะแบบอื่น ๆ และมีตัวอย่างเหลือไว้หลายชิ้น ได้แก่ ประตู่จำหลัก สังเค็ด ธรรมาสัน ตุ้ใส่หนังสือพระไตรปิฎก หีบใส่หนังสือสวด หนังสือเทศน์ นอกจากนี้ยังมีวัตถุที่ขุดพบในพระเจดีย์และพระปรางค์ต่าง ๆ ที่สำคัญคือพระเจดีย์ที่บรรจุพระบรม สารีริกธาตุเป็นพระเจดีย์สวมซ้อนกัน ๘ ชั้น ผอบที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระพุทธรูปสัมฤทธิ์และ เครื่องทองเป็นจำนวนมากซึ่งค้นพบในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ และในตอนปลายสมัยอยุธยานิยมสั่งเครื่องถ้วยชามเข้ามาจากประเทศจีนโดยส่งลายไทย ออกไปเป็นแบบอย่างเรียกกันว่าเครื่องเบญจรงค์ คือ ๕ สี ในสมัยอยุธยานั้นสีภายในเครื่องเบญจรงค์ มักเป็นสีเขียว^๓

ในที่นี้ ผู้วิจัยได้ยกเอางานประติมากรรมที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นและสำคัญในสมัยอยุธยา ดังนี้

ที่	งานประติมากรรมที่โดดเด่น	ลักษณะสำคัญ
๑	พระศรีสรรเพชญดาญาณ	เป็นพระพุทธรูปที่สำคัญที่ได้ประดิษฐานที่พระอารามหลวงภายในเขตพระราชวัง เป็นพระพุทธรูปยืนสูง ๘ วา ใช้ทองคำหุ้มทั้งองค์หนัก ๒๘๖ ชั่ง ได้รับอิทธิพลเช่นเดียวกับสถาปัตยกรรม ในตอนต้น เป็นศิลปะแบบขอมทำให้พระพุทธรูปในสมัยนี้เป็นพระพุทธรูป แบบอุทง ซึ่ง ศิลปะแบบขอมนี้ได้มีอยู่ก่อนที่จะมีการสถาปนากรุงศรีอยุธยา หลังจากสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นต้นมา การสร้างพระพุทธรูปจะนิยมสร้างตาม แบบสุโขทัย จนถึงสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ได้เกิดงานศิลปะแบบอยุธยาอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นการผสมระหว่างศิลปะแบบอุทงกับแบบสุโขทัย

^๑ ทวีเกียรติ ไชยงยศ, “การจำแนกทัศนศิลป์”, วารสารโลกศิลปะ ๒, ฉบับ ๒, (มีนาคม ๒๕๒๕), หน้า ๓๙.

^๒ สันติ เล็กสุขุม และสรียวุฒิ สุขสวัสดิ์, “ประติมากรรมและจิตรกรรมไทย”, เอกสารการสอนชุดวิชาไทยคดีศึกษา หน่งยที่ ๘-๑๕, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา, ๒๕๔๒), หน้า ๑๘๙-๑๙๐.

^๓ สันติ เล็กสุขุม และสรียวุฒิ สุขสวัสดิ์, “ประติมากรรมและจิตรกรรมไทย”, เอกสารการสอนชุดวิชาไทยคดีศึกษา หน่งยที่ ๘-๑๕, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา, ๒๕๔๒), หน้า ๒๑๔.

ที่	งานประติมากรรมที่โดดเด่น	ลักษณะสำคัญ
๒	พระพุทธรูปนิมิตวิชิตมารโมลีศรีสรรเพชญบรมไตรโลกนาถ	พระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่ ศิลปะอยุธยาตอนปลายประดิษฐานเป็นพระประธานวัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
๓	พระพุทธรูปทรงเครื่องน้อยปางประทานอภัย	ศิลปะอยุธยาตอนปลาย สำริดปิดทอง จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
๔	บานประตูไม้จำหลักรูปเทวดาทรงพระขรรค์	พบที่พระอุโบสถและซุ้มคูหาพระสถูปในวัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธรูปสุโขทัยที่มีความงดงามเป็นต้นแบบ แต่ช่างอยุธยา ก็สามารถตกแต่งลวดลายเพิ่มเติมที่เศียรพระพุทธรูป เป็นลักษณะทรงเครื่องได้อย่างงดงามยิ่ง
๕	เศียรพระพุทธรูปทรงเครื่องสำริด	เป็นศิลปะอยุธยาตอนต้น ได้รับอิทธิพลทางรูปแบบจากศิลปะสุโขทัย แต่ตกแต่งลวดลายพระเศียรเป็นแบบอยุธยา
๖	ธรรมาสน์สมัยอยุธยาตอนปลาย	ตั้งอยู่ที่วัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี ธรรมาสน์สมัยอยุธยา มักจะใช้เสาสีดิน ไม่มีการย่อมุม ใต้ถุนมักจะทำเจาะโปร่ง เรียกว่า "ร่องถุน" ประดับด้วยลวดลายสมัยอยุธยา ซึ่งใช้ลายขนาดใหญ่ สะบัดเปลว และเป็นอิสระกว่าลายสมัยรัตนโกสินทร์ มักจะประดับด้วยกระจกสี เขียวแผ่นใหญ่ สีคล้ายๆ ปีกแมลงทับ ใช้กระจกอยู่แค่ ๒ สี คือ สีเขียวและสีขาว
๗	หีบพระธรรมลายรดน้ำศิลปะอยุธยา พุทธศตวรรษที่ ๒๓ ไม่ล่องรักปิดทอง	ตู้ที่ทำขึ้นใช้สำหรับบรรจุพระไตรปิฎกจริง ๆ มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมลูกบาศก์ ส่วนบนสอดเข้าทำให้ดูแคบกว่าตอนล่าง ตกแต่งด้วยลายรดน้ำหรือลงรักปิดทอง ภาพลายรดน้ำทั่วไปเป็นเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ภาพเทวดาทวารบาล ภาพธรรมชาติ เป็นต้น สะท้อนให้เห็นความมุ่งมั่นตั้งใจที่จะฝากผลงานชั้นเลิศของตนไว้เคียงคู่และปกป้องรักษาคำสอนของพระบรมครู อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นเรื่องราวประวัติศาสตร์ของยุคสมัย

ตาราง ๔.๓ แสดงประติมากรรมที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นและสำคัญในสมัยอยุธยา

จากหลักฐานประติมากรรมที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นและสำคัญในสมัยอยุธยา ผู้วิจัยได้วิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในงานประติมากรรมโดยผ่านมุมมองทางพระพุทธศาสนา ได้ดังนี้

๑) การถ่ายทอดคติทางพระพุทธศาสนาที่เป็นรูปธรรม ก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเรื่องราวในศาสนา โนม่นางศรัทธาของผู้ชม นอกจากนี้จะเป็นการสั่งสอนแล้วยังเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาอีกแนวทางหนึ่ง การสร้างพระพุทธรูปมีวัตถุประสงค์เพื่อระลึกถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในองค์ประกอบด้าน **พระพุทธคุณ** ๓^๑ ประการ ได้แก่ ปัญญาคุณ พระคุณคือปัญญา วิสุทธิคุณ พระคุณคือความบริสุทธิ์ และ กรุณาคุณ พระคุณคือพระมหากรุณา อีกประการหนึ่งเป็นการทำให้ชาว

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๖๔.

พุทธได้บูชากราบไว้ระลึกถึงพระพุทธเจ้าเพื่อน้อมนำไปสู่การปฏิบัติ ตามหลัก **บูชา ๒**^๑ ได้แก่ อามิสบูชา เป็นการบูชาด้วยสิ่งของ และ ปฏิบัติบูชา การบูชาด้วยการปฏิบัติหรือที่เรียกว่าธรรมบูชา การเคารพบูชาพระพุทธเจ้าโดยผ่านสัญลักษณ์ทางพระพุทธรูป ถือว่าเป็นการแสดงออกถึงความเคารพต่อพระพุทธเจ้า ตามหลัก **คารวธรรม ๖**^๒ ประการ ได้แก่ สัตถุคารวตา ความเคารพในพระศาสนา ธรรมคารวตา ความเคารพในธรรม สังฆคารวตา ความเคารพในสงฆ์ สิกขาคารวตา ความเคารพในการศึกษา อปฺปมาทคารวตา ความเคารพในความไม่ประมาท และ ปฏิสันถรคารวตา ความเคารพในปฏิสันถาร

๒) การสืบทอดพระพุทธศาสนา พระมหากษัตริย์ไทยนับแต่อดีตมาทรงกระทำหน้าที่เป็นธรรมราชาอย่างสม่ำเสมอ คือ บำรุงและสืบทอดพระพุทธศาสนา กล่าวคือ นอกจากทรงโปรดให้สร้างและปฏิสังขรณ์ด้านประติมากรรมทางพระพุทธศาสนาแล้วยังสนับสนุนให้ผู้มีศรัทธาสร้างและปฏิสังขรณ์อีกด้วย ซึ่งนับว่าเป็นปัจจัยหนึ่งในการช่วยสืบทอดพระพุทธศาสนา

๓) การสั่งสอนหลักพุทธธรรมโดยผ่านงานประติมากรรม เป็นสิ่งที่นักประติมากรได้สร้างสรรค์โดยมีเรื่องราวที่ล้วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ประเพณีและวัฒนธรรมของยุคสมัย มีการสอดแทรกฉากประกอบไว้ในเนื้อหาหลักอย่างน่าสนใจ เช่น ภาพลายรดน้ำทั่วไปเป็นเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ภาพเทวดาทวารบาล ภาพธรรมชาติ เป็นต้น ทำให้ชาวพุทธเกิดความศรัทธาเลื่อมใส นำไปสู่การปฏิบัติตนตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

๔.๔ วิเคราะห์หลักพุทธธรรมจากจิตรกรรมในสมัยอยุธยา

จิตรกรรม หมายถึง การเขียนโดยใช้สีหรือวัสดุใด ๆ ก็ตามให้บังเกิดเป็นภาพต่าง ๆ เช่น ภาพคนเหมือน ภาพหุ่นนิ่ง ภาพคน ภาพสัตว์ ภาพทิวทัศน์ เป็นต้น ซึ่งเป็นการถ่ายทอดภาพจากธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ลงบนระนาบ ๒ มิติ แบบราบ เช่น กระจาด ขี้ผึ้ง เป็นต้น จิตรกรรมมีหลายแขนง จึงมีการเรียกชื่อของจิตรกรรมแต่ละแขนงแตกต่างกันไปโดยพิจารณาจากวัสดุที่ใช้หรือจากเรื่องราว หรือจากตำแหน่งที่ติดตั้งผลงานที่สร้างขึ้นแล้วแต่ความเหมาะสม เช่น จิตรกรรมสีน้ำ จิตรกรรมสีฝุ่น จิตรกรรมหุ่นนิ่ง จิตรกรรมภาพคน จิตรกรรมฝาผนัง เป็นต้น ศิลปินผู้สร้างงานจิตรกรรมนี้ เรียกว่า จิตรกร^๓

จิตรกรรมไทยเป็นศิลปะที่มีความประณีต สวยงาม แสดงความรู้สึกรักชีวิตจิตใจและความเป็นไทยที่มีความอ่อนโยนละมุนละไม สร้างสรรค์สืบต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนได้ลักษณะประจำชาติที่มีรูปแบบพิเศษ นิยมเขียนบนฝาผนังภาพในอาคารที่เนื่องในพระพุทธศาสนาและอาคารที่เนื่องด้วยบุคคลชั้นสูง คือ พระอุโบสถ วิหาร พระที่นั่ง บนผืนผ้า บนกระจาด สมุดลายไทย โดยเขียนด้วยสีผ่านตามวิธีการของช่างเขียนไทยในสมัยโบราณ นิยมเขียนเรื่องราวเกี่ยวกับอดีตพุทธประวัติ ทศชาติชาดก ไตร

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๗๘-๗๙.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๒๑.

^๓ สุชาติ เถาทอง, **ทัศนศิลป์กับมนุษย์ : การสร้างสรรค์และสุนทรียภาพ**, (กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๕), หน้า ๘๓.

ภูมิวรรณคดีและวิถีไทย ส่วนใหญ่นิยมเขียนระดับผ่องโอบสถ วิหาร อันเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับประกอบพิธีทางศาสนาและทำบุญสุนทานเพื่ออุทิศถวายเป็นพุทธบูชาและทำให้เกิดความสงบขึ้นในจิตใจของพุทธศาสนิกชน^๑ จิตรกรรมไทยแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ จิตรกรรมฝาผนัง และจิตรกรรมที่เคลื่อนที่ได้^๒

จิตรกรรมฝาผนังไทยที่สำคัญ ๔ ยุค ในสมัยอยุธยา มีดังนี้

ยุคที่	จิตรกรรม	เนื้อหา
๑	ภาพจิตรกรรมในพระปราสาทประธาน วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	แสดงเรื่องราวพุทธประวัติ
	ภาพจิตรกรรมในคูหาปราสาทประธาน วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดราชบุรี	แสดงเรื่องราวพุทธประวัติ
	ภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องพุทธประวัติ กรุพระปราสาทวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	แสดงเรื่องราวพุทธประวัติ
	ภาพจิตรกรรมผนังคูหาปราสาทคัมภีร์มณฑลวันตักเฉียงเหนือของปราสาทประธานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	แสดงเรื่องราวพุทธประวัติ
๒	จิตรกรรมที่เขียนบนแผ่นหินเพื่อปูนั่งกรงของเจดีย์ประธานองค์ทิศตะวันออก วัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	รูปพระสาวกในท่าเดิน มือพนมมีดอกบัวอยู่ด้วย ปัจจุบันแผ่นหินนี้เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร กรุงเทพมหานคร
	จิตรกรรมที่เขียนบนสมุดข่อย	ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร กรุงเทพมหานคร
๓	ตู้พระธรรมลายรดน้ำ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร กรุงเทพมหานคร	พระเรียงแถวอยู่ในซุ้มเรือนแก้วแบบซ้ำๆ
	จิตรกรรมฝาผนังโบสถ์วัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี	อดีตพระพุทธรูปเจ้า ชาดก
๔	จิตรกรรมฝาผนังโบสถ์วัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี	พุทธประวัติ ไตรภูมิ เขาพระเมรุ แวดล้อมด้วยเขาสัตตบริภัณฑ์

ตาราง ๔.๔ แสดงจิตรกรรมฝาผนังไทยที่สำคัญ ๔ ยุค ในสมัยอยุธยา

จากจิตรกรรมไทยที่สำคัญในสมัยอยุธยา แสดงให้เห็นถึงการเล่าเรื่องราวความเป็นไปของพระพุทธเจ้าตั้งแต่ประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน อดีตพระพุทธรูปเจ้า ไตรภูมิ เขาพระเมรุแวดล้อมด้วยเขาสัตตบริภัณฑ์ เป็นการสั่งสอนพุทธศาสนิกชนถึงหลักการพัฒนาตนเอง หลักความเพียรพยายาม ความเสียสละ การทำหน้าที่สั่งสอนสัตว์โลกด้วยเมตตาธรรม หลักอนิจจัง ความไม่เที่ยงของสังขารของพระพุทธเจ้า นิทานชาดกสะท้อนหลักธรรมบารมี ๑๐ ที่เกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ เช่น ความรัก ความโกรธ ความหลง อิจฉา เมตตา กรุณา เป็นต้น

^๑ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, **จิตรกรรมไทย**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การค้ำคูณสภา, ๒๕๔๙), หน้า ๔.

^๒ กองโบราณคดี กรมศิลปากร, **จิตรกรรมไทยประเพณี**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๓.

๔.๕ วิเคราะห์หลักพุทธธรรมจากวรรณกรรมในสมัยอยุธยา

วรรณกรรม หมายถึง งานหนังสือ งานประพันธ์ บทประพันธ์ทุกชนิดทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง^๑

วรรณคดี หมายถึง วรรณกรรมที่ได้รับการยกย่องว่าแต่งดีมีคุณค่าเชิงวรรณศิลป์ถึงขนาด ส่วนวรรณศิลป์ คือ ศิลปะในการประพันธ์หนังสือ เช่น ลิลิตพระลอ เป็นต้น^๒

ลักษณะของวรรณคดีหรือวรรณศิลป์มี ๖ ประการ คือ อารมณ์สะเทือนใจ จินตนาการ การแสดงออก ท่วงทำนอง กลวิธีในการแต่ง และองค์ประกอบ^๓

วรรณกรรมที่สำคัญ ๓ ยุค ในสมัยอยุธยา มีดังนี้

ช่วงการแต่ง	งานวรรณกรรม	แต่งขึ้นในรัชสมัย	เนื้อหา
สมัยอยุธยา ตอนต้น (พ.ศ. ๑๘๘๓ - ๒๐๗๒)	ลิลิตโองการแช่งน้ำ	รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถปีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง)	เป็นวรรณคดีเกี่ยวกับพระราชพิธีแสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์
	ลิลิตยวนพ่าย	สันนิษฐานว่าแต่งในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ราว พ.ศ. ๒๐๑๗	เรื่องยอลิลิตยวนพ่าย ได้แก่ ตอนต้นกล่าวว่ามีสารพระพุทธเจ้าและนำหัวข้อธรรมมาแจกแจงทำนองยกย่องสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า ทรงคุณธรรมชื่อนั้น ๆ กล่าวถึงพระราชประวัติ ตั้งแต่ประสูติจนได้ราชสมบัติ ต่อมาเจ้าเมืองเชียงขึ้น (เขลียง) เอาใจออกหาง นำทัพเชียงใหม่มาตีเมืองชัยนาท แต่ถูกสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถตีแตกกลับไป และยึดเมืองสุโขทัยคืนมาได้ แล้วประทับอยู่เมืองพิษณุโลกเสด็จออกบวชชั่วคราวระยะหนึ่ง ต่อจากนั้นกล่าวถึงการทำสงครามกับเชียงใหม่อย่างละเอียดครั้งหนึ่ง แล้วบรรยายเหตุการณ์ทางเชียงใหม่ ว่าพระเจ้าติโลกราชเสียพระจริต ประหารชีวิตหนานบุญเรืองราชบุตร และหมื่นดงครเจ้าเมืองเชียงขึ้น ภรรยาหมื่นดงครไม่พอใจ ลอยมีสารมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและขอกองทัพไปช่วย พระเจ้าติโลกราชทรงยกทัพมาป้องกันเมืองเชียงขึ้น เสร็จแล้วเสด็จกลับไปรักษาเมืองเชียงใหม่ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงกรีธาทัพหลวงขึ้นไปรบตีเชียงใหม่พ่ายไปได้เมื่อวเชียวซืม ตอนสุดท้ายสรรเสริญพระบารมีสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอีกครั้งหนึ่ง

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คพับลิเคชั่น, ๒๕๓๐), หน้า ๑๐๔๔.

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คพับลิเคชั่น, ๒๕๓๐), หน้า ๑๐๔๗.

^๓ ศิราพร ญกลาง และปรีญา หิรัญประดิษฐ์, “วรรณคดีไทย”, เอกสารการสอนชุดวิชาไทยคดีศึกษา หน่วยที่ ๘-๑๕, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๒), หน้า ๓๒๐-๓๒๒.

ช่วงการแต่ง	งานวรรณกรรม	แต่งขึ้นในรัชสมัย	เนื้อหา
	มหาชาติคำหลวง	สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโปรดให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตช่วยกันแต่ง เมื่อจุลศักราช ๘๔๔	เรื่องย่อ แบ่งออกเป็น ๑๓ ตอน ซึ่งเรียกว่ากัณฑ์ดังนี้ กัณฑ์ทศพร กัณฑ์หิมพานต์ กัณฑ์ทานกัณฑ์ กัณฑ์วนประเวศน์ กัณฑ์ชูชก กัณฑ์จุลพน กัณฑ์มหาพน กัณฑ์กุมาร กัณฑ์มัทรี กัณฑ์สักกบรรพ กัณฑ์มหาราช กัณฑ์ฉกษัตริย์ กัณฑ์นครกัณฑ์
	ลิลิตพระลอ	อาจเป็นรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๒๐๑๗) หรือสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๒๐๕)	เรื่องย่อ มีเนื้อความว่า เมืองสรวงและเมืองสรองเป็นศัตรูกัน พระลोकษัตริย์เมืองสรวงทรงพระสิริโฉมยิ่งนัก จนเป็นที่ต้องพระทัยพระเพื่อนพระแพงราชธิดาของท้าวพิชัยพิชณกรกษัตริย์แห่งเมืองสรอง นางรินนางโรยพระพี่เลี้ยงได้ขอให้ปู่เจ้าสมิงพรายช่วยทำเสน่ห์ให้พระลอเสด็จมาเมืองสรวง เมื่อพระลอต้องเสน่ห์ได้ตรัสลาพระนางบุญเหลือพระราชมารดาและนางลักษณวดีมเหสี เสด็จไปเมืองสรองพร้อมกับนายแก้วนายขวัญพระพี่เลี้ยง พระลอทรงเสียน้ำที่แม่น้ำกาหลง ถึงแม่จะปรากฏารายก็ทรงผืนพระทัยเสด็จต่อไป ไก่ผีของปู่เจ้าสมิงพรายล่อพระลอบกับนายขวัญและนายแก้วไปจนถึงสวนหลวง นางรินนางโรยออกอุบายลอบนำพระลอบกับนายแก้วและนายขวัญไปไว้ในตำหนักของพระเพื่อนพระแพงท้าวพิชัยพิชณกรทรงทราบเรื่องก็ทรงพระเมตตา รับสั่งจะจัดการอภิเษกพระลอบกับพระเพื่อนและพระแพงให้ แต่พระเจ้าย่าเลี้ยงของพระเพื่อนพระแพงยังทรงพยาบาลพระลอ อ่างรับสั่งท้าวพิชัยพิชณกรตรัสสั่งใช้ให้ทหารไปรุมจับพระลอ พระเพื่อนพระอพงและพระพี่เลี้ยงทั้งสี่ช่วยกันต่อสู้จนสิ้นชีวิตทั้งหมด ท้าวพิชัยพิชณกรทรงพระพิโรธพระเจ้าย่าและทหารรับสั่งให้ประหารชีวิตทุกคน พระนางบุญเหลือทรงส่งทูตมาร่วมงานพระศพกษัตริย์สาม ในที่สุดเมืองสรวงและเมืองสรองกลับเป็นไมตรีต่อกัน

ช่วงการแต่ง	งานวรรณกรรม	แต่งขึ้นในรัชสมัย	เนื้อหา
สมัยอยุธยา ตอนกลาง (พ.ศ. ๒๑๕๓ - ๒๒๓๑)	กาพย์มหาชาติ	ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่า กาพย์มหาชาติ น่าจะแต่งขึ้นใน สมัยพระเจ้าทรง ธรรม	เนื้อหาของกาพย์มหาชาตินั้น เป็นการเล่าเรื่อง มหาชาติ หรือเรื่องมหาเวสสันดรชาดกนั่นเอง เป็น การแต่งแบบที่เรียกว่า ยกคาถา กล่าวคือ ยกคาถา ภาษาบาลีขึ้นมาประโยคหนึ่ง แล้วแต่งภาษาไทยเล่า สลับไปเป็นช่วงๆ จนจบ โดยใช้คำประพันธ์ที่ เรียกว่าร้อยโบราณ หรือที่เรียกกันในสมัยนั้นว่า ร้อย มหาชาติ เนื่องจากเป็นร้อยกรองที่แต่งไว้สำหรับการ เทศน์เรื่องมหาชาตินั่นเอง แต่ละกัณฑ์ (ใน กาพย์มหาชาติเรียกว่า บรรพ) มีความยาวไม่มาก
	สมุทรโฆษคำฉันท์	มีผู้แต่งสามท่าน ซึ่งแต่งในยุคสมัย ต่างๆ กัน	เนื้อเรื่องดัดแปลงมาจากสมุทรโฆษชาดก ใน ปัญญาสชาดก กล่าวคือเป็นชาดกที่มีได้มีอยู่ใน พระไตรปิฎก มีเนื้อหาแบบนิยายไทยทั่วไป ที่มี ความรักและการพลัดพราก
	เสื่อกศคำฉันท์	แต่งโดยพระ มหาราชครู	เป็นนิทานพื้นเมืองที่มีการเล่าต่อกันมาช้านาน อัน เป็นเรื่องราวระหว่างลูกเสื่อกกับลูกโค ซึ่งต่างมีมิตร ไมตรีอันดีต่อกัน ภายหลังฤาษีเสกให้เป็นคนทั้งสอง ตัว
สมัยอยุธยาตอน ปลาย (พ.ศ. ๒๒๗๕ - ๒๓๑๐)	พระมาลัยคำหลวง	แต่งโดยเจ้าฟ้า ธรรมธิเบศร	เรื่องย่อ กล่าวถึงพระมาลัยพระเถระอรหันต์องค์ หนึ่งซึ่งรับถวายดอกบัวจากชายเข็ญใจแล้วนำไป บูชาพระจุฬามณี ณ ดาวดึงส์ พระมาลัยได้มีปัญญา ถามข้อสงสัยแก่พระอินทร์ถึงเรื่องการบำเพ็ญกุศล ต่อมาพระศรีอารยเมตไตรยได้มาตรัสสนทนาคำว่า ว่าพระองค์จะเสด็จลงมาประกาศศาสนาเมื่อศาสนา ของพระสมณโคดมสิ้นสุด ๕๐๐ ปีแล้ว เมื่อสิ้น ศาสนาของพระสมณโคดมแล้วจะเกิดกสิณุก อายุคน จะสั้นแค่ ๕-๑๐ ปี เมื่อสิ้นยุคเข็ญจะเกิดความอุดม สมบูรณ์ ระยะเวลาที่พระองค์จะลงมาตรัสสอนคนให้ตั้ง มั่นอยู่ในความดี
	บทละครเรื่อง อิเหนา	พระราชนิพนธ์ของ สมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวบรมโกศ	เป็นนิทานที่เล่าแพร่หลายกันมากในชวา เชื่อกันว่า เป็นนิยายอิงประวัติศาสตร์ของชวา

ตาราง ๔.๕ แสดงวรรณกรรมที่สำคัญ ๓ ยุค ในสมัยอยุธยา

จากวรรณกรรมที่สำคัญ ๓ ยุค ในสมัยอยุธยา มีทั้งเรื่องที่ตั้งเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เรื่อง
ประเภทสวดวิกรรมของพระมหากษัตริย์ การบรรยาย ความสวยงามของธรรมชาติ ความเชื่อใน
ธรรมชาติ และเรื่องการเกี่ยวพาราณี สามารถวิเคราะห์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในงาน
วรรณกรรมสมัยอยุธยา ได้ดังนี้

- ๑) ความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ปรากฏในวรรณกรรมลิลิตโองการแช่งน้ำ

๒) หลักธรรม **ทศบารมี** หรือ บารมี ๑๐ ประกอบด้วย ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา และอุเบกขา^๑ ซึ่งมีปรากฏชัดเจนในมหาชาติคำหลวง และกาพย์มหาชาติ แสดงถึงความเลื่อมใสในพุทธศาสนา และความเชื่อในบุญกุศลที่เกิดจากฟังเทศน์เรื่องมหาชาติของคนไทยสืบต่อมาจากสุโขทัย หลักธรรมต่าง ๆ ที่จะเป็นประโยชน์ต่อพุทธศาสนิกชนมาดำเนินชีวิต เช่น ทาน เสียสละ ศีล หลักธรรมเกี่ยวกับการปกครอง นักบริหาร เป็นต้น และแบบอย่างตัวละครในกัณฑ์ต่าง ๆ อาทิ พระเวสสันดร เป็นต้นแบบของการเสียสละ พระนางมัทรี ถือเป็นแบบอย่างภรรยาที่ดีของสามี ถึงความทุกข์ก็ทุกข์ด้วย ถึงคราวสุขก็สุขด้วย พระกัณหา - ซาลี เป็นแบบอย่างของความกตัญญูต่อพระบิดา ชูชก เป็นแบบอย่างของการไม่ประมาทตน อย่างไรก็ตาม หากชาวพุทธได้นำหลักธรรมนี้เหล่านี้มาปฏิบัติสังคมจะมีความสงบรุ่งเรืองการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในแต่ละพระชาตินั้นไม่ได้ทรงบำเพ็ญบารมีเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งในจำนวน ๑๐ ประการเท่านั้น แต่จะทรงบำเพ็ญครบทั้ง ๑๐ ประการ ซึ่งในแต่ละพระชาติจะมีความโดดเด่นที่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญกว่าบารมีอื่น ๆ ดัง เช่น เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร พระองค์ทรงบำเพ็ญครบทั้ง ๑๐ ประการอย่างเห็นได้ชัด ในพระชาตินี้พระองค์ทรงบำเพ็ญทานบารมีเป็นจุดเด่นทำให้คนทั่วไปเข้าใจว่า ทรงบำเพ็ญเฉพาะทานบารมี แท้จริงพระองค์ได้บำเพ็ญบารมีอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน กล่าวคือ การบำเพ็ญเนกขัมมบารมี ด้วยการไปบำเพ็ญครองเพศบรรพชิตที่เขาวงกต การบำเพ็ญวิริยบารมี คือ ทรงมีความพากเพียรในการปฏิบัติธรรมอย่างไม่ย่อท้อ การบำเพ็ญเมตตาบารมี คือ ทรงบริจาคทานให้แก่บุคคลผู้ยากไร้ทุกระดับชั้น การบำเพ็ญอุชิฐฐานบารมี คือ ทรงตั้งพระทัยอย่างแน่วแน่เพื่อบรรลุพระโพธิญาณ การบำเพ็ญศีลบารมี คือ ทรงรักษาศีลให้บริสุทธิ์ระหว่างครองเพศบรรพชิตที่เขาวงกต บำเพ็ญขันติบารมี คือ ทรงมีความอดทนอดกลั้นต่อความยากลำบากต่าง ๆ ทั้งกายและใจขณะประทับอยู่ที่เขาวงกต การบำเพ็ญอุเบกขาบารมี คือ ทรงวางเฉยเมื่อเห็นชูชกเขียนตี พระโอรสพระธิดาที่ทรงบริจาคให้เป็นสิทธิ์ของชูชกแล้ว การบำเพ็ญสัจจบารมี คือ ทรงรักษาสัจจะที่จะทรงมอบพระโอรสพระธิดาให้ชูชก ด้วยการตามหาพระโอรสพระธิดาที่ไปซ่อนในสระบัวแม้จะขมขื่นพระทัยสักเพียงใดแต่พระองค์ก็ทรงยึดมั่นในคำสัตย์ สุดท้าย การบำเพ็ญทานบารมี พระองค์ทรงบริจาคช้างทรงสิ่งของมีค่าทั้งปวง พระโอรส พระธิดา และพระมเหสี

๓) ความเป็นอนิจจังของโลกมนุษย์ การแสดงความเคารพและจงรักภักดีต่อเจ้านายและสถานที่สำคัญ ปรากฏในลิลิตพระลอ

๔) ความรักและการพลัดพราก ปรากฏในสมุทรโฆษคำฉันท์

๕) คติธรรมเกี่ยวกับการรักษาความสัตย์ เกิดเป็นคนควรรักษาความสัตย์ไว้กับตัว มีพุทธภาษิตกล่าวไว้ว่า จะมีชื่อเสียงเพราะความสัตย์ เป็นสุภาษิตสอนใจ ปรากฏในเสื่อโคคำฉันท์

๖) แสดงความศรัทธาในพระพุทธเจ้าที่แน่นแฟ้น ความเชื่อในบาป บุญ คุณ โทษ พรหมนา โวหารเกี่ยวกับนรก-สวรรค์ ปรากฏในพระมาลัยคำหลวง

๗) การเอาแต่ใจตนเอง การใช้อารมณ์ การใช้กำลังในการแก้ปัญหา การไม่รู้จักประมาณตนเอง การทำอะไรโดยไม่ยั้งคิด ปรากฏในบทละครเรื่องจิเหนา

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๘๔-๒๘๕.

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

จากการดำเนินการวิจัยเรื่องภูมิศาสตร์วัฒนธรรม: ประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และหลักพุทธธรรมในสมัยอยุธยา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา เพื่อศึกษาเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา และเพื่อวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยอยุธยา ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากแหล่งค้นคว้าห้องสมุดและสื่ออินเทอร์เน็ตเทคโนโลยีสารสนเทศศึกษาในภาคสนามเพื่อการรวบรวมข้อมูล สัมภาษณ์เชิงลึกนักวิชาการ และประชุมกลุ่มย่อย สรุปผลการวิจัยตามลำดับ ดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การนำเสนอผลการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัยโดยได้นำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ตามลำดับดังต่อไปนี้

๕.๑.๑ ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา พบว่า ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยามีความต่อเนื่องเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาโดยเริ่มตั้งแต่การเข้ามาของพระพุทธศาสนาสู่สุวรรณภูมิ พระพุทธศาสนาในประเทศไทยสมัยทวารวดี สมัยศรีวิชัย สมัยลพบุรี สมัยสุโขทัย และสมัยล้านนา ในส่วนประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา มีระยะเวลายาวนานถึง ๔๑๗ ปี มีราชวงศ์ปกครองอาณาจักรทั้งสิ้น ๕ ราชวงศ์ ๓๓ พระองค์ ทรงนับถือพุทธศาสนาทั้งหมด โดยภาพรวมยังคงเป็นพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท แบ่งออกเป็น ๔ ช่วง ได้แก่ ช่วง พ.ศ. ๑๘๘๓-๒๐๐๐ ช่วง พ.ศ. ๒๐๐๐-๒๑๐๐ ในช่วง พ.ศ. ๒๑๐๐-๒๒๐๐ และช่วง พ.ศ. ๒๒๐๐-๒๓๑๐ โดยมีเหตุการณ์และเรื่องราวเกี่ยวกับการพระศาสนาในสมัยกรุงศรีอยุธยาในภาพรวมได้ ดังนี้

๕.๑.๑.๑ การออกทรงผนวชเป็นการสืบพระราชประเพณี เรื่องเจ้านายในสมัยกรุงศรีอยุธยาออกทรงผนวชเป็นการสืบธรรมเนียมประเพณีที่พระเจ้าแผ่นดินและเจ้านายในราชวงศ์ออกทรงผนวชตามแบบอย่างพระมหากษัตริย์ราชธานีแห่งกรุงสุโขทัย หรือพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยาทรงบำเพ็ญพระราชกุศลออกผนวชมาแล้วนั้น ปรากฏว่าเจ้านายในสมัยกรุงศรีอยุธยานอกจากพระบรมไตรโลกนาถและพระรามาธิบดีที่ ๒ แล้วยังมีอีก ๔ พระองค์ คือ ๑) พระเจ้าทรงธรรม ซึ่งก่อนเสวยราชย์เป็นพระมหากษัตริย์สืบแทนพระศรีเสาวภาคย์ ด้วยการชิงราชสมบัตินั้น ได้บวชเป็นพระภิกษุเป็นพระราชอาคันตุกะที่ พระพิมลธรรม แต่พระองค์นี้ นามทางราชการแห่งราชสำนักในสมัยนั้นมีได้ถือว่าเป็น เจ้า แต่อย่างไรก็ตาม เพียงแต่ใช้พระนามเดิมว่า พระศรีศิลป์ อันเป็นพระนามของเจ้านายเท่านั้นเอง ๒) เจ้าฟ้าตรีสุนทร พระราชโอรสของพระเพทราชา ๓) พระองค์เจ้าบุญนาค พระเจ้าลูกยาเธอในสมเด็จพระเจ้าเสือ ขุนหลวงสรศักดิ์ ๔) เจ้าฟ้านเรนทร พระราชโอรสของพระเจ้าท้ายสระ สามพระองค์หลังนี้ทรงผนวชอยู่ตลอดพระชนมายุ และมีได้รับสมณศักดิ์เป็นพระราชอาคันตุกะแต่ประการใด

๕.๑.๑.๒ การสร้างวัด พระเจ้าแผ่นดินแห่งกรุงศรีอยุธยาได้ทรงสร้างวัดขึ้นแต่ละรัชกาล ดังนี้ **แผ่นดินพระเจ้าอู่ทอง** พระปฐมกษัตริย์ผู้สร้างกรุงศรีอยุธยาทรงสร้างวัดขึ้น ๒ วัด คือ ๑) วัดพุทไธศวรรย์ สร้างขึ้นที่ตำบลเวียงเหล็ก (ปัจจุบันคือตำบลสำเภาล่ม) เมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๖ เพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงการที่พระองค์ได้เสด็จมาจากเมืองอู่ทอง ตั้งราชธานีศรีอยุธยาขึ้นเป็นครั้งแรก ณ ตำบลนี้ หลังจากสร้างพระราชวังใหม่เสร็จทรงยกพระราชวังเดิมให้เป็นวัด ๒) วัดป่าแก้ว สร้างเมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๖ เพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงเจ้าแก้วเจ้าไทยซึ่งประจวบที่หวาดโรคสิ้นพระชนม์ให้ชุดพระศพที่ฝั่งไว้ขึ้นแล้วพระราชทานเพลิงพระศพเสร็จแล้วก็ได้สร้างวัดตรงที่พระราชทานเพลิงนั้นเป็นวัดป่าแก้ว วัดนี้ปรากฏตามหลังสือโบราณวัตถุสถานที่ว่าอาณาจักรของกรมศิลปากรมีชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า วัดเจ้าพระยาไทยและพระเจ้าอู่ทองทรงสร้างเมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๐ เพื่อสำหรับเป็นสำนักของพระสงฆ์ที่บวชเรียนมาจากสำนักพระวันรัตมหาเถระในลังกาทวีป เรียกกันว่า คณะป่าแก้ว วัดนี้จึงได้นามว่าวัดป่าแก้วด้วย ส่วนนามอีกอย่างซึ่งชาวบ้านเรียกกันเป็นสามัญทั่วไปก็คือ วัดใหญ่ชัยมงคล ตั้งอยู่นอกพระนคร (นอกเกาะเมือง) ตำบลที่ตั้งวัดปัจจุบันเรียกว่าตำบลไผ่ลิงขึ้นอยู่ในอำเภอกรุงเก่า **แผ่นดินสมเด็จพระรามาเมศวร** รัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงศรีอยุธยาได้ทรงสร้างวัดขึ้น ๓ วัด คือ ๑) วัดพระราม โปรดให้สร้างตรงที่ถวายเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระเจ้าอู่ทอง พระราชบิดา เมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๒ หน้าวัดมีบึงใหญ่เดิมเรียกว่าหนองโสน ต่อมาเมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยาได้ชุดเอาดินในหนองนี้ขึ้นถมพื้นวังและพื้นวัดพระมหาธาตุ วัดราชบูรณและวัดพระราม จึงกลายเป็นบึงใหญ่โต และต่อมาเปลี่ยนชื่อใหม่เรียกว่า บึงพระราม แต่จะเปลี่ยนเมื่อใดไม่อาจทราบได้ ชื่อนี้ยังคงเรียกกันมาจนถึงทุกวันนี้ ๒) วัดมหาธาตุ อยู่เชิงสะพานป่าถ่าน ในประวัติศาสตร์ยังสับสนกันอยู่ พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่า สมเด็จพระรามาเมศวร ทรงสร้างเมื่อ พ.ศ. ๑๙๒๗ แต่พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐว่า สร้างในแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพระงั่ว) เมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๗ ๓) วัดภูเขาทอง สร้างเมื่อ พ.ศ. ๑๙๓๐ อยู่ตำบลภูเขาทอง ห่างจากพระราชวังประมาณ ๒ กิโลเมตร ยังไม่พบปรารภเหตุสร้าง **แผ่นดินพระบรมราชาที่ ๒** (เจ้าสามพระยา) รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงศรีอยุธยาทรงสร้างวัดขึ้น ๒ วัด คือ ๑) วัดราชบูรณะ อยู่ตรงข้ามกับวัดมหาธาตุ พระเจ้าสามพระยาทรงสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๖ ตรงบริเวณที่เจ้าอ้ายกับเจ้ายี่ พระเชษฐา ทรงชนช้างกันถึงพิราลัย ๒) วัดมเหยงคณ์ ทรงสร้างเมื่อ พ.ศ. ๑๙๖๗ แต่ไม่ทราบว่าทรงสร้างเพราะปรารภเหตุใด วัดนี้ปัจจุบันที่ตั้งวัดเรียกว่า ตำบลบ้านกระมัง อำเภอกรุงเก่า **แผ่นดินพระบรมไตรโลกนาถ** รัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงศรีอยุธยา ทรงสร้างวัดขึ้น ๒ วัด คือ ๑) วัดพระศรีสรรเพชญ์ เป็นวัดในพระบรมมหาราชวัง ไม่มีพระสงฆ์ ๒) วัดจุฬามณี สร้างที่เมืองพิษณุโลก ซึ่งเป็นวัดที่พระองค์ทรงผนวชอยู่ **แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ** รัชกาลที่ ๑๕ แห่งกรุงศรีอยุธยา ทรงสร้างวัด ๑ วัด คือ วัดหลวงสบสวรรค์ ทรงสร้างที่สวนหลวงบริเวณที่ถวายพระเพลิงพระศพสมเด็จพระศรีสุริโยทัย เมื่อ พ.ศ. ๒๐๙๑ เพื่อเป็นอนุสาวรีย์ของสมเด็จพระศรีสุริโยทัย วัดนี้อยู่ในเกาะเมืองด้านตะวันตก **แผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ** รัชกาลที่ ๑๙ แห่งกรุงศรีอยุธยา ทรงสร้างวัด ๑ วัด คือ วัดวรเชษฐาราม สมเด็จพระเอกาทศรถ ทรงสร้างอุทิศพระราชกุศลถวายสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เมื่อ พ.ศ. ๒๑๔๘ วัดนี้ตั้งอยู่ตำบลท่าवासกรี อำเภอกรุงเก่า **แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง** รัชกาลที่ ๒๔ แห่งกรุงศรีอยุธยา ทรงสร้างวัด ๒ วัด คือ ๑) วัดไชยวัฒนาราม ทรงสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๑๗๓ ณ บริเวณบ้านเดิมของพระพันปีหลวง พระเจ้าปราสาททอง อยู่ริมแม่น้ำฝั่งเดียวกับวัดพุทไธศวรรย์ สร้างขึ้นด้วยฝีมือประณีตงดงามมาก ตั้งใจเลียนแบบแผนผังนครวัดที่ประเทศเขมร เนื่องจากคราวสร้างนั้น ได้ตีเมืองเขมร

กลับคืนได้ด้วย ๒) วัดชุมพลนิกายาราม อยู่อำเภอบางปะอิน สร้างเป็นอนุสรณ์สถานที่เกิดของ พระองค์ จะสร้างปีใดยังหาหลักฐานที่ถูกต้องไม่ได้ **แผ่นดินพระเพทราชา** รัชกาลที่ ๒๘ แห่งกรุงศรีอยุธยา ทรงสร้างวัด ๑ วัด คือ วัดบรมพุทธาราม ทรงสร้างขึ้นที่พระนิเวศน์เดิม เมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๒ (ก่อนเสวยราชย์) ปัจจุบันตั้งอยู่ตำบลประตูชัย อำเภอกรุงเก่า **แผ่นดินพระเจ้าเสือ** รัชกาลที่ ๒๙ แห่งกรุงศรีอยุธยา ทรงสร้างวัด ๑ วัด คือ วัดโพธิประทับช้าง จังหวัดพิจิตร นับว่าเพื่อเป็นอนุสรณ์ที่ พระองค์ทรงพระราชสมภพ ณ สถานที่สร้างวัดนี้

๕.๑.๑.๓ การสร้างความสัมพันธ์ด้านพระพุทธศาสนากับอาณาจักรต่างๆ ในสมัยนี้ พระพุทธศาสนาเถรวาทมีความเจริญรุ่งเรือง และมีอิทธิพลอย่างมากในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังนั้น อาณาจักรต่างๆ ในภูมิภาคนี้จึงมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เชื่อมโยงสัมพันธ์กันทางด้านพระพุทธศาสนาอยู่ตลอด มีการส่งพระสงฆ์เดินทางไปศึกษาที่ศรีลังกาอยู่หลายครั้ง และเป็นที่น่าสังเกตได้ว่า ในยุคสมัยดังกล่าวนี้ มีการนำเอาการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนามาเป็นเครื่องชี้วัดเสถียรภาพความมั่นคงแห่งอาณาจักรด้วย ดังกรณีการแข่งขันแข่งพระบารมีของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แห่งกรุงศรีอยุธยากับพระบรมไตรโลกนาถกษัตริย์แห่งนครเชียงใหม่ เป็นต้น ความสัมพันธ์ด้านพระพุทธศาสนาที่นับว่ามีความสำคัญอย่างมาก คือ ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ (พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ) รัชกาลที่ ๓๑ แห่งกรุงศรีอยุธยา มีการส่งพระสมณทูตไทยไปประเทศศรีลังกาจนทำให้เกิดสยามวงศ์หรืออุปาลิงค์มาจนกระทั่งทุกวันนี้

๕.๑.๑.๔ พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา มีทั้งความเจริญรุ่งเรือง ความทรงตัว และการเสื่อมถอยของพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ เนื่องด้วยเหตุปัจจัยที่มีความหลากหลายทั้งที่เป็นปัจจัยภายใน และปัจจัยภายนอก ในแง่ปัจจัยแห่งความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาสมัยอยุธยา ประกอบด้วย ปัจจัยภายใน ได้แก่ การที่พระสงฆ์มีความใส่ใจในการศึกษาและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การปกครองประเทศโดยสมบูรณาญาสิทธิราช การที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะให้ความอุปถัมภ์ค้ำชูแก่พระพุทธศาสนา ประเพณีการออกทรงผนวชของพระมหากษัตริย์ การตั้งอาณาจักรอยุธยาในด้านภูมิศาสตร์ที่มีความเหมาะสม ความอุดมสมบูรณ์ของภูมิประเทศ ความเจริญก้าวหน้าในด้านเศรษฐกิจการค้าทำให้ประชากรชาวมุสลิมมีความสุขทั่วราชอาณาจักร การเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับชาวต่างประเทศที่เป็นมหาอำนาจทั้งในด้านการเมืองและการศาสนา ในแง่ปัจจัยแห่งความชะลอตัวและการถดถอยของพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย การศึกสงคราม จะเห็นได้จากช่วงใดที่เหตุการณ์บ้านเมืองอยู่ในภาวะสงคราม พระมหากษัตริย์จำเป็นต้องมุ่งทำศึกสงครามเพื่อรักษาแผ่นดิน อาณาจักรอยุธยาไม่ให้เกิดเป็นเมืองขึ้นหรือแม้แต่การล่มสลายของอาณาจักร ช่วงนั้นพระพุทธศาสนาจึงเกิดการชะลอตัว ทรงตัว หรือแม้แต่มีความเสื่อมถอย อันเนื่องมาจากพระมหากษัตริย์ช่วงพระองค์นั้น ๆ ไม่มีเวลาในการทำนุบำรุงและให้การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา การเน้นเรื่องความขลังศักดิ์สิทธิ์ อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์มากเกินไป ซึ่งสอดคล้องกับข้อสังเกตของพระพรหมคุณาภรณ์ ว่า “การนับถือพระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาว่าพระพุทธศาสนาในสมัยนี้ไม่สู้โน้มไปในหลักธรรมชั้นสูงนัก โดยมากสนใจมุ่งไปแต่เรื่องการบุญการกุศล บำรุงพระสงฆ์ สร้างวัดวาอาราม ปุชนิยสถาน ปุชนิยวัตถุ พิธีกรรมงานฉลอง งานนมัสการ เช่นไหว้พระธาตุและพระพุทธรูป เป็นต้น การบำเพ็ญจิตภาวนาก็นับไปข้างความขลังศักดิ์สิทธิ์อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ มีเรื่องไสยศาสตร์ อาถรรพ์เข้ามาปะปนเป็นอันมาก”

๕.๑.๒ เส้นทางเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา พบว่า อาณาจักรอยุธยาที่มีกรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลาง มีความรุ่งเรืองมั่งคั่งที่สุดในภูมิภาคสุวรรณภูมิทั้งยังมีความสัมพันธ์ทางการค้ากับหลายชาติ จนถือได้ว่าเป็นศูนย์กลางการค้าในระดับนานาชาติเช่น จีน เวียดนามอินเดีย ศรีลังกา ญี่ปุ่น เปอร์เซีย รวมทั้งชาติตะวันตก เช่น โปรตุเกส สเปน ดัตช์ และฝรั่งเศส ซึ่งในช่วงเวลาหนึ่งเคยสามารถขยายอาณาเขตประเทศราชถึงรัฐฉานของพม่า อาณาจักรล้านนา มณฑลยูนนาน อาณาจักรล้านช้าง อาณาจักรขอม และคาบสมุทรมลายู จากการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับเส้นทางเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยอาศัยแผนที่ทางภูมิศาสตร์ ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น ๔ ยุค ดังนี้

ยุคที่ ๑ ยุคเถรวาทแบบพระเจ้าอโศกมหาราช พระพุทธศาสนาเผยแผ่เข้าสู่ประเทศไทยโดยพระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงส่งสมณทูตมาเผยแผ่ในแคว้นสุวรรณภูมิ ซึ่งประเทศไทยนับเอาจังหวัดนครปฐมโดยมีหลักฐานสำคัญ คือ ศิลารูปธรรมจักรกับกวางหมอบ แผ่นสลูป อันเป็นสิ่งเคารพบูชาเหมือนกับสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช

ยุคที่ ๒ ยุคมหายาน พระเจ้ากนิษกะมหาราช ทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ ๔ ของฝ่ายมหายานที่เมืองชลันธร และได้ส่งคณะพระสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานในเอเชียกลางจนถึงประเทศจีน อาณาจักรอัยลาว กษัตริย์แห่งอาณาจักรศรีวิชัยในเกาะสุมาตรา ได้ขยายอำนาจเข้ามาถึงดินแดนตอนใต้ของไทย ทำให้พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานเจริญรุ่งเรืองอยู่ในดินแดนแถบนี้ด้วย หลักฐานที่ปรากฏคือเจดีย์พระธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี พระบรมธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อขอมซึ่งนับถือนิกายมหายานมีอำนาจครอบงำแผ่นดินประเทศไทย ทำให้อิทธิพลของมหายานครอบคลุมไปทั่ว เป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานรุ่งเรือง จึงทำให้มีการนับถือพระพุทธศาสนาทั้งสองแบบและศาสนาพราหมณ์ผสมผสานกันไป

ยุคที่ ๓ ยุคเถรวาทแบบพุกาม ประมาณ พุทธศตวรรษที่ ๑๖ พระเจ้าอโนรุธมหาราช แห่งพม่ามีอำนาจ ทรงตั้งราชธานีอยู่ที่อาณาจักรพุกาม ทรงนำพระพุทธศาสนาเถรวาทมาจากเมืองสะเทิม กษัตริย์ทุกพระองค์ของพม่าได้ให้การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนานิกายนี้เป็นอย่างมาก ดังปรากฏทะเลเจดีย์เป็นประจักษ์พยานในปัจจุบัน และพุทธศาสนาแบบพุกามได้แผ่ขยายอาณาเขตครอบคลุมมาถึงดินแดนตอนเหนือของไทย คือ อาณาจักรล้านนา ลงมาถึงลพบุรีและทวารวดี พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบพุกามซึ่งเป็นสายที่มาจากเมืองมคธ อินเดีย จึงมีอิทธิพลต่อชุมชนในบริเวณดังกล่าว จนทำให้ชุมชนแถบนั้นหันไปนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบพุกาม ส่วนกลุ่มชนฝ่ายใต้ลงมาส่วนใหญ่คงนับถือฝ่ายมหายานอยู่ ในขณะเดียวกันทางตอนใต้ของเอเชียอาคเนย์ อาณาจักรขอมมีอำนาจมากสามารถขยายขอบเขตกว้างขวางจนกลายเป็นจักรวรรดิในภูมิภาคแห่งนี้ ศาสนาที่มีอิทธิพลในแถบนี้ได้แก่ ศาสนาฮินดูกับพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน มีความเจริญรุ่งเรืองควบคู่กันมา

ยุคที่ ๔ เถรวาทแบบลังกาวงศ์ พระเจ้าปรักกมพาหุแห่งประเทศลังกาได้ทรงฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลังกา ได้อาราธนาพระมหากัสสปะชำระสะสางพระธรรมวินัย พระพุทธศาสนาก็กลับรุ่งเรือง มีชื่อเสียงไปไกล ประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาทั่วไปต่างก็สนใจ พวกกันเดินทางไปศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎกและได้รับการอุปสมบทใหม่ทีนั้น ครั้นศึกษาจบแล้วก็กลับบ้านเมืองของตนๆ เฉพาะประเทศไทยเรา พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์นี้ได้เข้ามาตั้งมั่นอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราชในสมัยสุโขทัย

จากข้อมูลเบื้องต้นพออนุมานได้ว่า อาณาจักรต่าง ๆ ที่มีอยู่ก่อนสมัยอาณาจักรอยุธยา ได้แก่ อาณาจักรละโว้ อาณาจักรอู่ทอง และอาณาจักรสุโขทัย ยังมีอิทธิพลด้านพระพุทธศาสนาต่ออาณาจักรอยุธยา เป็นผลทำให้เกิดพัฒนาการทางด้านพระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทที่ผสมกลมกลืนกับพระพุทธศาสนาแบบมหายานและศาสนาพราหมณ์อย่างลงตัวเห็นได้จากหลักฐานทางโบราณคดี ได้แก่ โบราณสถานโดยมีการเผยแพร่ในรูปแบบการสร้างวัดเป็นจำนวนมาก เช่น วัดพุทไธสวรรย์ วัดมหาธาตุ วัดพระราม วัดพระศรีสรรเพชญ์ วัดไชยวัฒนาราม วัดบรมพุทธาราม และวัดวรเชษฐาราม เป็นต้น ในด้านโบราณวัตถุ สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และวรรณกรรม เช่น ปรากฏวัดพุทไธสวรรย์ ซึ่งพระเจ้าอู่ทองทรงสร้าง ปรากฏที่วัดพระราม ปรากฏวัดราชบูรณะ ปรากฏวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากขอม มีการสร้างพระพุทธรูปสำคัญ ๆ เช่น พระศรีสรรเพชญ์ดาญาณ พระพุทธรูปนิมิตวิชิตมารโมลีศรีสรรเพชญบรมไตรโลกนาถ งานจิตรกรรม เช่น ภาพจิตรกรรมในพระปรางค์ประธาน วัดราชบูรณะ ภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องพุทธประวัติสมัยอยุธยาตอนต้นพบที่กรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตู้พระธรรมลายรดน้ำ งานวรรณกรรม เช่น มหาชาติคำหลวง กาพย์มหาชาติ เสือโคคำฉันทน์ พระมาลัยคำหลวง

ช่วงปลายของอาณาจักรอยุธยา ในสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ (พระเจ้าอู่ทองหัวบรมโกศ) พระเจ้ากิตติราชาสิงหะ กษัตริย์ลังกาในขณะนั้น ให้ส่งทูตมาขอนิมนต์พระสงฆ์จากเมืองไทย (กรุงศรีอยุธยา) ไปฟื้นฟูพระพุทธศาสนา ณ ลังกาทวีป โดยมีการส่งพระสมณทูตไทยจำนวน ๑๐ รูป มีพระอุบาลีเป็นหัวหน้า เดินทางมาประเทศลังกา ทำให้มีนิกายสยามวงศ์ ในประเทศศรีลังกามาจนถึงปัจจุบัน

๕.๑.๑ หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยอยุธยา พบว่า ชาวพุทธในสมัยอยุธยายังคงนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ซึ่งยังคงรุ่งเรืองอยู่ พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มีการสถาปนาสร้างวัด ปฏิสังขรณ์วัด สร้างสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และงานวรรณกรรม เป็นจำนวนมาก เช่น สมเด็จพระนารายณ์ ได้เสด็จออกผนวชระหว่างครองราชย์ที่วัดจุฬามณี ลพบุรี ในสมัยอยุธยานี้มีการแต่งหนังสือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนามากมาย เช่น มหาชาติคำหลวง กาพย์มหาชาติ นันทโศปน์นทสูตร พระมาลัยคำหลวง ปุณโณวาทคำฉันทน์ เป็นต้น ซึ่งสิ่งที่กล่าวมานี้ ได้สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของหลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนาทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ซึ่งสรุปวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยอยุธยา ได้ดังนี้

๕.๑.๑.๑ หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักฐานการสถาปนาและสร้างวัดรวมถึงพระราชกิจอื่น ๆ โดยพระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยา ได้แก่ หลักธรรมดังต่อไปนี้ **หลักธรรมบุคคลหาได้ยาก ๒** ประกอบด้วย ๑) บุพการี ผู้ทำอุปกัระก่อน ผู้ทำความดีหรือทำประโยชน์ให้แต่ต้นโดยไม่ต้องคอยคิดถึงผลตอบแทน ๒) กตัญญูกตเวที ผู้รู้อุปกัระที่เข้าทำแล้วและตอบแทน ผู้รู้จักคุณค่าแห่งการกระทำดีของผู้อื่น และแสดงออกเพื่อบูชาความดีนั้น **หลักทศ ๖** ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ต่างปฏิบัติตอบแทนซึ่งกันและกัน ประกอบด้วย ๑) ปุริตถิมทศ ทศเบื้องหน้า คือ ทศตะวันออก ได้แก่ มาตาบิดา เพราะเป็นผู้มีอุปการะแก่เรามาก่อน ๒) ทักขินทศ ทศเบื้องขวา คือ ทศใต้ ได้แก่ ครูอาจารย์ เพราะเป็นทักขิไณยบุคคลควรการบูชา ๓) ปัจฉิมทศ ทศเบื้องทิศเบื้องหลัง คือ ทศตะวันตก ได้แก่ บุตรภรรยา เพราะติดตามเป็นกำลังสนับสนุนอยู่ข้างหลัง ๔) อุตตรทศ ทศเบื้องซ้าย คือ ทศเหนือ ได้แก่ มิตรสหาย เพราะเป็นผู้ช่วยให้ข้ามพ้นอุปสรรคภัยอันตราย และเป็นกำลังสนับสนุนให้บรรล

ความสำเร็จ ๕) เหนือมิตติ ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ คนรับใช้และคนงานเพราะเป็นผู้ช่วยทำการงานต่าง ๆ เป็นฐานกำลังให้ ๖) อุกฤษฏิมิตติ ทิศเบื้องบน ได้แก่ สมณพราหมณ์ คือ พระสงฆ์ เพราะเป็นผู้สูงด้วยคุณธรรม และเป็นผู้นำทางจิตใจ **หลักทศพิธราชธรรม** ซึ่งเป็นหลักธรรมของพระราชา กิจวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติ คุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง หรือธรรมของนักปกครอง ประกอบด้วย ๑) ทาน การให้ คือ การสละทรัพย์สิ่งของ บำรุงเลี้ยง ช่วยเหลือประชาราษฎร์ และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ๒) ศีล ความประพฤติดีงาม คือ สำรวมกายและวจีหวาร ประกอบแต่การสุจริต รักษาภักดีคุณให้ควรเป็นตัวอย่างและเป็นทีเคารพนบถือของประชาราษฎร์มิให้มีข้อที่ใครจะดูแคลน ๓) บริจาคะ การบริจาค คือ เสียสละความสุขสำราญ เป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตนเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง ๔) อาชชวะ ความซื่อตรง คือ ซื่อตรงทรงสัตย์ไว้มายา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน ๕) มัททวะ ความอ่อนโยน คือ มีอัธยาศัย ไม่เย่อหยิ่งหยาบคายกระด้างถือพระองค์ มีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงทีกิริยาสุภาพนุ่มนวลละมุนละไม ให้ได้ความรักภักดีแต่มีชาติยาเกรง ๖) ตปะ ความทรงเดช คือ แผดเผากิเลสตัณหาให้เข้ามาครอบงำอำยิฉิธรรมะจับยับยั้งข่มใจได้ ไม่ยอมให้หลงไหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและคตวามปรนเปรอ มีความเป็นอยู่สำเสมอ หรืออย่างสามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียร ทำกิจให้บริบูรณ์ ๗) อักโกธะ ความไม่โกรธ คือ ไม่โกรธวิวาท ลุอำนาจความโกรธจนเป็นเหตุให้วินิจฉัยความและกระทำการต่าง ๆ ผิดพลาดเสียธรรม มีเมตตาประจําใจไว้ระงับความเคืองขุ่น วินิจฉัยความและกระทำการด้วยจิตอันราบเรียบเป็นตัวของตนเอง ๘) อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน คือ ไม่บีบบังคับกดขี่ เช่น เก็บภาษีขูดรีดหรือเกณฑ์แรงงานเกินขนาด ไม่หลงระเริงอำนาจ ขาดความกรุณา หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชาราษฎร์ผู้ใดเพราะอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง ๙) ขันติ ความอดทน คือ อดทนต่องานที่ตรากตรำถึงจะลำบากกายเหนื่อยหน่ายเพียงไรก็ไม่ท้อถอย ถึงจะถูกยั่วถูกหยันด้วยคำเสียดสีถากถางอย่างไร ก็ไม่หมดกำลังใจ ไม่ยอมละทิ้งกรณีย์ที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม ๑๐) อวิโรธนะ ความไม่คลาดธรรม คือ วางพระองค์เป็นหลักหนักแน่นในธรรม คงที่ไม่มีความเอนเอียงหันไหวเพราะถ้อยคำที่ตีร้าย ลากสักการะ หรืออัญ्ञารมณั์ อนิฏฐารมณั์ใด ๆ สถิตมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือความเที่ยงธรรมก็ดี นิติธรรม คือระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามก็ดี ไม่ประพฤติให้เคลื่อนวิบัติไป นอกจากนั้น พระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยาทางเอาพระทัยใส่ต่อโดยให้การอุปถัมภ์ต่อพุทธบริษัท ๔ กล่าวคือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา เช่น การปกครองคณะสงฆ์ ในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศราช ได้ทรงสร้างวัดวรเชษฐารามแล้วนิมนต์พระสงฆ์ฝ่ายอรัญญวาสีผู้ทรงศีลมาเป็นเจ้าอาวาส ในรัชกาลสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๕ ได้สถาปนาวัดไชยวัฒนารามแล้วทรงสถาปนาเจ้าอธิการวัดเป็นพระอชิตเถระ พระราชาคณะฝ่ายอรัญญวาสีเป็นเจ้าอาวาสปกครองวัด ในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา ได้สถาปนาวัดบรมพุทธารามแล้วนิมนต์เจ้าอธิการมาอยู่โดยสถาปนาให้เป็นพระราชาคณะชื่อพระญาณสมโพธิ เป็นต้น การช่วยแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในสังคม และการช่วยเหลือบ้านเมืองในยามศึกสงคราม รวมถึงการทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่าง ๆ มีการแสดงตนเป็นพุทธมามกะ การเวียนเทียนเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การรักษาศีลอุโบสถ การบรรพชาอุปสมบท เช่น สมเด็จพระเพทราชาทรงผนวชอยู่วัดพระยาแมน การสร้างวัดชุมพลนิกการามของสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๕ (พระเจ้าปราสาททอง) เพื่อถวายเป็นสังฆทานเป็นที่บำเพ็ญพระราชกุศลส่วนพระองค์และเหล่าราชตระกูล

๕.๑.๑.๒ หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักฐานงานสถาปัตยกรรมที่สำคัญในสมัยอยุธยา ได้แก่ **๑) ด้านคุณธรรมในการก่อสร้างสถาปัตยกรรม** การก่อสร้างสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาทั้งที่เป็นพระปราสาทและเจดีย์ในสมัยอยุธยา มิใช่เป็นเรื่องที่ทำได้ง่าย ด้วยเหตุผลที่ในสมัยอยุธยามีบ้านเมืองมักตกอยู่ภายใต้ภาวะสงคราม ดังนั้นการก่อสร้างจำเป็นต้องอาศัยหลักธรรมแห่งศรัทธาความเชื่อในพระพุทธศาสนาเริ่มตั้งแต่ความเชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าอันนำไปสู่ความเชื่อในพระรัตนตรัย หลักปัญญา ความวิริยอุตสาหะ ขันติความอดทนในพระพุทธศาสนา เป็นต้น จึงวิเคราะห์ได้ว่าหลักคุณธรรมในการสร้างสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาที่ปรากฏเด่นชัดนอกเหนือจากคุณธรรมอื่น ๆ ได้แก่ **อิทธิบาท ๔** คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย ประกอบด้วย (๑) ฉันทะ ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป (๒) วิริยะ ความเพียร คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ทอดเลย (๓) จิตตะ ความคิด คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและสิ่งนั้น ด้วยความคิด เอาจิตฝึกใฝ่ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป (๔) วิมังสา ความไตร่ตรอง หรือ ทดลอง คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น **ศรัทธา ๔** ความเชื่อ ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล ประกอบด้วย (๑) กัมมัสถา เชื่อกรรม เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง คือ เชื่อว่าเมื่อทำอะไรโดยมีเจตนา คือ จงใจทำทั้งรู้ ย่อมเป็นกรรม คือ เป็นความชั่วความดีมีขึ้นในตน เป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป การกระทำไม่ว่างเปล่าและเชื่อว่าผลที่ต้องการจะสำเร็จได้ด้วยการกระทำ มิใช่ด้วยอำนาจหรืออนาคายโชค เป็นต้น (๒) วิปากัสถา เชื่อวิปาก เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง คือ เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผล และผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว (๓) กัมมัสสกตาสถา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของ จะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน (๔) ตถาคตโพธิสถา เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า, มั่นใจในองค์พระตถาคต ว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ทรงพระคุณทั้ง ๙ ประการ ตรัสธรรม บัญญัติวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์คือเราทุกคนนี้ หากฝึกตนด้วยดี ก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุด บริสุทธิหลุดพ้นได้ ดังที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญไว้เป็นแบบอย่าง **๒) ด้านความงามทางศิลปะของสถาปัตยกรรม** สถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมตั้งแต่ยุคก่อนอยุธยา รวมถึงสถาปัตยกรรมต่างชาติในยุคเดียวกัน ซึ่งมีความโดดเด่นทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาส่วนใหญ่สร้างขึ้นเพื่ออุทิศถวายพระศาสนา เป็นพุทธบูชา ความงดงามที่ปรากฏให้เห็นล้วนแสดงถึงฝีมือ ศรัทธา คติความเชื่อ เทคโนโลยีและวิทยาการ ที่ไม่ได้เกิดขึ้นเพียงชั่วอายุคนหรือเพียงแค่รุ่นสองรุ่น หากแต่เกิดจากการสั่งสม ผสมผสาน และการปรับใช้จากศิลปะอื่นๆ จนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนขึ้นมา งานสถาปัตยกรรมยุคนี้ มักปรากฏการสร้างเจดีย์ทรงระฆัง เช่น เจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคล เจดีย์วัดพระศรีสรรเพชญ์ เป็นต้น ส่วนในสมัยอยุธยาตอนปลายพบสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกผสมกับเปอร์เซีย เช่น อาคารสองชั้นที่วัดเจ้าย่า เป็นต้น **๓) ด้านคุณค่าของสถาปัตยกรรม** การสร้างสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา มีคุณค่า ๒ ประการ คือ **คุณค่าในการใช้สอย** ได้แก่ การมีขนาดเนื้อที่เหมาะสมเพียงพอ มีปริมาตรเหมาะสมเพียงพอ เป็นสถานที่ประกอบกิจการแสดงความเคารพ ความเชื่อ มีการจัดแบ่งจำแนกและต่อกันระหว่างพื้นที่ส่วนต่าง ๆ สอดคล้องกับการดำเนินกิจกรรมให้เป็นไปอย่างสะดวกและมีประสิทธิภาพตามการใช้สอยที่ต้องการในเวลานั้น ๆ

ส่วน *คุณค่าทางจิตใจ* ได้แก่ การสร้างความตระหนักในคุณค่าของสถาปัตยกรรม สร้างความภาคภูมิใจ และสร้างศรัทธาเป็นแรงกระตุ้นในการประกอบคุณงามความดีในทางพระพุทธศาสนา

๕.๑.๑.๓ หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักฐานประติมากรรมที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นและสำคัญในสมัยอยุธยา ได้แก่ ๑) การถ่ายทอดคติทางพระพุทธศาสนาที่เป็นรูปธรรม ก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเรื่องราวในศาสนา โนม์น้างศรัทธาของผู้ชม นอกจากนี้จะเป็นการสั่งสอนแล้วยังเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาอีกแนวทางหนึ่ง การสร้างพระพุทธรูปมีวัตถุประสงค์เพื่อระลึกถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า กล่าวคือ *หลักพระพุทธรูป ๓ ประการ* ได้แก่ ปัญญาคุณ พระคุณคือปัญญา วิสุทธิคุณ พระคุณคือความบริสุทธิ์ และ กรุณาคุณ พระคุณคือพระมหากรุณา อีกประการหนึ่งเป็นการทำให้ชาวพุทธได้บูชากราบไว้ระลึกถึงพระพุทธเจ้าเพื่อน้อมนำไปสู่การปฏิบัติ กล่าวคือ *หลักบูชา ๒* ได้แก่ อามิสบูชา เป็นการบูชาด้วยสิ่งของ และ ปฏิบัติบูชา การบูชาด้วยการปฏิบัติหรือที่เรียกว่าธรรมบูชา การเคารพบูชาพระพุทธเจ้าโดยผ่านสัญลักษณ์ทางพระพุทธรูป ถือว่าเป็นการแสดงออกถึงความเคารพต่อพระพุทธเจ้า ตามหลัก *คารวธรรม ๖ ประการ* ได้แก่ สัตถุคารวตา ความเคารพในพระศาสนา ธรรมคารวตา ความเคารพในธรรม สังฆคารวตา ความเคารพในสงฆ์ ลีลาคารวตา ความเคารพในการศึกษา อัปมาทคารวตา ความเคารพในความไม่ประมาท และ ปฏิสันถารคารวตา ความเคารพในปฏิสันถาร ๒) การสืบทอดพระพุทธศาสนา พระมหากษัตริย์ไทยนับแต่อดีตมาทรงกระทำหน้าที่เป็นธรรมราชาอย่างสม่ำเสมอ คือ บำรุงและสืบทอดพระพุทธศาสนา กล่าวคือ นอกจากทรงโปรดให้สร้างและปฏิสังขรณ์ด้านประติมากรรมทางพระพุทธศาสนาแล้วยังสนับสนุนให้ผู้มีศรัทธาสร้างและปฏิสังขรณ์อีกด้วย ซึ่งนับว่าเป็นปัจจัยหนึ่งในการช่วยสืบทอดพระพุทธศาสนา ๓) การสั่งสอนหลักพุทธธรรมโดยผ่านงานประติมากรรม เป็นสิ่งที่นักประติมากรได้สร้างสรรค์โดยมีเรื่องราวที่ล้วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ประเพณีและวัฒนธรรมของยุคสมัย มีการสอดแทรกฉากประกอบไว้ในเนื้อหาหลักอย่างน่าสนใจ เช่น ภาพลายรดน้ำทั่วไปเป็นเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ภาพเทวดาทวารบาล ภาพธรรมชาติ เป็นต้น ทำให้ชาวพุทธเกิดความศรัทธาเลื่อมใสนำไปสู่การปฏิบัติตนตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

๕.๑.๑.๔ หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในจิตรกรรมไทยที่สำคัญในสมัยอยุธยา แสดงให้เห็นถึงการเล่าเรื่องราวความเป็นไปของพระพุทธเจ้าตั้งแต่ประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน อดีตพระพุทธเจ้า ไตรภูมิ เขาพระเมรุแวดล้อมด้วยเขาสัตตบริภัณฑ์ เป็นการสั่งสอนพุทธศาสนิกชนถึงหลักการพัฒนาดตนเอง หลักความเพียรพยายาม ความเสียสละ การทำหน้าที่สั่งสอนสัตว์โลกด้วยเมตตาธรรม หลักอนิจจัง ความไม่เที่ยงของสังขารของพระพุทธเจ้า นิทานชาดกสะท้อนหลักธรรมที่เกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ เช่น ความรัก ความโกรธ ความหลง อัจฉา เมตตา กรุณา เป็นต้น

๕.๑.๑.๕ หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมที่สำคัญ ๓ ยุค ในสมัยอยุธยา มีทั้งเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เรื่องประเภทสวดตีวีรกรรมของพระมหากษัตริย์ การบรรยาย ความสวยงามของธรรมชาติ ความเชื่อในธรรมชาติ และเรื่องการเกี่ยวพาราสี โดยมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในงานวรรณกรรมสมัยอยุธยา ประกอบด้วย ๑) *ความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์* ปรากฏในวรรณกรรมลิลิตโองการแช่งน้ำ ๒) หลักธรรม *ทศบารมี* ได้แก่ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา และอุเบกขา ซึ่งมีปรากฏชัดเจนในมหาชาติคำหลวง และกาพย์มหาชาติ แสดงถึงความเลื่อมใสในพุทธศาสนา และความเชื่อในบุญกุศลที่เกิดจากฟัง

เทศน์เรื่องมหาชาติของคนไทยสืบต่อมาจากสุโขทัย หลักธรรมต่าง ๆ ที่จะเป็นประโยชน์ต่อพุทธศาสนิกชนมาดำเนินชีวิต เช่น ทาน เสียสละ ศีล หลักธรรมเกี่ยวกับการปกครอง นักบริหาร เป็นต้น และแบบอย่างตัวละครในกัณฑ์ต่าง ๆ อาทิ พระเวสสันดร เป็นต้นแบบของการเสียสละ พระนางมัทรี ถือเป็นแบบอย่างภรรยาที่ดีของสามี ถึงความทุกข์ก็ทุกข์ด้วย ถึงคราวสุขก็สุขด้วย พระกัณหา - ชาลี เป็นแบบอย่างของความกตัญญูต่อพระบิดา ชูชก เป็นแบบอย่างของการไม่ประมาทตน อย่างไรก็ตาม หากชาวพุทธได้นำหลักธรรมนี้เหล่านี้มาปฏิบัติสังคมจะมีความสงบรุ่งเรืองการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในแต่ละพระชาตินั้นไม่ได้ทรงบำเพ็ญบารมีเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งในจำนวน ๑๐ ประการเท่านั้น แต่จะทรงบำเพ็ญครบทั้ง ๑๐ ประการ ซึ่งในแต่ละพระชาติจะมีความโดดเด่นที่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญกว่าบารมีอื่น ๆ ดัง เช่น เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร พระองค์ทรงบำเพ็ญครบทั้ง ๑๐ ประการอย่างเห็นได้ชัด ในพระชาตินี้พระองค์ทรงบำเพ็ญทานบารมีเป็นจุดเด่นทำให้คนทั่วไปเข้าใจว่า ทรงบำเพ็ญเฉพาะทานบารมี แท้จริงพระองค์ได้บำเพ็ญบารมีอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน กล่าวคือ การบำเพ็ญเนกขัมมบารมี ด้วยการไปบำเพ็ญครองเพศบรรพชิตที่เขาวงกต การบำเพ็ญวิริยบารมี คือ ทรงมีความพากเพียรในการปฏิบัติธรรมอย่างไม่ย่อท้อ การบำเพ็ญเมตตาบารมี คือ ทรงบริจาคทานให้แก่บุคคลผู้ยากไร้ทุกระดับชั้น การบำเพ็ญอุชิฐฐานบารมี คือ ทรงตั้งพระทัยอย่างแน่วแน่เพื่อบรรลुพระโพธิญาณ การบำเพ็ญศีลบารมี คือ ทรงรักษาศีลให้บริสุทธิ์ระหว่างครองเพศบรรพชิตที่เขาวงกต บำเพ็ญขันติบารมี คือ ทรงมีความอดทนอดกลั้นต่อความยากลำบากต่าง ๆ ทั้งกายและใจ ขณะประทับอยู่ที่เขาวงกต การบำเพ็ญอุเบกขาบารมี คือ ทรงวางเฉยเมื่อเห็นชูชกเขียนตีพระโอรสพระธิดาที่ทรงบริจาคให้เป็นสิทธิ์ของชูชกแล้ว การบำเพ็ญสังจบบารมี คือ ทรงรักษาสัจจะที่จะทรงมอบพระโอรสพระธิดาให้ชูชก ด้วยการตามหาพระโอรสพระธิดาที่ไปซ่อนในสระบัวแม้จะขมขื่นพระทัยสักเพียงใดแต่พระองค์ก็ทรงยึดมั่นในคำสัตย์ สุดท้าย การบำเพ็ญทานบารมี พระองค์ทรงบริจาคช้างทรงสิ่งของมีค่าทั้งปวง พระโอรส พระธิดา และพระมเหสี ๓) **ความเป็นอนิจจังของโลกมนุษย์** การแสดง ความเคารพและจงรักภักดีต่อเจ้านายและสถานที่สำคัญปรากฏในลิลิตพระลอ ๔) **ความรักและการพลัดพราก** ปรากฏในสมุทรโฆษคำฉันท์ ๕) **คติธรรมเกี่ยวกับการรักษาความสัตย์** เกิดเป็นคนควรรักษาความสัตย์ไว้กับตัว มีพุทธภาษิตกล่าวไว้ว่า จะมีชื่อเสียงเพราะความสัตย์ เป็นสุภาษิตสอนใจ ปรากฏในเสื่อโคคำฉันท์ ๖) **แสดงความศรัทธาในพระพุทธเจ้าที่แน่นแฟ้น ความเชื่อในบาป บุญ คุณโทษ** พรรณนาโวหารเกี่ยวกับนรก-สวรรค์ ปรากฏในพระมालย์คำหลวง ๗) **การเอาแต่ใจตนเอง การใช้อารมณ์ การใช้กำลังในการแก้ปัญหา การไม่รู้จักประมาณตนเอง การทำอะไรโดยไม่ยั้งคิด** ปรากฏในบทละครเรื่องอิเหนา

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยในครั้งนี้มีข้อค้นพบที่น่าสนใจผู้วิจัยได้นำมาอภิปราย ดังต่อไปนี้

๕.๒.๑ ประเด็นดินแดนสุวรรณภูมิ มีประวัติความเป็นมายาวนาน หลักฐานจากคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่า ในคัมภีร์พระไตรปิฎก มีกล่าวถึงดินแดนที่เรียกว่า สุวรรณภูมิ ๓ แห่ง ได้แก่ คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิเทศ ๒ แห่ง ขุททกนิกาย อปทาน ๑ แห่ง เนื้อความที่ปรากฏในขุททกนิกาย มหานิเทศ พรรณนาถึงการเดินทางแสวงหาโภคทรัพย์ว่าต้องล่องเรือออกสู่มหาสมุทรไปยังรัฐต่าง ๆ ซึ่ง ๑ ในนั้นคือสุวรรณภูมิรัฐ ส่วนคัมภีร์อปทาน ปรากฏอยู่ในอดีตชีวิตประวัติของพระชตุกัณณิกเถระว่า

อดีตชาติได้เป็นบุตรเศรษฐีอยู่ในเรื่องหงสวดี เป็นที่รู้จักแก่คนทั้งหลาย มีคนเข้าไปหาหรือพบด้วย วัตถุประสงค์ต่าง ๆ บรรดาชนเหล่านั้น ระบุถึงชาวสุวรรณภูมิด้วย ในคัมภีร์อรรถกถามีระบุถึงดินแดนที่เรียกว่าสุวรรณภูมิหลายแห่ง แต่ละแห่งที่พบมีลักษณะคล้ายกันคือต้องอาศัยการเดินทางด้วยเรือ เช่น ในอรรถกถาเอกนิบาต กล่าวถึงระยะทางการเดินเรือไปยังสุวรรณภูมินั้น ๗๐๐ โยชน์ (๑ โยชน์ เท่ากับ ๑๖ กิโลเมตร) ใช้เวลาในการเดินทาง ๗ วัน ๗ คืน อรรถกถาขุททกนิกาย อปทาน ได้เล่าเรื่องอดีตชาติสมัยพระพุทธเจ้านามว่าพุมุตตร มีพ่อค้าคนหนึ่งชื่อพาหิยะ ได้เดินทางไปค้าขายที่เมืองสุวรรณภูมิ แต่เรืออัปปางระหว่างทาง ได้อาศัยแผ่นดินกระดานแผ่นหนึ่งประคองตัวจึงรอดชีวิต หลักฐานจากคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถา แม้จะยังไม่สามารถระบุได้ว่าสุวรรณภูมิอยู่ที่ใดตาจากบันทึก ตำนาน พงศาวดาร หรือเอกสารอื่น ๆ ที่จากดินแดนแถบนี้ พอจะสรุปได้ว่าดินแดนสุวรรณภูมินั้นครอบคลุมไทย-ลาว-พม่า-กัมพูชา ด้วยดินแดนแถบนี้มีโบราณสถานหรือโบราณวัตถุมีลักษณะคล้ายกันกับที่สาญจีซึ่งเป็นศิลปะหลังสมัยพระเจ้าอโศกเล็กน้อยเป็นประจักษ์พยานแสดงให้เห็นถึงร่องรอยการเข้ามาของพระพุทธศาสนา

๕.๒.๒ ประเด็นเส้นทางการเผยแผ่ ผลการวิจัยมีความสอดคล้องกับการศึกษาเกี่ยวกับร่องรอยทางประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาที่เผยแผ่เข้ามาในอาณาบริเวณนี้ซึ่งพบว่ามีอยู่ ๒ นิกายหลัก คือ นิกายเถรวาทกับนิกายมหายาน ทั้ง ๒ นิกายนี้ได้ถือกำเนิดขึ้นในประเทศอินเดียหลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ปรินิพพานแล้ว เมื่อพระพุทธศาสนาได้แตกออกเป็น ๒ นิกายหลักดังกล่าวแล้ว ในแต่ละนิกายก็ได้เผยแผ่ออกไปยังประเทศต่าง ๆ สำหรับพระพุทธศาสนาที่เข้ามาสู่ดินแดนสยามหรือประเทศไทยในปัจจุบันนี้ นักวิชาการได้แบ่งออกเป็น ๔ ยุค ดังนี้ คือ ๑) ยุคพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบพระเจ้าอโศก (ประมาณ พ.ศ. ๒๓๔) ภายหลังจากพระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงอุปถัมภ์การทำสังคายนาครั้งที่ ๓ ในประเทศอินเดียแล้วก็ได้ส่ง พระโสณะกับพระอุตตระให้เป็นศาสนทูตมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนแถบนี้ ซึ่งสมัยนั้นดินแดนในแถบนี้มีชื่อเรียกว่าสุวรรณภูมิ ๒) ยุคพระพุทธศาสนาแบบมหายาน (พ.ศ. ๑๐๐๒-๑๒๐๐) อาณาจักรขอมหรือประเทศกัมพูชาในปัจจุบันได้รับเอาพระพุทธศาสนาแบบมหายานมาจากอาณาจักรศรีวิชัย เข้ามาอาณาจักรขอมในรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ แล้วพระพุทธศาสนาแบบมหายานนี้ก็แผ่ขยายไปยังบริเวณแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและลุ่มแม่น้ำโขง แต่ปรากฏว่าไม่ได้มีอิทธิพลต่อชาวพุทธในดินแดนแถบนี้มากนัก เหตุเพราะว่าชาวมอญได้นำเอาพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทมาเผยแผ่ในดินแดนแถบนี้อย่างมั่นคงอยู่ก่อนแล้ว และในที่สุดพระพุทธศาสนาแบบมหายานตั้งอยู่ได้ไม่นานก็หมดสิ้นอิทธิพลในดินแดนแถบนี้ลงไป แต่ร่องรอยทางประวัติศาสตร์ยังมีความสำคัญต่อการศึกษาศาสนาพุทธศาสตร์วัฒนธรรมพระพุทธศาสนาในอาณาบริเวณนี้เป็นอย่างมาก ๓) ยุคเถรวาทแบบพุกาม (พ.ศ. ๑๖๐๐) ยุคนั้นชาวพุกามได้เรืองอำนาจอยู่ในดินแดนทางตอนเหนือของประเทศไทยปัจจุบัน จึงได้นำเอาพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบพุกามมาเผยแผ่ให้เจริญแพร่หลายอยู่ในดินแดนแถบนั้นเรื่อยมาจนถึงสมัยสุโขทัยจึงลดอิทธิพลลงไป ๔) พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ (ประมาณ พ.ศ. ๑๘๐๐) หัวหน้าคนไทยในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาพระองค์แรก คือ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ปฐมกษัตริย์แห่งอาณาจักรสุโขทัยได้ประกาศเอกราชและได้ขับไล่อิทธิพลของพวกขอมออกไปแล้วตั้งนครสุโขทัยเป็นราชธานี พระพุทธศาสนาในยุคสุโขทัยนี้ มีทั้งนิกายเถรวาทและนิกายมหายานปะปนกันเนื่องจากทั้งนิกายเถรวาทและมหายานนั้นต่างก็ได้เผยแผ่อยู่ในดินแดนแถบนี้มาแล้วก่อนหน้านี้ จนถึงรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระมหากษัตริย์องค์ที่ ๓

ของราชวงศ์พระร่วง พระองค์ขึ้นครองราชย์ เมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๒-๑๘๔๒ ทรงสถาปนาประดิษฐานความเคร่งครัดของพระสงฆ์ลังกาวงศ์ที่เมืองนครศรีธรรมราช จึงโปรดให้มนต์คณะสงฆ์ลังกาขึ้นไปตั้งลังกาวงศ์ขึ้นที่กรุงสุโขทัย เมื่อพระพุทธศาสนาลัทธิเถรวาทแบบลังกาวงศ์ขึ้นไปประดิษฐานที่สุโขทัยแล้ว นิกายเถรวาทแบบมอญเก่าก็ดี นิกายมหายานก็ดี ก็ค่อยๆ สลายตัวลงจนหมดไป ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ ประเทศต่าง ๆ เช่น ไทย พม่า กัมพูชา มอญ ลาว ก็ได้เปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนา นิกายเถรวาทแบบลังกาวงศ์ทั้งหมด และได้นับถือติดต่อกันเรื่อยมาตามลำดับจนถึงปัจจุบัน

๕.๒.๓ ประเด็นหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักฐานโบราณคดีสมัยอยุธยา สอดคล้องกับแนวคิดการนับถือพระพุทธศาสนาของชาวพุทธในสมัยอยุธยาซึ่งยังคงนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ พระมหากษัตริย์หลายพระองค์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มีการสถาปนาสร้างวัด ปฏิสังขรณ์วัด สร้างสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และงานวรรณกรรม ซึ่งสิ่งที่กล่าวมานี้ ได้สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของหลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนาทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยในครั้งนี้ มีข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ และข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป ตามลำดับ ดังนี้

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

๑. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นหน่วยงานต้นสังกัดของวิทยาเขต ควรพิจารณานำผลการวิจัยทั้งที่เป็นประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแผ่ และหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในโบราณคดีไปเผยแพร่เพื่อให้พุทธบริษัทได้รู้ เข้าใจ ตระหนักถึงคุณค่าของพระพุทธศาสนา และอาจกำหนดให้เป็นส่วนประกอบหนึ่งของการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัย

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรมีการศึกษาวิจัยความมีอยู่ของพุทธศาสนิกชนและศาสนิกของศาสนาอื่น ๆ ที่ปรากฏในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอันมีผลต่อเนื่องมาจากสมัยอยุธยา เป็นการเชื่อมโยงต่อยอดจากการศึกษาภูมิศาสตร์วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและหลักพุทธธรรมในสมัยอยุธยา

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

- กนกวรรณ โสภณวัฒน์วิจิตร. **ประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัย**. กรุงเทพมหานคร: สารคดี, ๒๕๕๔.
กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. **ภาคที่ ๓ ประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนาและ
องค์การศาสนาต่าง ๆ ในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ม.ป.พ.
กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม. **จาก...แผ่นดินไทยในอดีต**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๕๘.
- กรมราชบัณฑิต. **พระราชพงศาวดารกรุงเก่า**. พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยาศรี
พิพัฒนรัตนราชโกศลธิดี ๑๐ สิงหาคม ๒๕๑๐.
- กองโบราณคดี กรมศิลปากร. **จิตรกรรมไทยประเพณี**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์
การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัด, ๒๕๓๓.
- กิตติ โล่เพชรรัตน์. **มรดกอยุธยา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ก้าวแรก, ๒๕๕๗.
- กุหลาบ มัลลิกะมาส. **วรรณคดีวิจารณ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัย
รามคำแหง, ๒๕๔๓.
- กำพล จำปาพันธ์. **เอกสารคำสอนรายวิชาอยุธยาศึกษา (Ayutthaya Studies)**.
พระนครศรีอยุธยา: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรี
อยุธยา, ๒๕๕๘.
- คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **ประวัติพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.
- จารุวรรณ คำจำนงค์. **ศรีอยุธยา : อติราชธานีสยามประเทศ**. บทความออนไลน์, เรียบเรียง
เมื่อ ๒๙ พ.ค. ๒๕๖๐, มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์, [http://lekprapai.org/home/
view.php?id=5284](http://lekprapai.org/home/view.php?id=5284), สืบค้นเมื่อ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.
- จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์. “ลักษณะสถาปัตยกรรมไทย” **ไทยคดีศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๒๗.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. **อยุธยา: ประวัติศาสตร์และการเมือง**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร:
มูลนิธิโตโยต้าแห่งประเทศไทย จัดพิมพ์, ๒๕๔๘.
- ชาติเมธี หงษา. **ประวัติพระพุทธศาสนาสมัยกรุงศรีอยุธยา**. กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๗.
- ชิน อยู่ดี. **ก่อนประวัติศาสตร์ที่อำเภออุททอง : โบราณวิทยาเรืองเมืองอุททอง**. กรุงเทพมหานคร:
กรมศิลปากร, ๒๕๔๙.
- ตินาร์ บุญธรรม. **พระมหากษัตริย์ไทยกับพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง
แอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕.
- ดี.จี.อี.ฮอลล์. **ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : สุวรรณภูมิ-อุษาคเนย์ภาคพิสดาร เล่ม ๑**.
แปลโดย ท่านผู้หญิงวรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๓.
กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๙.

- ทวีเกียรติ ไชยงยศ. “การจำแนกทัศนศิลป์”, วารสารโลกศิลปะ ๒, ฉบับ ๒. (มีนาคม ๒๕๒๕), หน้า ๓๙.
- นคร พันธุ์รงค์. รายงานผลการสัมมนาการเมืองและสภาพสังคมสมัยสุโขทัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, ๒๕๒๑.
- นราธิพงศ์ประพันธ์, พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. วิทยาวรรณกรรม. กรุงเทพมหานคร: สมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๘.
- นิโกลาส์ แชรแวงส. ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. นนทบุรี: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, ๒๕๕๐.
- ปัญญา พงษ์พานิช และคณะ. จากอินเดียถึงไทย: รอยทางพระพุทธศาสนาแรกๆ. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๕๙.
- บงกชรัตน์ เตชะไตรศักดิ์. ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๑.
- _____. อ้างถึงในเอ็ดเวิร์ด ไทเลอร์ (Edward Tylor). ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๑.
- _____. อ้างถึงใน สเปนเซอร์และโทมัส (Spencer, J.E. and Thomas, W.L.), ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๑.
- ปรีชา กาญจนาคม. โบราณคดีเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๖.
- พระครูศรีปัญญาวิกรม, ดร. รายงานการวิจัยเรื่องศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา จากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.
- _____. สืบพระพุทธศาสนาจากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. นครปฐม: สาละพิมพ์การ, ๒๕๕๘.
- พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ภาค ๑-๓. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช พิมพ์ขึ้นเป็นส่วนพระราชกุศลทานมัยในงานพระศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวรเสถียรสุดา. ๒๔๕๕.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). พระพุทธศาสนาในเอเชีย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๓.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตโต). “เยือนสยามนิภายในศรีลังกา”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://watprayoon.rog/> (๑๗ มกราคม ๒๕๖๐).
- พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ลีตญาโณ). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: มหามงกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม). นนทบุรี: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, ๒๕๕๓.
- พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐ.
- พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๔.

พระศรีธวัชเมธี (ชนะ ธรรมธโช), “อุบาสีรำลึก สืบร่องรอยพระพุทธศาสนา ๒๕๐ ปี นิกายสยามวงศ์ ในศรีลังกา” [ออนไลน์], แหล่งที่ม <http://rakpratad.com/index.php?lay=show&ac=aritle&ld=99068> (๑๗ มกราคม ๒๕๖๐).

พระครูจิระธรรมธัช. พุทธศิลป์ไทย. ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังน่านาวิทยา, ๒๕๕๗.

ไพโรจน์ แสงจันทร์. สถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๖.

มนัส โอภาสกุล. เมืองสมัยลพบุรีที่สุพรรณบุรี. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๔๓.
มองซิเออร์ เดอ ลาลูแบร์. จดหมายเหตุลา ลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม. สันต์ ท.โกมลบุตร ผู้แปล, นนทบุรี: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, ๒๕๕๗.

ระพีพรรณ ใจภักดี. คู่มือชมศิลปะและสถาปัตยกรรมไทย พระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงแดดเพื่อเด็ก, ๒๕๔๘.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร: นาน มีบุ๊คพับลิเคชั่น, ๒๕๓๐.

รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล. พระศรีสรรเพชญ์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๖๐.

วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ. ประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สารคดี, ๒๕๖๐.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. จิตรกรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การค้ำชูสภา, ๒๕๔๙.

ศิราพร ณ ถกลาง และปรีญา หิรัญประดิษฐ์. “วรรณคดีไทย”, เอกสารการสอนชุดวิชาไทยคดีศึกษา หน่วยที่ ๘-๑๕. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๒.

สมบุญ บุญฤทธิ. ลังกาวงศ์ในสยามแบบสยามวงศ์ในศรีลังกา. มหาจุฬาราชการ, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ (ธันวาคม ๒๕๕๗): หน้า ๓๕.

สัจจุมิ ลอ. พุทธศาสน์สยามวงศ์ ได้เคลื่อนไปมั่นคงที่ศรีลังกา. กรุงเทพมหานคร: ตาตา, ๒๕๕๖.

สันติ เล็กสุขุม และสรียวุฒิ สุขสวัสดิ์, “ประติมากรรมและจิตรกรรมไทย”, เอกสารการสอนชุดวิชา ไทยคดีศึกษา หน่วยที่ ๘-๑๕, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๒), หน้า ๑๘๙-๑๙๐.

สันติ เล็กสุขุม. วัด-เจดีย์ : ในและนอกเกาะกรุงศรีอยุธยา, พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: มติชน, ๒๕๖๑.

เสนอ นิลเดช, พยุง โมสิกรัตน์, และ มารุต อัมรานนท์. “ลักษณะสถาปัตยกรรมไทย”, อ้างอิง เอกสารการสอนชุดวิชาไทยคดีศึกษา หน่วยที่ ๘-๑๕. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๒.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. สุวรรณภูมิต้นกระแสนประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๙.

สุจิตรา จงสถิตวัฒนา. หวังสร้างศิลป์มิตเพริศแพรว : การสืบทอดขนบกับการสร้างสรรค์ วรรณศิลป์ในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่. กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

สุชาติ ฤทธิทอง. ทศนศิลป์กับมนุษย์ : การสร้างสรรค์และสุนทรียภาพ. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๕.

สุนทร ชุตินธรานนท์. ในยุคอวสาน กรุงศรีฯ ไม่เคยเสื่อม. กรุงเทพมหานคร: มติชน, ๒๕๕๘.

อนุমানราชธน, พระยา. การศึกษาวรรคดีแห่งวรรณศิลป์. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: ศยาม, ๒๕๔๖.

อธยา โกมลกาญจน์. พระพุทธศาสนาบนแผ่นดินไทย. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๕.
โสภาส วัลลิภากร. “การอนุรักษ์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทย” เอกสารวิชาการสรุปผลการสัมมนา
เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๒๗.

http://www.baanjomjut.com/library_2/extension-1/buddhism_to_the_country/13.html

<https://jiab007.wordpress.com/2015/04/27/การเผยแผ่พระพุทธศาสนา>

<http://www.oknation.net/blog/preeeecha/2010/02/17/entry-2> การเผยแผ่
พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทย

http://haab.catholic.or.th/article/articleart1/art_13/art_13.html โบราณคดี-ประวัติศาสตร์
ศิลปะ ความรู้จากอดีตอธิบายนำท่วมได้อย่างไร? จาก...หนังสือศิลปวัฒนธรรม ปีที่ ๓๓ ฉบับ
ที่ ๒ ธันวาคม ๒๕๕๔ หน้า ๑๕๘-๑๖๘.

[http://vichakarn.triamudom.ac.th/comtech/studentproject/soc/ayuttaya1/
content10.htm](http://vichakarn.triamudom.ac.th/comtech/studentproject/soc/ayuttaya1/content10.htm) ศิลปกรรมในสมัยอยุธยา

<http://haab.catholic.or.th/history/history04/ayutaya6/ayutaya6.html> ศิลปกรรมสมัย
อยุธยา

<https://www.scribd.com/doc/30318826/สมัยอยุธยา>

<https://th.wikipedia.org/wiki/อาณาจักรอยุธยา>

<https://veera147.wordpress.com/tag/พระพุทธศาสนาสมัยกรุงศรีอยุธยา.>

<http://www.chaoprayanews.com/กษัตริย์สมัยอยุธยา>

<http://www.geocities.ws/sakyaputto/ayuddhaya.htm> พระพุทธศาสนาสมัยกรุงศรีอยุธยา.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก : บทความวิจัย

ภาคผนวก ข : กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ภาคผนวก ค : ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการ และผลที่ได้รับจากโครงการ

ภาคผนวก ง : ตัวอย่างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ภาคผนวก จ : รูปภาพกิจกรรมที่ดำเนินการวิจัย

ภาคผนวก ฉ : แบบสรุปโครงการวิจัย



ภาคผนวก ก บทความวิจัย

ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม: ประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และหลักพุทธธรรมในสมัยอยุธยา

Cultural Geography: History, Propagation Routes of Buddhism, and Principles of Buddhadhamma in Ayuttaya period

ผศ.ดร.ธนู ศรีทอง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์
ผศ.บรรจง โสดาดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์
ดร.บุรกรณ์ บริบูรณ์ วิทยาลัยสงฆ์นครพนม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา เส้นทางการเผยแผ่ และวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยอยุธยา กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษา คือพื้นที่ทางประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 50 คน โดยการเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต และแบบบันทึกการสนทนากลุ่มย่อย ใช้วิธีวิเคราะห์แบบบรรยาย ผลการวิจัย พบว่า ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาเป็นพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกา มีทั้งความเจริญรุ่งเรือง ความทรงตัว และการเสื่อมถอยของพระพุทธศาสนา เนื่องด้วยเหตุปัจจัยภายใน ได้แก่ พระสงฆ์มีความใส่ใจในการศึกษาและการเผยแผ่ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การปกครองประเทศโดยสมบูรณาญาสิทธิราชและการติดต่อกับต่างประเทศ การนับถือพระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยามุ่งเน้นเรื่องการบุญการกุศล สร้างและสถาปนาวัด ปุชนิยสถาน ปุชนิยวัตถุ พิธีกรรม ความขลังศักดิ์สิทธิ์ การศึกษาสงเคราะห์ การออกทรงผนวชของพระมหากษัตริย์ การส่งพระสมณทูตไทยไปประเทศศรีลังกา เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาเริ่มจากประเทศอินเดียเข้ามาสู่สุวรรณภูมิ ผ่านอาณาจักรต่าง ๆ ที่มีอยู่ก่อนสมัยอาณาจักรอยุธยา ได้แก่ อาณาจักรละโว้ อาณาจักรอู่ทอง และอาณาจักรสุโขทัย รวมถึงเส้นทางจากประเทศศรีลังกา และประเทศกัมพูชา อันเป็นผลมาจากความสัมพันธ์และการเป็นศูนย์กลางการค้าในระดับนานาชาติของอาณาจักรอยุธยา หลักพุทธธรรมพบที่ปรากฏในหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยอยุธยา ได้แก่ บุคคลหาได้ยาก ๒ ทิศ ๖ ทศพิธราชธรรม อิทธิบาท ๔ ศรัทธา ๔ พระพุทธคุณ ๓ บุษบา ๒ คารวธรรม ๖ และทศบารมี

คำสำคัญ: ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
หลักพุทธธรรมในสมัยอยุธยา

Abstract

The objectives of this research were to study the history, propagation routes, and Buddhadhamma appeared in the archaeological evidences in Ayuttaya period. The samples consisted of 50 informants who were purposively selected from the concerned persons. The research tools consisted of observation, interview, and recording form in group discussion. Descriptive analysis was used for data analysis. The research results revealed as follows: 1) Buddhism in Ayuttaya was the Theravada Buddhism. It was propagated from India to Suvarnabhumi, Dvaravati, Srivichai, Lop Buri, and Sukhothai periods until the Ayuttaya period. There were important various events about the Buddhism in Ayuttaya period. They were tradition of royal tradition, the construction and establishment of the temples. Buddhism in Ayuttaya period faced both prosperity and decline due to both internal and external factors such as the Buddhist monks' attention to the study and propagation of Buddhism, the absolute monarchy, and the international connection. The Buddhists in the Ayuttaya period emphasized in general merit making, Buddhist monk patronizing, temple construction, ceremonies, worshipping rituals, the sacred magic, miraculous miracles, and superstition. Upon this period, Thai Buddhist missionary monks were sent to settle down Buddhism in Sri Lanka, called the Upali Wong or Siam Nigaya. 2) The propagation routes of Buddhism were started from India to Suvarnabhumi via different periods such as Dvaravati, Srivichai, Lop Buri, and Sukhothai until the Ayuttaya period. 3) The Buddhist principles appeared in the archaeological evidences in the Ayuttaya period were Dullabha-puggala 2 (rare persons), Disa 6 (six directions), Rajadhamma (ten virtues of a ruler), Iddhipada (four paths of accomplishment), Saddha 4 (faith), Buddhaguna 3 (qualities of attributes of the Buddha), Puja 2 (acts of worship), Garava 6 (reverence), and Parami (perfections).

Keyword: Cultural Geography, History, Propagation Routes of Buddhism, Principles of Buddhadhamma in Ayuttaya period

๑. บทนำ

การศึกษาเกี่ยวกับภูมิศาสตร์วัฒนธรรม เป็นการศึกษาวัฒนธรรมของมนุษย์ที่เป็นหน่วยรวมซับซ้อนซึ่งประกอบด้วยความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศิลธรรม กฎหมาย ธรรมเนียมและสภาพอื่น ๆ ซึ่งเน้นสาระสำคัญที่การประสานวัฒนธรรมในฐานะเป็นหน่วยรวมซับซ้อน การเรียนรู้วัฒนธรรม และการคำนึงถึงวัฒนธรรมในฐานะเป็นของส่วนรวม อย่างไรก็ตามเมื่อเกิดวัฒนธรรมขึ้นแล้วมักจะไม่ได้ออกแบบโดยโดดเดี่ยว แต่จะแพร่กระจายออกไปยังพื้นที่อื่นๆ ในหลายพื้นที่ทั้งที่อยู่ในระยะใกล้และระยะไกล เมื่อมีการยอมรับหรือมีการปฏิบัติในแนวทางเดียวกัน ก็จัดได้ว่าพื้นที่นั้นมีลักษณะวัฒนธรรมร่วมกัน (เพิ่มศักดิ์ วรรณยางกูร: ๒๕๔๖)

พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาทั้งความเจริญรุ่งเรืองและการเสื่อมถอยซึ่งมีปัจจัยมาจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก เช่น การอยู่ในช่วงของภาวะสงครามกับพม่า จนเกิดภาวะวิกฤตทางศาสนาหลายครั้ง ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาอาจแบ่งเป็น ๔ ตอน ได้แก่ อยุธยาตอนแรก พ.ศ. ๑๙๙๑ - ๒๐๓๑ ในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยความสงบร่มเย็น ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ทรงผนวชเป็นเวลา ๘ เดือน เมื่อ พ.ศ. ๑๙๙๘ และทรงให้พระราชโอรสกับพระราชนัดดาผนวชเป็นสามเณรด้วย สันนิษฐานว่าเป็นการเริ่มต้นของประเพณีการบวชเรียนของเจ้านายและข้าราชการ ในรัชสมัยของพระองค์ ได้มีการรณานางีส้อมหาชาติคำหลวง ใน พ.ศ. ๒๐๒๕ สมัยอยุธยาตอนที่สอง พ.ศ. ๒๐๓๔ - ๒๑๗๓ สมัยนี้ได้มีความนิยมในการสร้างวัดขึ้น ทั้งกษัตริย์และประชาชนทั่วไป นิยมสร้างวัดประจำตระกูล ในสมัยพระเจ้าทรงธรรมได้พบพระพุทธบาทสระบุรี ทรงให้สร้างมณฑปครอบพระพุทธบาทไว้ และโปรดให้ชุมชนราชบัณฑิตแต่งกาพย์มหาชาติ เมื่อ พ.ศ. ๒๑๗๐ และโปรดให้สร้างพระไตรปิฎกด้วย สมัยอยุธยาตอนที่ยี่สาม พ.ศ. ๒๑๗๓ - ๒๓๑๐ พระมหากษัตริย์ที่มีพระนามยิ่งใหญ่ที่สุดในศตวรรษนี้ ได้แก่สมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระองค์ทรงมีบทบาทอย่างมากทั้งต่อฝ่ายอาณาจักรและศาสนจักร ทรงส่งเสริมพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า สมัยนี้พวกฝรั่งเศสได้เข้ามาติดต่อกับไทย และได้พยายามเผยแพร่พระพุทธศาสนา และทูลขอให้พระนารายณ์เข้ารีต แต่พระองค์ทรงมั่นคงในพระพุทธศาสนา ทรงนำพาประเทศชาติรอดพ้นจากการเป็นเมืองของฝรั่งเศสได้ เพราะมีพระราชศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาอย่างจริงใจ สมัยอยุธยาตอนที่ยี่สี่ พ.ศ. ๒๒๗๕ - ๒๓๑๐ พระมหากษัตริย์ที่ทรงมีบทบาทมากในยุคนี้ ได้แก่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ทรงเสวยราช เมื่อ พ.ศ. ๒๒๗๕ การบวชเรียนกลายเป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาถึงยุคหลัง ถึงกับกำหนดให้ผู้ที่จะเป็นขุนนาง มียศบรรดาศักดิ์ต้องเป็นผู้ที่ผ่านการบวชเรียนมาเท่านั้น จึงจะทรงแต่งตั้งตำแหน่งหน้าที่ให้ ในสมัยนี้ได้ส่งพระภิกษุเถระชาวไทยไปฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในประเทศลังกาตามคำทูลขอของกษัตริย์ลังกา เมื่อ พ.ศ. ๒๒๙๖ จนทำให้พุทธศาสนากลับเจริญรุ่งเรืองในลังกาอีกครั้ง จนถึงปัจจุบัน และเกิดนิยายของคณะสงฆ์ไทยขึ้นในลังกาชื่อว่า นิยายสยามวงศ์ นิยายนี้ยังคงมีอยู่ถึงปัจจุบัน (พระธรรมปิฎก, ป.อ. ปยุตโต: ๒๕๔๓)

เมื่อศึกษาภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของประชาชนในประเทศไทย นักวิชาการทางพระพุทธศาสนา ได้แบ่งช่วงเวลาพระพุทธศาสนาเข้ามาในประเทศไทยเป็น ๔ ระยะ ดังนี้ ๑) พระพุทธศาสนาเถรวาทสมัยพระเจ้าอโศก เข้ามาในราว พ.ศ. ๒๓๙ เป็นพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทแบบดั้งเดิม ที่สืบสายมาจากพระเถระที่ท่าสังคายนาครั้งที่ ๑ ครั้งนั้นประเทศไทยยังเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรทวารวดี ๒) พระพุทธศาสนาแบบมหายาน เข้ามาในราว พ.ศ. ๑๓๐๐ ซึ่งมีอาณาจักรสำคัญอยู่ในดินแดนที่ส่วนหนึ่งเป็นประเทศไทยในปัจจุบัน คือ อาณาจักรศรีวิชัยซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เกาะสุมาตรา และแผ่อำนาจเขตมาถึงแหลมมลายู สันนิษฐานกันว่ามีอาณาเขตตั้งแต่จังหวัดสุราษฎร์ธานีลงไปถึงจังหวัด

ปัตตานีในปัจจุบัน พุทธศาสนสถานที่น่าปรากฏเป็นหลักฐาน คือ พระเจดีย์บรมธาตุไชยา และพระเจดีย์มหาธาตุนครศรีธรรมราช ๓) พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบพุกาม เข้ามาในราว พ.ศ. ๑๖๐๐ พระเจ้าอโนรุธมหาราชทรงตั้งราชธานีอยู่ที่เมืองพุกาม ทรงแผ่เดชานุภาพไปได้ประเทศรามัญไว้ในอำนาจและทรงขยายอาณาเขตออกมาถึงล้านนาลงมาถึงละโว้ ๔) พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกา เข้ามาเมื่อ พ.ศ. ๑๘๐๐ อันเป็นช่วงเวลาที่ไทยได้ตั้งอาณาจักรสุโขทัยได้แล้ว เบื้องต้นพระภิกษุชาวไทยได้ไปบวชแปลงที่ประเทศลังกา กลับมาตั้งคณะที่เมืองนครศรีธรรมราชแล้วได้ชวนพระสงฆ์ชาวลังกามาช่วยกันสร้างพระมหาธาตุ ต่อมา เกียรติคุณของพระสงฆ์ชาวลังการะบือไปถึงเมืองสุโขทัยราชธานี จึงนิมนต์พระเถระจากเมืองนครศรีธรรมราชไปจำพรรษาและตั้งพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกา เรียกว่า ลังกาวงศ์ ที่เมืองสุโขทัย นับแต่นั้นมา พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาที่ตั้งมั่นอยู่ในสุโขทัยและรุ่งเรืองสืบมาจนกระทั่งถึงยุคปัจจุบัน (อธยา โกลกกาญจน์, ๒๕๔๕)

หลักพุทธธรรมในสมัยอยุธยาได้มีอิทธิพลอย่างผสมกลมกลืนต่อวิถีชีวิตของสังคมในสมัยอยุธยา ในหลาย ๆ ด้าน โดย กล่าวคือ สังคมในสมัยอยุธยาประกอบด้วย พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง ข้าราชการ ไพร่ ทาส และพระสงฆ์ โดยมีอำนาจและหน้าที่ที่แตกต่างกันไป แบ่งได้เป็น ๒ ชั้นชั้นใหญ่ ๆ คือ ชั้นปกครอง และชั้นใต้การปกครอง ด้านการศึกษา สามารถแบ่งได้ดังนี้ ในสมัยอยุธยา การศึกษาถูกจำกัดอยู่ในวงจำกัด ไม่ได้มีมากเหมือนในปัจจุบัน เป็นการศึกษาแบบไม่บังคับผู้สอนมักสวดวิชาไว้แค่ในวงศ์ตระกูลของตนหรือคนเพียงวงแคบ ส่วนใหญ่จะจัดกันในสถานที่เหล่านี้ ได้แก่ ๑) วัด จะให้การศึกษากับบุตรหลานในเรื่องจริยธรรม พฤติกรรม หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ขนบธรรมเนียม การอ่านและเขียนภาษาไทย การคำนวณ รวมไปถึงวิชาการพื้นฐานอื่นๆ เช่น วิชาเวทมนตร์คาถาอยู่ยงคงกระพัน หรือวิชาช่าง ทั้งช่างฝีมือและศิลปกรรมผู้ที่เรียนต้องบวชเรียนเป็นภิกษุหรือสามเณรเสียก่อน ส่วนใหญ่ผู้ที่เรียนจะเป็นบุตรหลานในครอบครัวของคนสามัญชน ๒) บ้าน ส่วนใหญ่จะให้การศึกษาในวิชาชีพที่ครอบครัวมีอยู่ สำหรับเด็กชายจะเป็นงานที่เป็นอาชีพในบ้านอยู่แล้ว เช่น งานตีเหล็ก งานปั้น งานแกะสลัก งานช่าง หรือการรับราชการ เพื่อจะได้สืบทอดงานต่อไป ส่วนเด็กผู้หญิงก็จะเป็นงานบ้านงานเรือน เช่น การทำอาหาร เย็บปักถักร้อย เพื่อเป็นแม่บ้านต่อไป ๓) วัง เป็นสถานศึกษาสำหรับคนชั้นสูง ผู้ที่เรียนมักเป็นเชื้อพระวงศ์ เจ้านายในพระราชวังเท่านั้น จะให้การศึกษาในเรื่องการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และศิลปวัฒนธรรม เพื่อไปใช้ในการปกครองในเวลาต่อไป ผู้สอนก็เป็นปราชญ์ทั้งหลายที่ประจำอยู่ในพระราชวัง ซึ่งมีความรู้อย่างมาก วังนับเป็นสถานศึกษาที่สำคัญที่สุด เพราะมีนักปราชญ์ราชบัณฑิตอยู่มากมาย หลังจากที่มิชชันนารีชาวตะวันตกเข้ามาติดต่อกับไทย ก็ได้นำหมอสอนศาสนาหรือมิชชันนารีมาด้วย นอกจากจะเผยแผ่ศาสนาคริสต์ของชาวดังกล่าวแล้ว ก็ได้ให้การศึกษาแก่ชาวไทย โดยจัดตั้งโรงเรียนเพื่อให้วิชาการ วิทยาการต่างๆ แก่เด็กไทยได้มีความรู้ทัดเทียมกัน หรือบางครั้งก็มีการส่งนักเรียนไทยไปเรียนยังต่างประเทศ เพื่อนำความรู้กลับมาพัฒนาบ้านเมืองต่อไป ด้านกระบวนการยุติธรรมสามารถแบ่งได้ดังนี้ กฎหมายในสมัยอยุธยาที่ตราขึ้นมานั้นมีลักษณะเหมือนในปัจจุบัน เป็นกฎหมายลายลักษณ์อักษรที่เป็นหลักฐานชัดเจนตราขึ้นมาเพื่อใช้บังคับคนในสังคมทุกคนให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบเรียบร้อย กฎหมายที่ตราขึ้นอาจแยกเป็นดังนี้ คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ เป็นกฎหมายแม่บทที่ใช้เป็นหลักสำหรับใช้พิจารณาตีความ และตรากฎหมายย่อยขึ้นมารองรับ ไทยได้นำแบบอย่างมาจากกฎหมายของมอญ ซึ่งมอญก็นำมาจากอินเดียมา และพระราชศาสตร์ เป็นกฎหมายย่อยที่ตราขึ้นมาใช้ โดยตราเป็นพระราชกำหนด พระราชบัญญัติ หรือบทพระอัยการ โดยอาศัยคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เป็นหลัก และคำนึงถึงความเหมาะสมของเหตุการณ์บ้านเมืองในขณะนั้น

จากเหตุผลดังกล่าวทำให้เห็นถึงความสำคัญและความจำเป็นที่ประชากรไทยจะต้องศึกษา ทำความเข้าใจเพื่อให้เห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา ทั้งในแง่ประวัติศาสตร์ การเผยแผ่หลักธรรม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และแหล่งโบราณคดีของพระพุทธศาสนาเพื่อนำไปสู่การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของชาวอยุธยาให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษา นำไปปฏิบัติ และสืบทอดต่อไป ดังนั้น คณะผู้วิจัย จึงสนใจที่จะศึกษาวิจัย เรื่องภูมิศาสตร์วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และหลักพุทธธรรมในสมัยอยุธยาโดยจัดทำเป็นเส้นทางภูมิศาสตร์วัฒนธรรมของพระพุทธศาสนาสมัยอยุธยา รวมถึงการวิเคราะห์หลักธรรมของพระพุทธศาสนาสมัยอยุธยา ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างคุณค่าของพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมไทยในด้านต่าง ๆ อย่างเป็นรูปธรรม

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา
- ๒.๒ เพื่อศึกษาเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา
- ๒.๓ เพื่อวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยอยุธยา

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรในการศึกษาวิจัยนี้ ประกอบด้วยผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นนักวิชาการทางด้านประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาและนักวิชาการทางด้านโบราณคดี จำนวน ๑๐ คน และผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มย่อย จำนวน ๔๐ รูป/คน เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย ได้แก่ แบบบันทึกการสังเกต แบบสัมภาษณ์แบบ และแบบบันทึกการสนทนากลุ่มย่อย

แบบบันทึกการสังเกตเพื่อรวบรวมข้อมูลจัดทำประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่พบจากหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยอยุธยา ประกอบด้วย ๑) ประเด็นการสังเกต ๘ ประเด็น ได้แก่ ลำดับที่ หลักฐานที่พบ ชนิดของโบราณคดี ช่วงระยะเวลา สถานที่สำรวจพบ ปัจจุบันแสดงอยู่ที่ รายละเอียดโดยสังเขป ๒) ข้อสังเกตอื่น ๆ

แบบสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการที่พัฒนาจากเอกสาร รายงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อรวบรวมข้อมูลจัดทำประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่พบจากหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยอยุธยา ประกอบด้วย ๓ ส่วน คือ ๑) ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ ๒) ข้อมูลเกี่ยวกับเนื้อหาที่สัมภาษณ์ ซึ่งมีประเด็นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และหลักฐานโบราณคดีในสมัยอยุธยา

แบบบันทึกการสนทนากลุ่มย่อย ประกอบด้วย ๑) ข้อมูลทั่วไปของผู้ร่วมสนทนากลุ่ม ๒) ความเห็นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่พบจากหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยอยุธยา และ ๓) ความเห็นเพิ่มเติม

ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง จากนั้นจึงเก็บรวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม โดยใช้แบบสังเกตที่ผู้วิจัยได้สร้างขึ้นเพื่อสังเกตในข้อมูลในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและสถานที่ที่มีข้อมูลเกี่ยวข้อง ใช้แบบสัมภาษณ์เพื่อสัมภาษณ์นักวิชาการทางด้านประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาและนักวิชาการทางด้านโบราณคดี จำนวน ๑๐ คน และใช้แบบบันทึกการสนทนากลุ่มเพื่อบันทึกการสนทนากลุ่มโดยมีผู้เข้าร่วมการสนทนาจำนวน ๔๐ รูป/คน

เมื่อผู้วิจัยได้จัดเก็บรวบรวมข้อมูล จัดหมวดหมู่ครบถ้วนเป็นระบบระเบียบตามที่จัดประเด็นตั้งจุดประสงค์ในการวิจัยไว้และเห็นว่าข้อมูลเมื่อมีความสมบูรณ์ ผู้วิจัยจึงได้จัดแยกแยะข้อมูลเป็นหมวดหมู่เพื่อรายงานการวิจัย โดยการบรรยายและสรุปเชิงวิเคราะห์ ตามวัตถุประสงค์การวิจัย

๔. ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องภูมิศาสตร์วัฒนธรรม: ประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและหลักพุทธธรรมในสมัยอยุธยา มีผลการวิจัยสามารถสรุปได้ตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

๔.๑ ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา พบว่า ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยามีความต่อเนื่องเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาโดยเริ่มตั้งแต่การเข้ามาของพระพุทธศาสนาสู่สุวรรณภูมิ พระพุทธศาสนาในประเทศไทยสมัยทวารวดี สมัยศรีวิชัย สมัยลพบุรี และสมัยสุโขทัย ในส่วนประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา มีระยะเวลายาวนานถึง ๔๑๗ ปี มีราชวงศ์ปกครองอาณาจักรทั้งสิ้น ๕ ราชวงศ์ ๓๓ พระองค์ ทรงนับถือพุทธศาสนาทั้งหมด โดยภาพรวมยังคงเป็นพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกา แบ่งออกเป็น ๔ ช่วง ได้แก่ ช่วง พ.ศ. ๑๘๙๓-๒๐๐๐ ช่วง พ.ศ. ๒๐๐๐-๒๑๐๐ ในช่วง พ.ศ. ๒๑๐๐-๒๒๐๐ และช่วง พ.ศ. ๒๒๐๐-๒๓๑๐ โดยมีเหตุการณ์และเรื่องราวเกี่ยวกับการพระศาสนาในสมัยกรุงศรีอยุธยาในภาพรวม ได้แก่ การออกทรงผนวชเป็นการสืบพระราชประเพณี เรื่องเจ้านายในสมัยกรุงศรีอยุธยา การสร้างและสถาปนาวัดของพระเจ้าแผ่นดินแห่งกรุงศรีอยุธยา การสร้างความสัมพันธ์ด้านพระพุทธศาสนากับอาณาจักรต่าง ๆ พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยามีทั้งความเจริญรุ่งเรือง ความทรงตัว และการเสื่อมถอยของพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ เนื่องด้วยเหตุปัจจัยที่มีความหลากหลายทั้งที่เป็นปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ในแง่ปัจจัยแห่งความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาสมัยอยุธยา ประกอบด้วย ปัจจัยภายใน ได้แก่ การที่พระสงฆ์มีความใส่ใจในการศึกษาและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การปกครองประเทศโดยสมบูรณาญาสิทธิราช มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะให้ความอุปถัมภ์ค้ำชูแก่พระพุทธศาสนา ประเพณีการออกทรงผนวชของพระมหากษัตริย์ การตั้งอาณาจักรอยุธยาในด้านภูมิศาสตร์ที่มีความเหมาะสม ความอุดมสมบูรณ์ของภูมิประเทศ ความเจริญก้าวหน้าในด้านเศรษฐกิจการค้าทำให้ประชากรชาวมุสลิมมีความสุขทั่วราชอาณาจักร การเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับชาวต่างประเทศที่เป็นมหาอำนาจทั้งในด้านการเมืองและการศาสนา ในแง่ปัจจัยแห่งความชะลอตัวและการถดถอยของพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย การศึกสงคราม จะเห็นได้จากช่วงใดที่เหตุการณ์บ้านเมืองอยู่ในภาวะสงคราม พระมหากษัตริย์จำเป็นต้องมุ่งทำศึกสงครามเพื่อรักษาแผ่นดินอาณาจักรอยุธยาไม่ให้เกิดเป็นเมืองขึ้นหรือแม้แต่การล่มสลายของอาณาจักร ช่วงนั้นพระพุทธศาสนาจึงเกิดการชะลอตัว ทรงตัว หรือแม้แต่มีความเสื่อมถอย อันเนื่องมาจากพระมหากษัตริย์ช่วงพระองค์นั้น ๆ ไม่มีเวลาในการทำนุบำรุงและให้การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา การเน้นเรื่องความขลังศักดิ์สิทธิ์อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์มากเกินไป

๔.๒ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา พบว่า ในสมัยอยุธยาเริ่มจากประเทศอินเดียเข้ามาสู่สุวรรณภูมิ ผ่านอาณาจักรต่าง ๆ ที่มีอยู่ก่อนสมัยอาณาจักรอยุธยา ได้แก่ อาณาจักรละโว้ อาณาจักรอูทอง และอาณาจักรสุโขทัย รวมถึงเส้นทางจากประเทศศรีลังกา และประเทศกัมพูชา อันเป็นผลมาจากความสัมพันธ์และการเป็นศูนย์กลางการค้าในระดับนานาชาติของอาณาจักรอยุธยา

๔.๓ หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยอยุธยา พบว่า หลักพุทธธรรมพบที่ปรากฏในหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยอยุธยา ได้แก่ บุคคลหาได้ยาก ๒ ทิศ ๖ ทศพิชราชธรรม อิทธิบาท ๔ ศรัทธา ๔ พระพุทธรูป ๓ บุษบา ๒ การวรรกรรม ๖ ไตรลักษณ์ ๓ และทศบารมี

๕. อภิปรายผล

จากผลการวิจัยในครั้งนี้มีข้อค้นพบที่น่าสนใจผู้วิจัยได้นำมาอภิปราย ดังต่อไปนี้

๕.๑ ประเด็นดินแดนสุวรรณภูมิ มีประวัติความเป็นมายาวนาน หลักฐานจากคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่า ในคัมภีร์พระไตรปิฎก มีกล่าวถึงดินแดนที่เรียกว่า สุวรรณภูมิ ๓ แห่ง ได้แก่ คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิเทศ ๒ แห่ง ขุททกนิกาย อปทาน ๑ แห่ง เนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย มหานิเทศ พรรณนาถึงการเดินทางแสวงหาโภคทรัพย์ที่ต้องล่องเรือออกสู่มหาสมุทรไปยังรัฐต่าง ๆ ซึ่ง ๑ ในนั้นคือสุวรรณภูมิรัฐ พอจะสรุปได้ว่าดินแดนสุวรรณภูมินั้นครอบคลุมไทย-ลาว-พม่า-กัมพูชา ด้วยดินแดนแถบนี้มีโบราณสถานหรือโบราณวัตถุมีลักษณะคล้ายกันกับที่สาญจีซึ่งเป็นศิลปะหลังสมัยพระเจ้าอโศกเล็กน้อยเป็นประจักษ์พยานแสดงให้เห็นถึงร่องรอยการเข้ามาของพระพุทธศาสนาซึ่งสอดคล้องกับบัญชา พงษ์พานิช และคณะ (๒๕๕๙) ได้กล่าวไว้ว่า ในภูมิภาคเอเชียเป็นประเทศต่าง ๆ ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย รวม ๘ ประเทศ ได้แก่ พม่า ไทย ลาว กัมพูชา เวียดนาม มาเลเซีย อินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์

๕.๒ ประเด็นเส้นทางการเผยแผ่ ผลการวิจัยมีความสอดคล้องกับการศึกษาเกี่ยวกับร่องรอยทางประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาที่เผยแผ่เข้ามาในอาณาบริเวณนี้ซึ่งพบว่ามีอยู่ ๒ นิกายหลัก คือ นิกายเถรวาทกับนิกายมหายาน ทั้ง ๒ นิกายนี้ได้ถือกำเนิดขึ้นในประเทศอินเดียภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ปรินิพพานแล้ว เมื่อพระพุทธศาสนาได้แตกออกเป็น ๒ นิกายหลักดังกล่าวแล้ว ในแต่ละนิกายก็ได้เผยแผ่ออกไปยังประเทศต่าง ๆ สำหรับพระพุทธศาสนาที่เข้ามาสู่ดินแดนสยามหรือประเทศไทยในปัจจุบันนี้นักวิชาการได้แบ่งออกเป็น ๔ ยุค ดังนี้ คือ ๑) ยุคพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบพระเจ้าอโศก (ประมาณ พ.ศ. ๒๓๔) ๒) ยุคพระพุทธศาสนาแบบมหายาน (พ.ศ. ๑๐๐๒-๑๒๐๐) ๓) ยุคเถรวาทแบบพุกาม (พ.ศ. ๑๖๐๐) ยุคนั้นชาวพุกาม ๔) พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ (ประมาณ พ.ศ. ๑๘๐๐)

๕.๓ ประเด็นหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักฐานโบราณคดีสมัยอยุธยา สอดคล้องกับแนวคิดการนับถือพระพุทธศาสนาของชาวพุทธในสมัยอยุธยาซึ่งยังคงนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ พระมหากษัตริย์หลายพระองค์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มีการสถาปนาสร้างวัด ปฏิสังขรณ์วัด สร้างสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และงานวรรณกรรม ซึ่งสิ่งที่กล่าวมานี้ ได้สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของหลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนาทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

๖. สรุปผลการวิจัย

ผลของการวิจัยนี้ทำให้เห็นอิทธิพลของพระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา ด้านประวัติศาสตร์เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักฐานทางโบราณคดีตามเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสมัยสุโขทัย ซึ่งเป็นรากฐานก่อให้เกิดวัฒนธรรมประเพณีต่างในสังคมไทยตั้งแต่สมัยโบราณเรื่อยมาจวบจนปัจจุบัน

๗. ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยในครั้งนี้ มีข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ และข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป ตามลำดับ ดังนี้

๗.๑ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นหน่วยงานต้นสังกัดของวิทยาเขต ควรพิจารณานำผลการวิจัยทั้งที่เป็นประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแผ่ และหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในโบราณคดีไปเผยแพร่เพื่อให้พุทธบริษัทได้รู้ เข้าใจ ตระหนักถึงคุณค่าของพระพุทธศาสนา และอาจกำหนดให้เป็นส่วนประกอบหนึ่งของการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัย

๗.๒ ควรมีการศึกษาวิจัยความมีอยู่ของพุทธศาสนิกชนและศาสนิกของศาสนาอื่น ๆ ที่ปรากฏในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอันมีผลต่อเนื่องมาจากสมัยอยุธยา เป็นการเชื่อมโยงต่อยอดจากการศึกษาภูมิศาสตร์วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและหลักพุทธธรรมในสมัยอยุธยา

เอกสารอ้างอิง

บัญชา พงษ์พานิช และคณะ. จากอินเดียถึงไทย: รอยทางพระพุทธศาสนาแรกๆ.

กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). พระพุทธศาสนาในเอเชีย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๓.

เพิ่มศักดิ์ วรรณยางกูร. ชีวิตและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๕.

อธยา โกมลกาญจน์. พระพุทธศาสนาบนแผ่นดินไทย. กรุงเทพมหานคร: วังอักษร, ๒๕๔๖.

Cultural Geography: History, Propagation Routes of Buddhism, and Principles of Buddhadhamma in Ayutthaya period

Asst.Prof.Dr.Thanoo Srithong¹

Asst.Prof. Banchong Sodadee²

Dr.Boorakorn Boriboon³

¹Lecturer, Teaching English Program, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Surin Campus, Thailand

E-mail: srithong_thanoo@yahoo.co.th

²Lecturer, Buddhism Program, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Surin Campus, Thailand

E-mail: banchongmcu_surin@hotmail.com

³Lecturer, Buddhism Program, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Phanom Buddhist College, Thailand

E-mail: srithong_thanoo@yahoo.co.th

Abstract

The objectives of this research were 1) to study the history of Buddhism in Ayutthaya period, 2) to study propagation routes of Buddhism in Ayutthaya period, and 3) to analyze principles of Buddhadhamma appeared in archaeological evidences in Ayutthaya period. The samples were composed of 50 informants, 10 of the scholars of Buddhist history, and 40 of the focus group discussion attendants by purposive selection. The instruments consisted of observation, in-depth interview, and focus group discussion. Descriptive analysis was used for data analysis. The results were found as follows; 1) Buddhism in Ayutthaya period was the Srilankan Theravada Buddhism. There were various important events about the Buddhism in Ayutthaya period such as the construction and establishment of the temples with different purposes, prosperity, stability and decline of Buddhism in Ayutthaya Period due to both internal and external factors. The factors included the Buddhist monks' attention to the study and propagation of Buddhism, the absolute monarchy, the international connection, and wars with neighboring country. The Buddhists in the Ayutthaya period emphasized on general merit making, monk patronizing, temple construction, ceremonies, worshipping rituals, sacred magic, miraculous miracles, and superstition. Upon this period, Thai Buddhist monks were sent to settle down Buddhism in Sri Lanka, called the Upali Wong or Siam Nigaya. 2) Buddhism propagation routes started from Ashoka Theravada Buddhism to Suvarnabhumi, Mahayana in the reign of King Kanishka the Great of India to

the Southern Thailand via the Central Asia, Pagan Theravada Buddhism of Myanmar to Lawoe and Dvaravati, and Langka Wong Theravada Buddhism to Nakhon Srithammarat, including the influence of Buddhism in the previous kingdoms such as the Lawoe, U-Thong, and Sukhothai to settle down in Ayutthaya Kingdom. 3) The archaeological evidences in the Ayutthaya period were Buddhist temples, architectures, sculptures, paintings and literatures. Those archaeological evidences of the Ayutthaya period reflected the Buddhist principles of Dullabha-puggala 2 (rare persons), Disa 6 (six directions), Rajadhamma 10 (ten virtues of a ruler), Iddhipada 4 (four paths of accomplishment), Saddha 4 (faith), Buddhaguna 3 (qualities of attributes of the Buddha), Puja 2 (acts of worship), Garava 6 (reverence), and Parami (perfections).

Keywords: History, Propagation Routes of Buddhism, Principles of Buddhadhamma, Ayutthaya period

1. Introduction

Studying of cultural geography is the holistic study consisting of knowledge, belief, art, morality, law, customs, and other conditions which emphasizes the importance of coordinating culture as a complex unit. However, when a culture is constructed, it usually spread to both near and far areas. When it is accepted or implemented in the same way, it can be organized to be the co-culture. (Permsak Wanlayangkoon: 2003).

Buddhism in Ayutthaya had both prosperity and decline which is due to internal and external factors such as the period of war with Burma bringing to religious crisis many times. The history of Buddhism in the Ayutthaya period can be divided into four phases: The first period ranged from 1350 – 1488. During the period of Somdet Phra Borommatrailokkanat, he ruled the country in peace and patronized Buddhism. He also was ordain for 8 months in 1445 and had his sons and daughters to be ordained as novices. It is assumed that this was the beginning of the ordination tradition of the masters and the servants in his reign. Mahajati Kham Luang was written in 1482. The second period ranged from 1491 – 1630. Many temples were constructed by both the kings and ordinary people for their clans. In the reign of Somdet Phra Songtham (Borommaracha I), Phra Phutthabat, the “the Buddha’s footprint” was found in Saraburi province and built the Mondop to cover the footprint. He ordered the royal academics to compose Mahajati Epic in 1627 and to create the scriptures. The third period ranged from 1630-1732. Upon this period, the most well-known king was Somdet Phra Narai the Great (Ramathibodi III). He had a great role for the Kingdom and the Church. He promoted Buddhism strongly. At the time, the French had come into contact with

Thailand and tried to propagate Christianity by asking him to become a Christian, but he was firm in Buddhism. He led the nation out of being a French colony due to the serious faith in Buddhism. The fourth period ranged from 1732-1767. Upon this period, the most dominant king was Somdet Phra Chao Yu Hua Borommakot. Ordination tradition for learning was being continued. He would give the higher political ranks to those who used to be in the ordination. In this time, Thai Buddhist Thera was sent to restore Buddhism in Ceylon, according to the request of the king of Ceylon in 1753 to make Buddhism flourish again in Ceylon, called Siam Wong, up to the present time. (Phra Dhammapitok [Prayut Payutto]: 1997)

When studying the historical background, culture, traditions and way of life of people in Thailand. Buddhist scholars divided timeline on coming of Buddhism to Thailand into four stages as follows:

1) Theravada Buddhism spread to Thailand, a part of Dvaravati kingdom, in 304 B.C. in the time of King Ashoka which was a traditional Theravada Buddhism.

2) Mahayana Buddhism came into existence around 757, known as Srivijaya kingdom of which centered at Sumatra Island, and spread to the Malay Peninsula. It was assumed that the territory from Surat Thani down to the present Pattani. The evidence was Phra chedi Borommathat chaiya in Surat Thani and Phra Chedi Mahathat in Nakhon Sri Thammarat.

3) The Pagan Buddhism was disseminated to Lanna Kingdom in about 1057 by King Anuruddha. 4) Lankan Theravada Buddhism came to Sukhothai Kingdom in 1257. Thai Buddhist monks had been ordained in Ceylon and came back along with the Ceylon monks to settle down Buddhism in Nakhon Si Thammarat and established Phra Chedi Mahathat. They were invited to propagate Lankan Theravada Buddhism in Sukhothai Kingdom, called Langka Wong, and has been existed to the present time. (Atthaya Komonlakarn: 2002).

In the Ayutthaya period, Buddhism was influenced to the society. The society in Ayutthaya period was classified into the Kings, the nobles, the servants, the slaves, and the monks with different powers and duties. It can be divided into two major classes i.e. the ruling class and the under-ruling class. The education aspect was put into the burden of the temples (Wat), the family (Ban), and the palace (Wang).

The temples or Wats would educate children on ethics, behavior, principles of Buddhism, Thai reading and writing, and other basic sciences. In addition, students were required to be ordained as monks or novices before getting education.

The families or Bans provided education in the profession that each family was. For a boy, it was a career in the home such as ironworks, sculptures, carpentry work or

the service. The girls would be trained in housework such as cooking, embroidery, and housewife.

The palace or Wang was a high school education. The students were usually royal family and the higher ranking persons. It provided education in politics, administration, economy and culture. Wang was considered to be the most important educational institution because there were many philosophers endorsed. After the Westerners came into contact with Thailand, they brought with them a Christian missionary to educate Thai people and set up a school for academic purposes. Sometimes, it sent Thai students to study abroad to bring back knowledge to develop the country. The Justice aspect, the laws in Ayutthaya were branded as it is today. They were the written laws to force everyone in the society to live together peacefully. The most important law enacted was The Book of Dharmasat, the main law, used primarily for judicial purposes. The organic laws were the royal laws enacted dependent to the main law, called Royal Decree Or the prosecutor's chapter. (Varangkana Nipatsukkit: 2017).

The researcher is, therefore, interested in doing the research entitled “Cultural Geography: History, Propagation Routes of Buddhism, and Principles of Buddhadhamma in Ayutthaya period.” This research would be advantageous for the Buddhist to realize the values of Buddhism in the aspects of its history, propagation routes, and principles of Buddhadhamma in the Ayutthaya period.

2. Research Objectives

This research consisted of three objectives:

- 2.1 To study the history of Buddhism in Ayutthaya period
- 2.2 To study propagation routes of Buddhism in Ayutthaya period
- 2.3 To analyze principles of Buddhadhamma appeared in archaeological evidences in Ayutthaya period

3. Research Methodology

3.1 Samples

The samples were composed of 50 informants, 10 of the scholars of Buddhist history, and 40 of the focus group discussion attendants. The samples were purposively selected because they were considered to be the experts in the Buddhist history and directly concerned with Buddhism in terms of studying, practicing, preserving, and propagating Buddhism.

3.2 Research Instruments

The constructed research instruments consisted of observation, informal interview, and focus group discussion. The observation form was consisted of two parts; part one carried eight issues of observation i.e. series number, founded archaeology, type of archaeology, age, place, keeping, and summary detail; part two carried the other remarks. The interview form was consisted with three parts; part one concerned with the informants' general information; part two carried three main contents of questions on history, propagation routes, and archaeological evidence; part three carried the additional information. The focus group discussion form consisted of three parts; part one concerned with the general information of the participants; part two concerned with views and comments of the participants; part three carried the additional view.

3.3 Data Collection

The following were the stages of data collection:

3.3.1 Documentary studies were collected from different sources such as books, research works, and websites, etc.

3.3.2 The observation stage was done by the researchers at archeological places in the provinces of Ayutthaya, Sukhothai, Chiangmai, Nakhon Srithammarat, and the Lao People's Democratic Republic.

3.3.3 In the stage of interview, the researchers interviewed 10 scholars of Buddhist history, on three main questions i.e. the history, the propagation routes, and the archeological evidences in Ayutthaya period.

3.3.4 For focus group discussion, all informants were invited to participate in a discussion forum organized at Mahachulalongkornrajavidyalaly University, Surin Campus in order to obtain the in-depth data of their views and comments on three main questions i.e. the history, the propagation routes, and the archeological evidences in Ayutthaya period.

3.4 Data Analysis

Data analysis was done by content analysis through descriptive presentation obtained from the documentary studies, observation, interview, and focus group discussion. It was presented according to the research objectives.

4. Research Results

The results were presented according to the research objectives as follows:

4.1) Buddhism in Ayutthaya period was the Srilankan Theravada Buddhism.

The Buddhism in Ayutthaya period prolonged 417 years, consisted of 33 monarchs 5 dynasties, namely, U-Thong Dynasty, Suphannaphum Dynasty, Sukhothai Dynasty, Prasat Thong Dynasty, and Ban Phlu Luang Dynasty. Buddhism History in Ayutthaya period was

divided into 4 phases i.e. the first phase ranged from 1350-1453 C.E., the second phase ranged from 1435-1557 C.E., the third phase ranged from 1557-1657 C.E., and the last phase ranged from 1657-1757 C.E. There were various important events about the Buddhism in Ayutthaya period such as the construction of the many temples with different purposes and the ordination of the royalty. Buddhism in Ayutthaya Period faced with prosperity, stability and decline due to both internal and external factors. The internal factors were the Buddhist monks' attention to the studies and propagation of Buddhism, the absolute monarchy' supports, the construction and establishment of Buddhist temples and sacred objects, including a plenty of Buddhist literatures. The external factors were the international connection and wars with neighboring country. The Buddhists in the Ayutthaya period emphasized on general merit making, monk patronizing, temple construction, ceremonies, worshipping rituals, sacred magic, miraculous miracles, and superstition. Upon this period, Thai Buddhist monks were sent to settle down Buddhism in Sri Lanka, called the Upali Wong or Siam Nigaya.

4.2) Ayutthaya kingdom was concerned with various kingdoms and countries due to that it was considered to be the center of trading in Suvarnabhumi area. Therefore, Buddhism propagation routes in Ayutthaya started from Ashoka Theravada Buddhism which was sent to Suvarnabhumi. It was assumed to be the spot of Nakhon Prathom province in view of the Thai academics, evidenced by Phra Pathom chedi. Kanishka, the Great King of India, sent the Buddhist missionary monks to disseminate Mahayana Buddhism in the Central Asia, via China, Laos, to the Southern Thailand, Surat Thani province, evidenced by Phrathat Chedi. King Anuruddha of Pagan enlarged Pagan Theravada Buddhism of Myanmar to the kingdoms of Lanna, Lawoe and Dvaravati, up to the kingdom of Ayutthaya. King Parakrama Bahu of Sri Lanka spread Langka Wong Theravada Buddhism to Nakhon Srithammarat, evidenced by Chedi Phra Baromathat. Buddhism in Ayutthaya period was also influenced by the Buddhism in previous kingdoms such as the Lawoe, U-Thong, and Sukhothai.

4.3) The archaeological evidences on Buddhism in the Ayutthaya period were archaeological sites, architectures, sculptures, paintings and literatures. Those archaeological evidences in the Ayutthaya period reflected the Buddhist principles of Dullabha-puggala 2 (rare persons), Disa 6 (six directions), Rajadhamma 10 (ten virtues of a ruler), Iddhipada 4 (four paths of accomplishment), Saddha 4 (faith), Buddhaguna 3 (qualities of attributes of the Buddha), Puja 2 (acts of worship), Garava 6 (reverence), and Parami (perfections).

5. Discussion

The following points based on the research results were discussed:

5.1 Buddhism in Ayutthaya Period faced with prosperity, stability and decline due to both internal and external factors. This is identical to Phra Dhammapitok (Prayut Payutto) (1997) that The Buddhists in the Ayutthaya period did not emphasize in deep principles of Buddhism, but in general merit making, Buddhist monk patronizing, temple construction, ceremonies, worshipping rituals, the sacred magic, miraculous miracles, and superstition.

5.2 The issue of the sending Buddhism to settle down in Suvarnabhumi land is in doubt among academics. It was assumed to be the spot of Nahkon Prathom province in view of the Thai academics, evidenced by Phra Pathom chedi. But according to the scholars of Myanmar, the Mons introduced Buddhism into Burma for the first time because in the third century B.C. according to the chronicles, Suthammavadi or Thaton, the center of the Mons at the time, had close contacts with India particularly during the time of King Asoka, who sent missionaries called Sona and Uttara to Suwannabhumi. This is identical to Bancha Phongphanit (2016) in the view that in the in Asia, eight pre-historic countries are Burma, Thailand, Laos, Cambodia, Vietnam, Malaysia, Indonesia and the Philippines.

6. Conclusion

The finding of the research reveals the influence of Buddhism in Ayutthaya period on the aspects of the Buddhist history, the Buddhist propagation routes, and the principles of Buddhathamma appeared in the archeological evidences. This has been being the significant root of well cultures and tradition of Thai people from the previous periods up to the present time.

7. Recommendations

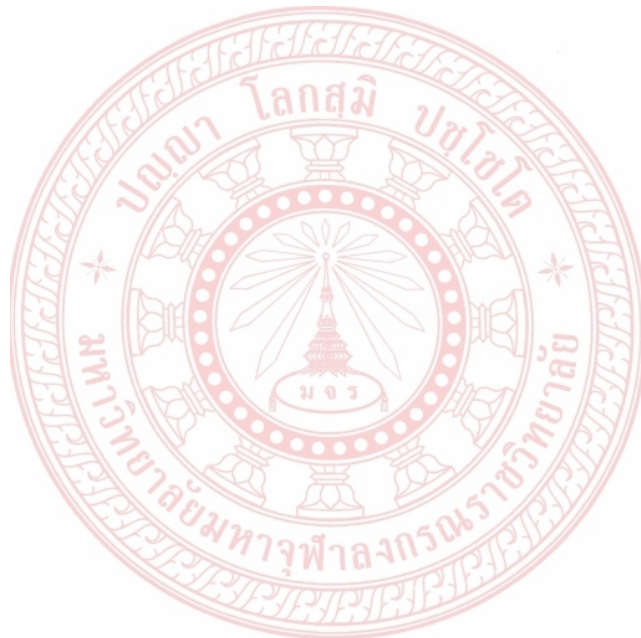
The following are some recommendations based on the research results:

7.1 The history, dissemination, and principles of apparent Buddhadhamma in the archeological evidence of Ayutthaya period which was found by the researchers can be implemented to design the learning curriculum by Mahachulalongkornrajavidyalaya University and for the sake of Buddhism dissemination.

7.2 It is also recommended that further studies should be conducted for other issues such as the persistence of other religions in Ayutthaya period and the reconciliation of different religions in Ayutthaya period.

References

- Bancha Phongphanit. (2016). *From India to Thailand: Tracks of the Early Buddhism*. Bangkok: Pimdee.
- Phra Dhammapitok [Prayut Payutto]. (1997). *Buddhism in Asia*. Bangkok: Thammasapha.
- Permsak Wanlayangkoon. (2003). *Life and Thai Culture*. Bangkok: Aksorncharoenthat.
- Atthaya Komonlakarn. (2002). *Buddhism in Thailand*. Bangkok: Aksorncharoenthat.



ภาคผนวก ข

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. กิจกรรมด้านมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

- จัดสัมมนา เรื่อง ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม : ประวัติศาสตร์ เส้นทางเผยแผ่พระพุทธศาสนาและหลักพุทธธรรมในสมัยอยุธยา จัดขึ้นที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ วันพุธที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๕๙ โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิบรรยาย ประกอบด้วย ๑) ผศ.ดร. บัณฑิต สาลี อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ๒) นางสาวเบญจพร สารพรม หัวหน้าพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสุรินทร์

๒. กิจกรรมด้านจัดการศึกษาในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ได้นำข้อมูลผลการวิจัย เรื่อง ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม : ประวัติศาสตร์ เส้นทางเผยแผ่พระพุทธศาสนาและหลักพุทธธรรมในสมัยอยุธยา ไปเป็นส่วนประกอบการศึกษาในสาขาวิชาพระพุทธศาสนา

๓. กิจกรรมด้านการพัฒนาและส่งเสริม

- หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์และวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์ นำแนวทางที่ได้จากผลการวิจัยไปกำหนดเป็นแนวนโยบายเพื่อส่งเสริมสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงวิถีพุทธ

ภาคผนวก ค
ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรม
ที่ได้ดำเนินการ และผลที่ได้รับจากโครงการ

วัตถุประสงค์	กิจกรรมที่วางแผนไว้	กิจกรรมที่ได้ดำเนินการ	ผลที่ได้รับจากโครงการ
๑. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา	<ul style="list-style-type: none"> - ประชุมเตรียมความพร้อมของคณะนักวิจัยโครงการย่อย - กำหนดประเด็นวิจัยกิจกรรมการวิจัยแนวทางในการทำวิจัยและ แผนงานทำงานวิจัย - เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง 	<ul style="list-style-type: none"> - คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องตามที่วางแผนไว้โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ 	<ul style="list-style-type: none"> - นำข้อมูลที่ได้มาจัดสัมมนาโดยให้นิสิตและผู้สนใจได้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และหลักพุทธธรรมในสมัยอยุธยา - ได้ส่งเสริมและพัฒนา นิสิตในหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต ให้มีประสบการณ์เกี่ยวกับการวิจัยทางด้านพระพุทธศาสนา และ เป็นการบูรณาการงานวิจัยเข้ากับการจัดการเรียนการสอนในรายวิชาประวัติพระพุทธศาสนา
๒. เพื่อศึกษาเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา	<ul style="list-style-type: none"> - ศึกษาและเก็บข้อมูลวิจัย ในพื้นที่ภาคกลางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ - ประชุมติดตามผลผลการดำเนินโครงการในระยยะที่ ๑ - วิเคราะห์ประวัติศาสตร์เส้นทางการเผยแผ่และ ภูมิศาสตร์วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา และ ประชุมติดตามผลการดำเนินโครงการในระยยะที่ ๒ 	<ul style="list-style-type: none"> - คณะผู้วิจัย ลงพื้นที่ภาคสนามเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและการสังเกต และการสัมภาษณ์ ในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 	<ul style="list-style-type: none"> - นำข้อมูลที่ได้มาจัดสัมมนาโดยให้นิสิตและผู้สนใจได้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และหลักพุทธธรรมในสมัยอยุธยา - ได้ส่งเสริมและพัฒนา นิสิตในหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต เป็นการบูรณาการงานวิจัยเข้ากับการจัดการเรียนการสอนในรายวิชาประวัติพระพุทธศาสนา
๓. เพื่อวิเคราะห์	<ul style="list-style-type: none"> - ศึกษาและเก็บข้อมูลวิจัย ในพื้นที่จังหวัด 	<ul style="list-style-type: none"> - คณะผู้วิจัย ลงพื้นที่ 	<ul style="list-style-type: none"> - นำข้อมูลที่ได้มาจัดสัมมนาโดยให้นิสิตและผู้สนใจได้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้าน

<p>หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยอยุธยา</p>	<p>พระนครศรีอยุธยา และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ</p> <ul style="list-style-type: none"> - ประชุมติดตามผลผลการดำเนินโครงการในระยาะที่ ๑ - วิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยอยุธยา และประชุมติดตามผลการดำเนินโครงการในระยาะที่ ๒ - เขียนรายงานการวิจัยฉบับร่าง และฉบับร่างสมบูรณ์ เขียนบทความวิจัยเผยแพร่ในการประชุมวิชาการระดับชาติและนานาชาติ 	<p>ภาคสนามเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและการสังเกต และการสัมภาษณ์ในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ</p>	<p>หลักพุทธธรรมในสมัยอยุธยา</p> <ul style="list-style-type: none"> - ได้ส่งเสริมและพัฒนานิสิตในหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต เป็นการบูรณาการงานวิจัยเข้ากับการจัดการเรียนการสอนในรายวิชาประวัติพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาเถรวาท - ผลการวิจัยใช้ประโยชน์ในการจัดโครงการ “<i>ศึกษาจากกรีก</i>” ภูมิศาสตร์วัฒนธรรมพุทธฯ ในประเทศไทย กัมพูชา และเมียนมาร์ - ผลการวิจัยได้พิมพ์เผยแพร่ในการประชุมวิชาการระดับชาติและนานาชาติ ด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๖๑ (The 1st National and International Symposium on Humanities and Social Sciences: 1st HUSOC Symposium 2018) วันที่ ๒๘-๒๙ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๑ ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์
---	---	--	---

แบบสัมภาษณ์

เพื่อการวิจัย เรื่อง ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม : ประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
และหลักพุทธธรรมในสมัยอยุธยา
(สำหรับสัมภาษณ์ นักวิชาการ)

ส่วนที่ ๑: เป็นข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ (โดยผู้วิจัยเป็นผู้บันทึกก่อนการสัมภาษณ์)

ชื่อ - นามสกุล ของผู้ให้สัมภาษณ์.....

ตำแหน่งงานปัจจุบัน.....

สถานที่ทำงานปัจจุบัน

ส่วนที่ ๒ : เป็นข้อมูลเกี่ยวกับเนื้อหาที่สัมภาษณ์

๑) สัมภาษณ์ข้อมูล : ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา

พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ดินแดนอาณาจักร.....ตั้งแต่เมื่อไร

.....
.....
.....
.....

วิถีชีวิตผู้คนบริเวณนี้ก่อนพระพุทธศาสนาเข้ามาเป็นอย่างไร (ด้านสังคม/ การเมือง/ เศรษฐกิจ)

.....
.....
.....
.....

ภายหลังพระพุทธศาสนาเข้ามาได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร (ด้านสังคม/ การเมือง/ เศรษฐกิจ)

.....
.....
.....
.....

๒) สัมภาษณ์ข้อมูล : เส้นทาง การเผยแพร่ พระพุทธศาสนา และ หลักธรรม ที่ปรากฏ ตาม
หลักฐานทาง โบราณคดี ใน สมัย ยุค อยุธยา

พระพุทธศาสนา เข้ามาสู่ ดินแดน อาณาจักร..... โดยเส้นทางใด

.....
.....
.....
.....
.....
.....

หลังจาก เข้ามาสู่ ดินแดน อาณาจักร..... ได้เผยแพร่ ไปใน ที่ใด อีกบ้าง

.....
.....
.....
.....
.....

ลักษณะ การเผยแพร่ เป็นอย่างไร

.....
.....
.....
.....
.....

ได้พบร่องรอยอะไรบ้างตามเส้นทาง การเผยแพร่ เหล่า นั้น (โบราณสถาน/โบราณวัตถุ/ศิลปวัตถุ/
วรรณกรรม/ประเพณี/พิธีกรรม)

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

ภาคผนวก จ
รูปภาพกิจกรรมที่ดำเนินการวิจัย



ภาคผนวก ฉ

แบบสรุปโครงการวิจัย

สัญญาเลขที่ ว.๑๓๔/๒๕๕๙
 ชื่อชุดโครงการ ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม :ประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
 และหลักพุทธธรรมในสมัยอยุธยา
 หัวหน้าโครงการ ผศ.ดร.ธนู ศรีทอง
 สาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์
 โทรศัพท์ ๐๘-๙๙๔๗-๘๘๒๒
 โทรสาร ๐ -๓๓๕๑ - ๓๖๐๔, e-mail : srithong_thanoo@yahoo.co.th

๑. ความเป็นมาและความสำคัญ

พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยามีทั้งความเจริญรุ่งเรืองและการเสื่อมถอยซึ่งมีปัจจัยมาจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก เช่น การอยู่ในช่วงของภาวะสงครามกับพม่า จนเกิดภาวะวิกฤตทางศาสนาหลายครั้ง ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาอาจแบ่งเป็น ๔ ตอน ได้แก่

๑.๑ อยุธยาตอนแรก พ.ศ. ๑๙๙๑ - ๒๐๓๑ ในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยความสงบร่มเย็น ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ทรงผนวชเป็นเวลา ๘ เดือน เมื่อ พ.ศ. ๑๙๙๘ และทรงให้พระราชโอรสกับพระราชนัดดาผนวชเป็นสามเณรด้วย สันนิษฐานว่าเป็นการเริ่มต้นของประเพณีการบวชเรียนของเจ้านายและข้าราชการ ในรัชสมัยของพระองค์ ได้มีการรณนาหนังสือมหาชาติคำหลวงใน พ.ศ. ๒๐๒๕

๑.๒ สมัยอยุธยาตอนที่สอง พ.ศ. ๒๐๓๔ - ๒๑๗๓ สมัยนี้ได้มีความนิยมในการสร้างวัดขึ้น ทั้งกษัตริย์และประชาชนทั่วไป นิยมสร้างวัดประจำตระกูล ในสมัยพระเจ้าทรงธรรมได้พบพระพุทธบาทสระบุรี ทรงให้สร้างมณฑปครอบพระพุทธบาทไว้ และโปรดให้ชุมชนราชบัณฑิตแต่งกาพย์มหาชาติ เมื่อ พ.ศ. ๒๑๗๐ และโปรดให้สร้างพระไตรปิฎกด้วย

๑.๓ สมัยอยุธยาตอนที่สาม พ.ศ. ๒๑๗๓ - ๒๓๑๐ พระมหากษัตริย์ที่มีพระนามยิ่งใหญ่ที่สุดในศตวรรษนี้ ได้แก่สมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระองค์ทรงมีบทบาทอย่างมากทั้งต่อฝ่ายอาณาจักรและศาสนจักร ทรงส่งเสริมพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า สมัยนี้พวกฝรั่งเศสได้เข้ามาติดต่อกับไทย และได้พยายามเผยแผ่พระพุทธศาสนา และทูลขอให้พระนารายณ์เข้ารีต แต่พระองค์ทรงมั่นคงในพระพุทธศาสนา ทรงนำพาประเทศชาติรอดพ้นจากการเป็นเมืองของฝรั่งเศสได้ เพราะมีพระราชศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง

๑.๔ สมัยอยุธยาตอนที่สี่ พ.ศ. ๒๒๗๕ - ๒๓๑๐ พระมหากษัตริย์ที่ทรงมีบทบาทมากในยุคนี้ ได้แก่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ทรงเสวยราช เมื่อ พ.ศ. ๒๒๗๕ การบวชเรียนกลายเป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาถึงยุคหลัง ถึงกับกำหนดให้ผู้ที่จะเป็นขุนนาง มียศลาบรรดาศักดิ์ต้องเป็นผู้ที่ผ่านการบวชเรียนมาเท่านั้น จึงจะทรงแต่งตั้งตำแหน่งหน้าที่ให้ ในสมัยนี้ได้ส่งพระภิกษุเถระชาวไทยไปฟื้นฟูพุทธศาสนาในประเทศลังกาตามคำทูลขอของกษัตริย์ลังกา เมื่อ พ.ศ. ๒๒๙๖ จนทำให้พุทธศาสนากลับเจริญรุ่งเรืองในลังกาอีกครั้ง จนถึงปัจจุบัน และเกิดนิกายของคณะสงฆ์ไทยขึ้นในลังกา ชื่อว่า นิกาย

สยามวงศ์ นิภายนี้ยังคงมีอยู่ถึงปัจจุบัน (พระธรรมปิฎก, ป.อ. ปยุตโต: 2543)

หลักพุทธธรรมในสมัยอยุธยาได้มีอิทธิพลอย่างผสมกลมกลืนต่อวิถีชีวิตของสังคมในสมัยอยุธยา ในหลาย ๆ ด้าน โดย กล่าวคือ สังคมในสมัยอยุธยาประกอบด้วย พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง ข้าราชการ ไพร่ ทาส และพระสงฆ์ โดยมีอำนาจและหน้าที่ที่แตกต่างกันไป แบ่งได้เป็น ๒ ชั้นใหญ่ ๆ คือ ชั้นปกครอง และชั้นใต้การปกครอง ด้านการศึกษา สามารถแบ่งได้ดังนี้ ในสมัยอยุธยา การศึกษาถูกจำกัดอยู่ในวงจำกัด ไม่ได้มีมากเหมือนในปัจจุบัน เป็นการศึกษาแบบไม่บังคับผู้สอนมัก สอนวิชาไว้แค่ในวงศ์ตระกูลของตนหรือคนเพียงวงแคบ ส่วนใหญ่จะจัดกันในสถานที่เหล่านี้ ได้แก่ ๑) วัด จะให้การศึกษากับบุตรหลานในเรื่องจริยธรรม พฤติกรรม หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ขนบธรรมเนียม การอ่านและเขียนภาษาไทย การคำนวณ รวมไปถึงวิชาการพื้นฐานอื่นๆ เช่น วิชาเวทมนตร์คาถาอยู่ยงคงกระพัน หรือวิชาช่าง ทั้งช่างฝีมือและศิลปกรรมผู้ที่เรียนต้องบวชเรียนเป็นภิกษุหรือ สามเณรเสียก่อน ส่วนใหญ่ผู้ที่เรียนจะเป็นบุตรหลานในครอบครัวของคนสามัญชน ๒) บ้าน ส่วนใหญ่จะให้การศึกษาในวิชาชีพที่ครอบครัวมีอยู่ สำหรับเด็กชายจะเป็นงานที่เป็นอาชีพในบ้านอยู่แล้ว เช่น งานตีเหล็ก งานปั้น งานแกะสลัก งานช่าง หรือการรับราชการ เพื่อจะได้สืบทอดงานต่อไป ส่วนเด็กผู้หญิงก็จะ เป็นงานบ้านงานเรือน เช่น การทำอาหาร เย็บปักถักร้อย เพื่อเป็นแม่บ้านต่อไป ๓) วัง เป็นสถานศึกษา สำหรับคนชั้นสูง ผู้ที่เรียนมักเป็นเชื้อพระวงศ์ เจ้านายในพระราชวังเท่านั้น จะให้การศึกษาในเรื่อง การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และศิลปวัฒนธรรม เพื่อไปใช้ในการปกครองในเวลาต่อไป ผู้สอนก็เป็น ปราชญ์ทั้งหลายที่ประจำอยู่ในพระราชวัง ซึ่งมีความรู้อย่างมาก วังนับเป็นสถานศึกษาที่สำคัญที่สุด เพราะมีนักปราชญ์ราชบัณฑิตอยู่มากมาย หลังจากที่มิชชันนารีตะวันตกเข้ามาติดต่อกับไทย ก็ได้นำหมอสอน ศาสนาหรือมิชชันนารีมาด้วย นอกจากจะเผยแผ่ศาสนาคริสต์ของชาวตะวันตกนั้นแล้ว ก็ได้ให้การศึกษา กับชาวไทย โดยจัดตั้งโรงเรียนเพื่อให้วิชาการ วิทยาการต่างๆ แก่เด็กไทยได้มีความรู้ทัดเทียมกัน หรือ บางครั้งก็มีการส่งนักเรียนไทยไปเรียนยังต่างประเทศ เพื่อนำความรู้กลับมาพัฒนาบ้านเมืองต่อไป ด้าน กระบวนการยุติธรรม สามารถแบ่งได้ดังนี้ กฎหมายในสมัยอยุธยาที่ตราขึ้นมานั้นมีลักษณะเหมือนใน ปัจจุบัน เป็นกฎหมายลายลักษณ์อักษรที่เป็นหลักฐานชัดเจนตราขึ้นมาเพื่อใช้บังคับคนในสังคมทุกคนให้ อยู่ร่วมกันอย่างสงบเรียบร้อย กฎหมายที่ตราขึ้นอาจแยกเป็นดังนี้ คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ เป็นกฎหมาย แม่บทที่ใช้เป็นหลักสำหรับใช้พิจารณาคดีความ และตรากฎหมายย่อยขึ้นมารองรับ ไทยได้นำแบบอย่าง มาจากกฎหมายของมอญ ซึ่งมอญก็นำมาจากอินเดียมา และพระราชศาสตร์ เป็นกฎหมายย่อยที่ตรา ขึ้นมาใช้ โดยตราเป็นพระราชกำหนด พระราชบัญญัติ หรือบทพระอัยการ โดยอาศัยคัมภีร์พระราช ศาสตร์เป็นหลัก และคำนึงถึงความเหมาะสมของเหตุการณ์บ้านเมืองในขณะนั้น

จากเหตุผลดังกล่าวทำให้เห็นถึงความสำคัญและความจำเป็นที่ประชากรไทยจะต้องศึกษา ทำ ความเข้าใจเพื่อให้เห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา ทั้งในแง่ประวัติศาสตร์ การเผยแผ่ หลักธรรม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และแหล่งโบราณคดีของพระพุทธศาสนาเพื่อนำไปสู่ การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของชาวอยุธยาให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษา ดังนั้น คณะผู้วิจัย จึง สนใจที่จะศึกษาวิจัย เรื่องภูมิศาสตร์วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแผ่ พระพุทธศาสนา และหลักพุทธธรรมในสมัยอยุธยา

๒. วัตถุประสงค์โครงการ

- ๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา
- ๒.๒ เพื่อศึกษาเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา
- ๒.๓ เพื่อวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยอยุธยา

๓. ผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่อง ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม :ประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และหลักพุทธธรรมในสมัยอยุธยา สามารถสรุปได้ตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

๓.๑ ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา พบว่า ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยามีความต่อเนื่องเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาโดยเริ่มตั้งแต่การเข้ามาของพระพุทธศาสนาสุพรรณภูมิ พระพุทธศาสนาในประเทศไทยสมัยทวารวดี สมัยศรีวิชัย สมัยลพบุรี และสมัยสุโขทัย ในส่วนประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา มีระยะเวลายาวนานถึง ๔๑๗ ปี มีราชวงศ์ปกครองอาณาจักรทั้งสิ้น ๕ ราชวงศ์ ๓๓ พระองค์ ทรงนับถือพุทธศาสนาทั้งหมด โดยภาพรวมยังคงเป็นพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกา แบ่งออกเป็น ๔ ช่วง ได้แก่ ช่วง พ.ศ. ๑๘๙๓-๒๐๐๐ ช่วง พ.ศ. ๒๐๐๐-๒๑๐๐ ในช่วง พ.ศ. ๒๑๐๐-๒๒๐๐ และช่วง พ.ศ. ๒๒๐๐-๒๓๑๐ โดยมีเหตุการณ์และเรื่องราวเกี่ยวกับการพระศาสนาในสมัยกรุงศรีอยุธยาในภาพรวม ได้แก่ การออกทรงผนวชเป็นการสืบพระราชประเพณี เรื่องเจ้านายในสมัยกรุงศรีอยุธยา การสร้างและสถาปนาวัดของพระเจ้าแผ่นดินแห่งกรุงศรีอยุธยา การสร้างความสัมพันธ์ด้านพระพุทธรูปกับอาณาจักรต่าง ๆ พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยามีทั้งความเจริญรุ่งเรือง ความทรงตัว และการเสื่อมถอยของพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ เนื่องด้วยเหตุปัจจัยที่มีความหลากหลายทั้งที่เป็นปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ในแง่ปัจจัยแห่งความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาสมัยอยุธยา ประกอบด้วย ปัจจัยภายใน ได้แก่ การที่พระสงฆ์มีความใส่ใจในการศึกษาและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การปกครองประเทศโดยสมบูรณาญาสิทธิราช มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะให้ความอุปถัมภ์ค้ำชูแก่พระพุทธศาสนา ประเพณีการออกทรงผนวชของพระมหากษัตริย์ การตั้งอาณาจักรอยุธยาในด้านภูมิศาสตร์ที่มีความเหมาะสม ความอุดมสมบูรณ์ของภูมิประเทศ ความเจริญก้าวหน้าในด้านเศรษฐกิจการค้าทำให้ประชากรชาวมุสลิมมีความสุขทั่วราชอาณาจักร การเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับชาวต่างประเทศที่เป็นมหาอำนาจทั้งในด้านการเมืองและการศาสนา ในแง่ปัจจัยแห่งความชะลอลตัวและการถดถอยของพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย การศึกษาสงคราม จะเห็นได้จากช่วงใดที่เหตุการณ์บ้านเมืองอยู่ในภาวะสงคราม พระมหากษัตริย์จำเป็นต้องมุ่งทำศึกสงครามเพื่อรักษาแผ่นดินอาณาจักรอยุธยาไม่ให้ตกเป็นเมืองขึ้นหรือแม้แต่การล่มสลายของอาณาจักร ช่วงนั้นพระพุทธศาสนาจึงเกิดการชะลอลตัว ทรงตัว หรือแม้แต่มีความเสื่อมถอย อันเนื่องมาจากพระมหากษัตริย์ช่วงพระองค์นั้น ๆ ไม่มีเวลาในการทำนุบำรุงและให้การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา การเน้นเรื่องความขลังศักดิ์สิทธิ์อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์มากเกินไป

๓.๒ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา พบว่า อาณาจักรอยุธยามีกรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลาง มีความรุ่งเรืองมั่งคั่งที่สุดในภูมิภาคสุวรรณภูมิทั้งยังมีความสัมพันธ์ทางการค้ากับหลายชาติ จนถือได้ว่าเป็นศูนย์กลางการค้าในระดับนานาชาติเช่น จีน เวียดนามอินเดีย ศรีลังกา ญี่ปุ่น

เปอร์เซีย รวมทั้งชาติตะวันตก เช่น โปรตุเกส สเปน ดัตช์ และฝรั่งเศส ซึ่งในช่วงเวลาหนึ่งเคยสามารถขยายอาณาเขตประเทศราชถึงรัฐฉานของพม่า อาณาจักรล้านนา มณฑลยูนนาน อาณาจักรล้านช้าง อาณาจักรขอม และคาบสมุทรมลายู จากการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยอาศัยแผนที่ทางภูมิศาสตร์ ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น ๔ ยุค ได้แก่ ยุคที่ ๑ ยุคเถรวาทแบบพระเจ้าอโศกมหาราช ได้ทรงส่งสมณทูตมาเผยแผ่ในแคว้นสุวรรณภูมิ ซึ่งประเทศไทยนับเอาจังหวัดนครปฐมโดยมีหลักฐานสำคัญ คือ ศิลารูปธรรมจักรกับกวางหมอบ แทนสฎูป อันเป็นสิ่งเคารพบูชาเหมือนกับสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ยุคที่ ๒ ยุคมหายาน พระเจ้ากนิษกะมหาราช ได้ส่งคณะพระสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานในเอเชียกลางจนถึงประเทศจีน อาณาจักรอัยลาว กษัตริย์แห่งอาณาจักรศรีวิชัยในเกาะสุมาตรา ยุคที่ ๓ ยุคเถรวาทแบบพุกาม พระเจ้าอนรรฆุมหาราชแห่งพม่ามีอำนาจ ได้แผ่ขยายอาณาเขตครอบคลุมมาถึงดินแดนตอนเหนือของไทย คือ อาณาจักรล้านนา ลงมาถึงลพบุรีและทวารวดี ยุคที่ ๔ เถรวาทแบบลังกาวงศ์ พระเจ้าปรักกมพาหุแห่งประเทศศรีลังกาได้ทรงฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลังกา เฉพาะประเทศไทยเรา พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์นี้ได้เข้ามาตั้งมั่นอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราชในสมัยสุโขทัย จากข้อมูลเบื้องต้นพออนุมานได้ว่า อาณาจักรต่าง ๆ ที่มีอยู่ก่อนสมัยอาณาจักรอยุธยา ได้แก่ อาณาจักรละโว้ อาณาจักรอู่ทอง และอาณาจักรสุโขทัย ยังมีอิทธิพลด้านพระพุทธศาสนาต่ออาณาจักรอยุธยา เป็นผลทำให้เกิดพัฒนาการทางด้านพระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทที่ผสมกลมกลืนกับพระพุทธศาสนาแบบมหายาน และศาสนาพราหมณ์อย่างลงตัวเห็นได้จากหลักฐานทางโบราณคดี ได้แก่ โบราณสถานโดยมีการเผยแผ่ในรูปแบบการสร้างวัดเป็นจำนวนมาก เช่น วัดพุทไธสวรรย์ วัดมหาธาตุ วัดพระราม วัดพระศรีสรรเพชญ์ วัดไชยวัฒนาราม วัดบรมพุทธาราม และวัดวรเชษฐาราม เป็นต้น ในด้านโบราณวัตถุ สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และวรรณกรรม เช่น ปรากฏวัดพุทไธสวรรย์ ซึ่งพระเจ้าอู่ทองทรงสร้าง ปรากฏที่วัดพระราม ปรากฏวัดราชบูรณะ ปรากฏวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากขอม มีการสร้างพระพุทธรูปสำคัญ ๆ เช่น พระศรีสรรเพชญ์ดาญาณ พระพุทธรูปนิมิตวิชิตมารโมลีศรีสรรเพชญ์บรมไตรโลกนาถ งานจิตรกรรม เช่น ภาพจิตรกรรมในพระปรางค์ประธาน วัดราชบูรณะ ภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องพุทธประวัติสมัยอยุธยาตอนต้นพบที่กรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตู้พระธรรมลายรดน้ำ งานวรรณกรรม เช่น มหาชาติคำหลวง กาพย์มหาชาติ เสือโค คำฉันท์ พระมาลัยคำหลวง ช่วงปลายของอาณาจักรอยุธยา ในสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ (พระเจ้าอู่แก้วบรมโกศ) พระเจ้ากิตติราชาสิงหนะ กษัตริย์ลังกาในขณะนั้น ให้ส่งทูตมาขอนิมนต์พระสงฆ์จากเมืองไทย (กรุงศรีอยุธยา) ไปฟื้นฟูพระพุทธศาสนา ณ ลังกาทวีป โดยมีการส่งพระสมณทูตไทยจำนวน ๑๐ รูป มีพระอุบาลีเป็นหัวหน้า เดินทางมาประเทศลังกา ทำให้มีนิกายสยามวงศ์ ในประเทศศรีลังกา มาจนถึงปัจจุบัน

๓.๓ หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยอยุธยา พบว่า หลักพุทธธรรมพบที่ปรากฏในหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยอยุธยา ได้แก่ บุคคลหาได้ยาก ๒ ทิศ ๖ ทศพิธาธรรม อิทธิบาท ๔ ศรีทธา ๔ พระพุทธรูป ๓ บุชา ๒ การวรรณะ ๖ ไตรลักษณ์ ๓ และทศบารมี

๔. การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

๔.๑ ด้านวิชาการ ได้ชุดความรู้ภูมิศาสตร์วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และหลักพุทธธรรมในสมัยอยุธยา

๔.๒ ด้านนโยบาย รัฐบาลไทยโดยกระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงการท่องเที่ยวและการกีฬาและกระทรวงศึกษาธิการ ได้ข้อมูลสำหรับกำหนดนโยบาย เกี่ยวกับภูมิศาสตร์วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์หลักพุทธธรรม และเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายานในสมัยอยุธยา กรมศิลปากร ได้สารสนเทศด้านบทบาทของพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายานในการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมของสังคมไทยในมิติการจัดการด้านภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม และหลักฐานทางโบราณคดี

๔.๓ ด้านคณะสงฆ์ โดยมหาเถรสมาคม ได้สารสนเทศด้านประวัติศาสตร์เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายานในสังคมไทย ได้สารสนเทศเกี่ยวกับหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักฐานทางโบราณคดีตามเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายานในสมัยอยุธยา ได้สารสนเทศด้านเส้นทางด้านภูมิศาสตร์วัฒนธรรมของพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายานในสมัยอยุธยา และได้สารสนเทศด้านบทบาทของพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายานในการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมของสังคมไทยในมิติการจัดการด้านภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม และหลักฐานทางโบราณคดี

๔.๔ มหาวิทยาลัยสงฆ์ เช่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งมีวิทยาเขตวิทยาลัยสงฆ์ และหน่วยวิทยบริการ ที่อยู่ในกำกับจำนวนมากทุกภาคของประเทศไทย สามารถนำผลการวิจัยนี้ไปใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน ใน รายวิชา ประวัติพระพุทธศาสนา, พระพุทธศาสนาเถรวาท พระพุทธศาสนา มหายาน, ศีลภาวนาทางพระพุทธศาสนา, และรายวิชาที่มีเนื้อเกี่ยวกับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาอื่น ๆ ด้วย

๔.๕ เอกสารงานวิจัยนี้ ได้พิมพ์เผยแพร่ในการประชุมวิชาการระดับชาติและนานาชาติ ด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๖๑ (The 1st National and International Symposium on Humanities and Social Sciences: 1st HUSOC Symposium 2018) วันที่ ๒๘-๒๙ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๑ ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ หน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง นำเอาผลที่ได้จากการวิจัยนี้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อหน่วยงานได้ด้วย

การประชาสัมพันธ์

๑. นำเสนอผลงานระดับชาติและนานาชาติ
๒. เผยแพร่วารสารที่อยู่ในฐาน TCI

ประวัติคณะผู้วิจัย

1. หัวหน้าโครงการวิจัย

- ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนู ศรีทอง, อาจารย์ประจำ
ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Assistant Professor Dr.Thanoo Srithong,
University Lecturer

2. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน

3. ตำแหน่ง ปัจจุบัน อาจารย์ ประจำ

4. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

หมู่ 8 (ห้วยเสนง) ตำบลนอกเมือง

อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ 32000

โทรศัพท์ 044 142106 โทรสาร 044 142106

โทรศัพท์ มือถือ 0899478822

E-mail srithong_thanoo@yahoo.co.th

5. ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2531 ป.ธ. 5 สำนักเรียนวัดดาวดึงษาราม กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. 2535 พธ.บ.(อังกฤษ) มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์
วัดมหาธาตุ ท่าพระจันทร์ พระนคร กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. 2541 M.A. (English) Kurukshetra, India

พ.ศ. 2541 Post-Graduate Diploma (Journalism)

พ.ศ. 2545 ประกาศนียบัตรวิชาชีพครู มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

พ.ศ. 2559 ปร.ด. (การบริหารการศึกษา)

6. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ(แตกต่างจากวุฒิการศึกษา)ระบุสาขาวิชาการ
-ไม่มี-

7. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดย
ระบุ สถานภาพในการทำการวิจัยว่าเป็นผู้อำนวยการแผนงานวิจัย หัวหน้าโครงการวิจัย
หรือ ผู้ร่วมวิจัยในแต่ละผลงานวิจัย

7.1 ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย :

7.1.1 การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ : ประวัติศาสตร์
เส้นทาง และการเสริมสร้างเครือข่ายในประชาคมอาเซียน, ปีงบประมาณ พ.ศ. 2560

7.2 หัวหน้าโครงการวิจัย : ชื่อโครงการวิจัย

7.2.1 การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนก
บาลี ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11, ปีงบประมาณ พ.ศ. 2549

7.2.2 การศึกษาสภาพและเนื้อหาการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11, ปีงบประมาณ พ.ศ. 2551

7.2.3 รูปแบบการจัดการศึกษาเพื่อรองรับประชาคมอาเซียนของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ปีงบประมาณ พ.ศ. 2558

7.2.4 การใช้ประโยชน์จากอัตลักษณ์ฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา จังหวัดสุรินทร์, ปีงบประมาณ พ.ศ. 2561

7.3 งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว : ชื่อผลงานวิจัย ปีที่พิมพ์ การเผยแพร่ และแหล่งทุน

7.3.1 ชื่อผลงานวิจัย: การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11, ปีที่พิมพ์: พ.ศ. 2550, แหล่งทุน: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

7.3.2 ชื่อผลงานวิจัย: การศึกษาสภาพและเนื้อหาการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11, ปีที่พิมพ์: พ.ศ. 2552, แหล่งทุน: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

7.3.3 ชื่อผลงานวิจัย: รูปแบบการจัดการศึกษาเพื่อรองรับประชาคมอาเซียนของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ปีที่พิมพ์: พ.ศ. 2559, แหล่งทุน: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

7.4 งานวิจัยที่กำลังทำ : -ไม่มี-

7.5 ผู้ร่วมวิจัย

- พ.ศ. 2546 งานวิจัยเรื่อง การศึกษารูปแบบการจัดระเบียบสังคมตามแนวพุทธศาสตร์

- พ.ศ. 2547 งานวิจัยเรื่อง การศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาการขาดแคลนพระสงฆ์ในเขตชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์

- พ.ศ. 2549 งานวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวทางพัฒนาโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11

- พ.ศ. 2549 งานวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11

- พ.ศ. 2550 งานวิจัยเรื่อง การฆ่าตัวตายในทัศนะพระพุทธศาสนา

- พ.ศ. 2551 งานวิจัยเรื่อง การใช้หลักพุทธศาสนาในการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนพึ่งตนเองกลุ่มแม่น้ำมูล อำเภอน้ำต่ม จังหวัดสุรินทร์

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

1. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ บรรจง โสดาดี
(ภาษาอังกฤษ): Assistant Professor Banchong Sodadee
2. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน
3. ตำแหน่ง ปัจจุบัน : อาจารย์ ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนาวิทยาเขตสุรินทร์
4. หน่วยงานที่อยู่ ที่สามารถติดต่อ ไปได้ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขต สุรินทร์ ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ 32000,
โทรศัพท์ 044142107,
8- 33748741, โทรสาร 0 –3351– 3604, E-mail :
5. ประวัติการศึกษา surin@hotmail.com
 - พ.ศ. 2521 น.ธ. เอก สำนักเรียนวัดกลางกาฬสินธุ์
 - พ.ศ.2527 โรงเรียนพุทธศาสตร์วิทยา วัดสุทธาวาส เขตบางกอกน้อย
กรุงเทพมหานคร
 - พ.ศ. 2532 พธ.บ. (ปรัชญา) มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์
กรุงเทพฯ
 - พ.ศ. 2546 ศศ.ม. (ปรัชญา) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
6. วิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
7. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัย
 - พ.ศ. 2546 เป็นผู้ร่วมโครงการวิจัยเรื่อง การศึกษารูปแบบการจัดระเบียบสังคมตามแนว
พุทธศาสตร์
 - พ.ศ. 2547 เป็นผู้ร่วมโครงการวิจัยเรื่อง การศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาการ
ขาดแคลนพระสงฆ์ในเขตชายแดนไทย – กัมพูชา จังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์
 - พ.ศ. 2549 เป็นหัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในเขต
การปกครองคณะสงฆ์ ภาค 11
 - พ.ศ. 2549 เป็นผู้ร่วมโครงการวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวทางพัฒนาโรงเรียนพระปริยัติธรรม
แผนกสามัญศึกษา ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 11
 - พ.ศ. 2549 เป็นผู้ร่วมโครงการวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักเรียนพระปริยัติธรรม
แผนกธรรมและแผนกบาลี ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 11
 - พ.ศ. 2550 เป็นผู้ร่วมโครงการวิจัยเรื่อง การฆ่าตัวตายในทัศนะของพระพุทธศาสนา
 - พ.ศ. 2551 เป็นผู้ร่วมโครงการวิจัยเรื่อง การศึกษาสภาพและเนื้อหาการเรียนการสอนพระ
ปริยัติธรรมแผนกธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 11
 - พ.ศ. 2552 เป็นผู้ร่วมโครงการวิจัยเรื่อง การใช้หลักพระพุทธศาสนาในการส่งเสริมวิสาหกิจ
ชุมชนพึ่งตนเองลุ่มแม่น้ำมูล อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์
 - พ.ศ. 2554 เป็นผู้ร่วมโครงการวิจัย เรื่อง การศึกษาความพึงพอใจของชุมชนที่มีต่อโครงการ
พระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์

- พ.ศ. 2555 เป็นผู้ร่วมโครงการวิจัย คุณค่าและอิทธิพลของกลุ่มปราสาทขอมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนท้องถิ่นจังหวัดสุรินทร์
- พ.ศ. 2555 เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง การศึกษารูปแบบและคุณค่าของเหตุผลในการสอนธรรมของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อศรัทธาของประชาชน



ประวัติผู้ร่วมวิจัย

1. ชื่อ – นามสกุล (ภาษาไทย) ดร.บุรกรรณ์ บริบูรณ์
ชื่อ – นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Mr.
 2. เลขหมายประจำตัวประชาชน :
 3. ตำแหน่ง ปัจจุบัน : อาจารย์
 4. หน่วยงานที่อยู่ ที่สามารถติดต่อ ได้ สะดวกพร้อม อหมายเลขโทรศัพท์มือถืออยู่ที่ศูนย์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 5. ประวัติการศึกษา
 6. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ
 7. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยระบุสถานภาพในการทำวิจัยว่าเป็นผู้อำนวยการแผนงานวิจัย หัวหน้าโครงการวิจัยหรือผู้ร่วมวิจัยในแต่ละข้อเสนอการวิจัย
- 7.1 ผู้ร่วมวิจัย

